

PROGRAM „INFORMAČNÍ ZDROJE PRO VÝZKUM A VÝVOJ“

Věra Kubíková, MŠMT ČR Praha

1. Okolnosti vzniku programu

O programu „Informační zdroje pro výzkum a vývoj“ nelze hovořit bez zmínky o okolnostech a časových souslednostech jeho vzniku. Na přelomu jara a léta 1999 vznikla iniciativa, které se ujala ÚKR a z pověření Ministerstva kultury ji zpracovala spolu se skupinou zainteresovaných odborníků jako návrh programu pod názvem Optimalizace dostupnosti informací ze světových periodických informačních zdrojů v českých knihovnách. Důvodem iniciativy a následné přípravy programu byla trvale se snižující dostupnost informačních zdrojů typu periodik v českých knihovnách, zpřístupňujících informace o stavu vědy, výzkumu, vývoje, vzdělávání a kultury. Návrh programu formuloval řešení problémů dostupnosti především zahraničních odborných časopisů a jeho součástí byl i výčet variantních možností financování tohoto programu.

Cílem programu bylo vytvoření podmínek pro zajištění dostupnosti informací publikovaných ve světových vědeckých a odborných časopisech pro potřeby české vědy, výzkumu, vývoje, vzdělávání a dalších společenských aktivit. Šlo především o:

- koordinované vytváření a zpřístupňování fondů světových periodik,
- všechny typy nosičů těchto periodik (papírové, CD-ROM, dálkově přístupné),
- splnění podmínek základní technické připravenosti knihoven, participujících na programu tak, aby mohly zajistit optimální zpřístupnění informačních zdrojů všem potenciálním uživatelům při nejefektivnějším využití vložených finančních prostředků.

Knihovnická veřejnost, zejména zástupci státních vědeckých knihoven a rozhodujících odborných knihoven (NK ČR, STK, NLK, KNAV ČR) se velmi aktivně zapojily do přípravy programu, nicméně nejistota finančních prostředků se ukázala být rozhodující pro jeho realizaci.

V té době bylo Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy jako orgán kompetentní za oblast výzkumu a vývoje, včetně programů vyhlášených na jeho podporu a rozvoj, pověřeno Radou vlády pro výzkum a vývoj ČR zpracovat program, kterým by bylo možné saturovat naléhavou potřebu informačních zdrojů pro výzkum a vývoj. V rámci přípravy programu byla oslovena úzká, ale reprezentativní konzultační skupina odborníků, s jejíž pomocí byl program připraven tak, že Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy mohlo dne

24.9.1999 vyhlásit veřejnou soutěž na řešení projektů programu „Informační zdroje pro výzkum a vývoj“.

Připravenost knihovnické, zejména odborné, veřejnosti z předchozí iniciativy okolo programu „Optimalizace dostupnosti informací ze světových periodických informačních zdrojů v českých knihovnách“ podstatným způsobem ovlivnila jak vznik programu „Informační zdroje“, tak jeho obsah a především odbornou kvalitu a náplň přihlášených projektů.

Určitou roli sehrála také zkušenost knihovnických a informačních pracovníků a to nejen vysokoškolských, z předchozího programu, který Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy vypsal jako veřejnou soutěž po názvem „Informační infrastruktura pro výzkum a vývoje“ (známý pod zkratkou INFRA II) pro období 1997 až 2000. Jeden ze tří podprogramů nesl název „Podpora rozšiřování a efektivního zpřístupňování informací pro oblast výzkumu a vývoje“ a byl orientován především na vytváření nových zdrojů vědeckých informací; vytvoření a zpřístupnění rozsáhlých strukturovaných databází vědeckých dat, reálných dat pro modelování; vytvoření a průběžnou aktualizaci databáze informací o unikátních vědeckých přístrojích a zařízení pro výzkum a vývoj o jejich lokalizaci a využitelnosti; vytváření a průběžnou aktualizaci databází informací o časopisech, jejich lokalizaci a podmínkách dostupnosti v ČR i v zahraničí; informace o lokalizaci databází speciálního zaměření využitelných zejména pro oblast výzkumu a vývoje.

2. Program „Informační zdroje pro výzkum a vývoj“

Zaměření programu „Informační zdroje pro výzkum a vývoj“ právě na oblast výzkumu a vývoje byla nezbytná a v podstatě daná. Program byl připraven **s cílem**, aby vědecký či výzkumný pracovník nebo uživatel výsledků výzkumu a vývoje měl možnost získat v daném oboru na jednom místě veškeré dostupné informace. Jednotlivé projekty musí zajistit pro příslušnou skupinu oborů získávání, zpřístupňování a poskytování informací, informačních zdrojů (databází, periodik, elektronických i klasických dokumentů) a komplexních služeb s využitím moderní technické a technologické infrastruktury. Formulovány byly tři podprogramy se zaměřením na:

A/ podporu/vytvoření multifunkčních knihovnických center orientovaných zpravidla oborově nebo podle speciálních druhů dokumentů, která budou schopna s využitím účelových prostředků na nákup informačních zdrojů garantovat zpřístupňování informací a informačních zdrojů uživatelům z oblasti výzkumu a vývoje prostřednictvím služeb a nástrojů moderních informačních a síťových technologií, a to v národním a mezinárodním měřítku.

B/ získání konkrétních a z hlediska potřeb výzkumu a vývoje prokazatelně zdůvodněných titulů informačních zdrojů/dokumentů, bez ohledu na jejich formu, resp. nosič, s podmínkou veřejného a dlouhodobého zpřístupňování.

C/ získání multilicencí/velkoplošných licencí pro přístup k primárním, sekundárním a kombinovaným zdrojům, resp. podporující zpřístupňování zdrojů prostřednictvím síťových technologií („document delivery services“, „pay-as-you-go“ apod.).

V případě nákupu multilicencí on-line přístupu k databázovým službám nebo velkoplošných licencí pro přístup k rozsáhlým elektronickým zdrojům se předpokládá uzavírání dohod o společném nákupu a využívání služeb, resp. zdrojů.

Program byl určen jako přístupný pro všechny právnické osoby se sídlem na území České republiky s předpokladem návrhů zejména těch právnických osob nebo jejich součástí, které působí jako knihovny nebo informační pracoviště, která systematicky získávají, zpracovávají a zpřístupňují informační zdroje pro potřebu a využití v oblasti výzkumu a vývoje.

Ve vyhlášení programu byly formulovány **závazné podmínky předložení návrhu projektu** - z nichž nejdůležitější lze připomenout: soulad s cílem a strukturou programu; využití pro potřeby výzkumu a vývoje (včetně požadavku doložení zájmu); vyčíslení vkladu nositele projektu; specifikace všech finančních zdrojů a podrobné zdůvodnění jednotlivých položek veškerých finančních nákladů, včetně doložení obchodních nabídek v případě návrhů nákupu investic a služeb; v případě, že v návrhu byli uvedeni i spolunositelé, byl nositel povinen přiložit k návrhu projektu kopii smlouvy uzavřené mezi nositelem a spolunositelem o spolupráci při realizaci projektu a využití finančních prostředků. Součástí návrhu projektu byla rovněž příloha, která m.j. obsahovala souhlas nositele se zveřejněním informací o projektu ve struktuře a rozsahu Centrální evidence projektů (CEP) spravované Radou vlády ČR pro výzkum a vývoj a souhlas se zpřístupněním realizovaného výstupu (popř. závěrečné zprávy) veřejnosti prostřednictvím Státní technické knihovny.

Ve vyhlášení programu byla rovněž uvedena **kriteria pro výběr projektů**. Bylo to jednak splnění formálních náležitostí (dodržení termínu podání návrhu projektu, podpisy a razítka, počet kopií návrhu včetně digitálního tvaru a jeho předepsaného formátu, shodnost tištěné a digitální formy návrhu, správnost výpočtu nákladů projektu a shodnost navzájem si odpovídajících položek, doložení obchodních nabídek v případech nákupu investic a služeb, přiložení návrhu smlouvy mezi nositelem, atd.); věcný soulad s cílem a strukturou programu, doložení a zdůvodnění všech položek nákladů; potřebnost výsledků řešení projektu pro oblast výzkum a vývoj; způsob dalšího využití výsledků řešení projektu po ukončení dotace z tohoto programu; odborné zajištění řešení programu ze strany nositele projektu - specifikace technické, technologické a personální způsobilosti pracoviště k řešení projektu.

Program m.j. také umožnil v rámci požadovaných neinvestičních prostředků přijmout nové pracovníky, ale výhradně na řešení projektů (nově vytvořené místo, jednoznačné doložení pracovní náplně, souvislost s dalším zabezpečením projektu po skončení dotace).

Jak ukázal průběh výběrového řízení, bylo právě nesplnění příslušných, často formálních, náležitostí (vyplývající pravděpodobně z náročnosti a složitosti vyplňovaných formulářů, krátké doby na zpracování projektu, v některých případech i malé zkušenosti navrhovatelů) pro řadu věcně kvalitních a potřebných projektů důvodem, že neuspěly.

A právě s ohledem na skutečnost, že v případě tohoto programu se jednalo o zcela nový typ věcného zaměření programu (informační zdroje), určený specifickému typu pracovišť (knihovny a informační pracoviště) se při vyhlášení programu v listopadu 1999 předpokládala možnost opakovaného vyhlášení, které se pak uskutečnilo na jaře letošního roku v období březen-duben. Program byl vyhlášen pro léta 2000-2003 s tím, že řešení projektů prvního kola bylo zahájeno od 1. ledna, u projektů druhého kola od 1. července 2000.

Jako ke každému programu, vyhlášenému MŠMT, i k programu „Informační zdroje pro výzkum a vývoj“ jmenoval náměstek skupiny pro vědu a vysoké školství doc. Ing. J.Průša, CSc. jako svůj poradní orgán Radu programu, složenou z předních odborníků jak z oblasti knihovnicko-informační tak z oblasti uživatelské, která na základě posudků formálních náležitostí i na základě posudků oponentských doporučila (či nedoporučila) vybrané projekty k financování.

3. Několik čísel

Do prvního kola k termínu podání návrhů 12.listopadu 1999 bylo přihlášeno celkem 79 návrhů projektů – z tohoto počtu Rada programu doporučila k financování celkem 31 projektů; 48 jich doporučeno nebylo, z toho 27 z formálních důvodů. Celkový objem finančních prostředků, nárokovaných doporučenými projekty byl pro rok 2000 ve výši cca 85 mil. Kč.

Při svém prvním zasedání – 6. ledna 2000 se členové Rady mj. dohodli na doporučení zadavateli - MŠMT - vyhlásit druhé kolo programu. Jako důvod doporučení byla uvedena především závažnost cílů programu pro oblast výzkumu a vývoje, dále účelné využití finančních prostředků, schválených Radou vlády pro výzkum a vývoj na tento program (celkem 130 mil. Kč původně vyčleněných pro rok 2000) a vysoká kvalita řady projektů nedoporučených z formálních důvodů.

Druhé kolo programu pak bylo vyhlášeno s datem podání projektů do 21. dubna 2000 a předpokládaným zahájením řešení od 1. července 2000. Celkem došlých ve druhém kole bylo 48 projektů, doporučeno k financování bylo celkem 16 projektů, nebylo doporučeno 32, z toho 13 z důvodů formálních nedostatků. Objem finančních prostředků doporučených projektů druhého kola je ve výši cca 41 mil. Kč. Ke druhému kolu je třeba dodat, že řada navrhovatelů, kteří neuspěli v kole prvním, využili možnosti konzultace, nebo seznámení se s důvody zamítnutí a opravený projekt úspěšně podali do kola druhého.

Na projekty, které byly doporučeny k financování, byly uzavřeny smlouvy mezi zadavatelem a nositelem a v současné době již i uvolněny finanční prostředky pro rok 2000.

Všem, kteří se podíleli na přípravě programu „Informační zdroje pro výzkum a vývoj“ patří dík za věnovaný čas a invenci. Pozitivní ohlas na tento program je důkazem toho, že byl vyhlášen ve vhodnou chvíli a úspěšná řada vysoce kvalitních a věcně potřebných projektů nepochybně přinese zadostiučinění těm, kteří budou poskytovat a zprostředkovávat takto získané nezbytné a často unikátní informační zdroje a užitek těm, kterým jsou tyto zdroje určeny.

Veřejné informační služby knihoven¹

Na základě podkladů MK ČR, SKIP a NK ČR připravil Vít Richter

Cíle programu VISK

Základním cílem programu Veřejné informační služby knihoven (dále jen VISK) je inovace veřejných informačních služeb knihoven na bázi informačních technologií (ICT). Veřejné služby knihoven se orientují zejména na:

- Poskytnutí veřejně přístupných míst s kvalifikovanou obsluhou a vybavených ICT, která garantují rovné podmínky přístupu k informačním zdrojům a sítím pro všechny skupiny občanů
- Podporu celoživotního vzdělávání a uspokojování kulturních potřeb občanů
- Zpřístupnění informací z oblasti veřejné správy ve smyslu zákona 106/99 o svobodném přístupu k informacím
- Poskytování informací na podporu cestovního ruchu, podnikání, právního vědomí, nezávislého rozhodování včetně poskytování speciálních knihovnických a informačních služeb sociálním a národnostním menšinám
- Zprostředkování informací a dokumentů pro oblast výzkumu a vývoje
- Uchování a zpřístupnění národního kulturního dědictví soustředěného v knihovnických fondech

Realizací programu Veřejné informační služby knihoven se naplňují priority a cíle stanovené:

- Usnesením vlády č. 401 ze dne 28. dubna 1999 ke Strategii účinnější státní podpory kultury
- Usnesením vlády č. 525 ze dne 31. května 1999 ke Státní informační politice
- Usnesením vlády č. 351 z 10. dubna 2000 o Koncepci státní informační politiky ve vzdělávání
- Usnesením vlády č. 527 ze dne 31. května 2000 o Akčním plánu realizace státní informační politiky pro období do konce roku 2002

¹ Charakteristika programu VISK a jeho podprogramů odpovídá stavu rozpracování ke dni 18.7.2000. V další fázi se předpokládá na základě diskuse a prohloubení koordinace s dalšími programy v rámci Akčního plánu SIP další zpřesňování podkladů zadání programu VISK.

Dílčí cíle programu VISK

1. Napojením veřejných knihoven na Internet a jejich vybavením ICT umožnit, aby přibližně 90% občanů ČR mělo v místě svého bydliště přístup k Internetu prostřednictvím veřejné knihovny.
2. Zpřístupněním katalogů knihoven v prostředí Internetu rozšířit a zkvalitnit přístup místních i vzdálených uživatelů ke knihovním fondům a informačním zdrojům v knihovnách ČR bez ohledu na místo jejich uložení.
3. Zajistit pohotové a efektivní vyhledávání informací o dostupnosti knihovních fondů v knihovnách a informačních institucích na území ČR, zrychlit a zkvalitnit meziknihovní výpůjční služby a služby dodávání dokumentů v knihovnách ČR
4. Rozšířit nabídku informačních služeb a zdrojů poskytovaných na bázi ICT včetně rozšíření možností přístupu k placeným informačním zdrojům doma i v zahraničí pro potřeby vzdělávání, podnikatelů a další činnosti.
5. Vybudovat a zprovoznit digitální knihovnu a archiv, které budou zajišťovat uchování a zpřístupnění vzácných dokumentů knihoven specializovaným skupinám uživatelů i nejširší veřejnosti.
6. Metodou digitalizace zajistit ochranu a široké zpřístupnění vzácných dokumentů knihoven a dalších sbírek ohrožených rozpadem, tvořících důležitou součást národního kulturního dědictví.
7. Podílet se na digitalizačním programu UNESCO Paměť světa, programu států G7 Bibliotheca Universalis a realizovat jedny z nosných aktivit právě probíhajícího 5. rámcového programu EU v oblasti digitální ochrany a zpřístupnění kulturního dědictví.
8. Vyškolit pracovníky všech typů knihoven v dovednostech práce s ICT tak, aby mohli poskytovat kvalifikovanou pomoc všem uživatelům knihoven při využívání informačních zdrojů a sítí.
9. Zlepšit vzájemnou kooperaci knihoven v oblasti získávání, zpracování a sdílení informačních zdrojů
10. Racionalizovat zpracování knihovních fondů v knihovnách ČR poskytováním služeb sdílené katalogizace a redukovat celkový objem primární katalogizace při retrospektivním i souběžném zpracování knihovních fondů

Vazby programu VISK na další programy a podprogramy Akčního plánu SIP

Z komplexního charakteru činnosti knihoven a informačních institucí, které působí v různých oblastech a oborech vyplývá těsná návaznost programu VISK na další programy a podprogramy realizované v rámci Akčního plánu SIP. Jedná se zejména o:

- Program informační gramotnosti – nositel MŠMT
- Program Vzdělávání pracovníků veřejné správy – nositel MŠMT
- Program Veřejné informační služby – nositel MV

- Program Portál veřejné správy – nositel MV
- Program Kontaktní místa veřejné správy – nositel MV
- Programy Elektronické služby veřejné správy – nositel MV

Plánované financování programu VISK v letech 2000 – 2003

Předpokládá se, že náklady na financování programu by mohly v období let 2000 až 2003 dosáhnout celkové částky 521 mil. Kč v následující struktuře:

CELKEM	2000	2001	2002	2003	2000 až 2003
Investice	8	45	41	42	136
Neinvestice	22	123	120	120	385
Celkem	30	168	161	162	521

Skutečné financování programu v jednotlivých letech však bude závislé na celkovém objemu financování Akčního plánu státní informační politiky, o kterém bude rozhodováno každoročně v procesu přípravy a schválení státního rozpočtu. Rozpočet jednotlivých programů bude každý rok upřesňován ve vztahu k celkovému objemu finančních prostředků, ale také ve vztahu k určení pořadí priorit programů v rámci Akčního plánu.

Program VISK je členěn na devět vzájemně provázaných podprogramů, které naplňují stanovené cíle.

1 Koordinační centrum programu VISK

Cíle podprogramu

Cílem programu Koordinační centrum VISK je založení a provoz koordinačního centra při Národní knihovně ČR, jehož úkolem je zejména:

- koordinace zavádění informačních technologií v oblasti knihoven, výběr a iniciování standardů
- mezirezortní koordinace s dalšími programy při realizaci Státní informační politiky (SIP) a programů v rámci výzkumu a vývoje, kontakt s příslušnými útvary ústředních orgánů státní správy. Hlavním úkolem v této oblasti bude zejména koordinace s programy *EDU - Informační gramotnost* v kompetenci MŠMT a programy *Elektronické služby veřejné správy – Informační systémy veřejné správy*
- aktualizace a vyhlášení programu, organizace výběru projektů ve veřejném řízení
- správa a rozdělování ústředních dotací ve vztahu ke stanoveným cílům programu
- monitorování a kontrola dosažených výsledků vybraných projektů
- stanovení programu vývoje nových produktů
 - a) v oblasti dokumentů a služeb

- b) v oblasti infrastruktury sítě
- c) vzdělávání pracovníků knihoven
- zastupování knihoven při uzavírání hromadných smluv s dodavateli na licence, služby, technická zařízení apod. s cílem dosažení maximální hospodárnosti; kontakty se soukromým sektorem
- zprostředkování expertního poradenství spolupracujícím knihovnám
- prezentace výsledků programu veřejnosti

Rozhodnutím ministerstva kultury bude Koordinační centrum programu VISK zřízeno v Národní knihovně ČR. Poskytnuté finanční prostředky budou účelově vázány na zajištění činnosti Koordinačního centra.

Plánované financování podprogramu v letech 2000 – 2003

VISK 1	2000	2001	2002	2003	2000 až 2003
Investice	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000
Neinvestice	0,520	0,560	0,590	0,620	2,290
Celkem	0,520	0,560	0,590	0,620	2,290

Zahájení činností Koordinačního centra VISK se předpokládá od 1.9. 2000. V první fázi bude realizována úprava a vybavení prostor centra, které poskytne Národní knihovna ČR. Jsou plánována dvě pracovní místa se zařazením do třídy 10 a 8. Pracovníci jsou určeni na koordinaci programu jako celku a na správu a rozdělování finančních prostředků podprogramu VISK 2 a VISK 3. Správa ostatních podprogramů bude zajišťována z rozpočtu Národní knihovny ČR.

2 Mimoškolní vzdělávání pracovníků knihoven

Cíle podprogramu

1. Prioritně vyškolit **minimálně 1 pracovníka každé veřejné knihovny** (v 1. etapě tzv. knihoven profesionálních) v dovednostech práce s informačními a komunikačními technologiemi (ICT) na úrovni evropského standardu European Computer Driving Licence (ECDL) tak, aby mohl:
 - a) poskytovat kvalifikovanou asistenci, případně základní uživatelské proškolení v ICT ostatním obyvatelům města/obce
 - b) instruovat či školit ostatní pracovníky knihovny

Tento cíl souvisí s celkovým záměrem vládní politiky zajistit občanům **přístup k Internetu s kvalifikovanou asistencí** a využívání ICT na veřejně přístupném místě (jímž je v tomto případě veřejná knihovna) **v každé obci ČR**. Cílovou skupinou jsou především knihovníci z knihoven v okresních a menších městech a obcích. Program VISK 2 přímo navazuje na program VISK 3. Prioritně bude zajišťováno vzdělávání pracovníků knihoven nově

připojených k Internetu nebo zahajujících automatizaci svých činností v rámci programu VISK 3.

2. Vyškolit **pracovníky dalších typů veřejných a veřejně přístupných knihoven** (Národní knihovna ČR, státní vědecké knihovny, Moravská zemská knihovna, ústřední odborné knihovny, vysokoškolské knihovny, knihovny AV ČR apod.) v dovednostech práce s ICT na úrovni evropského standardu ECDL. Tyto knihovny budou zajišťovat v oblasti ICT obdobnou službu veřejnosti (týká se především velkých měst) a speciálním skupinám obyvatel v souladu se svým posláním. Proškolení pracovníci budou instruovat či školit ostatní pracovníky knihovny.

Tento cíl podporuje výše zmíněný záměr a dále rozšiřuje možnosti asistovaných služeb vybraným skupinám obyvatel (zejména studenti a pedagogičtí pracovníci VŠ, děti, znevýhodnění občané atp.) ve velkých městech.

3. **Expertním školením** specialistů a školením nových trendů v oblasti využívání ICT ve veřejných informačních službách knihoven podpořit rozvoj nových typů služeb na bázi ICT. Tato část bude tvořit menší procento celkového objemu vzdělávacích činností a rozdělovaných finančních částek.

Tento cíl podporuje reflektování vývoje ICT v oblasti informačních služeb a činností ve vzdělávání informačních pracovníků a knihovníků a ev. doplňování a změny standardů tohoto vzdělávání v souladu s vývojem v EU.

4. **Vybudovat vzdělávací centra** v ústředních knihovnách krajů, která budou sloužit pro:

- Školení knihovníků v dovednostech pro práci s ICT, viz ad 1 – 3
- Různé formy rekvalifikačního studia a celoživotního vzdělávání knihovníků
- Školení, instruktáže a prezentace služeb knihovny na bázi ICT pro vybrané skupiny občanů, např. pro seniory, ženy z domácnosti, národnostní a sociální menšiny, mládež apod.
- Volná kapacita vzdělávacího centra může být poskytnuta například pro školení pracovníků státní správy a samosprávy v dovednostech pro práci s ICT nebo pro rozšíření nabídky pracovních stanic napojených na Internet pro veřejnost.

5. Dopracovat a uplatnit „**Koncepci celoživotního vzdělávání knihovníků**“ při koordinaci vzdělávacích aktivit pro pracovníky/knihovníky v rámci ČR, zejména s vazbou na projekt „**Výukové centrum pro další vzdělávání knihovníků v České republice**“, viz blíže kapitola Vyhodnocení ekonomické efektivity podprogramu.

Plánované financování podprogramu v letech 2000 – 2003

VISK 2	2000	2001	2002	2003	2000 až 2003
Investice	2,250	4,500	0,000	0,300	7,050
Neinvestice	4,655	13,410	6,350	7,050	31,465
Celkem	6,905	17,910	6,350	7,350	38,515

Jedním ze základních cílů programu VISK 2 je vybudování vzdělávacích center v ústředních knihovnách krajů, Národní knihovně ČR a Moravské zemské knihovně. Pro každé centrum je plánováno 15 + 1 pracovní místo vybavené počítačem, základní technikou pro prezentaci (datový projektor, tabule, flipchart) a vybavení základním zařízením. V roce 2000 se předpokládá vybudování 7 vzdělávacích center a v roce 2000 zbývajících.

Náklady na zajištění lektorů

Předpokládá se, že vlastní školení bude zahájeno od počátku roku 2001.

V roce 2001 se předpokládá realizace 9586 hodin výuky ICT s celkovými náklady 4,1 mil. Kč. V 7200 vyučovacích hodinách bude možno realizovat 60 základních kurzů pro práci s ICT v rozsahu 120 hodin, v nichž bude proškolen 900 pracovníků. Zbývajících kapacita 2386 vyučovacích hodin může být využita pro specializované školení pro práci s ICT. Tyto proporce budou upravovány podle skutečné poptávky s tím, že prioritně budou uspokojovány požadavky na základní kurzy ICT.

V roce 2002 se předpokládá realizace 13093 hodin výuky ICT s celkovými náklady 5,6 mil. V rámci 10800 vyučovacích hodin bude možno realizovat 90 základních kurzů práce s ICT v rozsahu 120 hodin, ve kterých bude proškolen 1350 pracovníků. Zbývajících kapacita 2293 vyučovacích hodin může být využita pro specializované školení pro práci s ICT.

V roce 2003 se obdobně jako v roce 2002 předpokládá realizace 13093 hodin výuky ICT s celkovými náklady 5,6 mil. Kč.

Vyhodnocení ekonomické efektivity podprogramu

Ekonomická efektivnost podprogramu VISK 2 je založena zejména na těchto principech:

- Podstatná část školení různých úrovní dovedností s ICT pro pracovníky knihoven bude realizována jednotlivými knihovnami na neziskovém principu.
- Tento způsob organizace umožní podstatnou redukci nákladů a současně přispěje k intenzifikaci využití všech zařízení, kterými knihovny disponují. Programem bude podporováno kontinuální předávání znalostí a dovedností ICT mezi pracovníky knihoven s plnou kvalifikací a začátečníky.
- Pro vybrané stupně a specializace školení v ICT budou organizována výběrová řízení, která umožní optimalizovat vztah mezi cenou a kvalitou školení.
- Předpokládá se úzká koordinace všech vzdělávacích aktivit v oblasti mimoškolního vzdělávání knihovníků v rámci celé ČR, která bude vymezena celostátní Koncepcí celoživotního vzdělávání knihovníků. Koncepce je v současné době připravována v rámci projektu podporovaného nadací Open Society Foundation **“Výukové centrum pro další vzdělávání**

knihovníků v České republice“ „, který vznikl z iniciativy MOLIN² v r. 1999 a má být realizován v letech 1999–2002. Projekt počítá s podporou OSI/NPL ve výši 78 394 USD (2 800 tis. Kč) na dovybavení několika center a zejména na honoráře lektorů. Celková cena projektu je odhadována na 177 896 USD (6 400 tis. Kč).

- Předpokládá se dále úzká spolupráce zejména s programy **EDU 2 – Další vzdělávání pedagogů pro roli ICT koordinátora**, **EDU 8 – Další vzdělávání učitelů v ICT** a **EDU - 9 Realizace programu Informační gramotnosti občanů**, které budou zajišťovány MŠMT. V této oblasti se počítá především s využíváním společných standardů, pomůcek a nástrojů včetně nabídky na vzájemné využívání kapacit a studijních programů.
- Cílovým záměrem programu je především zvyšování kvalifikace uživatelů/obyvatel ČR, a tím i jejich konkurenceschopnosti a uplatnění na trhu práce.
- Podprogram VISK 2 zajišťuje ekonomickou efektivitu podprogramu VISK 3 (pouze kvalifikovaný personál může ekonomicky efektivně využívat implementovanou techniku a připojení k Internetu). Kvalifikované využívání ICT např.:
 - zkracuje dobu připojení (u komutovaných linek), a tím zlevňuje provoz,
 - umožňuje četnější, rychlejší, a tím efektivnější využití služeb a zdrojů (u ostatních typů připojení) větším množstvím uživatelů,
 - pozitivně ovlivňuje hospodárnost a efektivitu práce s ICT v knihovnách (většinou zřízených a financovaných státní správou či obecní samosprávou a jejími složkami), čímž šetří náklady na provoz a zvyšuje kvalitu a kapacitu služeb uživatelům.

Pravidla pro předkládání žádostí a výběr účastníků a akcí podprogramu

Řízení programu

Pro stanovení koncepce a podmínek programu, pro hodnocení a výběr projektů a kontrolu plnění stanovených cílů jmenuje ministerstvo kultury odbornou radu programu.

Adresáti programu a jejich finanční participace

- Výsledky programu, tzn. nabídka různých typů školení dovedností pro práci s ICT bude určena všem pracovníkům knihoven, které poskytují veřejné informační služby. Na základě dohody může být tato nabídka rozšířena také na učitele a pracovníky veřejné správy.
- V zařazování pracovníků/knihovníků do základních kurzů ICT budou mít přednost pracovníci knihoven v menších městech a obcích, zejména s vazbou na realizaci programu VISK 3.

² Moravian Library Information Network, což je Knihovnické konsorcium projektu CASLIN Plus

- Základní kurz pro práci s ICT bude v souladu s Konceptí SIP ve vzdělávání poskytován bezplatně.
- Na ostatních typech specializovaných školení v práci s ICT se budou účastníci školení finančně podílet.
- Míra finanční spoluúčasti bude určena v závislosti na typu školení a objemu poskytnuté finanční dotace.

Okruh účastníků, kteří se budou podílet na realizaci školení

1. Vzdělávací centra

- S ohledem na výši nákladů na vybudování a provoz účelových vzdělávacích center bude jejich počet omezen. Projekt předpokládá, že v rámci každého kraje vznikne alespoň jedno vzdělávací centrum knihoven³.
- V průběhu roku 2000 a 2001 budou vybudovány počítačové učebny v ústředních knihovnách krajů, Národní knihovně ČR a Moravské zemské knihovně⁴. Počítačová učebna bude standardním vybavením ústřední krajské knihovny a bude plnit zejména tyto funkce:
 - Školení knihovníků v dovednostech pro práci s ICT, viz ad 1 – 3
Různé formy rekvalifikačního studia a celoživotního vzdělávání knihovníků
 - Školení, instruktáže a prezentace služeb knihovny na bázi ICT pro vybrané skupiny občanů, např. pro seniory, ženy z domácnosti, národnostní a sociální menšiny, mládež apod.
 - Volná kapacita vzdělávacího centra může být poskytnuta například pro školení pracovníků státní správy a samosprávy v dovednostech pro práci s ICT nebo pro rozšíření nabídky veřejně přístupných pracovních stanic napojených na Internet.
- Výše uvedené knihovny spolu se Státní technickou knihovnou, vysokoškolskými knihovnami zapojenými do projektu MOLIN a knihovnickými školami budou tvořit základní organizační infrastrukturu, která bude v rámci programu VISK 2 zajišťovat školení pracovníků/knihovníků v práci s ICT. Na základě analýzy poptávky po různých typech školení v oblasti ICT může být rozhodnuto o podpoře vybavení dalších vzdělávacích center v knihovnách jiného typu.

³ V Praze se předpokládá vybudování dvou učeben (MK Praha a NK ČR), neboť je zde soustředěn největší počet pracovníků/knihovníků, ale také se zde koná školení školitelů a další centrální vzdělávací akce, semináře apod. včetně mezinárodních, např. s využitím speciálních informačních zdrojů a technologií. Současně se v rámci programu předpokládá využití vzdělávacího centra Státní technické knihovny a kapacit, kterými disponují různé stupně knihovnických škol.

⁴ Tyto knihovny mají dlouholeté zkušenosti s proškolením knihovníků v některých oblastech. Předpokládá se, že ústředním knihovnám krajů budou novou knihovnickou legislativou určeny metodické a vzdělávací působnosti pro veřejné knihovny regionu. Z tohoto důvodu budou přirozeným místem vzdělávání knihovníků i obyvatel. Po desítky let budované vazby a vytvořená síť s ostatními veřejnými knihovnami dává dobrý předpoklad pro vykonávání této funkce.

- Rozsah vybavení počítačových učeben bude standardizován. O realizaci rozhodne MK ČR na základě předložených projektů a jejich posouzení odbornou radou programu VISK 2.
- Činnost vzdělávacích center bude probíhat v souladu a ve spolupráci se vzdělávacími centry vytvořenými v rámci programů EDU 2, EDU 8 a EDU 9 realizovaných v rámci MŠMT.

2. Vzdělávací projekty

Projekty na zajištění vzdělávání knihovníků v ICT v rámci programu VISK 2 mohou předkládat právnické osoby a fyzické osoby na základě výběrového řízení vyhlášeného MK ČR.

Podmínky účasti v programu a výběr projektů

Základní náležitosti projektů

- Vzdělávací program se specializací na knihovnické a informační služby odpovídající cílům VISK 2 a stanoveným standardům (základní kurz ICT na úrovni ECDL).
- Osnovy s rozsahem a obsahem vyučovacích lekcí.
- Odpovídající lektorské zabezpečení - předložit jmenný seznam s údaji o kvalifikaci
- Odpovídající školící prostory + vybavení (dokumentace).
- Kvalifikovaný odhad poptávky po nabízeném druhu školení.
- Dodržení všech obsahových a formálních náležitostí stanovených pro žádost o dotaci.

Výběr projektů

- Vyhlásování projektů bude prováděno zpravidla dvakrát ročně.
- Rozhodujícím kritériem bude kvalita projektu s vazbou na výši finančních nákladů.
- Prioritu budou mít projekty navazující na podprogram VISK 3 (připojování veřejných knihoven k Internetu), a tudíž školení pracovníků těchto knihoven, neboť v těchto institucích je nejhorší situace v oblasti využívání ICT, dále je zde nejtěsnější vazba projektu na přímé informační služby obyvatelům.
- Akceptovány nebudou projekty na proškolení výhradně vnitropodnikové (pouze zaměstnanci jediné instituce).
- Preferovány budou projekty kooperativní (např. krajské a vysokoškolské knihovny v místě a kraji, oborově orientované projekty apod.)
- Projekty zaměřené na expertní školení specialistů budou dotovány pouze částečně, a to v rozsahu, který umožní přidělená finanční dotace. Míra finanční spoluúčasti bude určena v závislosti na typu školení a objemu poskytnuté finanční dotace.

3 Informační centra veřejných knihoven - ICEKNI

Cíle podprogramu

Hlavním cílem podprogramu VISK 3 je systematická podpora šíření a poskytování informací občanům prostřednictvím knihoven s využitím informačních technologií, zejména prostřednictvím veřejně přístupné informační sítě.

Cílem je postupně transformovat stávající veřejné knihovny orientované dosud převážně na využívání klasických tištěných dokumentů na knihovny a informační centra multimediálního charakteru, která budou plnit především tyto funkce:

- a) Zpřístupnění informací ve smyslu zákona č. 106/99 o svobodném přístupu k informacím
- b) Poskytování informačních služeb pro oblast celoživotního vzdělávání občanů
- c) Poskytování informačních služeb podporujících právní vědomí občanů, oblast ekonomiky, obchodu a zaměstnanosti
- d) Poskytování regionálních informačních služeb občanům v oblasti cestovního ruchu
- e) Poskytování informačních služeb a informačních možností tělesně postiženým občanům

Z technologického hlediska jsou cíle orientovány na dvě oblasti:

1. Vytváření informační infrastruktury veřejných knihoven

- Připojení veřejných knihoven k síti Internet s hlavní orientací na napojení knihoven v menších městech a obcích. V první fázi se předpokládá napojení cca 670 knihoven v obcích nad 1500 obyvatel⁵. Realizace tohoto cíle umožní, aby cca 90 % občanů mělo dostupný Internet prostřednictvím veřejné knihovny
- Zkvalitnění stávajícího připojení veřejných knihoven k síti Internet, rozšíření počtu pracovních stanic pro uživatele

2. Tvorba a zpřístupňování dat v síti

- Zvýšení a zkvalitnění produkce, zpřístupnění a prezentace primárních a sekundárních informačních dokumentů v elektronické podobě prostřednictvím veřejných knihoven a rozšíření nabídky služeb uživatelům na bázi ICT
- Zlepšení vzájemné kooperace knihoven v oblastech získávání, zpracování a sdílení informačních zdrojů

Plánované financování podprogramu v letech 2000 – 2003

VISK 3	2000	2001	2002	2003	2000 až 2003
Investice	6,200	37,000	37,000	37,000	117,200
Neinvestice	12,475	73,000	73,000	73,000	231,475
Celkem	18,675	110,000	110,000	110,000	348,675

⁵ V červenci 2000 bylo napojeno na Internet 354 veřejných knihoven zřizovaných obcemi, městy, okresními úřady a ministerstvem kultury.

Navržené objemy finančních prostředků vycházejí z podrobného průzkumu stavu automatizace veřejných knihoven, který provedla Národní knihovna ČR v závěru roku 1997 v 649 knihovnách v rámci ČR. Báze získaných údajů je soustavně aktualizována na základě dat získaných z realizace programu RISK (Rozvoj informační sítě veřejných knihoven) v letech 1998 a 1999.

V rámci realizace programu VISK 2 se počítá s 30 % spoluúčastí zřizovatele knihovny na celkových nákladech jednotlivých projektů.

Program současně předpokládá participaci firmy Český Mobil, která se v rámci smlouvy na poskytovatele mobilního připojení GSM smluvně zavázala připojit všechny školy a knihovny k Internetu. V současné době probíhají jednání, která mají blíže specifikovat rozsah a způsob participace Českého Mobilu na připojování veřejných knihoven.

Program VISK 3 bude těsně provázán s programem MŠMT EDU 3 *Připojení škol k Internetu a vybavení multimediálními počítači*. V rámci programu bude kladen důraz na vzájemnou spolupráci knihoven, škol, veřejné a státní správy při připojování k Internetu. Obecně budou podporována integrovaná řešení, která umožní efektivní využití realizovaného připojení.

Navržené členění finančních prostředků na investice a neinvestice ve formulářích ISPROFIN P 61 a P 62 je pouze orientační. Definitivní proporce jednotlivých výdajových položek bude možno v každém kalendářním roce určit až po vyhodnocení výběrových řízeních a výběru projektů pro realizaci.

Následující tabulky představují orientační model základního technického vybavení jednotlivých knihoven v souvislosti s velikostí města či obce. V průběhu realizace programu bude tento model průběžně aktualizován tak, aby mohl působit jako jedno z kritérií pro vyhodnocování projektů jednotlivých knihoven.

Tab. 1 Jednotlivá knihovna

Velikost obce	Technické vybavení	INTERNET	Cena celkem
Obce méně než 201	Zatím nerealizovat	komutovaná linka	celkem 70.000,- *ročně 15.000,-
Obce 201 - 500	Zatím realizovat výběrově	komutovaná linka	celkem 70.000,- *ročně 15.000,-
Obce 501- 2000	Varianta 1: 1x PC s modemem a tiskárna, SW dispečink	komutovaná linka	celkem 70.000,- *ročně 15.000,-
	Varianta 2: 2x PC, modem, 1x tiskárna, síť WIN98, Proxi, SW dispečink	pevná linka min. 33,6 Kb/s	celkem 200.000,- *ročně 80.000,-
Obce 2001-5000	2x PC, modem, 1x tiskárna, síť WIN98, Proxi, SW dispečink	pevná linka min. 33,6 Kb/s	celkem 200.000,- *ročně 80.000,-
Obce 5001-10000	2x PC, router, nebo radiový spoj, 1x tiskárna, Proxi, SW (Frontpage, Office)	pevná linka 64 Kb/s	celkem 500.000,- *ročně 300.000,-
Obce 10000 a víc + okresní města	7x PC, 1x router, 3x tiskárna, síť WIN Nt serv., Proxi, deskový scanner, SW (Frontpage, Office)+ SW pro nevidomé	pevná linka min. 128 Kb/s	celkem 1.080.000,- *ročně 500.000,-

* ročně - vyjadřuje každoroční náklady z celkové částky

Tab. 2. Technické vybavení

Vybavení	Typy, parametry, důležité vlastnosti	Cena vč. DPH*
PC stanice	Pentium II. 300 Mhz, 32 MB RAM, 3 GB HDD, 15“ monitor WINDOWS 9x, popř. WINDOWS 2000 Profesional	39.000,-
PC Server	Pentium II. 400 Mhz, 128 MB RAM, 10 GB HDD, 3COM PCI WINDOWS NT 4.0 server, popř. WINDOWS 2000 server	60.000,-
Tiskárna	Inkoustová nebo laserová 600 dpi, nejroz. HP, CANON,	15.000,-
Scanner deskový	připojení USB s rozlišením min. 1024x1024, nejroz. HP,UMAX	15.000,-
Záložní zdroj - UPS	Záložní zdroj k serveru, výkon min. 600 VA, nejroz. APC	10.000,-
Modem	Homologovaný pro JTS, rychlost min. 56 Kb/s	8.000,-
Router – směrovač	nejrozšířenější CISCO, různé varianty podle počtu stanic a linky	40.000,-
Radiové pojítko	nejroz. SKYWALKER, WAVELAN, ... rychlost do 2 Mb/s	100.000,-
Strukturovaná kabeláž	UTP rozvody, kabeláž CLASS 5, HUBS, rychlost 10/100 Mb/s síťové karty 3COM 10/100 Combo, záleží na vel. Síťe a budovy	20.000-200.000,-
MS Proxi server	Produkt zajišťující využití Internetu v celé lokální síti	SELECT 2.000,-
MS Office	Balík kancelář. programů s výstupy do HTML, (Word,Excel,...)	SELECT 4.000,-
MS FrontPage	Nástroj pro snadnou tvorbu a správu obsahu Webu.	SELECT 1.000,-
Programy pro nevidomé	Hlasitě čtení textu na obrazovce, zvětšení písma na obrazovce,...	40.000,-
Dispečink Internetu	Evidence uživatelů Internetu, stopky, účtenky, rezervace PC	5.000,-
komutovaná linka	používá JTS pomocí modemu, vhodné pro malý provoz	ročně 15.000,-
pevná linka 33,6 Kb/s	většinou vysokorychlostní modemy, routery nebo radiově	ročně 80.000,-
pevná linka 64 Kb/s	většinou routery nebo radiově, metalické nebo optické vedení	ročně 300.000,-
pevná linka 128 Kb/s	většinou routery nebo radiově, metalické nebo optické vedení	ročně 500.000,-

* ceny jsou uváděny jako hrubý odhad 1. pol. 2000

Tab.3 Celkové náklady

Velikost obce	INTERNET	Cena	Počet obcí	Cena celkem v mil.
Obce méně než 201	Zatím nerealizovat	0,-	1731	0
Obce 201 - 500	Zatím realizovat výběrově	0,-	2025	0
Obce 501- 2000	Komutovaná linka	celkem 70.000,- z toho ročně 15.000,-	1862	celkem 130,400 mil. ročně 27,930 mil.
Obce 2001-5000	pevná linka 33,6 – 64 Kb/s	200.000,- z toho ročně 80.000,-	348 10% hotovo	celkem 69,600 mil. ročně 27,840 mil.
Obce 5001-10000	pevná linka 64 -128 Kb/s	500.000,- z toho ročně 300.000,-	134 30% hotovo	celkem 67,000 mil. ročně 40,200 mil.
Obce 10000 a víc + okresní města	pevná linka min. 128 Kb/s	1.080.000,- z toho ročně 500.000,-	61+72=133 70% hotovo	celkem 143,640 mil. ročně 66,500 mil.
CELKEM			celk. 6233 vybav. 4687	celkem 410,640 mil. ročně 162,470 mil.

Vyhodnocení ekonomické efektivity podprogramu

Efektivita vynaložených prostředků se projeví ve výrazném zvýšení dostupnosti Internetu všem věkovým a sociálním skupinám obyvatel ČR. Veřejně přístupné stanice v knihovnách umožní omezení současné nerovnosti v dostupnosti občanů ke světové informační síti a informačním zdrojům. Lze předpokládat, že po realizaci první fáze programu VISK 3 bude mít 90 % občanů v místě bydliště veřejně dostupnou internetovou stanici prostřednictvím veřejné knihovny. Veřejně přístupné stanice a rozšíření informačních zdrojů i služeb nabízených knihovnami bude významnou podporou vzdělanostní, odborné, kultur-

ní a společenské úrovně i informační gramotnosti obyvatel včetně podpory ekonomických aktivit.

Hospodárnost vynaložených prostředků bude umocňovat zejména:

- těsná koordinace s ostatními projekty v rámci SIP - MŠMT, MV, MMR
- preferování formy veřejných výběrových řízení při výběru a hodnocení jednotlivých projektů
- to, že realizace projektu nebude orientována na plošné pokrytí všech knihoven, ale bude cíleně preferovat knihovny či zřizovatele knihoven podle jejich schopnosti a připravenosti efektivně využívat informační technologie
- to, že zlepšení úrovně kooperace knihoven na bázi informačních technologií umožní zvýšení efektivnosti využití veřejných finančních zdrojů věnovaných na zajištění činnosti knihoven

Pravidla pro předkládání žádostí a výběr účastníků a akcí podprogramu

Okruh účastníků

Program VISK 3 Informační centra veřejných knihoven je určen právnickým osobám a fyzickým osobám

Podmínky účasti

1. Základní podmínkou je, aby výše uvedený subjekt provozoval veřejnou knihovnu, která poskytuje veřejné informační služby všem skupinám obyvatel bez omezení.
2. Předložené projekty musí respektovat stanovené standardy:

a) Knihovnické standardy:

katalogizační pravidla:	AACR2 - česká interpretace (2. vyd. 1988, dodatky 1993)
rozsah záznamu:	Záznam pro souborný katalog : UNIMARC. Tištěné monografie
bibliografický popis:	ISBD - všeobecný mezinárodní standardní bibliografický popis
formát záznamu:	preferovaný UNIMARC („na dožití“ Výměnný formát MAKS)
struktura záznamu:	ISO 2709
autorita:	UNIMARC/authority

b) Technické standardy:

základní protokol:	TCP/IP
přístup ke katalogu:	http (WWW) Z39.50 (= ISO 29 950) (výhledově)
MVS:	ISO 10 160/161 (výhledově)
účetní styk:	protokoly EDI (výhledově)

grafické formáty: gif, jpg, pdf, případně metadatový formát SGML DOBN pro digitalizaci

3. Dotace se poskytuje maximálně do výše 70% skutečných nákladů na celý projekt, nebo do 100% předpokládané ztráty. Při stanovení výše grantů se vychází z kalkulovaných (plánovaných) nákladů. Spoluúčast předkladatele se musí přímo týkat projektu.
4. Z dotace není možné hradit mzdy zaměstnanců, pohoštění, občerstvení a dary, náklady spojené se zahraničními cestami zaměstnanců, náklady na vyškolení personálu, náklady na vypracování projektu, nábytek, odpisy, veškeré provozní náklady žadatele (nájem kanceláří, telefony, faxy, poštovné atd.). Výjimku tvoří platby za připojení k síti Internet a poplatky s tím spojené v prvním roce provozu. Poplatky v dalších letech provozu hradí zřizovatel, k čemuž se písemně zaváže při podpisu smlouvy o poskytnutí dotace. Dotace nebude poskytována na realizaci komerčních projektů.
5. Primárně budou podporovány kooperační projekty a projekty, které prokáží vyšší míru využití a společné sdílení stávajících informačních zdrojů.

Výběr účastníků

Projekty budou vybírány na základě veřejně vyhlášeného výběrového řízení. Hodnocení a výběr projektů k realizaci bude zajišťovat rada programu složená z vybraných specialistů. Rada bude také odpovědná za průběžnou aktualizaci základních parametrů zadání programu. Pro výběr a hodnocení projektů bude zpracován závazný postup.

V případě potřeby bude na vybrané dodávky technologických zařízení, programového vybavení a služeb vyhlášena veřejná obchodní soutěž.

4 Digitální knihovna a archiv pro informační služby knihoven

Cíle podprogramu

Charakteristika podprogramu

Podprogramy VISK 5, 6 a 7 představují ve světovém měřítku špičková řešení, a zejména VISK 6 a VISK 7 produkují velké množství dat, která je třeba efektivně zpřístupnit nejširší veřejnosti. V Národní knihovně ČR byly instalovány rozsáhlé kapacity pro výrobu dat, které to umožňují pro všechny instituce centrálním způsobem a v napojení na síť národního výzkumu TEN-155. Kromě toho je Národní knihovna ČR odběratelem povinného výtisku digitálních zvukových nahrávek (audio CD), které musí dlouhodobě uchovávat a zpřístupňovat.

Digitální knihovna je průřezovým podprogramem a je založena na jednotném standardu uložených digitálních dokumentů produkovaných v programech VISK 6 - Memoriae Mundi Series Bohemica a VISK 7 - Kramerius. Těchto programů se účastní další knihovny a instituce. Národní knihovna ČR těmto institu-

cím umožní on-line zpřístupnění digitálních dokumentů zpracovaných v těchto programech.

Sama digitální knihovna je dále založena na již vytvořené infrastruktuře a výsledcích probíhajících projektů výzkumu a vývoje. Jejím úkolem je ochránit a dlouhodobě zpřístupnit data produkovaná samotnými knihovnami v rámci uvedených programů a další digitální data produkovaná jinými českými subjekty (vč. audio CD).

VISK 4 uvádí do praxe výsledky řady programů výzkumu a vývoje zaměřených na pořizování, strukturaci, archivaci a zpřístupnění digitálních dokumentů a rovněž na výzkum v oblasti stability médií. Digitální knihovna zpřístupňuje pomocí Internetu digitální produkty, a tím de facto realizuje především prostřednictvím sítě veřejných knihoven svobodný přístup k informačním zdrojům, v tomto případě kulturního dědictví, což je plně v souladu s cíli stávajícího 5. rámcového programu EU.

Účast knihoven a dalších institucí ve VISK 4, tj. ve využití kapacit digitální knihovny, je podmíněna dodržováním standardů digitální knihovny: formátu DOBM, příp. jeho návazných modifikací a konkretizací, včetně jeho případných pokračovatelů. Standard DOBM je standardem UNESCO (Paměť světa) pro dokumenty vyrobené na základě digitalizace. Správcem standardu DOBM je Národní knihovna ČR a Albertina icome Praha.

Základní cíle

Základním cílem podprogramu VISK 4 je vybudování, provoz a zpřístupnění všestranně funkční digitální knihovny a archivu. Tato zařízení budou zajišťovat uchování a zpřístupnění vzácných dokumentů z knihoven ČR, jež tvoří důležitou součást národního kulturního dědictví specializovaným skupinám uživatelů i nejširší veřejnosti. V další fázi bude digitální knihovna postupně integrovat další typy dokumentů v návaznosti na výsledky aktivit v oblasti výzkumu a vývoje.

Podprogram umožní spuštění a provozování velké archivní a zpřístupňovací kapacity pro digitální dokumenty. V roce 2000 budou vytipovány okruhy dokumentů, které budou v první řadě zpřístupněny digitální knihovnou, zároveň bude zahájen její zkušební provoz. V dalších letech bude pak třeba finančně zajišťovat její provoz, tzn. její napojení z Centrálního depozitáře Hostivař na Internet, správu a obsluhu operačních systémů a servis.

Služby digitální knihovny umožní skladování (archivaci) velkého objemu digitálních (elektronických) dokumentů. Tyto dokumenty budou uchovávány na magnetických páskách v prostředí robotické knihovny, které zajistí samočinnou kontrolu integrity dat, jejich migraci a obnovu. Návazný systém on-line zpřístupnění je založen na implementaci programového prostředí AIP SAFE, které umožňuje dialog uživatele s digitální knihovnou, jeho přístup k datům, případně spolupráci na jejich obohacení dalšími metadaty, a on-line dodávání dokumentů dle specifikace uživatele.

Plánované financování podprogramu v letech 2000 – 2003

VISK 4	2000	2001	2002	2003	2000 až 2003
Investice	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000
Neinvestice	1,100	2,662	4,875	4,665	13,302
Celkem	1,100	2,662	4,875	4,665	13,302

Provoz digitální knihovny vychází z robotické digitální knihovny o velké kapacitě a návazného systému on-line zpřístupnění uložených dat. Tyto základní investice již byly učiněny v rámci realizovaných programů výzkumu a vývoje a rozbíhá se testovací provoz.

Plný rutinní provoz však vyžaduje další financování: pracovní síly, služby, upgrade paměťových médií, optimalizaci zpřístupnění dat, zvýšené poplatky za Internet a fyzické připojení k síti TEN-155 související s nebývalým růstem objemu přenosu dat. Naproti tomu zásadní inovace digitální knihovny jsou a budou řešeny mimo oblast VISK ve specializovaných projektech výzkumu a vývoje.

Podprogram VISK 4 bude realizován formou účelového financování provozu digitální knihovny, který bude zajišťovat Národní knihovna ČR.

Vyhodnocení ekonomické efektivity podprogramu

Podprogram zajišťuje provozování technologických kapacit v hodnotě několika desítek milionů Kč, které vznikly vybudováním zázemí digitální knihovny a vývojem všech programových prostředků souvisejících s jejím provozem. Podmínka účasti v podprogramu je dodržování doporučených standardů, které se opírají a ISO standardy v oblasti metadatových struktur. Tím dojde k vytváření homogenního digitálního archivu, jehož správa je mnohonásobně levnější než provozování a správa rozličných datových struktur.

Na provozní činnost digitálního archivu navazuje v jiných programech rozsáhlý výzkum a vývoj, který umožňuje uchovávání, zpřístupňování a migraci dat v souladu s nejnovějšími světovými trendy. Dochází tak k silné koordinaci vedoucí k dlouhodobé dostupnosti dat.

Pravidla pro předkládání žádostí a výběr účastníků a akcí podprogramu

Okruh účastníků

Digitální knihovna umožní široké on-line zpřístupňování dat v síti Internet specializovaným skupinám uživatelů i nejširší veřejnosti.

Zpřístupnit své digitální dokumenty prostřednictvím digitální knihovny má právo každá knihovna nebo další instituce, jež se účastní dalších podprogramů VISK a která produkuje digitální dokumenty. Dále lze v digitální knihovně zpřístupnit na základě dohody dokumenty jiných institucí vyhovující implementovaným standardům.

Podmínky účasti

Služeb digitální knihovny pro on-line zpřístupnění svých digitálních dokumentů mohou využívat zejména jejich producenti z ostatních podprogramů VISK včetně dalších subjektů. Podmínkou je:

- dodržování specifikací metadatového formátu SGML DOBM, příp. jeho kompatibilních následovníků,
- dokumenty, které nebyly vyprodukovány v jiných programech VISK a které splňují technologicky požadavky digitální knihovny, budou zařazeny do digitální knihovny na základě doporučení její rady, která bude ustanovena z okruhu zástupců největších stávajících i potenciálních účastníků/příspěvatelů, přičemž rady programů VISK 6 a 7 jmenují po jednom zástupci. Rovněž tak i provozovatel: Národní knihovna ČR.

5 Národní program retrospektivní konverze katalogů knihoven v ČR RETROKON

Cíle podprogramu

Základním cílem podprogramu je zpřístupnění katalogů a tím fondů největších českých knihoven prostřednictvím Internetu. Realizace podprogramu umožní široké otevření katalogů i fondů jednotlivých knihoven nejen pro místní, ale i pro vzdálené uživatele možnost online objednávání dokumentů i z fondů vzdálených knihoven a zkvalitnění meziknihovní výpůjční služby povede ke zrovnoprávnění uživatelů bez ohledu na jejich sídlo a k rovnoprávnému přístupu k informacím bez ohledu na místo jejich fyzického uložení. Cílem podprogramu je rovněž vytvoření velkého množství kvalitních bibliografických záznamů, které budou k dispozici ostatním knihovnám.

Retrospektivní konverze katalogů znamená převod katalogů z lístkové podoby do digitální podoby (v nouzové variantě do podoby obrazové, v optimální variantě do podoby textu strukturovaného v souladu s platnými mezinárodními standardy, která je podmínkou vícehlediskového vyhledávání a mnohonásobného využití jednou pořizovaných záznamů). V současné době je převeden do strukturované textové podoby pouze zlomek katalogů českých knihoven, většina jich stále existuje v lístkové podobě, což znamená, že většina fondů českých knihoven zůstává uzavřena pro jejich vzdálené uživatele. Kritická je situace především u katalogů a fondů největších českých knihoven, které jsou nejrozsáhlejší, ale jejich retrospektivní konverze je finančně a tím i časově nejnáročnější (pro srovnání: ve většině členských zemí EU proběhla retrospektivní konverze katalogů největších knihoven ca před deseti lety, u nás by při současném způsobu financování trvala ještě ca 20 let, což znamená celkové zaostávání o cca 30 let).

Dílčí cíle podprogramu a harmonogram jejich naplňování vyjadřuje následující tabulka:

Č.	Název	Specifikace	Termín
1	Zmapování katalogů velkých českých knihoven určených k retrospektivní konverzi	Rozeslání dotazníků (katalogy určené k retrospektivní konverzi, současná situace a plány) do knihoven s fondy nad 200.000 svazků a jejich vyhodnocení a zveřejnění výsledků na Internetu	Říjen 2000
2	Stanovení a zveřejnění priorit retrospektivní konverze	Na podkladě vyhodnocení dotazníků stanovení priorit retrospektivní konverze v rámci národního programu a plán koordinovaného přidělování finančních prostředků VISK se zvláštním zřetelem na jejich racionální využití, především eliminaci multiplicitních činností. Nejvyšší prioritu budou mít katalogy největších knihoven s univerzálními fondy, kde je riziko duplicit nejvyšší, paralelně může probíhat retrospektivní konverze katalogů knihoven se specializovanými fondy, kde multiplicity nehrozí. Zveřejnění plánu na Internetu	Leden 2001
3	Zahájení provozu retrospektivní konverze katalogů podle stanovených priorit v rámci VISK	K zahájení provozu retrospektivní konverze v několika velkých českých knihovnách již došlo, probíhá však natolik pomalu, že se jedná spíše o stagnaci, přesto se, přesněji řečeno, bude jednat o její urychlení v závislosti na objemu přidělených finančních prostředků	Březen 2001--
4	Koordinace postupu retrospektivní konverze ve velkých českých knihovnách a průběžné zveřejňování výsledků	Postup retrospektivní konverze českých knihoven bude koordinován a řízen prostřednictvím informačního systému pro retrospektivní konverzi, který má k dispozici NK. Správné rozfázování a koordinace retrospektivní konverze jsou nutné s ohledem na omezení multiplicitního převodu týchž záznamů. Výstupem z informačního systému bude pravidelná informace o postupu retrospektivní konverze v jednotlivých institucích.	Březen 2001--

Retrospektivní konverze katalogů je součástí kulturní politiky vlády ČR.

Pro retrospektivní konverzi katalogů byla v ČR vyvinuta moderní komplexní technologie RETROKON (skenování - OCR - strukturování záznamů v souladu s mezinárodními standardy), která byla aplikována v řadě českých i zahraničních knihoven. Technologie je pokládána i v mezinárodním kontextu za špičkovou, o čemž svědčí kromě její aplikace v zahraničí i trvalý zájem o její prezentaci na předních světových konferencích i množství zahraničních návštěv, které přijíždějí do NK právě kvůli retrospektivní konverzi. Technologie byla vyvinuta a otestována v rámci úspěšného řešení projektů výzkumu a vývoje, nyní jde o praktickou aplikaci existujícího know-how.

Technologie RETROKON důsledně respektuje mezinárodní standardy, které zaručují mezinárodní využitelnost výsledného produktu. Zpřístupnění katalogů velkých českých knihoven tak bude významným přínosem nejen v národním, ale i v mezinárodním kontextu. Půjde o významné obohacení mezinárodních programů univerzální bibliografické kontroly (UBC) a dostupnosti publikací (UAP).

Plánované financování podprogramu v letech 2000 – 2003

VISK 5	2000	2001	2002	2003	2000 až 2003
Investice	0,000	2,000	1,000	1,000	4,000
Neinvestice	1,200	13,000	14,000	14,000	42,200
Celkem	1,200	15,000	15,000	15,000	46,200

Retrospektivní konverze katalogů je finančně velmi náročná a žádná z velkých knihoven dnes není schopna ji uspokojivě financovat v rámci svého běžného rozpočtu. Retrospektivní konverze katalogů je tak plně závislá na grantech, nebo probíhá velice pomalu v rámci běžného rozpočtu instituce. Výsledkem je již zmíněná uzavřenost katalogů i fondů velkých českých knihoven pro vzdálené uživatele a naše zaostávání za členskými zeměmi EU o desítky let právě ve velmi sledované oblasti rovnoprávného přístupu obyvatel k informacím. V zahraničí proběhla retrospektivní konverze katalogů v relativně krátké době díky výrazné finanční podpoře státu.

Cena za jeden převedený záznam je v jednotlivých institucích různá. Záleží především na charakteru katalogu (stáří katalogu a poměr rukopisných a strojopisných lístků, obsažené jazyky a písma, možnost/nemožnost využití záznamů z externích zdrojů atp.). Průměrná cena za retrospektivní konverzi jednoho kvalitního záznamu odpovídajícího mezinárodním standardům a využitelného bez problémů i v ostatních knihovnách je ca 25-30 Kč (záznamy je možné pořídit i „levněji“, ovšem bez ohledu na mezinárodní standardy a záznamy již existující. Záznam téhož dokumentu je pak multiplicitně pořízen v řadě knihoven, čímž se jeho cena násobí. U „levně“ pořizovaných záznamů jde zároveň o záznamy s nízkou kvalitou).

Dokončení retrospektivní konverze katalogů NK si vyžádá částku ca 50 miliónů Kč, dalších minimálně 55 miliónů Kč bude nutné vynaložit na retrospektivní konverzi katalogů dalších velkých knihoven a související úpravy souborů autorit. Znamená to, že při plánovaných 15 miliónech Kč ročně bude podprogram vyžadovat financování po dobu 7 let. Potřebná délka jeho financování bude nepřímo úměrná výši částky, kterou bude možné pro podprogram v jednotlivých letech vyčlenit. Každé urychlení je žádoucí, zpomalení nežádoucí.

Etapa 2000-2003 představuje první etapu podprogramu, na kterou by měla navazovat etapa další (2004-2007). **Výstupem obou etap bude široké zpřístupnění cca 30 miliónů dokumentů uložených ve fondech zhruba 30 největších českých knihoven prostřednictvím internetu, přičemž první etapa bude zna-**

menat zpřístupnění ca 12 miliónů dokumentů (poznámka: při důsledné kooperaci knihoven a využívání již existujících záznamů není nutné vytvářet záznamy pro všechny dokumenty). Většina prostředků bude vynaložena na vlastní retrospektivní konverzi, která bude probíhat z větší části formou služeb (především pro knihovny s vysokými režijními náklady a nedostatkem prostoru a PC pro další pracovníky), na část činností budou najímáni pracovníci do stavu knihoven. Realizace podprogramu si vyžádá nákup a údržbu HW (servery, pracovní stanice) i SW (základní i aplikační programové vybavení) v jednotlivých knihovnách.

Vyhodnocení ekonomické efektivity podprogramu

Ve většině členských zemí EU proběhla retrospektivní konverze katalogů největších (především národních) knihoven poměrně rychle, což vyžadovalo mohutné finanční dotace ze strany státu. Jedním z hlavních důvodů k rychlému postupu a uvolnění velkého objemu finančních prostředků byla (samozřejmě vedle snahy o široké zpřístupnění fondů těchto knihoven) právě ekonomická efektivnost. Pomalá retrospektivní konverze katalogů velkých knihoven je z ekonomického hlediska neefektivní nejen s ohledem na růst cen (inflace), ale především z jiného důvodu. Katalogy velkých knihoven jsou natolik rozsáhlé, že bez významné finanční dotace nemohou tyto instituce jejich retrospektivní konverzi dokončit v potřebném časovém horizontu, často ji nemohou ani zahájit. Kvalitní záznamy, které by retrospektivní konverzí katalogů velkých knihoven vznikly, nejsou k dispozici. V menších knihovnách není zahájení retrospektivní konverze natolik obtížné, což potvrzuje i naše zkušenost. Zatímco velké knihovny mají převeden do databázové podoby jen zlomek svých katalogů, menší knihovny jsou na tom mnohem lépe. Protože však jejich listkové katalogy jsou nekvalitní a kvalitní záznamy nejsou k dispozici, volí menší knihovny buď metodu rekatalogizace (=kompletní nová katalogizace již zkatalogizovaného dokumentu s knihou v ruce), což je vůbec nejdražší metoda, nebo naopak metodu tzv. „levné“ retrospektivní konverze, kdy vzniká poměrně rychle záznam neodpovídající požadovaným standardům. S ohledem na nízkou kvalitu je záznam zpravidla nepoužitelný pro ostatní knihovny. Jednotlivé knihovny tak vytvářejí paralelně desítky či dokonce stovky záznamů týchž dokumentů. Pokud cenu za „levný“ záznam vynásobíme počtem knihoven, které ho paralelně vytvořily, jeho cena x-násobně vzroste. Oba popsané extrémní přístupy jsou neefektivní, **efektivní cestou je naopak rychlá retrospektivní konverze katalogů největších knihoven, jejich zpřístupnění prostřednictvím Internetu a/nebo CD-ROM a jejich důsledné využívání v ostatních knihovnách.** Právě toto je jedním z hlavních cílů podprogramu.

Výsledky dosažené v rámci podprogramu umožní velkým českým knihovnám plnohodnotné zapojení do mezinárodní spolupráce v rámci evropských i celosvětových iniciativ a získání výhodnějších finančních podmínek v různých kooperačních projektech (kooperativní katalogizace v rámci nadná-

rodních souborných katalogů a především mezinárodní meziknihovní výpůjční služba).

Financování podprogramu zhodnotí širokým praktickým využitím nemalé finanční prostředky vložené do oblasti retrospektivní konverze v rámci výzkumu a vývoje, koordinace financování retrospektivní konverze a kooperace knihoven v této oblasti bude znamenat eliminaci multiplicitních činností, omezení stávajícího drobení finančních prostředků a plýtvání v nedostatku.

Pravidla pro předkládání žádostí a výběr účastníků a akcí podprogramu

Podprogram bude zaměřen především na instituce

- **s fondy velkého rozsahu** (nad 200.000 svazků) a **zásadního významu** pro meziknihovní výpůjční službu a/nebo uchování a zpřístupnění národního kulturního dědictví
- **s vysokou úrovní katalogizace** v přítomnosti i minulosti, která zajistí kvalitní výsledek retrospektivní konverze odpovídající doporučením uvedeným v materiálu Záznam pro souborný katalog : UNIMARC.

Konkrétně se bude se jednat především o Národní knihovnu ČR, Moravskou zemskou knihovnu, všechny státní vědecké knihovny a ústřední odborné knihovny, Knihovnu Národního muzea, Knihovnu AV ČR, Parlamentní knihovnu a další knihovny s významnými knihovními fondy.

Základními podmínkami pro přidělení finančních prostředků budou:

- rozsah a význam fondů
- vysoká úroveň katalogizace v současnosti i minulosti, respektování standardů, zkušenosti s automatizací
- ochota poskytnout výsledné bibliografické záznamy zdarma do CASLIN - souborného katalogu ČR
- ochota zpřístupnit primární dokumenty v rámci meziknihovní výpůjční služby
- využití existujících bibliografických záznamů a připojení vlastních jednotek k již existujícím záznamům v CASLIN - souborném katalogu ČR, nikoli multiplicitní tvorba záznamů týchž dokumentů
- ochota spolupracovat na tvorbě a údržbě záznamů autorit
- ochota zapojit se do informačního systému pro retrospektivní konverzi katalogů (koordinace, průběžné informace o postupu)

S ohledem na výše uvedená kritéria i na zahraniční zkušenosti by měla mít nejvyšší prioritu retrospektivní konverze katalogů Národní knihovny, která

- má největší a nejvýznamnější fondy
- má nejvyšší úroveň katalogizace v současnosti i v minulosti
- poskytuje již dnes největší počet záznamů do CASLIN - souborného katalogu ČR
- má rozhodující význam pro meziknihovní výpůjční službu včetně mezinárodní

- je garantem České národní bibliografie
- je centrem národních autorit jmenných i věcných
- má propracovanou metodiku retrospektivní konverze i informační systém pro její řízení a rozsáhlé praktické zkušenosti v této oblasti včetně řízení kooperace několika institucí.

Až do dokončení retrospektivní konverze katalogů NK ČR (hlavní prioritou je česká knižní produkce, u zahraniční produkce má prioritu "živý fond" a více využívaná literatura, méně využívaná literatura je z retrospektivní konverze předem vyloučena) by mělo být 60% dostupné částky (při předpokládaných 15 miliónech Kč se jedná o 9 miliónů Kč ročně) účelově vázáno na retrospektivní konverzi katalogů NK ČR, o rozdělení zbytku a později o rozdělení celé dostupné částky mezi ostatní knihovny by měla rozhodovat Rada pro retrospektivní konverzi podle uvedených kritérií se speciálním akcentem na

- národní produkci (doplnění záznamů titulů chybějících ve fondu NK)
- zahraniční produkci s vysokou mírou využití.

Retrospektivní konverze katalogů NK ČR má v celém podprogramu absolutní prioritu. S ohledem na největší rozsah, kvalitu a význam svých katalogů i fondů spotřebuje NK největší část přidělených prostředků. Postavení NK v podprogramu má ještě další specifika:

- **NK bude metodickým a koordinačním centrem** celého podprogramu
- **NK poskytne** kooperujícím knihovnám (po určitém posílení a obohacení o další funkce umožňující integraci externích subjektů) **HW a SW zabezpečení informačního systému pro retrospektivní konverzi**, který je nezbytný pro její efektivní řízení a koordinaci několika institucí. Základní HW a SW vybavení bude ovšem nezbytné i na straně kooperujících knihoven.

6 Národní program digitálního zpřístupnění vzácných dokumentů *Memoriae Mundi Series Bohemica*

Cíle podprogramu

Charakteristika podprogramu

Memoriae Mundi Series Bohemica je program digitálního zpřístupnění a ochrany kulturního dědictví obsaženého v dokumentech dochovaných na teritoriu České republiky. Od svého založení Národní knihovnou ČR ve spolupráci s firmou Albertina icome Praha s.r.o. v r. 1995 se hlásí k programu UNESCO Paměť světa, pro který bylo zpracováno několik pilotních projektů, mj. první CD-ROM celého programu a první publikovaný digitalizovaný rukopis.

Český datový formát DOBM vyvinutý pro Memoriae Mundi Series Bohemica byl přijat jako mezinárodní standard UNESCO pro publikace vycházející v programu Paměť světa. Program je znám v celém světě a staví na zkušenostech obou zakladatelů s digitalizací, jíž se společně věnují od r. 1992. Byl též

přijat do aktivity států G7 Bibliotheca Universalis; jeho výsledky v oblasti aplikace nových datových formátů byly nedávno oceněny laboratoři americké firmy AT&T.

V současné době je v digitální podobě zpracováno více než 400 rukopisů a dalších produktů. Odrážejí vzácné fondy nejen Národní knihovny ČR, ale i dalších vybraných knihoven a archivů. Digitální dokumenty jsou přístupné na CD a v roce 2000 se počítá s jejich zpřístupněním na Internetu, což bude velkým přínosem pro badatele, kteří se toho dožadují. Tomuto zpřístupnění napomůže realizace programu VISK 4 (Digitální knihovna a archiv pro informační služby knihoven).

Tento program a jeho financování jsou součástí kulturní politiky vlády ČR; v současné době jde zejména o využití technologií a know-how, kterými disponuje Národní knihovna ČR v důsledku úspěšného řešení projektů výzkumu a vývoje. Problémem je především financování provozu těchto technologií, které je každým rokem nejisté, velmi problematické a nedostačující. Tím se technologie znehodnocují.

Základní cíle

Základním cílem programu je zajistit metodou digitalizace ochranu a široké zpřístupnění vzácných dokumentů knihoven a dalších sbírek tvořících důležitou součást národního kulturního dědictví. Program zabezpečí provoz technologií digitalizace vzácných dokumentů a vytvoří podmínky pro co nejširší účast knihoven a dalších institucí vlastnicích vzácné fondy v souladu s cíli programu UNESCO Paměť světa.

Dosažením tohoto cíle Česká republika zásadním způsobem zkvalitní svou účast v programu UNESCO Paměť světa, v programu států G7 Bibliotheca Universalis a zároveň bude realizovat jedny z nosných aktivit právě probíhajícího 5. rámcového programu EU v oblasti digitální ochrany a zpřístupnění kulturního dědictví.

Převodem vzácných dokumentů do digitální podoby se zkvalitní jejich ochrana a zároveň budou k dispozici badatelům na celém světě, čímž se stane tento podprogram důležitým faktorem demokratizace přístupu k cenným informačním zdrojům.

Plánované on-line zpřístupnění vyřeší celou řadu služeb uživatelům, včetně elektronických dodávek částí dokumentů. Realizací podprogramu se v plné míře naplní dílčí cíle kulturní politiky vlády v oblasti ochrany a zpřístupnění kulturního dědictví a cíle stanovené UNESCO pro program Paměť světa v oblasti digitálního zpřístupnění kulturního dědictví uchovaného v dokumentech.

Plánované financování podprogramu v letech 2000 – 2003

VISK 6	2000	2001	2002	2003	2000 až 2003
Investice	0,000	0,300	1,200	0,000	1,500
Neinvestice	1,300	7,700	8,000	6,800	23,800
Celkem	1,300	8,000	9,200	6,800	25,300

V Národní knihovně ČR bylo vybudováno digitalizační pracoviště, jehož kapacitu je třeba plně využít, aby se zhodnotily finanční prostředky do něj vložené ze zdrojů instituce a z programů výzkumu a vývoje. Provoz tohoto pracoviště lze zabezpečit pouze za podmínky nákupu specializovaných služeb z vnějších zdrojů.

Dle platného ceníku dodávaných služeb je při běžné digitalizaci v Klementinu cena za 1 stranu 70,56 Kč vč. 5% DPH (v tom zahrnuto: pořízení obrazu 49,10 Kč/1 strana, popisy dokumentu 14,- Kč/1 strana, technický servis 4,10 Kč/1 strana). Při nebarevné digitalizaci (pouze šedá škála) je cena za pořízení obrazu poloviční. Cena je určena pro dokumenty s více než 30 listy (60 stránek), přičemž je digitalizována celá kniha včetně desek a přídeští.

Výstupem je kompletně zpracovaný digitální dokument. Cena za jednu stranu (viz níže) se vztahuje k úplnému zpracování jednoho digitalizovaného obrazu stránky (desky, přídeští) a zahrnuje v sobě vlastní digitalizaci a veškeré další práce spojené s řádným zařazením do finálního digitálního dokumentu, tedy zejména:

- snímání obrazu digitální kamerou
- úpravu základního digitálního obrazu, aplikace barevné kalibrace, ořez
- vytvoření dalších čtyř obrazů pro nižší kvalitové hladiny, potřebných pro tvorbu kompletního dokumentu dle vydaných doporučení
- spojení s předem připravenými popisnými daty do SGML dokumentu ve formě DOBM.
- kontrola kompletnosti a bezrozpornosti vytvořených popisů a obrazů.
- zhotovení 4 sad kopií, a to dvou v uživatelské kvalitě a dvou v kvalitě archivní ve smyslu doporučení.
- kontrola kvality CD včetně protokolu s výsledky měření.

Takto vytvořený produkt je SGML dokumentem, jehož vlastnosti respektují definici HTML a navíc také doporučení UNESCO pro projekt „Paměť světa“ (DOBM).

Pro plné využití existujících kapacit a jejich údržbu je třeba podprogram financovat z centrálních zdrojů formou účelově vázané dotace Národní knihovně ČR ročně ve výši 8 milionů Kč.

To umožní digitalizovat až 112 tisíc stran rukopisů za jediný rok. Přesný objem je závislý na tom, zda bude digitalizace probíhat na pracovišti v Klementinu nebo na místě uložení rukopisů, kdy je cena vyšší.

Vyhodnocení ekonomické efektivnosti podprogramu

Realizace programu VISK 6 umožní zajistit ochranu nenahraditelného a finančně nevyčísitelného národního a světového kulturního bohatství. Vzácné dokumenty dochované na teritoriu naší republiky již nebudou vystaveny kontaktu s uživateli a s tím související akcelerací degradačních změn v materiálech, z nichž byly zhotoveny. Některé z nich jsou v důsledku dlouholetého používání ve velmi špatném stavu, proto je jejich digitalizace často i jediným možným způsobem zpřístupnění.

Zabezpečením digitálního přístupu k nim bude možno jejich stav zakonzervovat a fyzicky je stabilizovat. Zároveň se dramaticky zvýší okruh jejich možných uživatelů a tyto dokumenty se skutečně stanou dostupné komukoli na světě. Tím dojde v případě vzácných dokumentů cizí provenience i k jejich re-integraci do původních kulturních oblastí, kde vznikly, což je velmi vysoce oceňováno v našem programu i dnes ze strany UNESCO. Program současně umožní výraznější prosazení české kultury v mezinárodním prostředí.

Financováním programu v uvedeném období bude Česká republika příkladně realizovat program UNESCO Paměť světa, k čemuž se jako členská země zavázala. V rámci evropských iniciativ půjde pak o velmi progresivní a průkopnický program, který při využití síťového zpřístupnění po Internetu bude ukazovat cestu i ostatním.

Financování zhodnotí již nemalé prostředky do programu vložené, a to nejen do hardware, ale i do vývoje standardů, nástrojů a programových prostředků pro oblast digitalizace, jakož i do souvisejícího výzkumu v oblasti médií a digitálního obrazu.

Pravidla pro předkládání žádostí a výběr účastníků a akcí podprogramu

Okruh účastníků

Programu Memoriae Mundi Series Bohemica se mohou účastnit všechny tuzemské instituce, které vlastní vzácné historické fondy.

Podmínky účasti

Podmínkou účasti je souhlas těchto institucí se zpřístupněním digitálních dokumentů veřejnosti a s jejich archivací v digitálním archivu Národní knihovny ČR. Z technického hlediska je podmínkou dodržení standardů doporučených UNESCO pro program Paměť světa, tj. metadatového formátu DOBM (aplikace SGML), příp. jeho pokračovatelů, a datových obrazových formátů obsažených v příslušných oficiálních doporučeních

Toto je garantováno centrálním financováním programu prostřednictvím Národní knihovny ČR v souladu s důvodovou zprávou ke kulturní politice vlády ČR.

Výběr účastníků

Při Národní knihovně ČR bude ustavena odborná komise, která bude posuzovat návrhy jednotlivých institucí, případně doporučovat k digitalizaci i další

významné dokumenty. Tímto bude obsahově koordinována vhodnost zařazení jednotlivých vzácných dokumentů do podprogramu. Komise bude zohledňovat doporučení vzniklá a vznikající na půdě programu UNESCO Paměť světa, zejména v rámci práce Mezinárodní poradní komise a jejích subkomisí.

7 Národní program mikrofilmování a digitálního zpřístupňování dokumentů ohrožených degradací kyselého papíru - *Kramerius*

Cíle podprogramu

Cílem národního programu *Kramerius* je záchrana a zpřístupnění bohemických dokumentů tištěných na kyselém papíru, jejichž existence je ohrožena rozpadem (křehnutím) papírového nosiče. Špatný fyzický stav především starších novin a časopisů v současné době výrazně omezuje využívání této součásti národního kulturního bohatství, u převážné části titulů znemožňuje meziknihovní výpůjční službu i zhotovování kopií pro uživatele a vylučuje perspektivu uchování takto poškozených dokumentů pro budoucnost.

Realizace národního programu umožní:

- a) postupné převedení nejvíce ohrožených dokumentů na **mikrofilm**, který zajistí jejich trvalé uchování
- b) **digitalizaci mikrofilmu**, jíž se vytvoří kopie pro zpřístupňování pomocí Internetu, lokální sítě a CD-R médií. Dokumenty, které jsou k dispozici uživatelům pouze v sídle knihovny, případně jsou již zcela vyřazeny z knihovnických služeb, tak budou dostupné prostřednictvím Internetu, elektronických služeb, nebo jako výpůjčka CD-R média nebo mikrofilmu.

Výstupem programu budou archivní negativy mikrofilmovaných dokumentů a digitální kopie. Digitalizované dokumenty budou dostupné uživatelům prostřednictvím Internetu, nebo prostřednictvím kopií digitálních dokumentů na CD-R médiích a v případě jednotlivých stran a částí dokumentů také prostřednictvím elektronického dodávání dokumentů. Knihovny, které vytvoří technické podmínky, budou moci zpřístupňovat digitální dokumenty prostřednictvím lokální sítě.

Plánované financování podprogramu v letech 2000 – 2003

VISK 7	2000	2001	2002	2003	2000 až 2003
Investice	0,000	0,850	0,850	3,750	5,450
Neinvestice	0,000	2,069	2,069	3,130	7,268
Celkem	0,000	2,919	2,919	6,880	12,718

V současné době neexistuje jiný způsob zachování ohrožených dokumentů mimo **reformátování** (mikrofilmování, digitalizace) a **hromadného od-**

kyselování; technologie zmíněná na druhém místě však vyžaduje náklady řádově v desítkách mil. Kč, přičemž její pozitivní výsledky jsou dosud řadou odborníků diskutovány.

U dokumentů ohrožených kyselým rozpadem papíru je specialisty celosvětově uznávána a doporučována tzv. **hybridní metoda** spočívající v propojení mikrofilmování a digitalizace.

V první fázi je třeba zabezpečit obnovu a rozvoj technického vybavení mikrografických pracovišť Národní knihovny ČR (NK ČR), Moravské zemské knihovny (MZK), Státní vědecké knihovny v Plzni (SVK Plzeň) a Státní vědecké knihovny v Olomouci (SVK Olomouc), zajišťujících mikrofilmování dokumentů z fondů těchto knihoven a digitalizaci zhotovených mikrofilmů, a na základě schválených projektů též mikrofilmování dokumentů ve správě dalších institucí.

Tato činnost si kromě účelové dotace MK ČR vyžádá náklady (režie, větší část mezd) hrazené ze zdrojů zúčastněných institucí.

Ve druhé fázi bude třeba v součinnosti s realizací programu VISK 4 budovat ústřední dokumentový server veřejných knihoven, který by umožnil ve větším rozsahu zpřístupňovat digitalizované dokumenty na Internetu.

Vyhodnocení ekonomické efektivity programu:

Podprogram VISK 7 navazuje a rozvíjí výsledky obdobného programu, který byl realizován v rámci výzkumu a vývoje. Ekonomickou efektivnost je obtížné finančně vyjádřit vzhledem k neexistenci parametrů exaktně hodnotících informační a kulturní přínos dokumentů, které náležejí k národnímu kulturnímu dědictví, za předpokladu, že budou pomocí hybridní metody uchovány a zpřístupněny.

Minimální předpokládaný počet zachráněných a plně uživatelsky zpřístupněných svazků v programu VISK 7: 2001 - 463 svazků, 2002 - 463 svazků, 2003 - 723 svazků.

Tituly, které pro projekt VISK 7 připadají v úvahu, jsou již částečně vyjmuty z výpůjčního režimu většiny knihoven na území ČR; zbývající svazky by bez navrhovaných opatření bylo nutno během nejbližších několika let do roku 2004 rovněž vyřadit.

Pravidla pro předkládání žádostí a výběr účastníků a akcí programu

Okruh účastníků

Podprogram VISK 7 je určen knihovnám, které již mají vlastní mikrografické a digitalizační pracoviště, kterým umožní zajištění provozu a dalšího rozvoje. Dále je program určen ostatním institucím, které spravují knižní sbírky ohrožené degradací. Tyto instituce se mohou na základě zpracovaného projektu ucházet o financování převodu svých fondů na mikrofilmy a do digitálního formátu.

Dále bude program sloužit knihovnám a institucím spolupracujícím na národním programu v rámci **Pracovní skupiny pro ochranné reformátování CASLIN**⁶. Konečně je program určen všem institucím a individuálním uživatelům, kteří budou využívat digitalizovaných dokumentů (např. prostřednictvím Internetu) a jejich kopií.

Podmínky účasti a výběr účastníků

Část finančních prostředků bude rozdělena jako účelová dotace na zajištění provozu pracovišť v Národní knihovny ČR, Moravské zemské knihovny, Státních vědeckých knihoven v Plzni a Olomouci, zbytek bude pak poskytnut dalším institucím na základě předložených projektů reformátování a výběrového řízení. Výběr projektů pro realizaci provede Pracovní skupina pro ochranné reformátování CASLIN (PSPOR), která bude rovněž rozhodovat o užití všech finančních prostředků. Tato pracovní skupina bude plnit úlohu odborné rady programu.

NK ČR spolu s PSPOR má v podprogramu VISK 7 koordinační a metodickou roli z hlediska kvality a formálního vybavení mikrofilmů, kvality obrazových souborů a dodržování doporučených standardů v případě vytváření metadat.

Přednostně budou schvalovány projekty s finanční spoluúčastí navrhovatele a projekty splňující výše uvedená kritéria.

Finanční prostředky poskytnuté na provoz mikrografických zařízení budou využity výlučně na mikrofilmování fondů uvedených knihoven. Podle výše finančních prostředků bude PSPOR určovat dokumenty, které budou mikrofilmovány a ty budou evidovány v centrální evidenci matričních negativů v NK ČR. Objem zhotovených mikrofilmů musí odpovídat objemu finančních prostředků na mzdy a materiál. Kontrolu bude provádět také PSPOR. O využití finančních prostředků vypracují jednotlivé knihovny zprávu a předloží PSPOR a MK ČR.

Prostředky na realizaci projektů obdrží vybraní předkladatelé jako účelově vázanou dotací. Mikrofilmování se bude realizovat na některém mikrografickém pracovišti a digitalizace v NK ČR. V projektu musí být uvedeno příslušné pracoviště, se kterým musí být projekt projednán. Pokud bude mikrofilmování zajišťováno mimo uvedená pracoviště, musí zhotovitel prokázat respektování výše uvedených norem a doporučení. V projektu musí být požadované finanční prostředky rozděleny na investiční a neinvestiční, z toho na materiál, mzdy a služby. Knihovny, které budou projekt realizovat, musí mít možnost přijmout pracovníka na dohodu, nebo do pracovního poměru na dobu určitou. Z prostředků projektů budou jen výjimečně hrazeny nákupy investic (počítače, programy, zpětně zvětšující přístroje a pod.). Při zhotovování mikrofilmů musí být dodrženy přísl. normy ISO, zejména ISO 4087:199(E).

⁶ Czech and Slovak Library Information Network – mezinárodní program iniciovaný americkou Mellonovou nadací, který je realizován od roku 1992.

Dále se žadatel zavazuje, že bude při realizaci projektu dodržovat následující zásady:

- koordinovat svou práci s činností ostatních pracovišť,
- spolupracovat na tvorbě společné centrální databáze záznamů reformátovaných dokumentů,
- budovat evidenci ohrožených dokumentů a dbát o jejich prioritní převod na náhradní médium
- zpřístupňovat uživatelské kopie reformátovaných dokumentů a zajišťovat služby,
- napomáhat při ochranném reformátování ohrožených titulů např. zápůjčkami dokumentů nebo poskytnutím bibliografických informací,
- dlouhodobě uchovávat archivní kopie reformátovaných dokumentů v souladu s doporučeními normy ISO.

Archivní kopie reformátovaných dokumentů vytvořených v rámci tohoto programu se považují za součást národního kulturního dědictví a zůstávají v majetku institucí vlastnících originální dokumenty.

8 Elektronické informační zdroje

Cíle podprogramu

Charakteristika podprogramu

Mezi nejdůležitější úkoly knihoven (veřejných nebo veřejnosti přístupných) patří zpřístupňování informací o stavu světového poznání všem občanům ve smyslu zajištění všeobecného práva na informace podle Listiny základních práv a svobod, čl. 17, odst. 2, 4 a 5 a současně zabezpečení potřeb čtenářů a uživatelů v oblasti vzdělávání, celoživotního vzdělávání, profesní činnosti, podnikání a kulturních a společenských aktivit.

V posledních letech však knihovny nemohou tento úkol kvalitně a v dostatečné míře plnit. Důvodem je růst cen informačních zdrojů a současné omezování (nebo stagnace) finančních prostředků určených na akviziční činnost knihoven. Důsledkem je mimořádný nárůst požadavků na mezinárodní meziknihovní výpůjční služby a tím další finanční zatížení rozpočtů knihoven. Není možné vytvářet konsorcia za účelem finančně výhodnějšího zpřístupňování především plnotextových databází periodik. Nelze v plné míře využít možnosti současných informačních a komunikačních technologií, v zahraničí zcela běžně používaných. Dlouholetý pokles v doplňování fondů knihoven (především odborných tištěných periodik) vede ke snižování úrovně vědecko-výzkumné práce, vzdělávání jako přípravy na povolání, celoživotního vzdělávání, společensko-kulturních aktivit atd.

Základní cíle

Cílem programu je vytvoření koordinovaného systému veřejných informačních služeb s co nejširším dopadem na všechny skupiny uživatelů knihoven a také zajištění rychlého a efektivního zpřístupňování požadovaných informací (především z periodické literatury, dokumentů encyklopedického charakteru, právních informací atd.), jak českých tak i zahraničních, s využitím možností moderních informačních a síťových technologií. V případech účelného zdůvodnění je žádoucí zajištění multilicenčních (skupinových nebo celostátních) přístupů k elektronickým informačním zdrojům. Program VISK 7 bude velmi těsně provázán s programem EDU 8 – Informační zdroje ve vzdělávání, který je garantován MŠMT.

Postup realizace cílů

Název	specifikace	termín
multilicenční přístupy	analýza a vyhodnocení požadavků knihoven na multilicenční zpřístupnění elektronických informačních zdrojů, sjednání licenčních podmínek s producenty databází, příprava konsorciální smlouvy	30.4.2001
vyhlášení programu pro veřejné knihovny	požadavky knihoven na koordinované získání chybějících informačních zdrojů různě oborově zaměřených v tištěné i elektronické podobě	30.3.2001
zpracování a uchovávání elektronických inf. zdrojů	vytvoření knihovnických standardů pro unifikované zpracování elektronických inf. zdrojů (výchoziskem jsou AACR2 a UNIMARC), příprava metodiky a zajištění školení pro zpracovatele	31.12.2001
práce s uživateli	prezentace přístupných databází, školení k využívání databází (vyhledávání, rešeršní techniky apod.)	30.10.2001
průběžné vyhodnocování využívání inf. zdrojů a zveřejňování jeho výsledků	průzkumy mezi různými skupinami uživatelů, prezentace v odborném knihovnickém tisku	průběžně

Výstupem z programu bude zajištění rychlé a efektivní dostupnosti informací pro širokou uživatelskou veřejnost různé úrovně podle dosaženého vzdělání, odbornosti, podnikatelských i osobních zájmů. Žádoucím výstupem bude průběžné vyhodnocování využívání informačních zdrojů. Výsledky budou zhodnoceny v návaznosti na VISK 3 a VISK 9.

Program bude zaměřen především na veřejné nebo veřejně přístupné knihovny, s možným ohledem na jejich funkce a postavení v rámci místa působení, regionu nebo euroregionu.

Plánované financování podprogramu v letech 2000 – 2003

VISK 8	2000	2001	2002	2003	2000 až 2003
Investice	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000
Neinvestice	0,000	10,000	10,000	10,000	30,000
Celkem	0,000	10,000	10,000	10,000	30,000

Národní knihovna ČR bude při uplatňování požadavků na celoplošné licence (nebo multilicence) zastupovat ostatní knihovny při sjednávání licenčních podmínek, bude koordinovat, organizovat a metodicky řídit činnost vzniklého konsorcia.

Národní knihovna ČR bude konzultačním a metodickým centrem pro oblast databází plnotextových periodik (shromažďování informací o existenci a dostupnosti těchto zdrojů, jejich zastoupení v knihovnách ČR).

Vyhodnocení ekonomické efektivity podprogramu

Efektivita vynaložených prostředků se projeví ve zvýšení vzdělanosti, odborné, kulturní a společenské úrovně obyvatel v širokých souvislostech. Budou vytvořeny předpoklady pro zajištění všeobecné dostupnosti informací a pro rozvoj moderní informační společnosti. Stejně důležité je také zajištění podmínek pro vyrovnání rozdílů v oblastech vzdělávání, vědy, ekonomiky a kultury se zeměmi Evropské unie. Pro hospodárné a efektivní vynakládání finančních prostředků je nutno zajistit koordinaci s obdobnými programy (Informační zdroje pro výzkum a vývoj, programy připravované v rámci Státní informační politiky ve vzdělávání). Potřebné zaškolování pracovníků knihoven bude zajišťováno v rámci programu VISK 2.

Pravidla pro předkládání žádostí a výběr účastníků a akcí podprogramu

Okruh účastníků

Program je určen všem knihovnám, které poskytují veřejné knihovnické a informační služby.

Podmínky účasti a výběr účastníků

Základními podmínkami pro přidělení finančních prostředků budou:

- zajištění technických podmínek včetně kvalitního připojení na Internet (v programu se nepočítá s materiálně technickým vybavením knihoven)
- automatizované zpracování dat a dodržování knihovnických standardů (AACR2, UNIMARC, Záznam pro souborný katalog UNIMARC)
- široké a dlouhodobé zpřístupňování získaných informačních zdrojů, včetně MVS

- možnost zpracování reprografických kopií a kopií dodávaných elektronickou cestou

Zajištění průběžného (víceletého) financování je nutné a žádoucí v případě zpřístupňování plnotextových databází periodik (zachování kontinuity) a především u databází zahraniční provenience je třeba počítat s meziročním nárůstem požadovaných finančních prostředků.

V případě sjednání celoplošných licencí by bylo vhodnější poskytnout určité instituci účelově vázanou finanční částku (producenti databází nebo jejich dodavatelé požadují obvykle 1-2 kontaktní osoby, které zastupují konsorcium).

V ostatních případech bude financování realizováno prostřednictvím účelových prostředků ze státního rozpočtu poskytovaných na základě veřejné soutěže.

9 CASLIN – Souborný katalog ČR: rozvoj a provoz

Cíle podprogramu

Charakteristika podprogramu

CASLIN⁷ – Souborný katalog ČR je národní souborný katalog, jehož základním cílem je shromažďovat, zpracovávat a zpřístupňovat na Internetu informace o všech typech dokumentů v knihovnách České republiky a touto základní činností vytvořit předpoklady k **realizaci kvalitních služeb pro veřejné knihovny v celostátním měřítku**. Souborný katalog poskytuje nebo v blízké budoucnosti bude poskytovat centrálně všem knihovnám ČR následující veřejné informační služby:

- **informačně-lokační služby** – z jakéhokoliv místa s přístupem na Internet poskytuje informace o lokalizaci dokumentu (knihy, časopisy, audiovizuální dokumenty apod.) v knihovnách ČR
- **meziknihovní výpůjční služby** – prostřednictvím souborného katalogu možnost výpůjčky nebo získání kopie (např. článku v časopise) vyhledaného dokumentu v rámci služeb MVS
- **katalogizační služby** – aktivní účastníci souborného katalogu (tj. knihovny, které dodávají své záznamy do souborného katalogu) mohou využít sdílené katalogizace, to znamená, že mají možnost převzít ze souborného katalogu záznam jiné účastnické knihovny a ušetřit tak pracovní síly i finanční prostředky za zpracování svých fondů a v neposlední řadě také zkrátit dobu od získání dokumentu k uveřejnění informace o něm v katalozích pro veřejnost.

K 30.4.2000 přispívá svými záznamy do souborného katalogu 37 veřejných i odborných knihoven z celé ČR:

⁷ Czech and Slovak Library Information Network – mezinárodní program iniciovaný americkou Mellonovou nadací, který je realizován od roku 1992.

- všechny státní vědecké knihovny včetně MZK v Brně
 - všechny ústřední odborné knihovny (lékařská, zemědělská, pedagogická apod.)
 - knihovny ústavů Akademie věd ČR včetně Knihovny AV ČR
 - univerzitní a vysokoškolské knihovny
 - veřejné knihovny
- CASLIN - Souborný katalog ČR je přístupný na adrese www.caslin.cz.

Základní cíle

- Zajistit pohotové a efektivní vyhledávání informací o dostupnosti knihovních fondů v knihovnách a informačních institucích na území ČR
- Zefektivnění, zrychlení a zkvalitnění meziknihovních výpůjčních služeb a služeb dodávání dokumentů v knihovnách ČR
- Racionalizace zpracování knihovních fondů v knihovnách ČR poskytováním služeb sdílené katalogizace
- Redukce objemu katalogizačních prací v knihovnách ČR

Postup realizace cílů podprogramu

K realizaci výše uvedených služeb je nezbytné **vytvořit odpovídající technické a technologické podmínky**. Původní předpoklad byl, že ke stávajícímu knihovnickému systému budou vytvořeny pouze pomocné programy. S kvantitativním růstem záznamů se však zvyšovala náročnost správy souborného katalogu a ukázalo se, že není schopen poskytovat veřejné informační služby v takové kvalitě, jaká je nezbytná. Bylo tedy **rozhodnuto vyvinout pro souborný katalog vlastní software**, který by přesně odpovídal potřebám budování centralizovaného souborného katalogu jako základního informačního zdroje pro knihovny v ČR.

- **1.fáze: *doladění již fungujícího softwaru především na základě připomínek a zkušeností účastníků, kteří souborný katalog využívají***

Od 1.1.2000 je souborný katalog zpřístupněn pod novým softwarem a každý, kdo do katalogu vstoupí má možnost se vyjádřit k jeho funkčnosti a uživatelskému designu. Správce připomínky pragmaticky zpracovává a připravuje jejich zadání pro softwarovou firmu, která aplikace pro souborný katalog vyvíjí. Vzhledem k tomu, že nebylo možné věnovat testování ukončených aplikací pro souborný katalog tolik času kolik by tento náročný projekt vyžadoval, je první krok programu velmi důležitý. Jeho základním výsledkem bude zkvalitnění funkcí zajišťujících informačně-lokační služby a sdílenou katalogizaci. Termín: 30.11.2000

- **2.fáze: *rozšíření informační základny souborného katalogu a rozvoj MVS***

Vývoj a úpravy aplikací pro různé druhy dokumentů, které budou přijímány do souborného katalogu, čímž dojde k rozšíření informační základny

pro poskytování MVS. Vývoj a úpravy aplikací umožňujících snadnou a rychlou realizaci MVS v rámci ČR. Termín: 31.10.2001

- **3.fáze: rozvoj a zkvalitnění služeb souborného katalogu pro knihovny ČR**
Vývoj a úpravy aplikací, které ve svém důsledku povedou ke zkvalitnění funkčnosti souborného katalogu jako informačního zdroje: propojení záznamů s bází národních autorit, zavedení protokolu Z39.50, propojení záznamů časopisů s plnými texty zpřístupněnými na Internetu aj. Je zřejmé, že další úpravy softwaru bude nezbytné provádět v souvislosti s rychlým rozvojem informačních technologií tak, aby knihovny souborný katalog i v budoucnu využívaly jako kvalitní základny pro poskytování veřejných informačních služeb.

Termín: závisí na velikosti přidělených finančních prostředků

Plánované financování podprogramu v letech 2000 – 2003

Poskytnuté finanční prostředky budou účelově vázány na provoz a vývoj souborného katalogu, jehož správcem je Národní knihovna ČR.

VISK 9	2000	2001	2002	2003	2000 až 2003
Investice	0,000	0,180	1,000	0,180	1,360
Neinvestice	0,300	0,821	0,757	0,821	2,699
Celkem	0,300	1,001	1,757	1,001	4,059

Vyhodnocení ekonomické efektivity podprogramu

Výstupem podprogramu bude možnost získání informace o primárních fondech knihoven-účastníků souborného katalogu na jednom místě bez nutnosti vstupu do jejich lokálních katalogů. Program přímo navazuje na VISK 5, kdy souborný katalog zpřístupňuje také záznamy, které jsou výsledkem retrospektivní konverze katalogů účastnických knihoven. Program výrazně rozšíří a zkvalitní spektrum služeb poskytovaných v návaznosti na VISK 3. Dobře fungující souborný katalog je základním nástrojem efektivního vyhledávání informací o dostupnosti informačních zdrojů existujících v českých institucích. Souborný katalog zintenzivní využití knihovnických fondů a umožní efektivní sdílení informačních zdrojů mezi knihovnami. Zároveň je i dobrým koordinačním nástrojem pro akvizici knihoven, která se tím zefektivňuje. Služba sdílené katalogizace umožní podstatnou redukci vlastní katalogizace dokumentů v jednotlivých knihovnách ČR. Jednou vytvořený kvalitní katalogizační záznam budou moci zúčastněné knihovny převzít do svého katalogu.

Pravidla pro předkládání žádostí a výběr účastníků a akcí podprogramu

Okruh příjemců programu

Program si klade za cíl vytvořit co nejširší informační zdroj o obsahu knihovnických fondů knihoven v ČR, proto je souborný katalog otevřen všem knihov-

nám, které jsou schopny a ochotny respektovat standardy povinné pro zpracování záznamů pro souborný katalog.

Národní knihovna ČR jako správce souborného katalogu zaručuje při vývoji softwaru pro souborný katalog dodržování všech přijatých standardů a podobně jako VISK 5 předpokládá u účastníků souborného katalogu:

- dobrou úroveň katalogizace v současnosti i minulosti, respektování standardů, zkušenosti s automatizací
- ochotu poskytnout výsledné bibliografické záznamy zdarma do CASLIN – Souborného katalogu ČR
- ochotu zpřístupnit primární dokumenty v rámci MVS
- využití existujících bibliografických záznamů (Česká národní bibliografie a další dostupné zdroje) a připojení vlastních holdings k již existujícím záznamům v CASLIN - SK ČR, nikoli multiplicitní tvorba záznamů týchž dokumentů
- ochotu spolupracovat na tvorbě a údržbě záznamů autorit

INFORMAČNÍ ZDROJE O EVROPSKÉ UNII V ČESKÉ REPUBLICĚ

Adéla Rubešová, MZV ČR Praha

Vstup do EU je jednou se zahraničně-politických priorit ČR. Klíčovou roli přitom hraje informovanost veřejnosti o záležitostech EU. Od roku 1998 proto MZV řídí a koordinuje tzv. komunikační strategii ČR před vstupem do EU. Strategickým cílem komunikační strategie je probudit intenzivní zájem veřejnosti a různých zájmových skupin o problematiku EU a poskytovat objektivní informace týkající se EU a širokých souvislostí vstupu ČR do EU.

MZV však není jediným subjektem, který veřejnost v ČR o evropské problematice informuje. Nabízíme Vám proto stručný přehled zdrojů informací o Evropské unii dostupných v ČR.

Informační střediska

- široká veřejnost

V rámci komunikační strategie ČR před vstupem do EU vzniká s podporou MZV ČR síť **Regionálních evropských informačních středisek (REIS)**, která poskytují nejširší veřejnosti informace týkající se EU a procesu přistoupení ČR do EU - osobně, prostřednictvím materiálů od MZV, ale i od jiných subjektů, případně vyhledáním na Internetu. REIS také pořádají přednášky, besedy, semináře, soutěže apod., zaměřené především na konkrétní otázky týkající se vstupu ČR do EU.

Kromě toho MZV ČR navázalo spolupráci s zatím cca 500 veřejnými **knihovnami**, které nabízejí publikace a další materiály vycházející nejen v rámci komunikační strategie ČR před vstupem do EU.

REIS - Dominik Centrum
nám. Republiky 41
301 16 Plzeň
kontaktní osoba: Helena
Šafnerová
tel.: 019/7032750-1
fax: 019/7032752
e-mail: infocenter@mmp.plzen-city.cz
<http://info.plzen-city.cz/mis/index.htm>

REIS - Nadace Tomáše Bati
Gahurova 292
760 01 Zlín
kontaktní osoba: Ing. Pavel
Velev
tel.: 067/7219083
fax: 067/7219086
e-mail: jitka@batova-vila.cz
<http://www.zlinsky-kraj.cz>

REIS - Středisko informatiky a
služeb při Školském úřadu
Štefánikova 9
741 01 Nový Jičín
kontaktní osoba: Mgr. Eva
Mokrošová
tel.: 0656/704730, 0656/706344
e-mail: rivc_eu@edunet.cz,
mokrosova@edunet.cz
<http://www.edunet.cz/eu>

REIS - Vysoká škola podnikání
Poděbradova 16
700 39 Ostrava
kontaktní osoba: RNDr. Vladimír
Krajčák
tel.: 069/6111056, 0603/544231
fax: 069/6122167
e-mail: vladimir.krajcik@eco.cz

REIS - Knihovna Jiřího
Mahena
Zelný trh 13
601 50 Brno
kontaktní osoba: PhDr. Ale-
na Šabatová
tel.: 05/42212670
fax: 05/42212670
e-mail: eu.brno@kjm.cz
http://www.kjm.cz

REIS - Okresní knihovna
Havlíčkovo nám. 87
580 01 Havlíčkův Brod
kontaktní osoba: Eva Benáková
tel.: 0451/23353, 422119
e-mail: eu@okhb.cz
http://www.okhb.cz/eu

REIS - Obchodní akademie, SŠ a
VOŠ
Masarykova 101
757 01 Valašské Meziříčí
kontaktní osoba: Mgr. Milena
Medková
tel.: 0651/611707, 0651/613238
e-mail: mmedkova@oavm.cz
http://www.oavm.cz

REIS - Informační centrum
Gočárova 1225
500 02 Hradec Králové
tel.: 049/5534485, 5534482
fax: 049/5534482
e-mail: ichk@centrum.cz

REIS - AJAK Ústí nad
Labem
Velká Hradební 8
401 00 Ústí nad Labem
kontaktní osoba: Jan Hábl
tel.: 047/5241889
e-mail: reis@mag-ul.cz
http://www.ajak.cz/reis

REIS - OS Občané pro Evropu,
Město Litomyšl
Smetanovo nám. 72
570 01 Litomyšl
kontaktní osoba: Michal Pavel
tel.: 0464/612161, 615969
e-mail: reis@litomysl.cz
http://www.litomysl.cz/reis

Informační centrum Evropské unie bylo založeno v souladu s komunikační strategií Delegace Evropské komise v ČR. Zprostředkovává návštěvníkům kontakt s Evropskou unií, poskytuje jim informace osobně i prostřednictvím písemných materiálů, Internetu, CD-ROMů, videokazet atd.

ICEU
Rytířská 31
110 00 Praha 1
tel.: 02/21610142-3
fax: 02/21610144
e-mail: info@iceu.cz
http://www.evropska-unie.cz

- **odborná veřejnost**

Evropská dokumentační střediska jsou součástí celoevropské sítě EDS a poskytují nejen akademické veřejnosti přístup k dokumentům EU a k dalším publikacím a periodikům s touto tematikou.

EDS Univerzity Karlovy
Mánesova 75
120 58 Praha 2
kontaktní osoba: PhDr. Milena Mazačová
tel. 02/22000160, 162, 163, 166
fax: 02/22000164
e-mail: milena.mazacova@eis.cuni.cz
<http://www.eis.cuni.cz>

EDS Vysoké školy ekonomické
Centrum knihovnických a informačních služeb VŠE
nám. W. Churchilla 4
130 67 Praha 3
kontaktní osoba: Ing. Ivana Poplšteinová
tel. 02/24095185
fax: 02/24095869
e-mail: eds@vse.cz
<http://ciks.vse.cz/eds>

EDS Právnické fakulty Masarykovy
univerzity
Veveří 70
611 80 Brno
kontaktní osoba: Renata Adamcová
tel.: 05/41559304
fax: 05/41559325
e-mail: renata@law.muni.cz

EDS Jihočeské univerzity
Evropské informační centrum
Horní 155
380 01 Český Krumlov
kontaktní osoba: Bc. Viola Schimmerová
tel./fax: 0337/713075
e-mail: eic@eic.ipex.cz
<http://www.ckrumlov.cz/eic>

- **podnikatelé**

Na evropské informace pro podnikatele, zejména kontakty pro obchodní spolupráci, informace o evropské legislativě, o programech EU, o možnostech účasti na projektech EU, o poradenství ad. se orientuje síť **Euro Info Center**, která fungují v 7 městech ČR (Praha, Brno, Plzeň, Ostrava, Hradec Králové, Most, Liberec). Kontakty poskytnete:

EIC Praha
Centrum pro regionální rozvoj České republiky
Vinohradská 46
120 00 Praha 2
tel.: 02/21580201,203,290,291,293,294
fax: 02/21580292,284
e-mail: euroinfo@crr.cz
<http://www.crr.cz>

Aktuální přehled seminářů, konferencí a dalších akcí pro podnikatele, které se týkají přibližování ČR k Evropské unii, je koncentrován v tzv. Eurodispečinku informací nejen pro podnikatele, který provozuje **Centrum pro evropskou integraci Hospodářské komory ČR**:

Centrum pro evropskou integraci Hospodářské komory ČR
Seifertova 22
130 00 Praha 3
kontaktní osoba: Ing. Andrea Raszyková
tel.: 02/24096301-2
fax: 02/24096227
e-mail: eudispecink@komora.cz
<http://www.komora.cz/eu>

- studenti

Informace o programech EU v oblastech vzdělávání, školení a aktivit mládeže soustřeďuje informační služba **EURODESK**:

Česká národní agentura „Mládež“/EURODESK
Na Poříčí 12
115 30 Praha 1
kontaktní osoba: Barbora Bauerová
tel.: 02/24872284
fax: 02/24872280
e-mail: eurodesk@youth.cz
<http://www.eurodesk.cz>

O možnostech studijních pobytů v zemích Evropské unie se můžete informovat v české kanceláři programu **Socrates**:

CSVŠ – Socrates Office
U Lužického semináře 13
118 02 Praha 1
tel.: 02/57530504, 57532987
fax: 02/57532407
e-mail: socrates@csvs.cz
<http://www.csvs.cz/socrates>

O podmínkách programu na podporu odborného vzdělávání **Leonardo da Vinci** se lze informovat na adrese:

Národní vzdělávací fond
Václavské nám. 43
110 00 Praha 1
tel.: 02/24215178, 24231687
fax: 02/24214533
e-mail: lenardo@nvf.cz
<http://www.nvf.cz/leonardo>

Publikace

MZV v rámci komunikační strategie vydalo následující tituly:

Edice Dokumenty:

Agenda 2000

Národní program přípravy ČR na členství v EU 1999

Česká republika v hodnocení Evropské komise 1999

Amsterodamská smlouva

každý lichý měsíc jako příloha Mezinárodní politiky a samostatně: Závěry zasedání Evropské rady v Helsinkách, Přístupové partnerství pro rok 2000 a program portugalského předsednictví Evropské unie, Závěry zasedání Evropské rady v Lisabonu, Závěry zasedání Evropské rady v Santa Maria de Feira

Edice Průvodci:

Průvodce občana Evropskou unií

Průvodce Evropskou unií

100 otázek a odpovědí o Evropské unii

Průvodce podnikatele Evropskou unií

Průvodce studenta Evropskou unií

každý sudý měsíc jako příloha Mezinárodní politiky a samostatně: Směr Evropská unie

Informační listy:

Co je to Evropská unie

Česká republika a Evropská unie

Evropská unie – prostor bez vnitřních hranic

Co nám přinese členství v Evropské unii

Desatero Evropské unie

Kde hledat informace o Evropské unii

Výše uvedené tituly si můžete zdarma objednat telefonicky na čísle **02/72700102** nebo písemně na adrese:

Distribuční středisko MZV ČR

P. O. Box 38

225 38 Praha 10

e-mail: tbozp@czn.cz

Internet:

<http://www.euroskop.cz> – oficiální server komunikační strategie – dokumenty, historie, aktuality, zajímavosti, obrázky, grafy, soutěže ad. o EU a o vztazích ČR-EU

<http://www.evropska-unie.cz> – oficiální internetová stránka Delegace Evropské komise a Informačního centra Evropské unie v Praze

<http://europa.eu.int> – internetový server Evropské komise v Bruselu v 11 oficiálních jazycích EU – EU prezentuje sama sebe

ELEKTRONIZACE JE KDYŽ ...

Jaroslava Štěrbová, Městská knihovna v Praze

Jestliže pracuješ na řešení nějakého problému, je velkou výhodou, víš-li předem, oč jde.

Murphyho Pravidlo přesnosti

Krást myšlenky od jedné osoby je plagiátorství; krást myšlenky od mnoha lidí je výzkum.

Felsonův zákon

Na objevené řešení přijdete jedině vzápětí po tom, co daný problém vyřešil někdo jiný.

Zákon velkého objevu

Jedině ten, kdo má absolutní znalost o zkoumaném jevu, může jej vysvětlit tak, aby jej nikdo jiný nepochopil.

Rudnického princip nobelovských objevů

Proč se snažit definovat elektronizaci služeb?

“... mnohé pojmy používáme v praxi ještě dříve, než je terminologie vhodným způsobem definuje. Avšak

- vyšel v poslední době nějaký terminologický knihovnický slovník?
- má ještě dnes teorie (zvláště v humanitních vědách) šanci prosazovat, aby se určité konkrétní termíny používaly jednotně a chápaly se pod nimi shodné obsahy?....”

(Z odpovědí na otázku “co je to elektronizace” v konferenci KNIHOVNA a VVSKIP)

Když jsem zjistila, že bude letos na konferenci “Knihovny současnosti” jedna sekce věnována elektronizaci služeb, okamžitě jsem se tím tématem cítila oslovena. Knihovna, v níž pracuji (Ústřední knihovna Městské knihovny v Praze), je fenoménem v sociologickém i v knihovnickém měřítku, prošla úplnou automatizací a zdálo se mi, že po více než dvou letech provozu mám právo některé jevy sumarizovat, zobecnit, komentovat a předložit knihovnické veřejnosti jako ilustraci toho, jaká může být ta méně nápadná, méně viditelná stránka provozování automatizované knihovny. Zamýšlela jsem vyčíslit “člověko/operace” v našem provozu, připomenout, že ani automatizované knihovna není knihovnou samočinnou.

Při přípravě příspěvku jsem si ale přestávala být jistá, jestli vycházím ze správného předpokladu, že totiž elektronizace služeb je zhruba totéž, co automatizace. Poptala jsem se kolegů v knihovně a zjistila jsem, že rozptyl odpovědí nejen nevyřeší můj problém, jestli nemírím se svým příspěvkem “vedle”, ale že dokonce zavdává důvod pro změnu celého záměru. A tak jsem

napsala do konference KNIHOVNA a VV SKIP a s trochou rozechvění čekala, jaká bude odezva. Výsledek?

Dnes už mohu říci, že knihovníci nezklamali. Ne, že bych pro nápor odpovědí musela přestat s vlastní prací, to opravdu nehrozilo, ale řekněte sami - téma je složité, z odpovědi nekouká ani prestiž, ani finance ani jiné výhody a přesto - téměř třicet lidí odpovědělo. Ten počet nepřeceňuji, ale s jistou dávkou odvahy si troufnu tvrdit, že odpovědi v zásadě téma popisují dost názorně a je možné, abyste se po přečtení pustili do polemiky, do cizelování na hrubo nahozených formulací nebo přímo do vlastní terminologické práce. Předložený materiál berte prosím jako výchozí bod pro případnou další práci a radujte se, prosím, spolu se mnou, že tu hozenou rukavici někteří z nás zvedli.

Úvod či komentář, jehož se na následujících řádkách dopouštím, berte prosím jako záměrně neúplný výčet okolností, které jsou podle mého názoru pro zmapování pojmu, procesu a jevu "ELEKTRONIZACE SLUŽEB" v knihovnách ČR v polovině roku 2000 důležité.

Před...

Automatizace služeb v knihovnách ČR (dříve ČSSR, později ČSFR) většinou znamenala aplikaci některého z knihovních systémů, dodávaného "na klíč". Pro některé odvážné knihovny se stala automatizace příležitostí vyvinout systém vlastní (se všemi klady i zápory takového řešení). Automatizace jednotlivých knihoven v ČR proběhla buď komplexně, částečně či postupně. Co nám, knihovníkům, s sebou automatizace přinesla?

- 1) Příležitost a nutnost podívat se na důvěrně známé pracovní postupy v knihovnách jinak, zhodnotit duplicitu a nedůslednosti, "narovnat" předem toky informací i dokumentů i vztahové problémy. Tam, kde tento přípravný proces neproběhl, či nebyl důsledný, se do automatizovaného provozu převáděly případně i chyby vlastního fungování knihovny, nesystémová řešení, nevyhraněný profil knihovny. Taková knihovna pak nutila dodavatele automatizovaného systému akceptovat další a další "špecifiká" a záleželo jen na pružnosti dodavatele či průraznosti zákazníka, jak takový souboj o systémový či nesystémový přístup posléze dopadl.
- 2) Nutnost pro knihovníky po desetiletí nebyvalou - zkoumat své schopnosti přijímat nové úhly pohledu na vlastní práci, nutnost komunikace s "programátory", nutnost překonat ostych před pro mnohé neznámým technickým zařízením, nutnost pochopit význam změny, kterou automatizace přináší od určitého bodu vývoje "už navždy". Přes dílčí drobná vzbouření proti strojům proběhl i tento proces relativně rychle, ačkoliv právě zde se dá asi konstatovat, že ještě značné množství lidí v knihovnách (a ne vždy jen v těch menších) automatizaci zatím bytostně nepřijalo.
- 3) Rozevření nůžek v kvalifikaci pracovníků knihoven, a to v kvalifikaci nejen formální. Dnes najdeme mezi českými knihovníky vysoce erudované a nedohledně tvůrčí lidi, kteří nejen informační technologie aplikují, jsou však také schopni se aktivně podílet na jejich vývoji. Na druhé straně není zanedbatelný podíl pracovníků, kteří se zatím do kontaktu s výpočetní

technikou a IT buď nedostali nebo jen velmi rámcovým způsobem s ní byli seznámeni. To je ostatně situace, která celkem věrně kopíruje poměry ve “zbytku” české populace, tj. v neknihovnické veřejnosti.

- 4) Příležitost a nutnost efektivně spolupracovat s ostatními knihovnami - ať už v rámci knihoven “obsluhovaných” jedním dodavatelem systému (např. Tinlib), ať v kruhu knihoven sdružených okruhem své působnosti (např. VŠ knihovny), ať ve skupině knihoven zahrnutých do houfu společným projektem (např. SKAT-Lanius). Naléhavost této spolupráce je stále větší.
- 5) Možnost podívat se na vlastní obor “z druhé strany” - být schopen vysvětlit, obhájit, přesvědčit zřizovatele, uživatele, státní správu, nadace apod. o tom, že knihovna má své společenské poslání, své strategické cíle a svůj taktický plán, jak jich dosáhnout...., že je tím pravým partnerem pro rozšíření automatizovaných agend a správným spojencem pro další společenské a technologické změny, které se chystají....
- 6) Oprávněné posílení sebevědomí jednotlivců i profesní skupiny. Zvláště v období masivní zahraniční podpory a ranném “údobí grantů” v sobě řada z nás našla netušené schopnosti a pustila se do činností, které byly doposud pro knihovníky tabu.

Dnes ?!

Český automatizovaný knihovnický svět nemá v roce 2000 zanedbatelné parametry. Všechny velké knihovny a řada menších jsou úplně nebo částečně automatizovány, řada takových knihoven kooperuje (alespoň částečně), některé kopírují technologický vývoj tempem přinejmenším srovnatelným s evropskými sousedy....Zdálo by se, že kromě úsilí převést do tohoto stádia i ostatní knihovny, kterým se zatím nepodařilo si “rozvázat ruce” převedením řady rutinních operací do automatizované podoby, před námi nic zvláštního nestojí. Opak je pravdou. Jen přehled příspěvků letošního Infóra, dráždivý obsah některých příspěvků na konferenci ISSS a námět neformálních diskusí tam, kde se sejdou alespoň dva-tři knihovníci dává tušit, že se něco děje.

Odehrává se něco vskutku nebývalého. Nejen, že automatizací nic neskončilo, ale ono to teprve může začít (a zvláště informační technologové, producenti a prodejci přísahají, že to začne zcela určitě).

Tak, jako bylo po několika letech, leckdy i s ruměncem studu na tváři novináře, konstatováno, že například elektronický deník je něco kvalitativně jiného než tištěné noviny převedené do elektronické podoby, tak je již dnes jisté, že elektronické služby knihoven jsou kvalitativně jiné, než klasické služby knihoven poskytované v elektronické podobě nebo elektronickém prostředí.

Na prahu elektronizace služeb českých knihoven můžeme konstatovat:

- pro elektronizaci služeb je předchozí automatizace knihovny výhodou (znamená to, že pravděpodobně již prošla stadiem analyzování vlastní činnosti, odpadá také plošná bariéra ostychu před počítači) ;
- první úspěšné kroky jsou vidět tam, kde je přehledně definován obor, který má specializovaná knihovna informačně zajišťovat; je-li zároveň relativně přesně vymezená uživatelská sféra, nestojí nic v cestě elektronizaci služeb

(což se také okamžitě začne dít - elektronizace služeb STK, VŠB je toho jasným důkazem); zároveň je třeba dodat, že se většinou také jedná o knihovny, v jejichž fungování je automatizovaný provoz již řadu let rutinou;

- knihovny s univerzálním zaměřením fondů a nevyhraněnou uživatelskou sférou začínají s elektronizací služeb poměrně obtížně, nechtějí-li postupně zcela přejít do oblasti “občanských” informací a stát se jen místem zpřístupnění informací a služeb produkovaných jinými subjekty (např. státní správa), a tím zcela rezignovat na své dosavadní poslání;
- knihovny, které se naučily koordinovat své služby s jinými knihovnami, spoluúčastnit se různých projektů a grantů mohou mít výhodu při elektronizaci služeb, protože už jednou překonaly bariéru “uzavření se v sobě”.

Úskalím elektronizace služeb je v měřítku jedné knihovny:

- získat prostředky na dostatečné materiálně technické i kapacitní náklady spojené se změnou části činností knihovny;
- úkol odhadnout nebo dokonce určit co nejlépe poměr mezi zachovanými službami tradičními (byť automatizovanými) a službami elektronizovanými, tj. službami přinášejícími novou kvalitu produktu využitím IT, s vědomím zájmů uživatelů dosavadních nebo novou formou služby teprve získávaných;
- nutnost změnit pojetí služeb ze služeb “k dispozici” ve služby nabízené a upravované na míru;
- definovat profil elektronických služeb tak, aby s výhodou využíval “informační okolí” a zůstal v aktuálním kontextu s průběžnými změnami u ostatních poskytovatelů služeb;
- úkol získat a stále udržovat okruh spolupracovníků pro poskytování takových služeb (systém školení, doškolování a vzdělávání knihovníků).

Úskalím elektronizace služeb je v měřítku českého knihovnictví:

- souběh začínajících elektronických služeb, rutinních automatizovaných provozů a relativně vysokého počtu neautomatizovaných knihoven;
- úkol odhadnout nebo dokonce určit co nejlépe poměr mezi zachovanými službami tradičními (byť automatizovanými) a službami elektronizovanými, tj. službami přinášejícími novou kvalitu produktu využitím IT; tento poměr je nutné určit v každé jednotlivé knihovně, ale také pokoušet se o to v rámci regionu či celého státu s ohledem na souvislosti nově zákonem navrhovaného Národního knihovnického systému;
- rozkolísané legislativní prostředí, v němž české knihovnictví působí, a s tím spojené zpochybňování legálnosti počátků elektronizace služeb;
- opakovaně slibovaná a pozastavovaná finanční podpora státu veřejným informačním službám, tedy i službám elektronickým...;
- nedostatečné převedení odborných knihovnických činností do výhodnější podoby (sdílená katalogizace, stabilizované meziknihovní služby);
- nedostatečný počet absolventů vysokého knihovnického školství

v knihovnách ČR - se schopností vázat na sebe nové projekty elektronizace služeb.

Co znamená elektronizace pro knihovníky ?

Změnu, velkou práci a velkou šanci zároveň. Opakovanou práci na své kvalifikaci, opakované nároky na profilování poskytovaných služeb, nutnost změnit pracovní návyky (protože ani ty z automatizovaných knihoven samy o sobě nestačí) a důslednou orientaci na čtenáře a uživatele služeb - tj. důkladné přehodnocování vlastní role v dnešním světě. Šance je právě v tom, že knihovny mohou zůstat pro velkou část populace prostřednictvím kvalitních, aktuálních, promyšlených elektronických služeb potřebným pomocníkem při uspokojování odborných potřeb a požadavků. Nezvládnutí takového úkolu by znamenalo pravděpodobně přežívání knihoven pro podstatně menší část populace, než která využívá knihovny dnes.

Přes naznačené problémové okruhy je faktem, že elektronizace služeb v českých knihovnách již probíhá. Řada konkrétních projektů, o nichž bude ve specializované sekci řeč, je toho dokladem. Je určitě dobře, že nikdo nečekal na pomyslný startovací praporek, terminologické vyjasnění nebo na to, až začne jednou stát do této oblasti hrnout peníze ve velkém. Snad ale není na škodu se občas i uprostřed usilovné práce "na vlastním poli" rozhlédnout po okolí. To byl smysl mých úvah i statečných pokusů o definice, s nimiž se máte možnost seznámit.

Co jsme si tedy navzájem řekli o elektronizaci služeb?

"Pod pojmem elektronizace služeb si představuji zavedení výpočetní techniky - počítačů do služeb ve všech možných oborech, a tím zrychlení a zkvalitnění činnosti. V oblasti knihovnictví je elektronizace velký skok vpřed, hlavně v poskytování mnoha druhů informací z velkého množství zdrojů. Elektronizací se knihovny staly nejen půjčovnami a uchovatelkami dokumentů, ale i mnohazdrojovými informačními centry."
(Z odpovědi na otázku "co je to elektronizace" v konferenci KNIHOVNA a VVSKIP)

"Pod pojmem elektronizace služeb rozumím fakt, že činnost, která se v knihovně doposud dělala hlavoručně, se nyní bude dělat na základě jiné technologie, např. PC, tedy na základě technologie spočívající v elektronickém získávání, zpracování, ukládání, vyhodnocování a zpřístupňování dokumentů, informací a dat."
(Z odpovědi na otázku "co je to elektronizace" v konferenci KNIHOVNA a VVSKIP)

"...Uvědomme si, že i www stránky knihoven jsou ELEKTRONICKOU INFORMAČNÍ SLUŽBOU. O elektronických službách bych ovšem začala hovořit až tehdy, kdy podíl rutinní a pravidelné lidské práce knihovníka klesá a je nahrazen elektronickou - v našich krajích a v tomto čase prací výpočetní techniky. Ideální elektronická služba je taková, která plně splní požadavky čtenáře, aniž by ten musel kontaktovat osobně knihovníka..."
(Z odpovědi na otázku "co je to elektronizace" v konferenci KNIHOVNA a VVSKIP)

"...Že by to byla možnost využít elektronických přístrojů ve službách? (Např. za účelem zlepšení(?), zrychlení, usnadnění práce apod.) = Racionalizace lidské práce?

Nebo že by to byla náhrada člověka ve službách strojem (elektronickým)? (Za účelem zlevnění, zjednodušení, zefektivnění, uvolnění rukou...) = Odbourání lidské práce?

Nebo ještě něco jiného ? Za účelem čehokoli ku postupu kamkoli?

Možná bych spíš věděla, co by to být nemělo : neschopnost podívat se lidem do očí (radši zírat do mašiny), neschopnost usmát se a něco hezkého říci (nemyslím mailovou adresu), neschopnost formulovat vlastní myšlenku vlastní větou (nikoliv metodou vystříhni a vlož) neschopnost být člověkem....”

(Z odpovědí na otázku “co je to elektronizace” v konferenci KNIHOVNA a VVSKIP)

Se služeb elektronizací
na čtení se chuť mi vrací

(Z odpovědí na otázku “co je to elektronizace” v konferenci KNIHOVNA a VVSKIP)

“...Pod pojmem “elektronizace služeb” si představuji, že

a/ přijdu do knihovny, kde si můžu vše najít a odeslat domů prostřednictvím počítače, který jako čtenář budu mít k dispozici na svou čipovou kartu-čtenářský průkaz, nebo mi to najde a odešle knihovnik, nebo mi na požádání plné texty dá do ručičky a já si je odnesu. Ale najde mi je přes počítač, zaregistruje na mou čipovou kartu atd.

b/ celou operaci zaregistrování, vyhledání, případně objednání i plných textu dokumentů provedu doma u stolu /případně ještě lépe - v posteli/ přes svůj vlastní počítač. Dokumenty mi potom přífrčí elektronickou poštou zase až do postele. To, že budou propasírovatelné přes elektronickou poštu, mi zajistí knihovna. Pokud budu chtít plné texty dokumentu v originální, např. papírové podobě, třeba knihu, pošle mi ji na základě mého požadavku knihovna až domů /do postele si ji pak donesu už sama/.”

(Z odpovědí na otázku “co je to elektronizace” v konferenci KNIHOVNA a VVSKIP)

“...je plná automatizace získávání, zpracování a půjčování primárních informačních dokumentů a zprostředkování přístupu k lokálním i vzdáleným elektronickým databázím nebo :

získávání, zpracování a půjčování primárních informačních dokumentů a využívání lokálních i vzdálených elektronických databází prostřednictvím moderních informačních technologií a nebo :

úplně jinak”

(Z odpovědí na otázku “co je to elektronizace” v konferenci KNIHOVNA a VVSKIP)

“ ...V obecné rovině si pod pojmem elektronizace služeb v knihovnách představuji zavádění počítačů s tím, že ve skutečnosti je pojem elektronizace pojmem širším. Jde o proces, při kterém jsou postupně do knihoven zaváděny počítače a tyto jsou postupně využívány na vyšší úrovni – prostřednictvím počítačů je poskytováno stále více služeb a služeb kvalitnějších a náročnějších .

Domnívám se, že skutečnost, že vedle sebe existují knihovny s různou úrovní elektronizace může vést k tomu, že je tento pojem různě vykládán. Bylo by proto zajímavé uvést výčet služeb, které počítače umožňují knihovnám poskytovat a jaké výhody /ale také problémy – vyšší nároky na personál, finanční nároky, .../ to přináší.

Tím by každá knihovna získala možnost posoudit, kde se asi v procesu elektronizace nachází, získala by podklady pro koncepci a měla by v ruce argumenty pro jednání s nadřazeným orgánem. ...”

(Z odpovědí na otázku “co je to elektronizace” v konferenci KNIHOVNA a VVSKIP)

“...uhodila jsi hřebík na hlavičku. Pěkně v tom všichni lítáme. My se např. u nás přeme jestli máme tomu, co vystavujeme na Internetu a co nás zviditelňuje, říkat Elektronická knihovna nebo Digitální knihovna. Zatím jsme se shodli v tom, že E je vše, co nyní už vzniká přímo jako e-dokument, tzn. vynechává to papírovou formu, která je tím pádem až druhotná,

kdežto **D** je to, co digitalizací převádíme z papírové primární formy do elektronické jako druhotné.

Takže jeden pojem vyjadřuje STAV a druhý POSTUP. A teď si vyber. Proto navrhuji místo sousloví “elektronizace služeb” používat termínu “elektrizace služeb”. Tím se vyhneme terminologickým zmatkům a každému to bude jasné. Termín “elektrifikace” se mi zdá být již poněkud zastaralým a zprofanovaným....”

(Z odpovědí na otázku “co je to elektronizace” v konferenci KNIHOVNA a VVSKIP)

“...elektronizace služeb je proces, při němž jsou služby elektronizovány (srov. elektrifikace Ruska - GOELRO). Ve vývoji knihoven to bude etapa, ale samozřejmě pro řadu lidí je to momentálně cíl jejich snažení.

Já si ovšem myslím, že snad ještě důležitější bude fáze internetifikace knihoven, což neznamená vystavení stránek na Internetu, ale proces konvergence knihoven k behaviorálnímu charakteru Internetové komunity. Tento proces se vyznačuje řadou signifikantních elementárních deziderát vycházejících z relevantních premis a simplifikovaných apendixů. Celé to ovšem může být bezprecedentní buzerace. Stačí?...”

(Z odpovědí na otázku “co je to elektronizace” v konferenci KNIHOVNA a VVSKIP)

“.....tento pojem chápu jako synonymum pojmu digitalizace služeb a ve vymezení proti pojmu automatizace služeb. Automatizací služeb se podstata služeb nezmění, budou jen o něco dostupnější, možná rychlejší a kvalitnější. Elektronizace by však měla zcela změnit pojetí služeb a přinést služby zcela nové, bez využití moderních informačních technologií nemyslitelné. Dalo by se i říci, že na automatizované služby byla společnost připravena, ale elektronické služby mohou s toutéž společností řádně zacloumat:)”

(Z odpovědí na otázku “co je to elektronizace” v konferenci KNIHOVNA a VVSKIP)

“...domnívám se, že: v případě “elektronizace služeb” je třeba si uvědomit, co se elektronizuje, zda forma služeb nebo produkty poskytované prostřednictvím služeb?

Myslím si, že je to pouze forma služeb, pak bych elektronizaci služeb rozuměl “převedení agend souvisejících s poskytováním služeb na elektronickou platformu” (citace sebe sama). Výsledkem “elektronizace služeb” jsou “elektronické služby”, v zahraničí se používá “e-service”.

Prostřednictvím elektronických služeb lze poskytovat i neelektronické produkty - nabídka, objednávka, platba proběhne elektronicky, zboží vám dojde fyzickou poštou.

Pár příkladů na objasnění: elektronizací obchodu se nerozumí prodávání elektronických produktů, ale uskutečňování obchodu elektronickou cestou, odtud dnes tak často skloňovaný e-commerce.

Jeden příklad vzdálenější, ale snad ještě zřejmější: Macdonaldizací společnosti se nerozumí, že všude prodávají hamburgery, ale že společnost přejímá určité způsoby jednání a vnímání světa, příznačné pro fu MacDonald.”

(Z odpovědí na otázku “co je to elektronizace” v konferenci KNIHOVNA a VVSKIP)

“...Z pohledu uživatele jsou elektronické služby přínosem,
- jestliže mu nabídnou jednoduché rozhraní (to ale není jednoduché vytvořit) pro přístup k podstatně širšímu spektru informací, než je možné zprostředkovat tradičním způsobem,
- jestliže jsou tyto služby dostupné 24 hodin denně bez nutnosti návštěvy knihovny,
- jestliže mu poskytnou pocit, že jsou určeny právě a jen jemu....

...Moderní informační technologie jsou také efektivním prostředkem pro podporu výuky uživatelů pro práci s informacemi, která by měla být součástí knihovnou nabízených - elektronických - služeb.”

(Z odpovědí na otázku “co je to elektronizace” v konferenci KNIHOVNA a VVSKIP)

Velmi subjektivní závěr:

S politováním konstatuji, že ani s laskavou pomocí několika kolegů nedokážu přesně definovat, co je elektronizace služeb. Dokážu však dost rozhodně říci, čím by být neměla: **elektronizace služeb knihoven by neměla být vítězstvím technologie nad myšlenkou.** Ukázky z poctivé snahy vypořádat se s tématem ukazují, že tomu tak zatím není. Zároveň hezky ilustrují skutečnost, že ani složité problémy nezbavují naši komunitu: aktivity, schopnosti formulovat nové (i bez kopírování bloků), humoru a radosti ze života projevené někdy vsutku obdivuhodnými spojeními slov a náznaky originálních myšlenek.

Pokus o objektivní zhodnocení:

Myslím, že pozornému čtenáři tohoto příspěvku neunikne, že nejen volba z došlých vyjádření, ale i jejich řazení má jistou logiku. Bylo by asi nemístným velikášstvím chtít touto cestou rozlousknout odborné téma, jehož akcelerace v pořadí úkolů, které mají naše knihovny dnes řešit, je zcela mimořádná. Doufám, že malé zrcátko názorů a pojetí, které jsem si dovolila doplnit o některé souvislosti a vlastní soudy, může přispět k tomu, abychom změny v oboru i mimo něj nejen prožívali, ale také je aktivně ovlivňovali. Povídání o tom, co pod klíčovým pojmem knihovnictví dneška vnímáme, může být součástí řízení změny právě tak, jako popis konkrétních kroků, kterými elektronizaci služeb provádíme, a o nichž jistě na konferenci uslyšíme celou řadu příspěvků.

Závěrečné poděkování těm, kteří se ústně či písemně podělili o své názory a byli citováni:

K. Cempírková, M. Čadková, N. Čížková, Z. Houšková, L. Hrdá, V. Karen, F. Komín, M. Kvapil, H. Pfeiferová, R. Římanová, J. Schwarz, K. Sosna, D. Tkačiková, F. Zajíček, P. Žabička

Úvodní citáty z knihy Atrhura Blocha: Murphyho zákon. Praha, Svoboda 1990. 187 s.

AUTOMATIZOVANÝ VÝPŮJČNÍ PROTOKOL V KNIHOVNÍM SYSTÉMU ALEPH 500

Martin Vojnar, Státní vědecká knihovna Olomouc

“Nové systémy přinášejí nové problémy.”

(z Murphyho zákonů, *Základní teorém*)

Následující článek si klade za cíl Vás seznámit se stavem automatizovaného výpůjčního protokolu (AVP) v knihovním systému ALEPH 500. Před tím, než se však dostaneme k samotnému jádru textu (přehled funkčnosti AVP, možnosti nastavení, datový model, odlišnosti a vývoj jednotlivých verzí, provozní problémy a jejich řešení) a k tomu, jak byl AVP ve Státní vědecké knihovně v Olomouci (SVKOL) implementován (historie a etapy zavádění AVP, rozšiřování funkčnosti), bych rád shrnul obecné aspekty výpůjčních procesů. Jejich rozbor a připomenutí si vazeb na okolí systému nám pomůže si lépe uvědomit složitost a krásu AVP a především jeho roli v knihovním systému a knihovnických procesech.

Význam AVP

Výpůjční protokol budu charakterizovat na základě funkcí, které poskytuje. Nepovažuji za užitečné ani účelné se pokoušet o přesné definice (kterých nepochybně dnes již existuje několik desítek), neboť ty se v čase vyvíjí (zvláště v dnešní turbulentní době), jako se vyvíjí role knihovny a nabídka jejích služeb, které čtenářům¹ poskytuje.

Není pochyb o významu výpůjčních procesů. Naplňují základní funkci knihoven – zpřístupňují čtenářům dokumenty z primárního fondu knihovny, ať už k absenčnímu či prezenčnímu studiu, ať už z uzavřených či otevřených skladů. Ačkoliv výpůjční systém stojí na samotném konci knihovnických procesů, je tím prvním, s čím přichází čtenáři do kontaktu, a tak logicky velice často podle něj hodnotí i kvalitu práce celé knihovny.

V rámci výpůjčního systému dochází k největší komunikaci mezi čtenáři a pracovníky knihovny, k největší psychické zátěži obou stran a k nejčastějším střetům jejich požadavků. Zde se může v plné síle či slabosti odhalit AVP, nakolik funguje (nebo naopak nefunguje příliš dobře) jako plnohodnotná a spolupracující součást knihovního systému a nakolik přispívá či tlumí jeho

¹ Budu se držet tohoto tradičního označení pro klienty knihovny, ačkoliv dnes chodí občané do knihoven nejen z důvodů “polykání písmenek” (např. poslech multimediálních dokumentů, hledání informací na Internetu, semináře, výstavy a jiné kulturní a vzdělávací akce).

synergický efekt.

Právě AVP by se měl stát výkladní skříní každé knihovny, nikoliv honosnost budov, vzácnost a starobylost historických fondů či vybavenost interiéru, aby jeho pracovníci mohli právem společně s informační a referenční službou oceňovat své nejprestižnější postavení v knihovně. To ovšem znamená, že všechny ostatní části systému, které v řetězci zpřístupňování dokumentů AVP předchází (akvizice, katalogizace, ochrana fondu, bibliografie aj.) musí sto-percentně správně plnit své funkce.

A konečně bych chtěl podtrhnout jednu životně důležitou skutečnost, a to, že **AVP má skutečný význam pro knihovnu právě a jen tehdy, jestliže veškeré výpůjční procesy a jejich transakce probíhají vždy a jen v jeho rámci.** Hybridní kombinace AVP a paralelního půjčování tradiční lístkovou cestou, které se dosud v některých knihovnách vyskytují, vnáší do systému značný chaos, obchází jej a dramaticky snižují nejen účinnost, ale především účelnost celého knihovního systému.

Rovněž méně šťastným rozhodnutím je přijímání požadavků na výpůjčku tradičním lístkovým způsobem (v případě exemplářů, které jsou evidovány v AVP). "Ztráty" zde nejsou tak vysoké, ale přesto účinnost AVP klesá. Jinou věcí je objednávání lístkovým způsobem u exemplářů, které se v AVP ani v elektronickém katalogu nevyskytují, což bývá pravidlem u rozsáhlejších fondů (řádově stovky tisíc až miliony svazků).

Funkčnost AVP

Za základní a z hlediska funkčnosti AVP nezbytné operace považuji:

- evidenci a registraci čtenářů (systém čtenářských průkazů)
- výpůjčku a vracení dokumentů

Další standardní operace, které AVP obvykle poskytuje:

- prolongaci dokumentů
- vznášení požadavků na výpůjčku (tj. objednávky a rezervace)
- vyrozumění čtenářů o nachystaných dokumentech
- upomínání a vyrozumění čtenářů o překročení výpůjční lhůty
- evidenci a přehled finančních transakcí

Kromě toho existuje množina pokročilejších funkcí, s jejichž implementací bývá v rámci AVP nejvíce problémů a úskalí. Z nich vybírám:

- vznášení požadavků na zhotovení reprografických, elektronických či v jiné formě kopií dokumentů
- samoobslužný výpůjční proces v otevřených skladech²
- krátkodobé výpůjčky do studoven

Okolí AVP

Jak již bylo naznačeno na začátku článku, AVP funguje jako součást knihovního systému, a jako takový má celou řadu vazeb na své okolí. Rád bych

² V angl. literatuře označovaný jako *self-check*.

připomněl ty nejdůležitější, které mají na něj přímý vliv.

- **expedice³ a sklady:** podle otevřenosti, resp. uzavřenosti skladů můžeme narazit na několik problémů – od komplikovanosti lokačních značek dokumentů (signatur), od odlišnosti řazení a zastavování dokumentů v otevřených a uzavřených skladech, od způsobu evidence žádaných dokumentů, které již byly přineseny ze skladů a nyní v zákulisí po nějakou (jakou?) dobu čekají na čtenáře, než si je vyzvedne, až k množství a geografickému umístění uzavřených skladů knihovny a různých dob expedice či ke způsobu evidence právě vracených dokumentů s vazbou na dobu jejich opětovného zastavování do skladů
- **zpracování dokumentů:** dokumenty ve fázi zpracování (akvizice, katalogizace, ochrana, bibliografie aj.) dosud nejsou připravené k výpůjčce, mělo by však být zájmem knihovny, aby čtenáři viděli tyto dokumenty co nejdříve, ideálně ihned po zpracování dokumentů nebo v průběhu jejich akvizice; důležitá je jednak zpětná vazba systému monitorující dobu zpracování a umožňující informační službě podat kvalifikovaný odhad dokončení zpracování, jednak možnost čtenáře si takový dokument již nyní předobjednat;
- v případě některých knihoven a brožovaných dokumentů může ještě vstoupit do procesu zpracování vazba, která leckdy výrazně a negativně ovlivní dobu zpracování⁴
- **správa studoven:** kromě již zmíněných aspektů expedice se zde navíc promítají problémy s evidencí prezenčních výpůjček (např. cirkulace jednotlivých čísel dosud nekompletovaných ročníků seriálů), se systémem jejich vyřazování a zpětného zastavování tak, aby po většinu doby byla v AVP přítomna informace o pohybu dokumentu či se zajištěním bezpečnosti dokumentů ve studovnách (brány citlivé na elektromagnetické pole, přítomná služba aj.)
- **revize fondu:** protože mýliti se je lidské (a v našich zeměpisných podmínkách to platí i pro přisvojování si veřejných statků), je třeba zajistit s vazbou na AVP transparentní mechanismus revize a evidenci dočasných a trvalých ztrát, ať už nahlášených ze strany čtenářů či zjištěných ze strany expedientů; zjišťování dočasných ztrát ze strany expedice obvykle probíhá v delším časovém horizontu⁵ (zpravidla několik týdnů) a tato informace by se měla rovněž projevit v AVP (např. z důvodu, aby na ztracený exemplář nebyly podávány další žádosti na výpůjčku či fotokopii)

³ Je otázkou, zda by fyzický přesun žádaných dokumentů z/do uzavřených skladů neměl být chápán rovněž jako jedna z funkcí AVP – domnívám se, že nikoliv, protože se přímo nepodílí na výpůjčních procesech (mohlo by k tomu dojít jedině v případě, kdy by byly jednotlivé exempláře v AVP evidovány i během těchto přesunů).

⁴ Zvláště tehdy, je-li knihařská dílna externí a mimo organizační strukturu knihovny, nelze totiž přímo ovlivňovat a korektně zajistit teoreticky správnou metodu jejich zpracování – tj. fronta FIFO (first in first out), případně odlišit dokumenty ve vazbě různou úrovní priority podle signatury.

⁵ Zjišťováním se rozumí potvrzení, zda se jedná opravdu o ztrátu. Potom se dočasná ztráta stává trvalou. Teprve po zjištění nastupuje proces nahrazování, příp. vymáhání náhrady.

- **retrokonverze** titulů objednaných tradiční lístkovou cestou by se měla odehrávat v každé knihovně, jejíž fond (resp. katalog) není zcela převeden do elektronické podoby,⁶ důležitým efektem pro AVP je opět podchycení informace o tom, kde se dokument nachází a kdy bude pro čtenáře dostupný
- **pracovníci knihovny:** AVP by měl být s dostatek robustní a vzdorovat méně kalým pokusům o jeho obejití či využití, ke kterým může docházet a dochází především ze strany pracovníků knihovny – např. změna priority rezervací, ignorování překročení výpůjční lhůty, promíjení prohřešků a finančních závazků; jedině rovný přístup ke všem čtenářům (ať už pracovníkům knihovny či regulérním čtenářům) je zárukou spolehlivé funkčnosti a minimální chybovosti AVP

Zhoubná schizofrenie dvojího způsobu půjčování/objednávání (tj. v AVP a tradiční lístkovou formou) již byla zmíněna dříve.

Je zřejmé, že výčet výše uvedených vazeb AVP nemůže být úplný, v konečném důsledku závisí na konkrétním typu knihovny a uspořádání jejích procesů.

Interview s AVP – desatero

Zkusme si nyní položit pár zajímavých otázek, které budou charakterizovat určité části AVP. V tomto článku se je pokusím zodpovědět za použití informací a dat SVKOL, nicméně konkrétní obsah odpovědí zde není důležitý. Mají toliko demonstrovat potenciál vypovídací schopnosti, kterou by měl “lepší” AVP manažerským pracovníkům knihovny nabídnout a pomoci jim tak v rozhodování.

Výběr otázek sice byl zvolen s rozmyslem, ale *ad hoc* a v žádném případě by neměly být chápány jako pokus o klasifikaci. Záměrně byly formulovány složitější problémy, které obvykle není možné vyřešit pouhým “kliknutím” a přečtením čísla z obrazovky počítače. Dále zjistíme, zda-li dokáže na takové otázky AVP vůbec odpovědět.

1. Jaká je průměrná denní výkonnost jednotlivých pracovníků u výpůjčního pultu (počet vrácení, počet výpůjček), např. za leden a duben 2000?
2. Kolik objednaných a rezervovaných dokumentů právě čeká v zákulisí na čtenáře? Jaké je jejich průměrné stáří?
3. Které tituly jsou rezervované více než třikrát?
4. Jaká je celková výše nezaplacených závazků čtenářů vůči knihovně?
5. Jakým trendem se za posledních 6 měsíců vyvíjejí nedobytné pohledávky u čtenářů?
6. Jaké jsou průměrné (minimální, maximální) denní tržby v rámci AVP, např. za leden a duben 2000?
7. Ve které době dochází v průběhu dne k největšímu počtu výpůjček, např. za 15.2.2000?

⁶ Samozřejmě existují knihovny, kde z důvodu množství či složení fondu nemá smysl na úplnost elektronického katalogu aspirovat.

8. Kolik prodloužení knih čtenáři a pracovníky knihovny bylo provedeno 25.4.2000 a 25.5.2000? Kolik bylo v těchto dnech registrováno požadavků na výpůjčku?
9. Jaké je složení současných výpůjček z pohledu roku vydání dokumentů?
10. Jaké chyby se ošetřují při zakládání nového čtenářského průkazu a jakým způsobem (on-line, off-line)?

Ad 1. - přehled o výkonech knihovníků

Může sloužit například pro jejich obsazování v nárazových dnech, pro udělování odměn, pro orientaci o náročnosti pracovních úkonů apod.

Příklad z dat SVKOL:

Rok/Měs	Pracovník	Operace	Počet ⁷
200001	MAGDA	61	41
200001	MAGDA	62	92
200004	MAGDA	61	115
200004	MAGDA	62	71
200001	RENATA	61	39
200001	RENATA	62	94
200004	RENATA	61	70
200004	RENATA	62	137
200001	VACLAVA	61	20
200001	VACLAVA	62	94
200004	VACLAVA	61	34
200004	VACLAVA	62	121

Ad 2. – přehled o pohybu objednaných dokumentů

Opravdu si nakonec čtenáři půjčí to, co si objednali? Jak dlouho zůstávají objednané dokumenty v zákulisí?

Příklad z dat SVKOL (k 6.7.2000):

Počet nachystaných rezervací	Prům. stáří
269	7.93

Počet nachystaných objednávek	Prům. stáří
133	4.10

Přesně lze zjistit pouze počet nachystaných rezervací. Údaj o počtu nachystaných objednávek (tj. požadavků vznesených ve chvíli, kdy exemplář dokumentu byl volně k dispozici) není úplný a obsahuje pouze objednávky vznesené přes počítač – v SVKOL se stále vyskytuje značný počet objednávek podávaných tradiční cestou.

Ukazatel průměrného stáří je v souladu s nastavením v systému (rezervace se likvidují po 15 dnech, objednávky se likvidují po 3 dnech + 5.7., 6.7. se samozřejmě rušení neprovedlo).

⁷ 61 ... vracení, 62 ... výpůjčka, počet ... průměrný počet provedených operací daného typu.

Ad 3. – přehled o často žádaných dokumentech

Podklad pro oddělení akvizice ke zvážení nákupu dalších exemplářů. Je třeba pamatovat na to, že se může jednat pouze o sezónní výkyv zájmu podněcený nějakou událostí (tj. zájem krátkodobý a pravděpodobně se neopakující).

Příklad z dat SVKOL (k 6.7.2000):

Signatura	Počet rezervací		
1-107.963	6	1-109.323	4
1-111.934	6	1-111.939	4
1-112.260	5	1-112.043	4
511.375	5	1-112.407	4
588.111	5	455.073	4
1-103.284	4	593.870/ 1	4
1-105.678	4	599.512	4
1-107.345	4	795.483	4
1-108.923	4		

Tento seznam samozřejmě nemá definitivní sílu k přijetí rozhodnutí o akvizici dalších exemplářů, ale poskytuje rozumně malou množinu k ověření, které se může odehrávat např. jednou týdně.

Ad 4. – přehled finančních závazků čtenářů

Informace pro ekonomické oddělení, jaká je úspěšnost jejich vymáhání? Chová se knihovna příliš benevolentně nebo příliš přísně? Lze si představit další analýzu založenou na četnosti jednotlivých typů závazků (pořadí poplatku z prodlení, ztráty).

Příklad z dat SVKOL (k 6.7.2000):

závazky čtenářů činí	317 943,50
pohledávky čtenářů činí	49 000,00
saldo	268 943,50

Vysoká výše pohledávek čtenářů je dána mechanismem zápočtu nejprve nahlášených (dočasných) ztrát a poté jejich vrácení v systému. Vysoká výše pohledávek je dána rovněž mechanismem oceňování nahlášených ztrát (tj. pátých poplatků z prodlení, momentálně v implicitní výši 500 Kč). Pokud by byly závazky i pohledávky od tohoto typu transakce a od jejich zápočtů očištěny:

závazky čtenářů činí	66 243,50
pohledávky čtenářů činí	0,00
saldo	66 243,50

Ad 5. – přehled o potenciálních ztrátách čtenářů

Jak korektně se čtenáři chovají? Má smysl investovat další úsilí do zpřísnění podmínek, nebo raději vytvořit rezervní fond na náhradu ztrát? Pohybují se ztráty rovnoměrně?

Příklad z dat SVKOL (k 6.7.2000), první tabulka obsahuje nevyřízené ztráty, druhá vyřízené (vrácené, nahrazené).

Ze dne	Počet		
19991001	184	19991101	2
		19991202	9
		20000203	54

20000207	6
20000210	1
20000228	4
20000306	3
20000310	4
20000314	7
20000317	8
20000321	1
20000324	4
20000329	2
20000406	1
20000407	1
20000418	1
20000420	1
20000425	1
20000427	5
20000502	1
20000509	9
20000511	1
20000515	3
20000516	1
20000518	1
20000526	2
20000529	4
20000602	2
20000605	6
20000609	3
20000612	2
20000613	1
20000622	3
20000626	1
20000627	3
20000629	2
20000630	1
20000703	1
20000704	11

Ze dne	Počet
-----+-----	
19991001	15
19991101	4
19991202	22
20000203	49
20000210	1
20000217	3
20000228	8
20000306	2
20000310	4
20000314	1
20000317	22
20000324	11
20000329	4
20000406	16
20000407	1
20000411	1
20000420	1
20000422	1
20000425	3
20000502	2
20000516	1
20000526	6
20000529	2
20000602	1
20000622	3
20000626	1

Vysoké hodnoty na začátku října 1999 souvisí s konverzí dat, v únoru 2000 pak se zkrácením (zrychlením) mechanismu počítání poplatků z prodlení a zaslání upomínek.

Počet nevyřízených nahlášených ztrát činí k 6.7.2000 357 z celkového počtu 542.

Ad 6. – přehled o objemu denních tržeb

Kolik peněz prochází rukama pracovníků knihovny, které pracovníky je třeba chránit, máme dostatečná opatření proti přepadení? Dostačuje uzamykatelný šuplík, nebo je třeba příruční trezor?

Příklad z dat SVKOL:

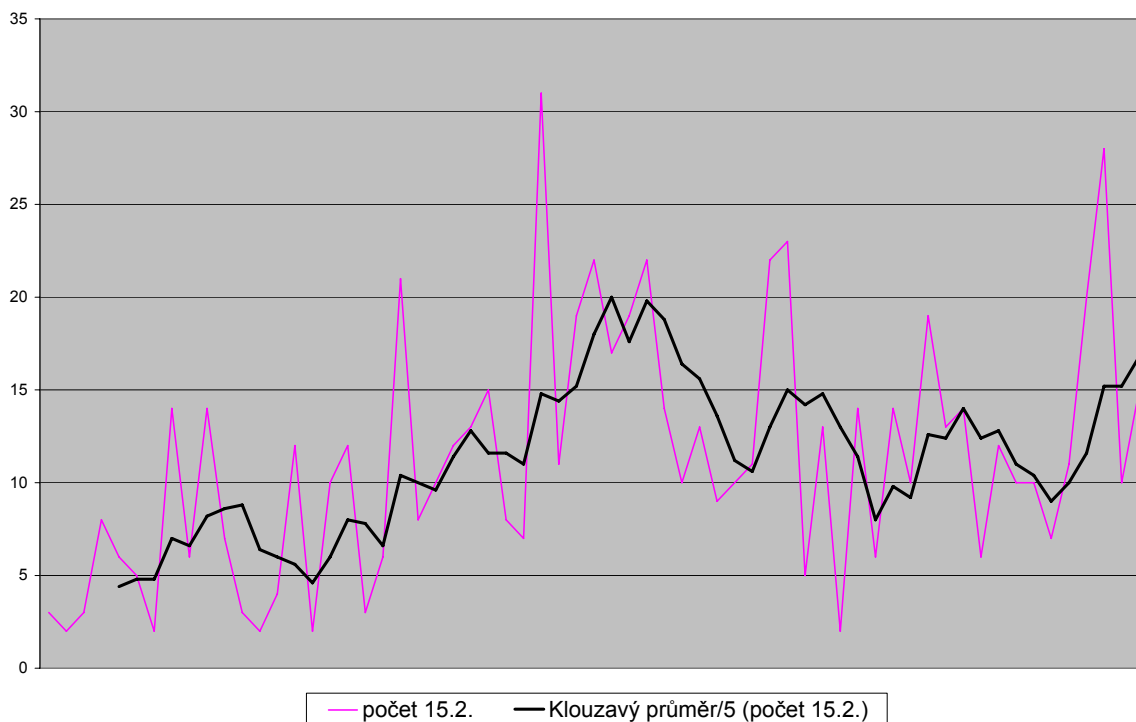
Rok/měs.	Průměr	Maximum	Minimum
200001	5174.62	8875.00	1008.20
200004	3870.86	7084.80	948.00

Ad 7. – přehled nejrušnějších chvílí v průběhu dne

Existuje rovnoměrné zatížení? Lze identifikovat dopolední nebo odpolední špičky a eliminovat nějakým způsobem větší stres a napětí (posílení, střídání pracovníků)?

Příklad z dat SVKOL (15.2.2000):

Průběh počtu výpůjček - 15.2.2000

Nakonec nejpřehlednějším se pro grafické zobrazení ukázala analýza počtů výpůjček v desetiminutových intervalech.⁸ Je ovšem jasné, že na exaktnost si taková metoda nemůže příliš hrát, na to by bylo třeba pracovat se vzorkem více dní, s rozdělením podle jednotlivých dnů v týdnu a s kontinuální analýzou všech desetiminutových intervalů v průběhu dne hledající nejvýznamnější a nejsilnější četnosti.

Ad 8. – přehled denních ukazatelů

Mohou-li si čtenáři pomocí elektronického katalogu nebo přes Internet provádět některé operace sami, nakolik toho využívají? Denní přehled základních ukazatelů poskytuje prvotní informaci o výkonnosti AVP.

Příklad těchto statistik z dat SVKOL (25.4.2000):

Pocet vypujcek za 25/04/2000	498
Pocet vraceni za 25/04/2000	822
Pocet zadane/rezervaci za 25/04/2000	218
Pocet prodlouzeni za 25/04/2000	287
Pocet nove zrizenych prukazu za 25/04/2000	5
Pocet prodlouzenych prukazu za 25/04/2000	19
Pocet 1. upominek uctovanych k 25/04/2000	127
Pocet 2. upominek uctovanych k 25/04/2000	45
Pocet 3. upominek uctovanych k 25/04/2000	8
Pocet 4. upominek uctovanych k 25/04/2000	12
Pocet nahl. ztrat uctovanych k 25/04/2000	4

Příklad těchto statistik z dat SVKOL (25.5.2000):

Pocet vypujcek za 25/05/2000	545
Pocet vraceni za 25/05/2000	576
Pocet zadane/rezervaci za 25/05/2000	164
Pocet prodlouzeni za 25/05/2000	199
Pocet nove zrizenych prukazu za 25/05/2000	3
Pocet prodlouzenych prukazu za 25/05/2000	15
Pocet 1. upominek uctovanych k 25/05/2000	4
Pocet 2. upominek uctovanych k 25/05/2000	79
Pocet 3. upominek uctovanych k 25/05/2000	11
Pocet 4. upominek uctovanych k 25/05/2000	0
Pocet nahl. ztrat uctovanych k 25/05/2000	0

Počet prodloužení provedených zaměstnanci k 25.4.2000 činí 179, k 25.5.2000 je to 137. Zde se automaticky nabízí potřeba zvýšení důrazu na samostatnou práci čtenářů s elektronickým katalogem.

Ad 9. – cirkulace nových dokumentů

Jsou nové dokumenty dostupné? Jsou nové dokumenty opravdu žádané a půjčované?

⁸ Byly stanoveny způsobem 6.00-6.09, 6.10-6.19, 6.20-6.29 ... 18.40-18.49, 18.50-18.59, 19.00-19.09.

Příklad z dat SVKOL (6.7.2000):

Rok vydání	Počet		
1986	207	1994	957
1987	305	1995	1051
1988	332	1996	1265
1989	364	1997	1354
1990	446	1998	1647
1991	618	1999	2074
1992	757	2000	185
1993	895		

Ostatní roky vydání vykazují počty nižší než 200. Vzhledem k celkovému počtu výpůjček (16 579) zaujímá literatura z posledního roku 12,5%, z posledních pěti let 45,6%, z posledních patnácti let 74%, což neukazuje na dvakrát závratnou cirkulaci čerstvě vydávané literatury a je podnětem k zamyšlení.

Ad 10. – chybovost při registraci čtenářů

Opět platí, že automatická kontrola chyb pomůže život ulehčit a předejít některým problémům, jako je dohledávání adres, eliminace duplicit, překlepy atd.

Kromě nejdůležitějších on-line kontrol zajišťovaných ALEPH klientem (duplicita rodného čísla, duplicita čárového kódu, vyplnění povinných údajů) se každý den provádí řada validačních pravidel. V případě, že nejsou splněna, zaznamenají se chybové stavy do logových souborů.

Příklady validací pro čtenáře:

- syntaxe rodného čísla a čárového kódu
- syntaxe adresy a e-mailu
- povolená hodnota z kategorie a statutu čtenáře
- nastavení čtenářských práv podle kategorie

Příklady validací pro jednotky (exempláře):

- syntaxe čárového kódu a přírůstkového čísla
- povolená hodnota ze sbírky, materiálu dokumentu a statutu jednotky
- vazba mezi sbírkou a statutem jednotky

Příklady validací pro výpůjčky:

- neobcházení systémových kontrol
- délka výpůjční doby podle statutu jednotky a čtenáře
- povolený počet prodloužení
- aj.

Na těchto ukázkách jsme viděli, jak podrobné informace by měl být schopný AVP v případě potřeby poskytnout. Jestliže má totiž knihovna k dispozici takový AVP, potom by bylo hříchem nevyužít (tj. nezpracovat a nezanalyzovat) data, která uchovává.

Nyní se podívejme podrobněji na vlastnosti AVP v knihovním systému ALEPH 500.

Základní parametry AVP v ALEPH 500

Veškeré procesy AVP se odehrávají v rámci administrativní knihovny (ADM50) a k ní příslušejících dílčích knihoven. Rovněž všechna data související s AVP jsou v této knihovně uložena. **Administrativní knihovna** tak obecně představuje logické vymezení pro datové struktury odlišné od struktur bibliografických záznamů, což se týká např. těchto knihovních procesů: akvizice (jednotky, fakturace, objednávky, dodavatelé, měny aj.), katalogizace seriálů (předplatné, cirkulační seznamy, denní evidence aj.), ale především výpůjčního protokolu.

Právě pro jeho potřeby si lze dále definovat tzv. **dílčí knihovny**, které umožňují nastavit různé cirkulační politiky pro samostatné úseky uvnitř knihovny, zpravidla fakulty v univerzitní knihovně, pobočky (např. Slovanská knihovna v rámci NK Praha) či studovny.

Čtenáři se v AVP vždy registrují na dvou úrovních:

1. na globální, která slouží pouze pro evidenci a zamezení tvorbě duplicit (např. čárový kód průkazu, rodné číslo apod.) a
2. na lokální, která čtenáře opravňuje k využívání funkcí AVP (půjčování, objednávání atd.); čtenář může mít právě jeden nebo i více lokálních záznamů podle počtu definovaných dílčích knihoven, do kterých má právo přístupu

Kromě toho si AVP udržuje přehled o adresách čtenářů, trvalých, přechodných či jiných, včetně elektronické adresy, která může být používána pro elektronickou komunikaci se čtenářem.

Každý lokální záznam čtenáře obsahuje především **status čtenáře** a datum platnosti průkazu. Na základě statutu čtenáře jej AVP zařazuje do určité kategorie a podle obecných pravidel platných pro tuto kategorii (není-li v lokálním záznamu řečeno jinak) s ním poté zachází.

Informace o **jednotkách** (exemplářích) jsou pro AVP neméně důležité: každá jednotka přísluší do konkrétní dílčí knihovny, má nalepený čárový kód a přiřazený **status jednotky**, který rozhoduje o způsobu zacházení s konkrétní jednotkou při transakcích v AVP.

Vlastní nastavení AVP řídí několik málo tabulek, obsahujících různé parametry (tabulky uvedené tučně jsou povinné vzhledem k minimální množině funkcí pro AVP zmíněných na začátku):

- **tab10** (obecné parametry AVP) – způsob autorizace čtenáře, přepínač pro uchovávání nulových transakcí, seskupování požadavků na výpůjčku aj.
- **tab13** (zobrazení informace o majiteli výpůjčky v OPACu, případně její zakázání) – lze nastavit různě podle dílčí knihovny a statutu čtenáře

- tab14 (správa informace o době zastavování dokumentů zpět do skladů po jejich vrácení) – lze nastavit různě podle dílčí knihovny, sbírky a statutu jednotky
- **tab15** (statuty jednotek) – definice práv a zacházení s jednotkami (lze půjčovat, lze prodlužovat, lze objednávat/rezervovat, lze žádat o fotokopie, lze zobrazit v OPACu, objednávku lze vázat na konkrétní exemplář, lze omezit počet objednávek na počet exemplářů)
- **tab16** (matice tab15 a tab31, nastavení výpůjčních lhůt, průběžných poplatků z prodlení a limitů pro výpůjčku) – lze nastavit různě podle statutu jednotky, čtenáře a dílčí knihovny
- tab17 (otevírací doba knihovny) – lze nastavit různě podle dílčí knihovny
- tab18 (výše poplatků různých finančních transakcí) – nelze dělit, poplatek platí univerzálně pro všechny statuty jednotek i čtenářů
- tab30 (prolongace čtenářských průkazů) – lze nastavit různě podle dílčí knihovny a statutu čtenáře
- **tab31** (statuty čtenářů) – definice práv a zacházení se čtenáři (povoleno půjčování, povoleno prodlužování, povoleno vznášení požadavků na výpůjčku, povoleno vznášení požadavků na fotokopie, povoleno promíjení přestupků, povoleno vícenásobné objednávání jednotky, validace výpůjčky, počítání překročení výpůjčních lhůt, zpoplatňování fotokopii, datum konce platnosti průkazky, povolení kontokorentního účtu, povoleno vznášení požadavků na výpůjčku dokumentů z otevřených skladů)
- tab32 (mechanismus fixního upomínání a nastavování poplatků z prodlení a nahlášených, tj. dočasných, ztrát) – lze nastavit různě podle dílčí knihovny a statutu jednotky
- tab34 (detailní rozpis nákladů pro účtování nahlášených ztrát) – lze nastavit různě podle dílčí knihovny, statutu čtenáře a jednotky, sbírky
- tab37, tab38, tab39 (nastavení procedur pro řízení tisku objednávek, objednávek fotokopii a rezervací) – lze nastavit různě podle statutu jednotky a čtenáře, dílčí knihovny, sbírky a rozmezí signatur
- tab40 (definice sbírek) – lze nastavit různě podle dílčí knihovny
- tab41 (krátkodobé výpůjčky) – lze nastavit různě podle dílčí knihovny a statutu jednotky

Popsaný mechanismus (verze 505.11.5) se může v některých detailech lišit od budoucích verzí ALEPHu.

Například ve verzi 505.12.2 se statut jednotky rozdělil do dvou: výpůjční status (1 týden, 1 měsíc apod.) a status pro účely zpracování (vazba, přesun mezi sklady apod.). V tab16 je možné účinněji omezit mechanismus prodlužování. Finanční transakce (tab18) lze dělit podle dílčí knihovny a statutu čtenáře. Změněno bylo částečně řízení a tisková zpráva požadavků na výpůjčku.

Nyní, když máme přehled o základním vymezení funkcí AVP, se podíváme podrobněji na datové struktury, které se v něm vyskytují.

Uložení dat AVP v ALEPH 500

ALEPH 500 používá pro uložení a správu dat relační databázový stroj ORACLE. Data jsou uložena v **tabulkách**, složených ze sloupců a řádek. Co tabulka, to datová entita, co řádek, to výskyt datové entity, co sloupec, to atribut datové entity. Tabulky AVP jsou společně s ostatními tabulkami administrativní knihovny (a jiných knihoven – např. knihovny, ve které jsou uloženy bibliografické záznamy) spravovány v **tabulkovém prostoru**. Ten je reprezentován jedním nebo více fyzickými soubory na disku.

Tabulkové prostory mají pevně definovanou velikost, která se automaticky s jejich zaplněním nezvyšuje.⁹ Na druhou stranu tabulky jsou zakládány s počáteční velikostí a v případě zaplnění jejich kapacity se automaticky rozšiřují o stanovenou hodnotu. Při prvním nastavení AVP je tudíž důležité odhadnout objemy dat, které jím budou protékat a správně definovat počáteční velikost a velikost pro rozšíření pro každou z tabulek.

Nejdůležitější tabulky AVP (pro zajímavost uvádím v závorkách počty vět v jednotlivých tabulkách ke dni 6.7.2000):

- Z30 (jednotky, 208203)
- Z31 (finanční transakce, 80946)
- Z35 (historie transakcí, 251636)
- Z36 (výpůjčky, 16579)
- Z36H (historie výpůjček, 110493)
- Z37 (požadavky na výpůjčku, 1678)
- Z37H (historie požadavků na výpůjčku, 34572)
- Z38 (požadavky na fotokopie, 0)
- Z301 (výpůjční lhůty, 3) – generuje se o půlnoci v závislosti na nastavení v tab16
- Z303 (globální záznamy čtenářů, 28342)
- Z304 (adresy čtenářů, 35870)
- Z305 (lokální záznamy čtenářů, 56688)
- Z310, Z320, Z321 (řízení krátkodobých výpůjček a studoven, 0)

Obrovskou výhodou databázového stroje ORACLE je možnost přistupovat k datům a manipulovat s nimi nezávisle na serverech ALEPHu, které jinak vyřizují (zjednodušeně řečeno) všechny požadavky klientů. Nástrojem není nic jiného než elegantní a mocný standard SQL (angl. *Structured Query Language*), implementovaný do SQL*Plus.

Ačkoliv ORACLE představuje sám o sobě velice mocný nástroj pro správu

⁹ Což je logické a rozumné: snižuje se riziko nechtěného zahlcení celého systému.

dat, potenciál datového slovníku AVP není využitý na maximum a jeho definice zdaleka není perfektní.

Například datumové hodnoty nejsou uloženy jako typ *datum*, ale jako typ *číslo*. Místo jednoduchého dotazu na počet dnů jako rozdílu dvou datumových formátů je nejprve třeba provést konverzi a až poté se dotázat. Daleko zásadnějším prohřeškem je varieta typu uložení u stejného atributu, zvláště když se jedná o cizí klíče (které stejně jako primární klíče rovněž nejsou dotaženy do dokonalosti). Například jedinečný identifikátor (primární klíč) u jednotek (Z30) se skládá celkem ze 13 znaků: prvních sedm tvoří číslo administrativního záznamu, následujících pět je počítadlo jednotek v rámci administrativního záznamu a poslední pozice je 0 nebo 1 (podle toho, zda se jedná o monografii nebo seriál). V Z30 je tento primární klíč správně definovaný jako :

```
Z30_REC_KEY                NOT NULL CHAR(13),
```

nicméně v tabulce Z35 (historie transakcí) najdeme:

```
Z35_REC_KEY                NOT NULL CHAR(7),  
Z35_ITEM_SEQUENCE         NUMBER(6) .
```

Podstatným rysem databázového stroje ORACLE ovšem je, jak již bylo řečeno, zajištění paralelního a svobodného přístupu k datům knihovny. Nejen že máte možnost provádět libovolné dotazy a zjišťovat libovolné údaje z dat, ale pokud ctíte zásadu opatrnosti a zavírací doby knihovny, s úspěchem se vypořádáte i s přidáváním nových vět, s opravou stávajících, případně s jejich mazáním.

V následujících odstavcích si ukážeme důležitost a demonstraci tohoto aspektu na průběhu implementace AVP v SVKOL.

Implementace AVP v ALEPH 500 (SVKOL)

ALEPH 500 byl v naší knihovně zakoupen na jaře 1998, instalován ve verzi 505.11.1 v červenci 1998, upgradován na verzi 505.11.4 v listopadu 1998. Zkušební nastavení výpůjčky proběhlo na konci jara 1999, rovněž byla vyvinuta metoda pro konverzi a přenos dat z předchozího AVP, který jsme používali.¹⁰

Na konci června 1999 se odehrálo školení výpůjčního modulu,¹¹ verze systému byla upgradována na 505.11.5 a na začátku srpna byla provedena konverze dat z FoxPro. Celkem bylo převedeno 26 300 globálních a 52 600 lokálních čtenářských záznamů, 33 312 adresních údajů, 4 666 výpůjček a 941 rezervací. Dále se konvertovaly informace o finančních transakcích a informace o trvalých a dočasných ztrátách.

¹⁰ Protože se jednalo o systém zcela šitý na míru, naprogramovaný ve FoxPro, byla očekávání knihovníků nadměrně vysoká. To, že se nám je podařilo do velké míry naplnit souvisí jednak s velkou mírou variability a flexibility ALEPHu, jednak s existencí SQL*Plus pro ošetřování takových operací v dávkovém režimu, které ze stanic pracovníků a klientů ALEPHu nebylo možné provést (např. oprava rodného čísla, statistiky pokladen, denní statistiky, nastavení data platnosti průkazu apod.).

¹¹ Více o průběhu školení viz Klásek, Vladimír: *Školení výpůjčního oddělení Státní vědecké knihovny v Olomouci na ALEPH 500* in *Knihovní obzor*, r.1999, č.3, SVK v Olomouci.

V průběhu srpna sice probíhalo ladění výpůjčního systému v nové verzi, ale již záhy se ukázala řada potíží, především s tisky a objednáváním dokumentů. Nakonec jsme se rozhodli pro postupné uvádění výpůjčky v život tak, abychom dokázali identifikované problémy udržet pod kontrolou.

Knihovna spustila systém podle plánu k 1.9.1999. V září však v AVP fungovaly jen následující transakce: evidence čtenářů, správa finančních toků, výpůjčka, vrácení a přijímání rezervací. Prodlužování se muselo realizovat oklikou přes modul *Čtenáři*. V rámci systému se čtenáři identifikují pomocí čárového kódu (kód průkazky) a PIN (generované kontrolní číslo, podobné jako u platebních karet). Stále nám dělaly hlavní problémy tisky. Objednávání volně dostupných dokumentů jsme odložili na leden 2000.

V té době fungovala komunikace s maďarským střediskem podpory jen velmi obtížně a s minimálním efektem. Bylo nám jasné, že pokud máme vyřešit naše provozní problémy, nelze se na ně spoléhat. Hledali jsme jinou cestu a díky ORACLE zvolili právě SQL*Plus a dávkové řízení tisků pro dopisy s oznámeními o nachystaných knihách a s upomínkami.

V druhé polovině září a v průběhu října tak byl odladěn mechanismus tisku zmíněných dvou formulářů. Navíc byl vytvořen nástroj pro likvidaci starých (nevyzvednutých) požadavků na výpůjčku. V té době jsme kromě AVP stále půjčovali starší literaturu bez čárových kódů a záznamů v elektronickém katalogu tradiční lístkovou formou. V listopadu bylo rozhodnuto využít funkce retrokonverze v systému a postupně přitlumit, zastavit a zlikvidovat “klasický pult”.

Paralelně s tímto byl v průběhu listopadu odladěn způsob tisku požadavků na výpůjčku tak, aby bylo možné od 1.1.2000 rozšířit nabídku služeb výpůjčního oddělení o:

- vznášení požadavků na výpůjčku přes Internet bez omezení (včetně dokumentů ve zpracování – jedinou výjimkou zůstaly volné knihy v otevřených skladech)
- možnost prodlužování si vlastních výpůjček přes Internet

V lednu 2000 byla rovněž zahájena zkušební likvidace “klasického pultu” a začaly být používány elektronické adresy pro komunikaci se čtenáři. Zohlednili jsme i případy, kdy čtenáři disponují mobilním telefonem se zapnutým příjmem SMS zpráv. Uvítán pracovníky výpůjčního oddělení byl i nový přehled uskutečněných finančních transakcí za jednotlivé dny a denní statistiky základních transakcí v AVP.

Od března 2000 bylo půjčování dokumentů tradičním lístkovým způsobem zastaveno a e-mail se stal plnohodnotnou, rychlou a hlavně lacinou formou komunikace (za jeho odeslání knihovna svým čtenářům nic neúčtuje).

Mám-li shrnout průběh implementace AVP, který samozřejmě ještě není u konce (čekají nás minimálně zprovoznění prezenčních výpůjček a objednávání fotokopií; i samoobslužná výpůjčka přitahuje naši pozornost), vzhledem k omezené podpoře v průběhu podzimu 1999 bylo zavádění AVP v SVKOL

hladké a úspěšné. Kladné hodnocení nám vystavili především čtenáři, o novém systému hovoří s uznáním a prestiž knihovny stoupá.

Ne vše se podařilo vyřešit k úplné spokojenosti. Použití vlastního řešení jak odpovědi na tiskové problémy vytvořilo otázku jeho udržitelnosti při budoucích upgradech. Rovněž nelze popřít, že takové řešení, ačkoliv jsme s ním v drtivé většině spokojeni (jak knihovníci, tak čtenáři), oslabilo robustnost systému a vyžádalo si značné úsilí a nároky na čas a znalosti správců i uživatelů AVP. Zkusme však zhodnotit používání AVP v rámci ALEPH 500 trochu obecněji.

Zkušenosti z AVP v ALEPH 500

Nejprve zkusme rozklíčovat výhody AVP. Není pochyb o tom, a provoz to jasně prokázal, že v základních operacích AVP se systém projevuje jako spolehlivý a robustní. Jednoduchost dialogových oken aplikací *Výpůjčka* a *Správa poplatků* (které prezentují AVP na straně klienta) a plynulost operací jsou zárukou rychlé orientace a porozumění.

Vestavěné kontroly zabraňují nekonzistentním stavům a jsou účinnou prevencí proti možným problémům. Jeden příklad za všechny: systém se sám stará o správné nastavení doby vrácení a zohledňuje nejen standardní výpůjční lhůtu podle kategorie čtenářů, ale i otevírací dobu knihovny, fakt, zda je dokument rezervován a omezuje výpůjčku platností čtenářského průkazu. Rovněž varuje určený počet dnů před vypršením čtenářského průkazu.

Vyplatilo se nám nastavení přísnější výpůjční politiky, které si nakonec paradoxně chválí více čtenáři než zaměstnanci knihovny. AVP přinesl podstatně systémovější pohled na knihovnické procesy ve výpůjčce a jejich příbuzné než předchozí verze AVP.

Účelnost i účinnost systému je sledována každodenně a AVP dokáže zodpovědět řadu záludných dotazů. Od jeho spuštění v září 1999 jsme se nepotkali s žádnou významnější havárií, kterou by bylo třeba řešit. Tolik k opatrné spokojenosti. Nicméně existují i odvrácené stránky mince.

V některých místech AVP (verze 505.11.5) chybí podrobnější parametrizace, např. pro ovlivňování mechanismu prodlužování (až od verze 505.12.2), hospodárnější práce s klientem (nahrazení určitých kliknutí myši volitelnými kombinacemi horkých kláves), nelze nastavit maximální počet výpůjček a požadavků napříč dílčími knihovnami (od verze 505.12.4).

Některé drobné nedostatky (regulární prodlužování a kontroly při prodlužování, zápis transakcí do historie událostí, nastavení data vrácení ve složitějších případech) musely být opraveny izraelskou podporou,¹² chybí statistiky generované systémem, nedostatky datového slovníku a nedokonalost tiskových výstupů byly již zmíněny.

¹² Pod kterou naše knihovna spadá od prosincového jednání mezi SUALEPH a ExLibris v Praze v roce 1999.

Nešťastně řešený je návrh tiskových šablon, kde kódy proměnných pro jednotlivá datová pole jsou univerzální (00100, 00200, 00300 atd.), nicméně v každém formuláři jsou jejich obsahy různé a navíc je jejich výběr poměrně omezený (není tak obvykle možné do tiskového výstupu AVP generovaného ALEPHem poslat čárový kód průkazu čtenáře, je třeba si vystačit s rodným číslem).

Značným problémem se stala nedisciplinovanost některých zaměstnanců knihovny při pokusech o obcházení AVP. Bylo třeba účinněji zabezpečit sklady. Tento přístup však byl nutný, pokud má AVP poskytovat spolehlivé informace. Další problematickou oblastí je evidence objednaných jednotek čekajících na čtenáře. Bylo by ideální, aby čtenář měl k dispozici potvrzenou informaci, zda již byla jednotka nachystána či nikoliv. Tato možnost se nabízí až s použitím procesního statutu jednotky od verze 505.12.2.

Rovněž přijímání rezervací na konkrétní exemplář (čárový kód jednotky) s sebou přináší problém v případě dokumentů, které má knihovna ve svých fondech ve více exemplářích. Expedienti vzhledem k umístění čárového kódu na dokumentu (vnitřní strana obálky) a k časovým možnostem nevyhledávají exemplář s takovým čárovým kódem, který byl objednáno, ale pouze první dostupný exemplář od signatury.

Díky přesnější evidenci jednotek od září postupně vyplouvají na povrch různá místa v knihovně, kde dokumenty prochází, aniž by jejich pohyb byl registrován. Z toho je zjevné, že některé knihovnické procesy dosud ještě nebyly zcela uzpůsobeny tak, aby byl AVP plně podporován.

Hodnocení silných a slabých stránek bych rád uzavřel radostným konstatováním. **V případě AVP v systému ALEPH 500 jsou jeho silné stránky platné celkově a systémově, zatímco slabé postihují pouze jednotlivé detaily,** případně se projeví za určitých podmínek. Je tak jednodušší se s nimi vypořádat či je alespoň minimalizovat.

AVP v ALEPH 500

Závěr ponechám na laskavém čtenáři. Místo něj bych rád upozornil na jeden fakt – při implementaci je vždy užitečnější věnovat jeden den diskusi o smysluplnosti daného uplatnění a nastavení konkrétního knihovnického procesu a přemýšlení, zda by to nebylo možné udělat jednodušeji při zachování funkčnosti. Ušetří se totiž tak obvykle až několik týdnů testování a posléze hledání a vytváření bočních uliček.

Opět jeden příklad za všechny: diferenciací výpůjčních lhůt podle kategorií čtenářů. Oč průhlednějším mechanismem by se stal, pokud by existovala pouze diferenciací podle kategorií dokumentů (absenčně, prezenčně, multimediální fondy apod.).¹³

¹³ Krom toho, že podobný přístup může být vnímán jako určitá forma diskriminace ve vazbě na zajištění rovného přístupu k informacím.

Ponechávám jako poslední, a proto provokativní otázku pro inspiraci ve volných chvílích, proč knihovny v České republice lpí na velmi detailním nastavení AVP, a to ještě nejlépe podle idejí předchozího způsobu výpůjčního protokolu. Nacházím v tom kousek byrokracie, kousek pohodlnosti, kousek nechuti ke změnám. Nacházím v tom kousek sebe sama: je dobré o něm vědět a je ještě lepší s tím něco udělat.

TINLIB A VÝPŮJČNÍ PROTOKOL V SVK ČESKÉ BUDĚJOVICE

Vladimír Pávek, Státní vědecká knihovna České Budějovice

První počátky vážněji zamýšlené automatizace se v Státní vědecké knihovně (SVK) České Budějovice datují od roku 1994. V té době měla knihovna asi 3 ks PC s procesorem 286 a 386. S mým příchodem do knihovny v polovině roku 1994 byla sestavena koncepce rozvoje automatizace a byl nasazen knihovnický systém Tinlib (nyní pod jménem T-series) v unixové verzi. Jako server byl zvolen počítač firmy Digital s procesorem Alpha s typovým označením DEC 2000/500 AXP a systémem OSF/1. Během několika měsíců bylo provedeno zasíťování budovy Lidická 1, metodou strukturované kabeláže a zakoupeno asi 10 ks PC 486 s připojením na síť. Jako základ komunikace byl zvolen protokol TCP/IP.

Příprava

Jako první krok bylo vyškolení zaměstnanců SVK v používání osobního počítače a následně pak v katalogizaci záznamů v Tinlibu. Počáteční nedůvěra ve výpočetní techniku byla překonána pravidelným systémem školení a získáním podpory vedoucích pracovníků včetně ředitelky knihovny. Školení bylo prováděno vlastními lektory. V lednu 1995 byla SVK České Budějovice připojena na Internet pronajatým datovým okruhem 19.2 kbit/s. Tím začala další éra automatizace. Pracovníci byli a jsou nadále cíleně vzděláváni nejen v používání jednotlivých modulů automatizovaného systému Tinlib, ale i v poskytovaných službách Internetu. Knihovna získala vlastní doménu "cbvk.cz". Zaměstnanci mohli používat nejen elektronickou poštu, ale i ostatní služby Internetu. Po velmi krátké době jsme začali provozovat vlastní gopher server a následně www server. Počátkem roku 1995 začali zaměstnanci katalogizovat dokumenty v systému Tinlib.

Před započítáním vkládání záznamů dokumentů do elektronického katalogu Tinlibu jsme se rozhodli, že budeme používat pro přírůstkové číslo dokumentů čárový kód systému CODE 39, umožňující používat jak číslice, tak písmena. Podřídili jsme se ve struktuře přírůstkového čísla metodice Státní technické knihovny v Praze, která uvažovala 10-ti místná čísla začínající tzv. kódem knihovny. SVK České Budějovice má přidělená přírůstková čísla začínající 268xxxxxxx.

Dále jsme si zvolili, že retro fond bude mít čísla od 2680000001 do

2680999999, nové přírůstky pak čísla od 2681000000. Čárové kódy jsou tištěny na běžné laserové tiskárně na samolepky na listu A4 (70x32mm, tj. 3x9=27ks/A4) vlastním programem CODE39 a jsou vleповány do dokumentů z důvodů snadné manipulace na předsádku. Při katalogizaci je již určováno (pomocí kategorie dokumentu), který výtisk bude půjčován pouze prezenčně a který také absenčně. Jako čísla čtenářů jsme zvolili řetězec, začínající písmenem a následovaný 6-ti místným pořadovým číslem. Písmeno indikuje čtenáře dané pobočky, např. Vnnnnnn pro čtenáře vědecké části knihovny, Annnnnn pro čtenáře pobočky Na Sadech (dospělí).

Spuštění

Při plánování automatizovaného procesu výpůjček a rezervací bylo potřeba vyřešit i problém odděleného půjčování a rezervací v různých lokalitách SVK, propojených počítačovou sítí. Bylo nutné dodržet tyto podmínky:

- použití společného centrálně udržovaného katalogu
- fond půjčovaný a rezervovaný v jedné lokalitě není dovoleno půjčovat a rezervovat v jiné lokalitě (nedopravuje se z jedné pobočky na jinou pobočku).

Řešení bylo nalezeno v navržení kategorií dokumentů a kategorií čtenářů tak, aby bylo možné zabezpečit výše uváděné podmínky přímo v systému T-series v300. Vlastní výpůjční proces byl spuštěn nejprve pro výpůjčky zaměstnanců na počátku roku 1999 a od 9.9.1999 pak v pobočce Na Sadech ("lidovka") v nově rekonstruované a otevřené historické budově. Současně bylo umožněno i provádění rezervací dokumentů.

Katalog obsahoval již ucelenou část fondu dokumentů od roku 1995 a veškerý nový přírůstek.

Dokumenty, které požadují čtenáři k vypůjčení a nejsou zpracovány v elektronickém katalogu, jsou okamžitě zpracovány v minimálním rozsahu katalogizačního záznamu a následně čtenáři půjčeny. Rovněž tak byly zpracovávány dokumenty vracející se z klasické lístkové výpůjčky. Při katalogizaci je ve velké míře využíváno možnosti T-series na on-line přebírání záznamů z České národní bibliografie, zejména při retrokatalogizaci.

Katalog obsahuje již více než 150 tis. záznamů titulů.

V současné době je systém T-series v302 provozován v SVK České Budějovice na počítači DS20 pod systémem Compaq True64 UNIX, s 55 klienty umístěných ve dvou lokalitách Českých Budějovic. Tyto jsou propojeny vlastním pojítkem 8MB/s s pasivní retranslací. Pro vyhledávání v OPAC je čtenářům k dispozici asi 30 PC. Knihovna je připojena na Internet vlastní optickou linkou (100Mbit/s). Jako snímače čárových kódů používáme výrobky firmy WelchAllyn včetně stojánku s dosahem snímání od 2,5 do 20,3 cm. Knihovnice pak nemusí daný snímač držet v ruce a může se plně věnovat dokumentům a čtenářům. Pokuta z prodlení je u běžných dokumentů 3 Kč za každých započatých 7 dnů

Limit výpůjček je obvykle 30 dnů, maximum 30 dokumentů, maximálně 3 krát prodloužit, maximálně 30 rezervací, ... První upomínku posíláme po 30 dnech prodloužení, dokument rezervujeme maximálně 12 dnů na regále.

Statistika

Pro každodenní přehled využívá knihovna externích programů, jejichž výstupy mohou odpovědní pracovníci denně sledovat na privátních www stránkách.

Statistické údaje

- Počet platných čtenářů k danému dni dle čísel čtenářů a kategorií čtenářů (viz. Příloha č. 1)
- Počet registrovaných čtenářů dle čísel čtenářů (viz. Příloha č. 2)
- Počet aktuálních resp. prodloužených resp. archivovaných výpůjček dle čísel čtenářů (viz. Příloha č. 3)
- Historie výpůjček dle čtenářů resp. dokumentů

Uživatelské chyby a nekorektnosti v databázi T-series

- Duplicity názvů, čtenářů, kategorií. (viz. Příloha č. 4)
- Integrita výpůjček
- Porovnání aktuální a záložní kopie
- Kontrola vzestupnosti přírůstkových čísel
- Absence údajů, četnost výskytu hodnot, ...

Zkušenosti

Pro zdárný průběh zavádění automatizace v SVK České Budějovice považujeme za rozhodující získání důvěry vedení knihovny ve správnost navrženého řešení a zvoleného postupu. Velkou výhodou byla skutečnost, že veškerá odborná školení zaměstnanců (obsluha počítačů, Internet, knihovnická pravidla a metodika, ...) bylo možné zajistit vlastními silami dle potřeb knihovny a zaměstnanců.

Důležitou podmínkou však byla a je:

- spolehlivá funkce výpočetní techniky, počítačové sítě a knihovního systému T-series
- udržování katalogu v korektním stavu (bez nekorektních duplicit a knihovnických chyb)
- integrita dat výpůjček a rezervací
- pravidelné zálohování databáze

Domnívám se, že nasazení knihovního systému T-series ve Státní vědecké knihovně výrazně přispělo ke zkvalitnění poskytovaných služeb týkající se výpůjček, rezervací, vyhledávání v katalogu OPACu).

Příloha č. 1

STATNI VEDECKA KNIHOVNA, LIDICKA 1, CESKE BUDEJOVICE

STATISTIKA POCTU PLATNYCH CTENARSKYCH PRUKAZU K 03.07.2000

Ctenari: A.....

Pocet	Kategorie ctenare
481	Du-NS
1540	UŽ-NS
72	ZSVK-NS
706	SVJU-NS
1339	SS-NS
. . .	
4356	Celkem

Příloha č. 2

STATNI VEDECKA KNIHOVNA, LIDICKA 1, CESKE BUDEJOVICE

REGISTRACE CTENARU ZA ROK: 2000

Den\Mes.	01	02	03	04	05	06	07
01	0	71	71	0	0	33	0
02	1	75	73	0	40	34	0
03	198	72	43	52	39	0	39
04	144	61	0	47	40	0	0
05	112	1	0	38	48	40	0
06	102	0	77	44	0	24	0
07	85	87	56	45	0	25	0
. . .							

SOUCET	1782	1567	1371	848	793	684	39
--------	------	------	------	-----	-----	-----	----

CELKEM 01 - 07 7084 registrovaných ctenaru

Příloha č. 3

STATNI VEDECKA KNIHOVNA, LIDICKA 1, CESKE BUDEJOVICE

ARCHIVNI VYPUJCKY ZA ROK: 1999

Den\Mes.	01	02	03	04	05	06	07	08	09	10	11	12
01	0	20	6	7	0	10	8	0	34	499	853	645
02	0	7	7	1	0	1	14	5	34	0	812	519
03	0	10	7	0	8	3	0	5	14	0	853	608
04	0	14	5	0	3	5	0	14	0	751	772	0
05	6	5	3	0	13	0	0	7	0	730	648	0

06	6	0	0	6	12	0	0	2	41	813	0	534
07	5	0	0	3	1	20	1	0	89	663	0	520
08	26	15	6	8	0	14	6	0	88	624	933	399
09	0	2	6	11	0	5	19	4	1113	0	697	198
10	0	8	6	0	17	6	0	13	629	0	787	303

.....

```
=====
SOUCET      157      205      147      135      189      202      214      502 11622 14631 15659 5251
```

CELKEM 01 - 12 48914 vypujcek

Příloha č. 4

.....

**2) Kontrola duplicit kategorie dokumentu ([u]fixit050.029)
(Záznam obsahuje několik kategorií dokumentu.)**

```
=====
==== Duplicita v záznamu: 2680169728 - Atlas coeli.\\\ II,\\\
Katalog 1950.0 \\\ [Bečvář, 1964]
```

K vypůjčení

K_vypůjč.Li

```
Duplicita v záznamu: 2680174066 - Významné parky Severomorav-
ského kraje \\\ [Kříž, 1971]
```

K vypůjčení

K_vypůjč.Li

```
Duplicita v záznamu: 2685020645 - Dalmatinische Küste 2 :
Šibenik, Split, Vis : 1:100 000 : Autokarte : mit nautischen
Informationen
```

K vypůjčení

K_vypůjč.Li

.....

ELEKTRONICKÝ KATALOG A VÝPŮJČNÍ PROCES JAKO PRVKY AUTOMATIZOVANÉHO INFORMAČNÍHO SYSTÉMU

Jiří Mika, Státní vědecká knihovna v Kladně

Uvědomuji si, že hovořit o knihovně jako o informačním systému je v současné době velmi populární a někdy to může hraničit až s používáním klišé. Řekl bych, že při vyslovení tohoto pojmu je obvykle zdůrazňováno slůvko *informační*, zatímco výraz *systém* je dodáván jaksi automaticky jako cosi samozřejmého a více či méně vágního. Ve svém příspěvku bych chtěl vědomě položit důraz na obě části tohoto dvouslovného termínu.

Systém bývá charakterizován jako soubor prvků a vazeb mezi nimi. Právě vazby, integrální propojení částí v jeden celek, jsou podstatou systému a dodávají mu vyšší kvalitu, odborně nazývanou synergie, ale známou například už z legendy o Svatoplukových prutech. Dalším pojmem, který do teorie systémů přišel z kybernetiky, ale který dobře známe i z běžné praxe, je zpětná vazba. Oběma těmito charakteristickými rysy systému, integrací a zpětnou vazbou, bych se chtěl zabývat ve svém příspěvku. Abych se nepohyboval v příliš obecné rovině, zaměřím se konkrétně na integraci datových souborů v elektronickém katalogu a na zpětnou vazbu z výpůjčního procesu směrem k akvizici a zpracování dokumentů. Vyjdu z praxe Státní vědecké knihovny v Kladně.

SVK v Kladně patří mezi menší státní vědecké knihovny, ale co se týče zpracování a využívání dat, probíhají v ní obdobné procesy jako v ostatních knihovnách tohoto typu. V oblasti zpracování dat je to vedle katalogizace knih a dalších druhů dokumentů například článková bibliografie a tvorba faktografických databází.

Databáze článků a faktografické databáze byly až do konce loňského roku zpracovávány v prostředí CDS/ISIS odděleně od hlavního knihovnického systému, jímž je v tomto případě Rapid Library. Využití nacházely především v oddělení informační služby, kde z nich byly zpravidla na objednávku zpracovávány rešerše. Po převedení databází do systému Rapid Library vyvstala otázka, jak převedená data účelně nabízet a poskytovat uživatelům. Data byla *integrována do informačního systému knihovny* a bylo nutno najít způsob, jak s nimi zacházet, aby se v tomto systému neztratila a aby bylo maximálně využito výhod, jež integrace přináší. (Respektive může přinést. Každý, kdo začal pracovat s automatizovaným knihovnickým systémem, ví, že integrace datových

souborů vede k integraci činností a to má dopad – pozitivní i negativní - na provoz celé knihovny. Důsledkem jsou především větší nároky na řízení, organizaci, komunikaci i na zabezpečení provozuschopnosti všech programových modulů a funkcí, neboť chyba v jediném prvku může zablokovat chod celého systému.)

Ale vraťme se k tématu. Záznamy z databází byly zpřístupněny v elektronickém katalogu (OPACu) společně s katalogizačními záznamy, a to tak, že jsou s nimi navzájem provázány. Bylo vytvořeno následující uživatelské menu:

Hlavní katalog (knihy, mapy, hudebniny...)

Katalog časopisů a deníků

Databáze článků

Databáze autorů a regionálních osobností

Databáze korporací a regionálních památek

Souborný katalog dokumentů regionu střední Čechy

Každá volba této nabídky má další tři podřízené volby:

Vstup do katalogu

Kombinované vyhledávání

Nápověda

Z hlavního menu je zřejmé, kam byla integrována data z původních samostatných databází: databáze článků se dostala do sousedství seriálů, s nimiž úzce souvisí, databáze regionálních osobností (někdejší REOS) splynula se souborem autorit osobních jmen, databáze památek (dřívější regionální faktografie – REFA) byla začleněna do souboru autorit korporací. Souborný katalog regionálních dokumentů se sice ocitl na konci menu, ale když si nabídku představíme ne takto lineárně, nýbrž v kruhu (a při pohybu řádkového kurzoru pomocí šipek se tak opravdu postupuje), pak se vlastně nachází vedle hlavního katalogu SVK.

Z menu dostane uživatel základní představu o propojení dat a o tom, jaké typy údajů má k dispozici. Více se může dočíst v nápovědě. Skutečná provázanost dat se však projeví teprve při zobrazení záznamů a při práci s nimi. Výsledek je obdobný jako u hypertextu.

Představme si vysokoškolského studenta, který přijde do půjčovny odborné literatury a chce si vypůjčit knihu literárního vědce Václava Černého. Rozhodne se, že nejprve vyhledá záznam autora v souboru autorit. Přitom zjistí, že Černý je regionální osobnost, neboť krátce učil na kladenském gymnáziu. Dál se dostane na záznam kladenského gymnázia a dozví se, že škola oslavila letos sto let od svého založení. K tomuto výročí byl vydán sborník. Studenta, jakožto absolventa gymnázia, napadne, že by ve sborníku mohla být zmínka o jeho třídě nebo profesorech, zapomene na svůj původní požadavek a místo knihy Václava Černého si odnese něco úplně jiného.

Možná se jedná o poněkud vykonstruovaný příklad, ale použil jsem jej

proto, že na něm lze jednoduše ukázat, jak si integraci dat v elektronickém katalogu představujeme.

Na přelomu loňského a letošního roku proběhla v SVK v Kladně uživatelská anketa. Komunikace s uživateli touto formou je bezesporu užitečná, neboť umožňuje zjistit potřeby uživatelů a na základě toho zlepšit služby.

Z výsledků ankety jsme dostali zhruba tři okruhy informací:

- 1) informace o uživateli – jak dlouho a jak často knihovnu navštěvuje, jaká je profesní, sociální a věková skladba uživatelů, jaké jsou jejich zájmy apod.
- 2) informace o využívání služeb knihovny a jejích fondů – sem patří i požadavky na dosud nezajišťované služby nebo chybějící dokumenty
- 3) informace o spokojenosti či nespokojenosti uživatele – se službami, s provozní dobou, s ochotou a profesionalitou personálu, s vypůjčenými dokumenty apod.

Aby anketa měla smysl, je potřeba zjištěné informace nejen vyhodnotit, ale také na ně pružně reagovat. Příprava ankety, její vlastní realizace a následné vyhodnocení výsledků je však poměrně pracná a zdlouhavá záležitost. Navíc při sumarizaci výsledků se velmi snadno ztratí konkrétní připomínky a náměty jednotlivých respondentů. Anketa má tedy spíše význam pro strategické řízení, kdežto pro operativní řízení a pro každodenní provoz knihovny je poněkud těžkopádná.

Automatizace dává knihovníkům do rukou nové a pružnější nástroje k získávání informací o potřebách uživatelů. Tyto informace vznikají často jako vedlejší produkt automatizovaného výpůjčního procesu a skutečnými informacemi se stávají teprve ve chvíli, kdy si uvědomíme, že jsou k dispozici, a začneme s nimi pracovat. Protože se jedná o informace z výstupního modulu, které napomáhají řízení systému, můžeme je nazvat zpětnou vazbou.

Nejběžnější formou zpětné vazby jsou pravidelně zpracovávané *statistiky*. O krok dál je *cílené vyhledávání a analýza informací* z elektronického katalogu a výpůjčního procesu. I když připustíme, že z automatizovaného knihovnického systému se jen těžko dozvíme něco o spokojenosti čtenářů se službami či dokonce s vypůjčenými knihami, určitě v něm nalezneme informace, které jsme u výsledků ankety uvedli pod body 1 a 2. Údaje o uživatelích lze získat ze souboru uživatelů, údaje o využívání služeb a požadavcích na fond ze souborů žádánek, zaznamenaných výpůjček a rezervací. Ani tento způsob získávání informací není jednoduchý, může být však podstatně rychlejší, může být prováděn pravidelně, systematicky a může poskytovat komplexnější výsledky než anketa.

Při zpracování rozborů přijdou vhod veškeré kódované údaje, které jsou v systému k dispozici a které mohou posloužit jako selekční kritéria. Jen malý příklad: na úrovni tzv. minimálního záznamu nepovinné pole 105 formátu UNIMARC obsahuje mimo jiné kód literárního útvaru:

a = román, novely

b = drama

c = eseje atd.

Pokud bude toto pole v katalogizačních záznamech vyplněno, asi by neměl být problém zpracovat například tabulku výpůjček podle literárního útvaru a za určitá období. Zjistili bychom z ní třeba, zda se na jaře čte více poezie a v zimě romány. (Nutno přiznat, že některé kódy, předepsané UNIMARC manuálem, se mohou poněkud míjet s praktickými potřebami.)

Jako vážnější příklad se pokusme o vytvoření přehledu výpůjček podle oborů. Použijeme k tomu konkrétní hodnoty z výpůjčního procesu SVK v Kladně, z půjčovny odborné literatury za březen 2000. Obory jsou pro jednoduchost rozlišeny pouze podle hlavních tříd MDT uvedeného v záznamech vypůjčených dokumentů.

MDT	Výpůjčky za březen 2000	
	počet	%
0 Všeobecnosti	101	1,75
1 Filozofie. Psychologie	481	8,33
2 Náboženství	120	2,08
3 Společenské vědy	1140	19,75
5 Matematika. Přírodní vědy	634	10,98
6 Užití vědy. Lékařství. Technika	1747	30,26
7 Umění. Sport. Hry	390	6,76
8 Jazykověda. Filologie. Literatura	466	8,07
9 Geografie. Životopisy. Dějiny	694	12,02
Součet	5773	100,00

Tato tabulka sama o sobě možná ještě mnoho neříká. Kdybychom však obdobný přehled zpracovali z akvizice, mohli bychom provést srovnání, jak se doplňování fondu co do oborové skladby blíží či vzdaluje požadavkům čtenářů.

Třetím typem zpětné vazby může být *zápis požadavků uživatelů přímo do systému*. V elektronickém katalogu SVK v Kladně byla k tomuto účelu vytvořena zvláštní funkce, po jejíž aktivaci se otevře vstupní obrazovka, v které může uživatel po zadání čísla svého čtenářského průkazu vytvořit záznam s požadavky na chybějící tituly. Protože nelze zabránit, aby tam zapisoval jakékoli své další připomínky a náměty, jedná se vlastně o jakousi permanentní anketu.

Informace o uživateli a jeho potřebách umožňují zkvalitnit služby knihovny. Při omezených finančních prostředcích na akvizici bude vždy dobré vědět, o jaký druh literatury, typy dokumentů i jednotlivé tituly je největší zájem. Údaje z výpůjčního procesu mohou být užitečné nejen při rozhodování o nákupu nových dokumentů, ale i při zařazování dokumentů do půjčoven a studoven, při stanovování výpůjčních lhůt nebo při aktualizaci knihovního fondu. Využívání této zpětné vazby je také určitou formou integrace – integrace uživatele do informačního systému knihovny.

Literatura

Kvalita a výkonnost – knihovny pod drobnohledem: řízení kvality v knihovnách. – Praha : Národní knihovna ČR, 1999

Management v informační společnosti / Jan Truneček a kolektiv. – Praha : Vysoká škola ekonomická, 1999

UNIMARC manuál : bibliografický formát / IFLA. – Praha : Národní knihovna ČR, 1996

Vliv zavádění automatizovaných knihovnických systémů na organizaci a provoz knihovny / Jiří Mika. – In: Národní knihovna. – Roč. 11 (2000), č. 1, s. 6-14

DIGITALIZACE KATALOGU V KNIHOVNĚ DÚ

Alena Součková – Helena Hantáková, Divadelní ústav Praha

Knihovna Divadelního ústavu je odborná knihovna, která shromažďuje českou i zahraniční divadelní literaturu. V současné době čítá její fond asi 120 000 svazků knih a svázaných časopisů. Knihovna slouží zejména odborné divadelní veřejnosti, studentům a pedagogům oborových škol. Knihovna Divadelního ústavu získala v roce 1997 grant Ministerstva kultury, který je určen na automatizaci knihovních katalogů. Grant je schválen na období 5 let, tedy do roku 2002 a v následujícím referátu bych vás ráda seznámila se strategií plnění jeho cílů. Převedení katalogizačních záznamů do automatizované databáze probíhalo v několika etapách, které na sebe logicky navazují a vzájemně se doplňují.

POČÍTAČOVÁ KONVERZE ZE SYSTÉMU ISIS DO SYSTÉMU KPSYS

První fází automatizace byla konverze dat ze systému ISIS do systému KPSYS. V knihovně DÚ probíhala katalogizace v systému ISIS od roku 1991 do roku 1996 a obsahovala řádově 5 000 záznamů nejnovější divadelní literatury. Sama konverze byla dílem programátorů firmy KPSYS.

Vzniklá databáze konvertovaných záznamů byla rozdělena podle jednotlivých druhů fondů - na fond divadelních her a fond odborné divadelní literatury. Databáze byla samostatně označena a oddělena od on-line katalogu knihovny, tudíž nemohlo dojít k záměně dat a žádný záznam se neobjevil v elektronickém katalogu bez jeho předchozí kontroly a doplnění. Kontrola konvertovaných záznamů byla nezbytná zejména z toho důvodu, že původní databáze v systému ISIS nebyla standardní, ale velmi specificky upravovaná, což vycházelo z požadavků našich uživatelů.

Kontrola a doplnění sekundárních záznamů divadelních her

Databáze obsahovala přibližně 3 000 konvertovaných záznamů divadelních her. U každého záznamu proběhla formální kontrola všech polí a jejich obsah byl doplněn a upraven tak, aby odpovídal doporučeným pravidlům katalogizace AACR2. Podle těchto pravidel bylo nutné v každém konvertovaném záznamu doplnit pole autorské odpovědnosti a pole MDT. Celá práce probíhala metodou de visu a každá kniha byla označena čárkovým kódem, který byl přiřazen k odpovídajícímu záznamu. Dokončené záznamy byly exportovány do automatizovaného katalogu a práce byla dokončena v roce 1997.

Kontrola a doplnění sekundárních záznamů odborné literatury

Do konvertované databáze sekundárních záznamů odborné divadelní literatury bylo převedeno přibližně 2 000 záznamů. Stejně jako u záznamů

divadelních her bylo nutné zkontrolovat a doplnit jednotlivá pole. U odborné literatury to bylo pole autorské odpovědnosti, pole dalších údajů o odpovědnosti, pole MDT a pole osoby jako předmětu. Dále byly při té příležitosti formálně kontrolovány, příp. doplňovány, systematické třídíky vlastního třídění knihovny DÚ a předmětová hesla. Do jednotlivých knih byly vlepeny čárkové kódy a doplněné záznamy se vyexportovaly do automatizovaného katalogu knihovny. Tato etapa byla dokončena v polovině roku 1998.

KONVERZE DAT Z ČESKÉ NÁRODNÍ BIBLIOGRAFIE

Firma KPSYS nabízí speciální úpravu CD-ROMu České národní bibliografie, která umožňuje využití dat jako externího katalogu, z něhož je možno jednotlivé záznamy jednoduše převádět do vlastních databází. V našem případě zahrnoval CD-ROM záznamy českých dokumentů vydaných cca v letech 1962-1998. Využili jsme tento zdroj sekundárních informací vzhledem k jeho relativní úplnosti a vysoké spolehlivosti zaznamenaných dat.

Pracovní postup byl následující: v databázi ČNB byl vyhledán záznam odpovídající katalogizačnímu záznamu dle místního katalogu knihovny, záznam byl doplněn signaturou knihy a exportován do elektronického katalogu knihovny, kde se stal mimo jiné i podkladem pro automatizovaný výpůjční protokol. V rámci vlastní retrospektivní katalogizace je pak takový záznam metodou de visu dále zkontrolován a doplněn o zbývající údaje (přírůstkové číslo, věcné třídění, hesla atd.) a spolu s knihou je označen čárkovým kódem. V roce 1999 byl export dat z ČNB do databáze dokončen. Do automatizovaného katalogu knihovny bylo převedeno asi 7000 záznamů české odborné literatury i divadelních her z průběhu let 1962-1995.

RETROSPEKTIVNÍ KATALOGIZACE

Nejrozsáhlejší, časově i personálně nejnáročnější etapou našeho grantového úkolu je samotná retrospektivní katalogizace a převod lístkových katalogů do automatizované podoby. Tato etapa průběžně probíhá od roku 1998. V lednu 1999 byl uveden do provozu automatizovaný výpůjční systém, který vznikající bázi dat plně využívá. Retrospektivní katalogizace je prováděna metodou de visu a postupuje od nejnovějších publikací směrem ke starším, což je umožněno pořadově-formátovým stavěním knihovního fondu a existencí místního katalogu knihovny, kde jsou záznamy řazeny stejným způsobem, a má nesporné výhody pro uživatele knihovny. Ti jsou tak v elektronické podobě informováni v první řadě o nejnovější literatuře v oboru, což plnou měrou plnila i konverze dat ze systému ISIS.

Katalogizujeme na základě již zmiňovaných pravidel AACR2 a doplňujeme MDT. Záznamy jsou spolu s knihami doplňovány čárkovými kódy. V případě odborné literatury je nutné u některých záznamů vytvořit chybějící předmětová hesla a systematické třídíky knihovny DÚ. Katalogizaci provádějí studenti FF UK a jejich práce je kontrolována zaměstnancem knihovny DÚ.

V současné době zaměstnáváme v rámci grantového projektu pět studentů a jednu knihovnici, jejichž činnost je zaměřena výhradně na retrokatalogizaci.

System KPSYS umožňuje i půjčování ještě nezkatalogizovaných knih a to díky tzv. zkrácenému záznamu, který vytvoří knihovník v procesu půjčování. Takový záznam obsahuje pouze signaturu knihy, autora a název. Při vracení takto rozpracované knihy systém knihovníka upozorní, že katalogizace nebyla ukončena a kniha je vrácena ke zpracování. Záznam se pak metodou de visu doplní všemi zbývajícimi údaji včetně čárkového kódu, který je vlepen do knihy. Do automatizovaného katalogu knihovny se tak vedle nejnovějších knih dostávají i nejčastěji půjčované tituly a databáze je doplňována na základě přirozeného čtenářského zájmu.

Zpracování zkrácených záznamů už neprovádějí externisté, ale samotní zaměstnanci knihovny, kteří se ve fondech plně orientují.

ZÁVĚR

Závěrem bych se pokusila shrnout jak pozitiva zvoleného harmonogramu, tak i poukázat na některá negativa, která vplynula v průběhu popisované činnosti.

Zvolený postup vychází z analýzy původního stavu zpracování fondů v knihovně DÚ a je velmi výhodný vzhledem ke skladbě i stavění knihovního fondu. Není zde opomenut ani zájem našich čtenářů, pro které je automatizovaná databáze určena v první řadě.

Do automatizované podoby je od roku 1999 například převedený katalog produkce agentury DILIA, jejíž Informativní edice není podchycena ani v ČNB, protože se jednalo o účelové překlady vydané pouze pro potřeby divadel a malý náklad nepodléhal povinnému výtisku. Jen tato část databáze obsahuje asi 9 000 záznamů, které byly do databáze začleněny pomocí všech výše popsanych postupů.

Nové katalogizační záznamy v databázi jsou kontrolovány knihovnicí DÚ. Jde o velmi náročnou činnost, která svým způsobem zpomaluje postup prací, ale v tomto případě se domníváme, že je třeba upřednostnit kvalitu před kvantitou. Máme zde totiž záruku, že všechny záznamy se statusem ukončené katalogizace jsou kompletní a již se k nim nebudeme muset vracet, abychom některé údaje doplňovali či opravovali.

Zaměstnávání externistů přináší výhody i nevýhody. Studenti, kteří jsou velmi flexibilní a nečiní jim žádné problémy plně se přizpůsobit našemu systému práce, jsou na jednu stranu ideální pracovní silou. Ovšem na stranu druhou zase ti, kteří se už naučili zvládat systém i naše specifické požadavky v oblasti zpracování literatury, mnohdy odcházejí a je nutné získávat a zaškolovat nové síly. Rovněž způsob financování prostřednictvím grantu s sebou přináší některá úskalí. Samozřejmě je záslužné, že na takový projekt lze prostředky touto cestou získat, ale na druhou stranu nikdy nevíme kolik peněz a kdy obdržíme a bez podpory Divadelního ústavu bychom museli každý rok práci

nejméně na 3 měsíce přerušit, než bychom si ujasnili naši další finanční situaci.

Na závěr můžeme shrnout, že i přes drobné problémy se nám zvolený postup digitalizace sekundárních fondů v knihovně DÚ osvědčil a nenastanou-li nějaké nepředvídatelné komplikace, měli bychom plánovaný harmonogram prací dodržet. V roce 2002 tak budeme moci poskytovat naše služby na základě úplného automatizovaného katalogu literatury s divadelní tematikou.

KTERÉ SLUŽBY NLK JSOU PŘÍSTUPNÉ I PO OTEVÍRACÍ DOBĚ?

Konkrétní příklady elektronizace služeb v Národní lékařské knihovně.

Radka Římanová, Národní lékařská knihovna Praha

Elektronizací služeb v knihovnictví rozumím proces postupné proměny technologie širokého rámce činností nazývaných “služba uživateli” z práce z manuální na automatizovanou, až k ideální podobě, kdy je služba elektronická dokáže pracovat nezávisle na obsluze knihovny.

. www.nlk.anet.cz

Otevírací doba NLK je od pondělí do pátku od 9.00 do 19.00 hod.. Po té, kdy všichni pracovníci odejdou domů je připraven uživatele přijmout NT server NLK. Vstupní bránou je stránka NLK – www.nlk.anet.cz. Stránka vznikla v roce 1995. Pro sledování přístupů na svou internetovou stránku využívá NLK službu “NA VRCHOLU”. Z jejích denních výkazů víme, že přístupy na náš server ve všední dny v době mezi 20:00 – 7:59 tvoří 12% z celkového počtu přístupů, v letošním roce (do 19.6.2000) to již znamenalo celkem 2741 přístupů.. O víkendech je zaznamenám průměrný počet 5% přístupů z celkového množství. (k 19. 6. 2000 to bylo 1315 přístupů). Tento počet přístupů neodráží ještě nárůst uživatelů, který přinesla automatizace výpůjčního protokolu (ostrý provoz zahájen 15. 6. 2000).

Tyto údaje nás utvrzují v domněnce, že stránka NLK je dostatečně známým bodem Internetu pro relevantní skupinu uživatelů. Stránka NLK je i významným internetovým portálem, množství linků shromážděné v kapitole “Užitečné odkazy” podává přehled o zdravotnických serverech v ČR i v zahraničí.

Elektronické katalogy

Nejvyužívanější kapitola stránky nese název “Katalogy”. Nalezneme zde vstupy do bází dat budovaných v NLK. Vstupy do katalogů dalších knihoven jsou uvedeny v kapitole “Externí informační zdroje”. Katalog NLK, zpracováváný v systému Aleph, je rozdělen do několika samostatných bází dat. Hlavní a nejrozsáhlejší je katalog celého fondu NLK. Retrospektiva zpracování starších přírůstků sahá až k roku 1968 a práce na zpětné katalogizaci stále pokračuje. Domnívám se však, že účastníky konference “Knihovna současnosti 2000” budou více zajímat některé netradiční nebo nové báze dat.

Bibliographia Medica čechoslovaca na www

V červnu 2000 byla v síti Internetu zpřístupněna analytická bibliografie Bibliographia Medica čechoslovaca v bázi dat BMC. Báze BMC je česká národní bibliografie z oblasti medicíny, obsahující bibliografické záznamy bohemik a slovacik, tj. především článků z českých a slovenských časopisů a sborníků, českých monografií, ale též článků z cizojazyčných časopisů vydávaných v ČR popř. prací českých a slovenských autorů publikovaných v zahraničí. V současné době obsahuje záznamy zpracované v roce 1999 a cca 1x měsíčně jsou dodávány záznamy zpracováváné v roce 2000. V prvním čtvrtletí roku 2000 obsahovala asi 27000 záznamů.

Báze závěrečných zpráv Interní grantové agentury MZ ČR

Upozorňuji též na již dříve založenou Bázi závěrečných zpráv Interní grantové agentury ministerstva zdravotnictví ČR. Báze IGA obsahuje katalogizační záznamy závěrečných zpráv grantů přidělených v letech 1991 - 1998 Interní grantovou agenturou (IGA) MZ ČR. Způsob vyhledávání v této bázi je stejný jako v ostatních databázích zpracováváných v systému Aleph. Zprávy jsou uloženy v NLK a uživatelům jsou zpřístupňovány v následujícím režimu. Půjčování je pouze prezenční, kopírování a citování práce není povoleno. Absenční výpůjčky na dva týdny a kopírování jsou povoleny pouze proti předložení písemného souhlasu přihlašovatele grantu.

Báze nakladatelů a vydavatelů

V kapitole "Katalogy" je přístupná též "Báze nakladatelů a vydavatelů". Tato báze, nazvaná KUP, byla původně pouze pracovní pomůckou oddělení akvizice. Toto oddělení ji stále ke své práci využívá, proto jsou uváděné údaje poměrně aktuální. Díky použití katalogizačního modulu Aleph nebylo technickým problémem ji zveřejnit na www stránce.

Účelem báze KUP je shromáždit údaje o firmách a organizacích působících zejména v České republice v oblasti vydávání, prodeje a distribuce lékařské a zdravotnické literatury, případně v příbuzných oborech. Dále jsou obsaženy údaje o jednotlivých lékařských a farmaceutických fakultách, výzkumných ústavech a odborných lékařských společnostech vydávajících konferenční sborníky a jiné materiály z oblasti tzv. šedé literatury. Ve výběru lze v bázi najít i údaje o farmaceutických firmách a distribučních firmách léků a zdravotnické techniky, které se podílejí na vydávání odborných publikací či toto vydávání podporují. V současnosti je v bázi cca 1500 záznamů a je průběžně doplňována. U každé organizace jsou uvedeny základní identifikační údaje (pokud je bylo možno získat): název organizace, organizační členění, adresa, sídlo, telefon, fax, e-mail, internetová adresa, u vydavatelů pak i ISBN. Tuto bázi zde prezentuji jako jednu z pomůcek pro široký okruh našich kolegů v jiných zdravotnických knihovnách a i jako možnost nekatalogizačního využití katalogizačního modulu.

Báze českých národních autorit z oboru lékařství a zdravotnictví NLK

Odrazem dalšího perspektivního rozvoje NLK je budování báze českých národních autorit z oboru lékařství a zdravotnictví. Tato báze je prozatím přístupná pouze v telnetovském zobrazení, po zadání příkazu BASE AUP. Při budování tohoto souboru spolupracuje NLK úzce s Národní knihovnou. Tato spolupráce je zmiňována i v referátu dr. Bartla. V současné době je v bázi AUP okolo 2 300 záznamů. Podstatnou položkou záznamů autority je citace zdroje, kde byly údaje získány – biografické články v lékařských časopisech, které se zpracovávají pro BMC, biografické údaje v knihách, katalogizovaných v NLK, kartotéka jmen významných českých i cizích lékařů, která byla budována v NLK v letech 1953-1962 (cca 16 000 záznamů), knihy, vydávané v rámci výročí lékařských fakult nebo další lékařské biografické slovníky. V letošním roce byl tento projekt budování této databáze podpořen grantem odboru literatury a knihoven MK ČR (“Zpřístupnění českých národních autorit z lékařství a zdravotnictví prostřednictvím Internetu a CD-ROM”).

Publikační činnost NLK

NLK jako ústřední lékařská a zdravotnická knihovna se věnuje i publikační činnosti. Publikované materiály patří též do oblasti “služeb po otevírací době”. Bulletin Lékařská knihovna vychází 6x ročně. Mezi přispěvovatele patří zaměstnanci NLK i dalších zdravotnických knihoven. V elektronické podobě je na internetové stránce NLK přístupný plný text bulletinu. Ve dvanácti odborných sekcích vychází referátové výběry. Jejich obsah je již zcela medicínský. Na Internetu najdeme plný text Referátového výběru z anesteziologie, resuscitace a intenzivní medicíny. Vystavena je i bibliografie české a slovenské urologie od roku 1994, která je sestavována pro Referátový výběr urologie. Pro knihovnickou veřejnost může být zajímavé vystavení katalogizační příručky, které vypracovalo oddělení bibliografie a katalogizace NLK. Příručka byla původně zpracována jako pouze interní materiál pro naše katalogizátory. Při postupném přecházení zdravotnických knihoven na jmennou katalogizaci podle pravidel AACR2 a ve formátu UNIMARC, jsme se rozhodli vystavit její plný text. Je využívána pomůckou při řešení konkrétních problémů našich přispěvatelů do Souborného katalogu NLK. Všechny výše zmíněné produkty jsou šířeny zároveň v tištěné formě. Pouze v elektronické formě NLK nabízí titul “Bibliomedica”, soubor národní knižní, časopiseckou a článkovou bibliografii pro oblast zdravotnictví, vydávaný ve formě CD-ROM firmou Albertina icome Praha. Nyní již v novém programové prostředí TORNÁDO.

V září roku 2000 vyjde ve spolupráci s Lékařským informačním centrem CD-ROM “H.E.L.P.”, obsahující databázi lékařských informací a knižní katalog NLK. Pro bázi knih z fondu NLK a souborného katalogu zahraničních monografií NLK byl vytvořen speciální program. Ten umožňuje off-line vyhledávání v katalogu NLK (rozsah uložených přírůstků 1968 – 30. 6. 2000). Data jsou uložena ve formátu UNIMARC a je umožněn jejich export do jiného knihovnického systému. Tím by chtěla být NLK nápomocna dalším zdravotnic-

kým knihovnám při zpětné katalogizaci fondů. Tento export je umožněn zájemcům, kteří obdrží od NLK speciální přístupové heslo.

Elektronické objednávky

V kapitole elektronické objednávky jsou uloženy formuláře pro objednávku rešerše, xerokopie článku z časopisu ve fondu NLK a článku z časopisu nedostupného v ČR z Bibliothek der Universität Bielefeld (JASON). Tyto formuláře považují za první krok k virtuální knihovně v pojetí STK. Rozšíření služeb knihovny o možnost takového objednávání v síti Internetu je však mnohem méně náročné než vybudování INVIKU.

Tato služba je přístupná všem uživatelům Internetu, bez ohledu na zaplacení registrace v NLK. S objednavateli má NLK velmi dobré zkušenosti. Složenku či fakturu obdrží zákazník zároveň s žádanými materiály. V roce 1999 bylo vyřízeno 1801 objednávek. Ke dni 30. 6. nebylo uhrazeno pouze 7 z nich.

Naše zkušenosti s platbami individuálních neregistrovaných uživatelů by mohly být i argumentem pro zavedení této služby v jiných knihovnách. Tato služba umožňuje uživateli možnost objednat článek přímo, aniž by musel žádat jinou knihovnu o meziknihovní reprografickou výpůjční službu. Při objednávání rešerší touto formou je někdy nutné, aby se pracovník NLK s objednavatelem spojil (e-mail, telefon) a jeho požadavek pro upřesnění zkontroloval. Konzultace se zadavatelem však patří k praxi rešeršního oddělení k běžným úkonům. Denně přijímáme cca 120 objednávek a jejich počet neklesá ani v letních měsících, kdy zájem veřejnosti o jiné služby knihovny je nižší... NLK přijímá objednávky i e-mailem nebo klasickou poštou a samozřejmě přímé objednávky od čtenářů v době otevírací doby knihovny. Pokud ovšem čtenář využije tohoto formuláře, je jeho objednávka zaručeně kompletní a tudíž realizovatelná v co nejkratší době. Osobní data registrovaného uživatele jsou přebírána z databáze tvořené v programu Aleph. Aktualizace se provádí 1x denně. Ochrana osobních dat je zaručována automatickým odhlášením registrovaného uživatele po 20 minutách.

Přístupy do fulltextů

Zpřístupňování fulltextů periodik v NLK je též umožněno z naší www stránky. Podstatný rozdíl ovšem je, zda uživatel pracuje na našem serveru v Sokolské 54 nebo ze vzdáleného počítače (ověřování přístupu IP adresou nebo zadáním hesla). Po otevírací době však může získat přístup k periodiku z katalogu NLK (báze NML), kdy součástí záznamu periodika je i link na internetovou prezentaci. Získání obsahů nebo abstraktu článků jednotlivých vydání periodika, které je obvykle volně přístupné, je pro naše čtenáře velmi podstatným přínosem, když si uvědomíme množství předplatitelů služby Rychlé informační obsahové služby, NLK varianta Current Contents.

Automatizovaný výpůjční protokol

Pod službou knihovny si obvykle laik představuje knihovnici za výpůjčním pultem. V NLK byl modul výpůjční protokol zprovozněn 15.6.2000 v 9.00.

Způsob práce v automatizovaném výpůjčním protokole (dále AVP) je vždy podmíněn použitím konkrétního software. V případě NLK se jedná o systém Aleph 300.

Co přináší AVP čtenáři, který “navštíví NLK po otevírací době”? Při práci s elektronickým katalogem může zjistit, zda kniha je či není vypůjčená, zjistit podrobnosti o svém čtenářském kontu a prodloužit si své výpůjčky. Je-li jeho konto čisté, může si i objednat knihu k vyexpedování ze skladiště nebo uložit rezervaci na vypůjčené dokumenty.

MEDVIK

Nejvýznamnější perspektivou elektronických služeb NLK je projekt Medicínská virtuální knihovna (MEDVIK) - síťové sdílení informačních zdrojů pro vědu a výzkum. Projekt počítá s vytvořením kooperativního systému několika institucí. Realizace je možná díky finanční podpoře MŠMT ČR. NLK je hlavním nositelem grantu, spolunositeli jsou Institut klinické a experimentální medicíny, Institut postgraduálního vzdělávání ve zdravotnictví a Ústav hygieny a krevní transfúze. Hlavní cíl projektu si dovoluji ocitovat z referátu, který byl přednesen na 17. zasedání Komise pro služby při Národní knihovně ČR v Ústí nad Labem letos květnu paní Olgou Daňsovou.

“Cíle projektu: Hlavním cílem projektu Medvik je vytvořit základy technické infrastruktury vzájemně propojeného distribuovaného medicínského knihovně-informačního systému, s jednotným uživatelským rozhraním, poskytujícím přístup k veškerým veřejným, počítačově zpracovaným datům obsaženým v systému. Knihovny nositele a spolunositelů tohoto projektu (NLK, IPVZ, IKEM a ÚHKT), se stanou analyzátory dosud užívaných softwarů (ALEPH, Rapid Library, Tinlib) a budoucích potřeb jednotného software, který by dosavadní systémy propojil. S vyřešením technické infrastruktury (HW, SW) je záměrem projektu udržet kontinuitu unikátních zahraničních periodik v jednotlivých institucích, rozšířit spektrum zahraničních databází, uspokojovat požadavky na primární informační prameny a sdílet a rozvíjet informační fondy v síti lékařských knihoven v ČR. To znamená, že z jednoho místa bude moci knihovník nebo přímo sám uživatel vstupovat přes portál (www.medvik.cz) k informačním zdrojům zúčastněných knihoven. K informačním zdrojům v první fázi se počítají především katalogy knih i periodik a služby MVS s plnými naskenovanými texty.”

ELEKTRONICKO-DIGITÁLNÍ ZPRACOVÁNÍ HISTORICKÝCH FONDŮ A NEPŘÍMÉ SLUŽBY

Zdeněk Uhlíř, Národní knihovna ČR

Automatizace, elektronizace a digitalizace či vůbec informatizace - mám na mysli celý komplex procesů, nikoli jen některé specifické rysy - se u nás vůbec a v knihovnictví zvláště začala prosazovat a uplatňovat později než v jiných zemích, takže ještě před nemnohými lety bylo možno hovořit o naší zaostalosti. Nyní však je vcelku jisté - a pro oblast historických fondů v mezinárodním a nadnárodním kontextu to snad platí dvojnásob -, že se nám podařilo tuto opožděnost překonat a vcelku se přiblížit úrovni obvyklé i jinde. Ba, pokud jde o oblast právě historických fondů, lze dokonce říci, že za posledních řekněme osm let se naše snažení dostalo do přední linie v mezinárodním, evropském i světovém měřítku (třebaže světovosti je tu třeba rozumět především v její dimenzi euro-americké). Zdálo by se tudíž, že alespoň v tomto směru, když už ne jinde, bychom mohli být spokojeni. Jenže - kromě obvyklého varování, že není radno usnout na vavřínech - je tu ještě jedna skutečnost, která nutně musí odhalit naše uspokojení jako předčasné a tím je utlumit: nemůžeme se zbavit mrazivě naléhavého tušení, že jde jenom o hezkou třešinku na mnohem méně skvělém dortu, že nazírány na vzdálenějším horizontu se naše výsledky jeví jen jako *eine zarte Zimmerpflanze*, abych tak řekl. Jde tudíž teď o to, zdali tato naše květinka ob stojí v drsnějším prostředí, kterému se říká knihovnická praxe a které zdaleka tak povzbudivě nevypadá. Pokusím se nad tím zamyslet.

Především je nutno vzít v potaz dvě frapantní skutečnosti, kolem nichž se nyní všechno točí, třebaže jsou jakoby skryté. Jenže ony nejsou skryté, to jenom my si je nechceme přiznat; obáváme se, že bychom přitom pohlédli do tváře Medusy - a kdo by se neobával, že zkamení? Anebo jsme tam už pohlédli a většina zkameněla. A tak tedy skutečnost první: znovu a znovu někteří dopředu hledící hovoří o rozdílu mezi knihovníkem a informačním pracovníkem, jakož i o tom, že se nelze nerozhodnout, ačkoli i nerozhodnutí je samozřejmě jistým řešením. A přece se převážná část pracovníků českého knihovnictví tomuto rozhodnutí nejenom vyhýbá, ale dokonce zpochybňuje existenci problému, který ji zakládá. Pak ovšem jakkoli mluvit o elektronizaci a digitalizaci je směšnou, nebo skličující - jak pro koho - marností. Ale nedosti na tom, je tu i skutečnost druhá: znovu a znovu různí nadšení novátoři mluví o potřebné změně nejenom vědeckého, ale docela sociálního a kulturního paradigmatu, jakož i o tom, že je

třeba kriticky reflektovat základy, neboť bez toho je každý metodický postup zpozdilý. A přece si většina z nás namlouvá, že toho vůbec není zapotřebí, protože prý jako nějak bylo, tak i nějak bude. Ale potom jakékoli dosavadní výsledky mohou než jen ztratit svou platnost, protože dosud jsme sotva překročili k budování základů: jsme na počátku, ne na konci, a tak tolik kýžený klid je onou širokou a pohodlnou cestou, o níž bychom arci měli dobře vědět, kam vede. Shrnutí a podtrženo: pokud chceme mluvit o elektronizaci knihovnických služeb, musíme kriticky reflektovat základy, abychom věděli, na čem, co a jak stavět. Osmělím se nastínit jednu možnou variantu.

Vyjděme z toho, že dnes již informatizaci *etc.* můžeme nahlédnout komplexněji a strukturovaněji než jenom jako práci s počítačem, do nějž ukládáme to, co jsme dříve psali na listy papíru a kartotéční lístky, či využití počítače, na jehož monitoru čteme právě to, co jsme do něj vložili. Prosazením informačně komunikačních technologií a vybudováním technických základů jejich infrastruktury se situace zcela zásadně změnila: na počítač už nemůžeme pohlížet jen jako na lepší psací stroj; stal se nástrojem vedoucím nás do jiné dimenze. V tomto ohledu lze za podstatné považovat tři věci: vznik všeobecně přístupných souborných či sdružených katalogů, funkcionalizaci elektronické pošty a uplatnění dynamického webu. Je sice možná pravda, že v jistém smyslu tu můžeme říci *nihil novi sub sole*, protože v témž jistém smyslu tak fungovalo již dříve publikování katalogů některými knihovnami, jakož i tradiční pošta a telefonie. Jenže je jisté, že není komunikace jako komunikace a recepce jako recepce: použité médium ovlivňuje jejich kvalitu, a to jak co do rychlosti a dostupnosti, tak co do obsahu.

Tato změna přinesla podstatnou novinku: díky rychlosti a dostupnosti komunikačních prostředků či technologií se změnil i rozsah jimi umožněné prostředně komunikace, a to přinejmenším v oblasti, kterou bychom mohli nazvat administrační či transakční. Fyzická přítomnost uživatele v knihovně přestává být pro částečné a někdy dokonce plné uspokojení jeho potřeb, či spíše požadků obvyklým standardem. Na pořad dne se tedy postavilo rozlišení služeb blízkému a vzdálenému uživateli. Bylo by však nežádoucí, aby se z tohoto rozlišení stalo nějaké rutinní zaklínadlo. Jednak je to rozlišení nedostatečné a neúplné, jednak je to jen ten nejprvnější počátek dalších novinek. Zcela analogicky případu blízkého uživatele není ani zde služba jako služba, ani informace jako informace. Mnohé tedy zatím zůstává nejistým, zřejmé však je jedno: rapidní vzrůst uživatelů jak historických dokumentů či fondů samotných, tak služeb poskytovaných příslušnými útvary, resp. jejich pracovníky.

To s sebou přináší dva závažné problémy: jednak se blízké a vzdálené užívání leckdy zdvojují, což celkový vzrůst požadků na služby ještě významněji zvyšuje, jednak v dohledné době nelze očekávat, že by se toto zdvojování a potažmo tento růst podařilo zamezit. Základní otázka totiž tkví hlouběji, než je jakákoli možná reorganizace služeb, jejich fungování a poskytování. Vzhledem

k rozdílnému charakteru historického a současného dokumentu z hlediska jejich recepce, a tedy i zpracování a využívání, není dost dobře možné učinit záznamy o historických dokumentech součástí standardních knihovnických systémů. To má ovšem velice překerní následek: nelze sjednotit výpůjční agendu pro blízkého a vzdáleného uživatele do jediného procesu. Prakticky to potom znamená, že část agendy, kterou normálně vykonává blízký uživatel, přechází v případě uživatele vzdáleného na pracovníka knihovny. A ještě překernější je, že tlakem na zvýšení produktivity lze tuto situaci řešit pouze částečně: nejenom že nelze vyloučit chyby, ale naopak, jejich možnost - i skutečnost - se zvyšuje. Úhrnem to znamená, že rozsah uživatelů se zvětšuje, avšak kvalita služeb se zhoršuje a že to není dáno jenom konkrétní situací, ale paradigmatem systému založeném na dosavadním dokumentalistickém pojetí knihovnictví.

U vědomí toho lze říci jen jediné: v rámci dokumentalisticky pojatého knihovnictví je jakákoli tzv. demokratizace přístupu, která hledí jen na zvýšení počtu skutečných i možných uživatelů, jen neblahou iluzí, úplně stejnou iluzí, jakou trpí třeba celé zdravotnictví, školství nebo sociální politika. Plyne z toho, že je nezbytně zapotřebí změnit samo stávající paradigma, neboť vše ostatní by bylo jen nicotnou kosmetickou úpravou. Nejdůležitější otázkou potom je, na čem tolik potřebnou paradigmatickou inovaci či transformaci založit. Ukazuje se pak, že vhodným východiskem tu je digitalizace obrazu, umožňující vytvářet digitální kopie či faksimile historických dokumentů. Nejde ovšem o samy tyto kopie, nýbrž o kontext přípravy dat potřebných k jejich zpracování, jakož i o kontext následného využití a využívání. U vědomí toho je nutno postupovat tak, abychom dosáhli něčeho, co můžeme předběžně nazvat informatizací dokumentu. Co si však pod tím představit?

Je dobře si uvědomit, že naše dosavadní pojetí dokumentu trpí jakousi vnitřní nejednotností. A v případě historického dokumentu je to ještě zjevnější než v případě dokumentu řekněme moderního. Chápeme jej totiž ve dvojím podstatně odlišném smyslu: jednak z hlediska jeho striktně fyzické povahy, ztotožňující jej s jeho nosičem a zakládající tak tzv. archeologii knihy, jednak z hlediska jeho schopnosti ideálního zprostředkování, ztotožňující jej převážně s textem. Zcela rozhodující však je to, že ono fyzikalistické pojetí je dominantní, což v podstatě znamená, že se dopouštíme redukce na pojetí přímočaře fakticistní: dokument jako nosič a dokument jako prostředník splývají do jedné věci; schopnost ideálního zprostředkování pak ovšem vystupuje jako pouhá vlastnost této věci, nikoli jako zvláštní aspekt, který tím, že zprostředkuje, zároveň také vytváří zvláštní nevěčný, kontextový horizont. Dominantní archeologie knihy se prostě řídí selským rozumem apoštola Tomáše: na co si nemohu sáhnout, to není, a pokud přece jen je, pak pouze jako trapný pomysl. Pokud budeme v tomto pojetí pokračovat dále, sdružíme tyto jednotlivé fyzické věci do větších celků, kterými jsou fondy spravované jednotlivými příslušnými institucemi až nakonec dospějeme k jakémusi soubornému fondu, organizovanému institucemi

více méně podřízenými jednomu státu. A tak tedy: domnívajíce se, že rozvíjíme odbornou či vědeckou práci, vykonáváme prostě jen úřad, jakýsi správní *Hilf-samt*. Hovořit o informatizaci dokumentu tudíž znamená celé toto pojetí beze zbytku zrušit.

Pokud si to dostatečně jasně a naléhavě uvědomíme, okamžitě nám bude jasné, že pořizování digitálních kopií zbavujících dokument právě jeho fyzické povahy v její kvalitativní specifičnosti stojí na počátku této cesty. Zároveň však je nutno přiznat, že to je pouhá možnost, nikoli rovnou skutečnost. Jak už jsem si tu oblíbil říkat, není digitální dokument jako digitální dokument. Nejde totiž o jeho jaksi technickou či technologickou povahu, nýbrž také o jeho - řekl bych - recepční manipulaci. A právě z tohoto hlediska je zásadní rozdíl mezi dokumentem webovým a dokumentem třeba na CD, jakkoli technologie jejich utváření je do značné míry stejná, zakládá se na stejných standardech a užívá stejného software. CD přece stále lze vzít do ruky a to je velice svůdné: v tom je velice podobný knize; současně však je čitelný pouze strojově, nikoli pouhým okem a v tom je knize zcela nepodobný. Splývání nosiče a ideálního zprostředkování tu tedy zůstává, a tudíž informatizace tohoto typu dokumentu není v plné míře možná, a to jak v rovině teoretické úvahy, tak praktického nakládání s ním. Dokument na CD tak vlastně řeší pouze otázku ochrany originálního dokumentu, což je v tuto chvíli zcela stranou našeho zájmu.

Radikálně jinak je tomu ovšem s dokumentem webovým, třebaže základní použitá technologie je tu stejná. Podstatné je, že tento typ dokumentu se odpoutává od fyzické povahy svého nosiče, ba že o nosiči v užívaném fyzikalistickém smyslu vůbec nelze hovořit. Zároveň tento typ dokumentu umožňuje i metodologické, nejenom technologické užití hypertextu a hyperlinek, a tak se dostává na horizont, na němž se utváří kontextualita. Ta je pak jeho podstatným rysem, nikoli věcnost či předmětnost ve smyslu jednotlivosti. A právě tím se z jednotlivého jevu stává jev hromadný, důraz se přesouvá z partikularity na universalitu; takový dokument pak vyžaduje přístup typologický a řekněme i sémiotický, nikoli popisný. Ve svém úhrnu to ovšem znamená, že dokumentalistické, fyzikalistické a institucionální pojetí práce s historickými dokumenty, jejich soubory, shluky, třídami apod. ztrácí smysl. Tím, že se dostáváme k jinému pohledu na dokument, tím, že jsme provedli informatizaci dokumentu, měníme základní východiska knihovnictví a vědy, knihovnických služeb a badatelského využívání. Dostáváme se do jiného myšlenkového světa a to má vliv i na naši činnost.

Tak jako v jistém stupni elektronizace bylo nutno rozlišit služby blízkému a vzdálenému uživateli, protože se to začalo jevit jako praktický problém, nyní nám nezbyvá než učinit další krok. Jestliže je totiž digitální kopie historického dokumentu medializována jako informatizovaný webový dokument, vyvstávají tu dvě nové možnosti: jednak dodávání dokumentu, ať až tradiční poštovní cestou, nebo elektronické, jednak badatelské využívání na dálku, využití nepřímé,

jež nemá žádný sobě odpovídající knihovnický proces, protože uživatel se jaksí ve všem všudy může obsloužit sám. Z toho pro nás plyne dvojí: nejprve musíme začít rozlišovat mezi přímými službami, ať už pro blízkého, nebo vzdáleného uživatele, a službami nepřímými a potom se musíme začít snažit převést pokud možno všechny vzdálené a snad i část blízkých uživatelů z oblasti přímých služeb do oblasti služeb nepřímých. Jedině to se zdá být uskutečnitelnou cestou k vyřešení problému vzrůstu uživatelů historických fondů a k odstranění nejednotnosti procesů poskytování základních služeb. Jako je už běžné odstiňovat uživatele od přímého využívání originálních dokumentů tím, že se mu poskytne kopie na náhradním nosiči, tak se nyní začíná jevit jako žádoucí odstínit uživatele od přímých služeb vůbec. Dokumenty mu přece nemusí nikdo podávat, on má možnost vybrat si je sám. Přirozeně se pohybujeme ve sféře možností, nikoli skutečností. Ale to nemění nic na tom, že představu nepřímých služeb už nemůžeme opustit, protože je důsledkem informatizace dokumentu, již jsme dosáhli.

Ale nutno říci, že tohle všechno je jenom začátek, protože to hlavní teprve přijde; nyní zakoušíme pouhé první náznaky. Jasně však už vidíme, že se tu rýsuje první krok k novému informačnímu prostředí, jehož základem bude hybridní knihovna spojující procesy přímých služeb v tradiční knihovně s procesy nepřímých služeb v knihovně virtuální či digitální. Tím je klasické institucionální pojetí knihovnictví nejenom narušeno, ale přímo zrušeno. Tradičně vymezený obor, byť je to někomu sebevíc nepříjemné, prostě zaniká. Půjčování knih anebo dokumentů vůbec, jakož i zprostředkování informace odjinud přestává být dostatečným důvodem existence historického knihovnictví jako kvalifikovaného oboru, poněvadž leccos lze už dnes získat snáze, rychleji a dokonce lépe i bez pomoci knihovníka, který se vymezuje jako pracovník poskytující přímé a bezprostřední služby badatelské sféře. Takovýto knihovník má nanejvýše šanci stát se manipulačním pracovníkem či operátorem. Důraz kladený na hypersofistikovanou katalogizaci podle zásad a pravidel, která sice sama sebe nazývá vědeckou, avšak odjinud se jí takového uznání nedostává, je jenom milosrdným zastíráním skutečných problémů, které jsou na úplně jiné úrovni. Nové informační prostředí vede k tomu, že ztotožnění kvalifikovaného historického knihovníka s tzv. vědeckým katalogizátorem končí a musí končit prostě proto, že informatizací dokumentu se zcela zásadně změnil předmět práce a činnosti. Prosté zachování a uchování dokumentů a jejich přeměna v sofistikované katalogizáty přestává stačit k založení kvalifikovaného oboru. A jinak než jako kvalifikovaný obor nemá historické knihovnictví zajisté smysl.

Úhrnem tedy jde o to, co bychom mohli nazvat kulturní identitou historické knihovny. Ona informatizace dokumentu, která znamená jeho jiné pojetí, v novém informačním prostředí působí i na knihovnu tradiční, na onu reálnou, které stále ještě rozumíme dokumentalisticky, fyzikalisticky a institucionálně. Avšak je jenom otázkou času, kdy i tento zvyk vyprchá - pak bude tradiční knihovna ke změně donucena; dnes ještě se může relativně volně rozhodnout.

Zdá se, že kámen úrazu je právě zde, v onom rozhodnutí, které vyžaduje odvalu. Zdá se totiž také, že knihovníci se obvykle stali knihovníky také z toho důvodu, že se doufali zbavit břemene právě odvážného rozhodování: dosavadní paradigma tím, že nahradilo kritické myšlení pouhým myšlením metodickým, dalo jim zásady a pravidla a když ty selhaly, dalo jim potřebu a požadavek uživatele. Knihovníkům to vyhovovalo, chtěli zůstat žáky, nikoli stát se mistry: žáka někdo ochrání, mistr však narazí sám za sebe. Je naprosto signifikantní, že Václav Klaus v jednom rozhovoru uvádí malé lidi a podřízené pracovníky právě v tomto pořadí: sekretářky - řidiči - knihovníci - uklízečky. Má-li při tom jít o kvalifikovaného historického knihovníka, jenž sám sebe v nejhlubším nitru jistě nepovažuje za malého člověka se všemi s tím souvisejícími konotacemi, anebo o někoho jiného, je mimo knihovnický skleník naprosto irelevantní. Jestliže tedy historický knihovník má pocit, že je něčím více než jen podavačem toho, co uklízečka očistí, musí to nějak a hlavně prosadit, musí dokázat formulovat kulturní identitu své knihovny jinak, než bylo dosud obvyklé. Prostě musí začít nové informační prostředí účinně vytvářet, nejenom je trpně přijímat.

Často jsme zvyklí říkat, že vše souvisí se vším. A tak bude vhodné, abychom si dobře povšimli toho, co hraje významnou roli v sociální a sociálně ekonomické sféře, která v sobě knihovnictví přinejmenším částečně zahrnuje a která mu - to je asi ještě důležitější - dodává a přiděluje status i mimo jeho ghetto: tím, co hraje tu závažnou roli, je přidaná hodnota. Ta přirozeně není dána intenzitou práce a délkou času, ba ani produktivitou, nutnou k jejímu vzniku, nýbrž prostě tím, že zvyšuje užitečnost, a tedy upotřebitelnost něčeho, co tu bylo předtím; rozmnožuje variabilitu možností a vytváří flexibilitu příležitostí. Překračuje jed nouúčelovost a jediné správné řešení. Takovou přidanou hodnotou v případě historického knihovnictví je dodatečná informace, která není pouze prezentací něčeho, co není zjevné přímo, není tedy ztotožnitelná s pouhými katalogizačními metadaty, ať už je chápeme formálně či obsahově, nýbrž je metainformací, průsečíkem odkazu a poukazu; odkazu k tomu, co už je, poukazu na to, co ještě není. Metainformace převádí popisnou prezentaci (katalogizace) a procesuální reprezentaci (půjčování) v konstrukci, která přesahuje tuto bezprostřední prvoplánovou úroveň. Je vcelku lhostejné, budeme-li tu hovořit o dekonstrukci či konstruktivní destrukci nebo ještě o něčem jiném. Podstatné je, že dodatečná informace pochopená jako metainformace opouští uzavřený kruh striktních zásad a metodických pravidel, protože si uvědomuje, že ve své základní povaze je to kruh bludný. Kritické zdůvodnění má pro ni větší legitimitu než dodržení náležitého metodického postupu. A právě tato dodatečná informace pochopená jako metainformace se poté, co jsme, byť možná nevědomě, provedli informatizaci dokumentu, stává jednoznačným centrem knihovnické práce, cílem knihovnického úsilí a snažení. Že jde o zcela radikální diskontinuitní řez, není snad třeba zvláště zdůrazňovat. Radikálnost tohoto řezu není ovšem jen takto vnější a vnějšková, těžiště její problematičnosti je naopak spíše uvnitř: nejde tu totiž v první

řadě o nějaké rušení dosavadních výsledků či zapomínání nabytých znalostí, jak se domnívají konzervativní tradicionalističtí kritici těchto přístupů, nýbrž o něco mnohem, mnohem tíživějšího. Znamená to odříznutí nereflektované představy absolutního subjektu, který umožňuje domněnku objektivního poznání, panoptika, kde v jednom reji víří a krouží jednotlivci a Paní Věda, popravdě však modla scientismu. Jde tedy o to, rozlišit poznání jako takové od statusu a nároků těch, kteří se na něm tak či onak podílejí.

Spojení informatizace dokumentu, nepřímých služeb a dodatečné informace pochopené jako metainformace tedy znamená pro tradičně cítícího a myslícího historického knihovníka smrtelné nebezpečí, neboť odstraňuje sám *raison d'être* jeho existence. Obvyklou reakcí je tedy zarputilá obrana proti těmto novotám považovaným za barbarské - nikdo přece nechce řezat větev, na které sedí. Málokdo si ovšem chce připustit, že shnilá větev se tak jako tak zlomí sama. Jeví se mi proto jako rozumnější zavčasů předsednout na větev jinou, na nějakou pevnější, kde bychom se nemuseli ztravovat představou hrozícího pádu, ale mohli se věnovat něčemu povzbudivějšímu. Ale předsednutí na jinou větev je právě ona změna paradigmatu, k níž se tu stále znovu vracíme. Podpora a rozvíjení nepřímých služeb poskytujících informatizované dokumenty s dodatečnou informací tedy není nějakou povrchní změnou praxe, je to změna zásadní, jež vytváří novou situaci. Nemůžeme ustoupit před touto výzvou, nemůžeme setřást úkol, který to na nás klade.

Je dobré si stručně, tentokrát však jinými slovy zopakovat základní charakteristiku dosavadního paradigmatu: je jí aditivní objektivismus, tedy sestavování domnělých fragmentů v domnělý celek. Lze to vyjádřit zcela lapidárně: až sebereme, tzn. popíšeme, všechno, budeme také všechno vědět. Jenže je se obávat, že spíše než abychom věděli všechno, prostě pro stromy neuvidíme les. Musíme přece soudně uznat, že účelem není informace *etc.* shromažďovat, nýbrž se v nich vyznat. Na základě tohoto aditivního objektivistického paradigmatu se však všude, tj. nejenom v reklamě, ale i ve vědě a vědeckoinformačních oborech, vyskytují exformace, tj. nejenom informační šum, ale především informační balast. Exformace jsou protikladem informací, vzpírají se jakémukoli řádu, plodí chaos, který je beztvárností nicoty a prázdnotou marnosti. Veškerá metodičnost je pak jenom terapeutickou zástěnou, chráníci nás před úlekem z hrozivého rozbřesknutí, že sice něco děláme, ale vlastně nevíme co, a že naše výsledky vypadají přesně podle toho. Tato terapeutická metodická zástěna vede historické knihovníky k tomu, že se zpěčují rozlišovat mezi pravidlem popisu dokumentu, které strukturuje vnější skutečnost a je jakousi speciální aplikací tř. předrozvrhovací noeze, a standardem tvorby záznamu, který strukturuje vnitřní skutečnost a je speciálním modelem intersubjektivní komunikace. Brání se tak rozpoznání, že informace není ničím *per se* jsoucím, nýbrž že je něčím povýtce kontextuálním. Kým by přece byl historický knihovník, kdyby se nemohl přisát k pomyslnému absolutnímu subjektu, který takovéto šarády nepotřebuje?

Právě na tomto místě se dostáváme ke krucióálnímu bodu. Zjišťujeme, že pravidlo popisu jako reziduum fyzikalistického pojetí dokumentu ztrácí svůj dosavadní stěžejní význam, přestává být tím hlavním úběžníkem práce historického knihovníka a že standard záznamu je pouhým prostředkem zpracování dat a komunikace. Měli bychom tedy být důslední a uvědomit si, co to opravdu znamená. A tu uvidíme, že jsme až dosud povyšovali prostředek nad cíl, a to tak důrazně, že se nám cíl sám vlastně úplně vytratil. Anebo jinak: příkládali jsme cíli příliš konkrétní podobu, nepřipouštějíc si, že v diskontinuitě života je právě on ustavičně znovu vytvářenou kontinuitou zaměření. Zaměření ovšem není žádná *res extensa*, ke které můžeme někdy dojít. Je něčím jako ustavičné vyrovnání předmětů z nepředmětého či nepředmětového pozadí. Naším úkolem je jenom realizovat toto zaměření ve stále nových konkrétních formách, jež mají význam pro intersubjektívni komunikaci informace. Řečeno jednoduše, musíme ve své činnosti a práci naplnit dvě podmínky: jednak rozpoznat, že intelektuální kultivace a kritické myšlení je závažnější než metodičnost, jednak pochopit, že sdělení nabývá plného významu teprve tehdy, když překročilo hranice speciální disciplíny, kde vzniklo. Prostě nevykonáváme úřad podle neměnných pravidel a neděláme to jen pro sebe a sobě podobné.

Základním měřítkem takového paradigmatu pak není objektivita, verifikovatelnost a falzifikovatelnost, nýbrž variabilita, flexibilita a alternabilita. Totální nárok na správnost, který je vyjádřením vnějšího statusu a motiv pro budování *image*, pozbývá svého opodstatnění a nahrazuje jej rostoucí universum partikulárně vrstvených horizontů proměnlivého pořadí, z nichž každý, pokud se stane tím řídícím, může být pochopen jako *pars pro toto*. Dušan Třeštík to v jiné oblasti nazývá přechodem od fragmentů k segmentům. Nejde tu tedy o vytváření metodicky přesvědčivých odtažitých kumulací, ale o soulad vnějšího významu a vnitřního smyslu, konstrukce a zaměření. Úplně jednoduše řečeno to pro nás znamená pochopit historické dokumenty nikoli jako jednotlivé odpovědi a výpovědi, jež je nutno seřadit do jednotlivých linií, ať už bychom je chápali sémanticky, nebo vývojově, nýbrž jako odezvy minulé otázky, tzn. pochopit je nikoli jako jednotlivosti, nýbrž jakou součást pozadí, abych tak řekl. Prostě historické dokumenty prostřednictvím jakéhosi *knowledge management* spojovat, než bychom je popisováním rozdělávali. Archiváři by pochopili, kdybych řekl, že tu jde o jakýsi druh komplementarity, prostě o rehabilitaci pertinenčního principu oproti hypertrofii principu provenienčního.

Představme si to, co jsem tu zatím předstřel, poněkud konkrétněji a praktičtěji. Vyjděme znovu od vznikajícího nového informačního prostředí, v němž se pohybují informatizované dokumenty a kde se mají poskytovat nepřímé služby, a ujasněme si nejprve, jak toto prostředí vypadá a čím se liší od informačního prostředí tradičního. Pohybují se v něm vedle katalogových záznamů různého druhu a typu digitální kopie originálních historických dokumentů, edice originálních dokumentů, případně jejich registry a abstrakty

v různém stupni, jakož i všelike bibliografické a faktografické záznamy rozličného druhu a v neposlední řadě k tomu všemu se vížící vědecká a odborná literatura. Chtělo by se říci, že to není vůbec nic pozoruhodného, protože právě takhle nějak vypadá informační prostředí tradiční. Jenže to by byla docela mylná domněnka, protože mezi oběma těmito prostředími shledáváme několik zcela zásadních a podstatných rozdílů.

Za prvé, informatizovaný dokument je dokumentem otevřeným, nikoli uzavřeným. Znamená to, že má mnohem menší míru stability, a to jak pokud jde o proměnlivost jeho formy a obsahu, tak pokud jde o jeho vztah k ostatním dokumentům jakékoli formy a kteréhokoli řádu. To značí, že kontextovost je mu dána přímo, nikoli zprostředkovaně. Nic z toho v tradičním informačním prostředí reálně neshledáváme; dokonce i ona kontextovost je tu dána spíše jenom abstraktně. Výsledkem toho všeho je, že informatizovaný dokument ve srovnání s dokumentem tradičním je pevněji spojen se svým pozadím, je zkrátka jako jednotlivost mnohem méně výrazný.

Za druhé, namísto dvojrůvnosti dokumentů (totiž vlastní dokumenty - záznamy o nich), typické pro tradiční informační prostředí, tu musíme reálně počítat s trojrůvností. Na jednom horizontu, což je v tradičním informačním prostředí opět možno jen abstraktně, tu přicházejí dokumenty primární (kopie historických dokumentů, tj. originální dokumenty v rámci dokumentů subsidiárních, svého druhu inserty), sekundární (tzv. literatura, dokumenty volněji či těsněji se vížící k dokumentům primárním) a terciární (jakékoli evidenční záznamy o dokumentech primárních a sekundárních, katalogy, bibliografie apod.). to ovšem znamená, že v tradičním informačním prostředí zcela jasná a zřejmá objektivnost historických dokumentů se oslabuje do pouhé objektovosti. Není tu tedy pole, kde by bylo možno vidět jasnou dělicí čáru mezi přítomností a minulostí, a tak tedy ani nelze ztotožnit minulost s dějinami. Minulost nazíraná v zrcadle kontinuity idejí je pouhým materiálem dějin, je jaksi jen rezervoárem jejich možností. Otázka, jak něco opravdu bylo, či co opravdu bylo, tak vlastně pozbývá v tomto prostředí smyslu, protože nejspíše nic skutečného neznámá. Objektivita, jak ji pojímá scientismus vytvořivší tradiční informační prostředí, tu přestává být rozvrhem skutečnosti, protože ji nelze opřít o žádný výraznější předmět.

Za třetí, v tomto novém informačním prostředí se hranice stírají ještě jinak. Jestliže správně pochopíme význam hromadného jevu, o němž už byla řeč, roli pozadí a úlohu kontextovosti, pak se dostáváme k myšlence transtextuality. Znamená to, že spolu s prolínáním témat, které se zakládá na škálovitém řazení horizontů v rozvrhu kontinuity idejí, pozbývají svého dosavadního významu ostře hranice mezi jednotlivými speciálními disciplínami. A toto oslabování hranic mezi obory má zajisté ještě druhý významný zdroj, totiž klesající význam metodičnosti, petrifikované v zásadách a pravidlech. Je otázka, zda tu máme hovořit o interdisciplinaritě, nebo transdisciplinaritě, ale to nyní snad není tak důležité.

Jde tu v první řadě o to, že takto oslabená disciplína přestává mít pro člověka, který se v tomto prostředí aktivně pohybuje, legitimační význam. Srozumitelněji řečeno to znamená, že zaměstnání už nelze ztotožňovat s povoláním a naopak, že jakákoli systemizace nemůže zaručit status a tím méně *image* v tomto ohledu. Úhledná a *gemütlich* atmosféra prostředí, v němž vědecká a odborná práce je skrytě hierarchizovaným úřadem, se nenávratně vytrácí. Příslloví: *komu dal pán bůh úřad, tomu dal i rozum*, je nadále možno pochopit jen ironicky.

Je tedy vidět, že nové informační prostředí s sebou přináší vskutku převratné změny, které se nemohou nedotknout ani profesionálního profilu historického knihovníka, pokud tak lze říci. Zvyšující se význam nepřímých služeb mu totiž do značné míry odebrává roli bezprostředního připravovatele a poskytovatele, který pouze reaguje na poptávku. Naopak mu vzniká úkol tuto poptávku formovat svou nabídkou. Místo specializace disciplín tak lze hovořit o profilaci pracovišť, programů a jednotlivců a o specifikaci konkrétních projektů. Jinak řečeno, nové informační prostředí vede v historickém knihovnictví k požadavku stírání rozdílů mezi vědeckým a odborným pracovníkem, mezi poskytovatelem služby a jejím uživatelem, jakož i mezi hierarchickými stupni vědecké a odborné byrokracie vůbec. Zdá se, že se tu ohlašuje zrod jediného povolání pracovníka tak či onak se stýkajícího s historickými dokumenty, informatizovanými dokumenty zbavenými fyzikalizace, zrod povolání, jež může být a je vykonáváno v různých zaměstnáních. Působí to jistě nesmírně kontroverzně, ale už před tím nadále nelze zavírat oči, jakkoli to protičečí dosavadním formám institucionalizace.

A tak se zdá, že nelze pominout ani jisté sociální konsekvence a prospekce. Je vcelku jisté, že za dané situace, která je u nás, a v atmosféře, jež z ní plyne, budou téměř všichni zúčastnění jakýmisi - *sit venia verbo* - expertními byrokraty, neboť překonat zjevný či skrytý etatismus se nám zatím příliš nedaří. Zbývající zlomek zúčastněných potom bude vykonávat funkci - dovolím si drobnou hyperbolu - příživníků u soukromých zaměstnavatelů. Jistě se tu napořád hovoří o tzv. národním kulturním dědictví atp., vkrádá se však otázka, zda lze vcelku bez dalšího ztotožňovat *národní, veřejné a státní*, jak se to pořád ještě obvykle u nás děje. Z tohoto bezproblematického etatistického nazírání plyne právě ona neradostná systemizační byrokracie, která se postupně dostává do rozporu s nově vznikajícím informačním prostředím. Jistě si nelze úhrn práce s historickými dokumenty představit bez rozhodujícího podílu *organizací*, to však v žádném případě neznamená, že musí nezbytně jít o organizace byrokratické a tím méně o organizace státní. Dovede si však ten, kdo je dnes historickým knihovníkem a stojí před tou překérní skutečností, že se také musí živit prací, dovede si takový člověk u nás vůbec představit něco jiného? A přece je zřejmé, že zvyšující se význam nepřímých služeb k nutnosti kultivovat a prosazovat takovou jinou představu stále důrazněji vede. Ale ona se neobjeví sama, bude třeba ji těžce vydobýt.

Ukazuje se, že elektronicko-digitální zpracování historických dokumentů a fondů postupně a čím dále tím naléhavěji začíná klást otázky, které jsme dříve nepředpokládali a o jejich existenci neměli ani tušení. Ačkoli zejména jejich praktické řešení bude ještě velice obtížné, můžeme v nich vidět i jisté povzbuzení, alespoň v tom smyslu, že ti, kterým se objevují, se nebudou vyhýbat setkání s budoucností a právě tak nebudou plakat nad rozlitym mlékem.

USPOKOJÍ ONLINE KATALOGY ČESKÝCH KNIHOVEN NA WEBU NAŠE UŽIVATELE?

Aleš Brožek – Ivo Brožek, SVK a Ústřední knihovna PeF UJEP Ústí nad Labem

Internet získává stále více přívrženců mezi českými uživateli. Ti jej nevyužívají pouze pro zábavu, ale uvědomují si, že mohou na něm najít řadu cenných informací. Mezi ně patří i údaje, zda existuje k danému problému nějaká publikace, zda ji do fondu koupila některá knihovna a zda se v danou chvíli dá taková kniha půjčit nebo zda se musí čekat, dokud ji někdo nevrátí, či studovat ve studovně. Oproti lístkovým katalogům, které jsou uživateli dostupné pouze v době, kdy je knihovna otevřená, online katalogy jsou přístupné na internetu prakticky po celých čtyřadvacet hodin. (Výjimkou jsou jen servery některých knihoven, například Státní vědecké knihovny v Olomouci, které z důvodů údržbových a zálohovacích prací jsou mimo provoz několik hodin v noci.) Navíc ani lístkové katalogy neposkytují na rozdíl od některých online katalogů okamžitou informaci, zda je kniha půjčena nebo ne. Výhody online katalogů před tradičními lístkovými ocení uživatel rovněž ve chvíli, kdy zná jen minimum údajů o publikaci, jako např. jen některé slovo z názvu, rok vydání či neúplný název vydavatele. Kvalitní online katalogy umožňují totiž vyhledávat podle více hledisek než jen podle autora, názvu či MDT, jak jsme zvyklí u lístkových katalogů.

Abychom si mohli odpovědět na otázku položenou v názvu přednášky, provedli jsme analýzu online katalogů českých a moravských veřejných i odborných knihoven na internetu. Pro zjištění jejich adres jsme využili jak kvalitní Pávkův seznam (www.cbvk.cz/libracz.html), tak nejvíce užívané české odkazovače Seznam, Atlas, Zmije a další. Výsledkem bylo nalezení stránek s katalogy 130 knihoven. Ukázalo se, že stále více knihoven umísťuje online katalog na svých stránkách (oproti dubnu 2000, kdy jsme konstatovali, že minimálně 125 veřejných, vysokoškolských nebo speciálních knihoven vystavovalo katalogy na internetu, se tento počet tedy zvýšil o pět). Jsou mezi nimi prakticky všechny nejdůležitější univerzitní knihovny, všechny státní vědecké knihovny a řada okresních a městských knihoven, ba dokonce i místní lidová knihovna v Běchovicích díky tomu, že jejím knihovníkem je student Matematicko-fyzikální fakulty Karlovy Univerzity v Praze. Z větších knihoven zatím bohužel nevystavuje katalogy na internetu Knihovna Národního muzea, Knihovna J. Mahena v Brně a Knihovna města Plzně.

Všechny knihovny pochopitelně neužívají stejný knihovnický systém, a tudíž i jejich online katalog je odlišný. V tabulce 1 proto uvádíme názvy jed-

notlivých systémů (některé systémy nemají název, proto je označujeme názvem knihovny, která jej užívá, nebo názvem firmy, která jej vyvinula) v abecedním pořadí. Číslo v závorce pak udává, kolik knihoven systém využívá. Na dalších řádcích se najdou názvy měst v abecedním pořadí, typ knihovny (zkratka OK pro zjednodušení spíše vyjadřuje, že knihovna plní regionální funkci, než že je řízena okresním úřadem), adresy katalogů na internetu a přesný název instituce, nejedná-li se o veřejnou knihovnu.

Z tabulky 1 vyplývá, že v naší republice se využívá minimálně 21 systémů, které mají modul OPAC přístupný přes internet nebo pro které byla vytvořena programová nadstavba umožňující prohlížet online katalog na internetu. Nejvíce rozšířené jsou dva systémy. Je to systém LANius, pomocí něhož vystavilo online katalog 46 českých a moravských, převážně veřejných knihoven, a systém T-series s nadstavbou Tinweb. Tu zakoupilo zatím 40 knihoven, z nichž většina působí na vysokých školách. Za těmito dvěma systémy s velkým odstupem se zatím prosadily tři další systémy. Systém KP-sys využívá 12 knihoven, systém Aleph 8 knihoven (v tomto případě je ale nutné zdůraznit, že se jedná o největší knihovny včetně Národní knihovny ČR) a systém Rapid Library 6 knihoven. Zbývajících 18 knihoven využívá 16 systémů, přičemž pouze dva systémy pracují ve dvou knihovnách. Znamená to, že 14 knihoven užívá systém, který je šitý pro ně na míru a který se nenajde v žádné jiné knihovně.

Pro uživatele, který bude hledat určitý titul ve všech systémech, to znamená nutnost zvyknout si na práci s velkým množstvím odlišných systémů, což pochopitelně není nijak příjemné. V budoucnu by tento problém měl řešit protokol Z39.50 vytvářející unifikované rozhraní, pokud bude implementován na všechny systémy. V současné době jej má zabudován pouze Rapid Library (pro seznámení s ním je vhodné vyzkoušet katalog knihovny ve Vyškově) a nejnovější verze 500 systému Aleph. Uživateli tak zatím nezbývá, než se naučit pracovat s více systémy a společně s knihovníky působit na tvůrce systémů, aby dobré rysy konkurenčních systémů převzali do svých systémů.

Které možnosti mohou mít online katalogy, poznáme z tab. 2 a 3. Ty vznikly po podrobné prohlídce všech systémů online katalogů desítek českých knihoven. Využili jsme rovněž údajů uvedených v nápovědách. Bohužel jsme neměli k dispozici manuály, pokud vůbec existují pro jednotlivé systémy, ani firemní literaturu. Navíc stejný systém u některých knihoven měl mírně odlišné uživatelské rozhraní a lze předpokládat, že např. počet hledisek, podle nichž lze vyhledávat, je možné zčásti upravovat. Proto je nutné některé údaje v tabulkách považovat za orientační. Přesto se domníváme, že všechny údaje nejen v tabulce 2, ale i v tabulce 3 o jednotlivých systémech hodně vypovídají.

Z druhého sloupce tabulky 2 vyplývá, že uživatelé mohou v katalozích hledat pomocí 3 až 27 hledisek. Která to jsou, uvádí tabulka 3. Celkem jsme do tabulek zařadily 24 systémů a jejich verzí, protože určité odlišnosti jsou u verze

Aleph 300 a Aleph 500, stejně jako u Tinweb verze 6 a verze 7. U online katalogů systému LANius lze navíc volit mezi verzí online a profi.

Většina systémů umožňuje prohlížet záznamy jeden po druhém (funkce „prohlížení“, resp. „postupné listování“) i vyhledávat podle zvolených hledisek (funkce „vyhledávání“). Pouze plzeňský systém KIMS má dosud jen funkci prohlížeč a funkce vyhledávací se teprve vyvíjí.

Je potěšitelné, že u 10 systémů lze při vyhledávání využít slovníků (indexů) a tím minimalizovat neúspěšnost hledání způsobenou zvolením nevhodného výrazu nebo dopuštěním se překlepů. S překlepy v záznamech i při zadávání dotazu nejvíce počítá systém Excalibur, který jako jediný pracuje s podobnými slovy. Nalezené tituly pak řadí podle stupně relevance, jak bude v průběhu přednášky demonstrováno na konkrétních příkladech.

S navigováním (využíváním hypertextových vazeb) přišel do českých knihoven jako první systém TINLIB (nyní T-series) a získal si tím řadu přívrženců. Navigování v současné době však není aplikováno pouze v nadstavbě Tinweb, ale najde se i u řady dalších moderních systémů včetně systému Aleph a Rapid Library.

Většina systémů umožňuje využívat pravostranného rozšíření, podobně jako využívání Booleovských operátorů and, or a not. Naproti tomu použití zástupných znaků (tzv. divokých karet) máme doloženo pouze u čtyř systémů: Aleph, Automatizovaná knihovna, Excalibur a KP-sys.

Málokterý systém zatím dosud počítá s možností třídít nalezené záznamy. Je radostné, že vedle systému Aleph verze 500 lze nalezené záznamy setřídít při práci se systémem M2000 a se systémem Centrální katolické knihovny.

Pouze sedm systémů má provázaný modul OPAC s modulem Výpůjční proces, což umožňuje poskytovat údaj, zda je kniha v danou chvíli půjčena a dokdy. Naproti tomu běžnější je funkce rezervování nalezených titulů ať již jednoduchou formou zaškrtnutí čtverečku, nebo propracovanější formou nákupního košíku. Rezervaci v současné době umožňuje 11 systémů a jejich verzí.

Na konkrétních příkladech bude během přednášky ukázáno, co lze a co nelze pomocí online katalogů vyhledat. U všech systémů lze najít knihy podle názvu a autora. Je radostné, že i hledání podle obsahu dokumentu lze s úspěchem praktikovat u všech systémů s výjimkou systému EbaWeb, kde se však na tom pracuje. U některých systémů k tomu slouží klíčová slova, jež jsou v některých případech jen vygenerována z názvu publikace a úspěšnost záleží na tom, zda autor knihy zvolil výstižný název pro ni, v jiných případech jsou však vytvářena katalogizátorem a vyjadřují, o čem dílo pojednává. Podle předmětových hesel lze hledat u sedmi systémů, podle MDT u pěti systémů, výrazy tezaurů jsou dosud málo běžné (snad jen u Tinwebu).

Je s podivem, že ISBN, které jednoznačně určuje daný titul, je vyhledávacím údajem pouze u osmi systémů. Chybí např. u verze 6 Tinwebu či u Rapid Library. Akvizitěři dbající o relativní úplnost regionální literatury a hledající

tuto literaturu v katalogích jiných knihoven asi budou kritizovat, že pole Místo vydání je vyhledatelné jen v pěti systémech. Jedním z těchto systémů je verze profí LANius, která umožňuje hledat dokonce podle ceny publikace.

Sestavené tabulky napovídají, že práce s online katalogy, které vystavují české a moravské knihovny, není vždy zcela bez komplikací. Běžný uživatel, který nezná katalogizační pravidla na rozdíl od většiny knihovníků, bude někdy zmaten nalezeným bibliografickým údajem při hledání stejného titulu v několika online katalogích. Naopak příjemně bude potěšen možností paralelního prohlédávání katalogů stejného typu (např. vyhledávání v alephovských katalogích na serveru STK či v katalogích knihoven, které mají systém T-series. Ocení i možnost dotazu do více katalogů najednou v rámci Meziknihovního výpůjčního systému Regionální knihovny Karviná. Tímto typem online katalogů ani prací se soubornými online katalogy se však v tomto příspěvku z časových důvodů nezabýváme.

Na otázku, kterou jsme si položili v titulu příspěvku, nelze zřejmě jednoznačně odpovědět. Zda uživatel bude při práci s online katalogy spokojen, záleží na jeho zkušenostech s hledáním v katalogích i na tom, jak náročný dotaz bude chtít uskutečnit. Domníváme se, že uživatel ocení spíše systém, který umožňuje hledat podle většího počtu hledisek a u něhož může vybírat slova ze slovníku nebo který počítá s překlepy v dotazu i v záznamu. Pokud bude výsledkem větší počet záznamů, bude uživatel preferovat možnost upřesnění dotazu, aniž by jej musel znovu vytvářet, nebo bude chtít mít nalezené záznamy seříděné podle jednoho nebo více hledisek. Určitě uvítá údaj o stavu výpůjčky a možnost rezervovat tituly, o které bude mít zájem. Nebude-li si však vědět rady, bude vyžadovat kvalitní kontextovou nápovědu. Právě ta kupodivu zatím většině systémů chybí a přitom její příprava není tak náročná jako zabudování některé nové možnosti.

Tab. 1

Přehled systémů s modulem online katalog přístupným přes internet
Stav k 5.7.2000 (číslo v závorce uvádí počet knihoven)

Systém Aleph, verze 300, resp. 500 (8)

Brno	SVK	opac.mzk.cz:4000/ALEPH	
Olomouc	SVK	alpha.svkol.cz:4505/ALEPH/	
Plzeň	VŠ	otus.zcu.cz:4001/ALEPH/CZE/ZUP/ZUP/START	(ZČU)
Praha	NK	www.nkp.cz/baze_dat/altnk.htm	
	STK	www.stk.cz/cgi-bin/charset/katalogy/kat_knih.htm?charset=CP1250	
	sp.	nlkdec.nlk.anet.cz/ALEPH/	(NLK)
	VŠ	lib-c.vscht.cz/Knihovna/aleph.html	(VŠCHT)
	VŠ	lib.natur.cuni.cz:4001/ALEPH	(PřF UK)

Systém Automatizovaná knihovna (1)

Praha	VŠ	platan.vc.cvut.cz/knihovna/katalog.phtml.cz	(ČVUT)
-------	----	---	--------

Systém Centrální katolické knihovny (1)

Praha	sp.	www.ckk.cz/cat/bibl.html	(CKK)
-------	-----	--------------------------	-------

Systém EbaWeb (1)

Praha	MĚK	www.mlp.cz/cgi/ebaweb/menu/search	
-------	-----	-----------------------------------	--

Systém Excalibur (1)

Praha sp. www.lib.cas.cz/knav/cz/katalogy.htm (ČAV)

Systém karvinské knihovny (2)

Karviná OK www.rkka.cz/
Č. Těšín MĚK www.knihovna.ctesin.cz

Systém KIMS (1)

Plzeň SVK kat.svkpl.cz/scripts/kims.cgi

Systém knihovny Ústavu státu a práva (1)

Praha sp. www.ilaw.cas.cz/~svi/data/katalog.html (ÚSP)

Systém Koniáš (1)

Hradec Kr. SVK www.svkhk.cz/knihovna/on-line_sluzby.html

Systém KP-sys (12)

Blansko OK mk.blansko.cz
Bruntál OK knihovna.inext.cz/bruntal/knihy.htm (RKC) (i pro knihovnu v Krnově)
Hradec Kr. VŠ lib.vsp.cz/knihy.htm (VŠP)
VŠ www.faf.cuni.cz/scripts/opac/kpwww.htm (FarmF UK)
Jičín MĚK knihovna.inext.cz/jicin/knihy.htm
Kroměříž sp. www.vukrom.cz/knihy.htm (ZVÚ)
Ml.Bolesl. MĚK www.kmbb.cz
Mohelnice MĚK www.mohelnicko.cz/full/knihovna/Katalog/katalog.htm
Ostrava MĚK www.kmo.cz
Pardubice VŠ library.upce.cz/knihovna/kat_uv.htm (UPa)
Vsetín MĚK www.mvk.cz/knihy.htm (MVK) (i pro knihovnu ve Val. Mez. a Rožnově)
Zlín OK www.kfbz.cz/

Systém LANius (46)

Bohumín MĚK www.knih-bohumin.cz/LANius/baze.htm
Břeclav MĚK www.knihovna-bv.cz/LANius/baze.htm
Čelákovice sp. knihovna.cmc.cz/LANius/baze.htm (CMC GSB)
Česká Lípa MĚK www.knihovna-cl.cz/LANius/baze.htm
Č.Krumlov MĚK www.knih-ck.cz/LANius/baze.htm
Děčín MĚK baze.dcknihovna.space.cz/lanius/baze.htm
Domažlice MĚK www.mekbn-domazlice.cz/LANius/baze.htm
Frýdek-M. MĚK mkmistek.mps.cz/LANius/baze.htm
Havířov MĚK www.knih-havirov.cz/LANius/baze.htm
Havl. Brod OK www.okhb.cz/LANius/baze.htm
Hranice MĚK katalog.mek.hranet.cz/baze.htm
Hustopeče MĚK katalog.knih-hus.cz/
Chomutov SKKS www.skks.cz/LANIUS/baze.htm
Jihlava MĚK www.knihovna-ji.cz/LANius/baze.htm
Jindř. Hr. MĚK www.knih-jh.cz/
Karl. Vary OK www.knihovna.kvary.cz/LANius/baze.htm
Klatovy MĚK www.knih-kt.cz/LANius/baze.htm
Kroměříž OK www.knihkm.cz/LANius/baze.htm
Litoměřice OK www.ok-litomerice.cz/LANius/baze.htm
Louny MĚK knihovna.arsys.cz/LANius/baze.htm
Mar. Lázně MĚK lanius.vkta.cz/mlazne (pouze offline)
Milevsko MĚK www.knihmil.cz/LANius/baze.htm
Most OK www.okmo.cz/LANius/baze.htm
Olomouc OK www.ok-olomouc.cz/LANius/baze.htm
Opava OK www.okpb.cz/LANius/baze.htm
Opava-Kateřinky pob. www.katerinky.okpb.cz/LANius/baze.htm
Pelhřimov MĚK www.knih-pe.cz
Písek OK www.knih-pi.cz/LANIUS/baze.htm
Praha sp. www.caledonianschool.com/LANius/ (The Caledonian School)
Prachatice OK www.knih-pt.cz/on-katalog.htm
Prostějov MĚK www.knihovna.cz/LANius/baze.htm
Přerov OK knihovna.cbnet.cz/LANius/baze.htm
Příbram MĚK www.kjd.pb.cz/LANius/baze.htm
Rokycany MĚK www.mkro.cz/LANius/baze.htm
Rumburk MĚK srvmk.interdata.cz/lanius/baze.htm
Říčany OK knihovna.ricany.cz/LANius/baze.htm
Strakonice OK www.knih-st.cz/LANius/baze.htm
Svitavy OK lwww.booksy.cz/LANius/baze.htm
Tábor OK www.vkta.cz/LANius/baze.htm
Trutnov MĚK www.mktrutnov.cz/LANius/baze.htm
Třebíč MĚK Knihovna.mu-trebic.cz/LANius/baze.htm

Třeboň	MĚK	online.knih-tb.cz/
Třinec	MĚK	www.knih-trinec.cz/LANius/baze.htm
Varnsdorf	MĚK	www.interdata.cz/mkvdf
Znojmo	MĚK	baze.knihovnazn.cz/LANius/baze.htm
Žatec	MĚK	www.mekzatec.cz/LANius/baze.htm

Systém M2000 (2)

Uher.Hrad.	OK	www.knihovnabbb.cz/katalogy.html
Ústí n.O.	MĚK	knihovna.uo-net.cz/katalog.html nebo www.hudklub.cz/knihovnauo/katalog.html

Systém Místní lidové knihovny Běchovice (1)

Běchovice MLK **Chyba! Nenalezen zdroj odkazů.**

Systém moto (1)

Třebíč	Zmm	zmm.cz/zmm/knihovna.asp
--------	-----	-------------------------

Systém MZLU (1)

Brno	VŠ	www.mendelu.cz/intra/wwwisis/ (MZLU)
------	----	--------------------------------------

Systém OLIB (1)

Praha	VŠ	olib.cerge.cuni.cz/ (CERGE UK)
-------	----	--------------------------------

Systém Rapid Library (6)

Kladno	SVK	www.svklk.cz/cgi-bin/rl_entry
Liberec	SVK	www.svkli.cz/cgi-bin/rl_entry
Ostrava	sp.	www.fnspo.cz/skripty/knihovna.html (Fakultní nemocnice s polikl.)
Praha	sp.	www.ipvz.cz/cgi-bin/rl_entry (IPVZ)
Ústí n.L.	sp.	knihovna.mnul.cz (Masarykova nemocnice)
Vyškov	OK	www.kkdvyskov.cz/cgi-bin/rl_entry

Systém Státní pedagog. knihovny (1)

Praha	sp.	alfa.uiv.cz/cgi-bin/toCP1250/spkk/katalog.htm (SPKK)
-------	-----	--

Systém Tinweb, verze 6, resp. 7 (T-series) (40)

Brno	VŠ	ics.muni.cz/cgi-tin/k6-esf	(ESF MU)
	VŠ	ics.muni.cz/cgi-tin/k6-fi	(FI MU)
	VŠ	ics.muni.cz/cgi-tin/k6-ff	(FF MU)
	VŠ	ics.muni.cz/cgi-tin/k6-fss	(FSS MU)
	VŠ	ics.muni.cz/cgi-tin/k6-lf	(LF MU)
	VŠ	ics.muni.cz/cgi-tin/k6-pedf	(PedF MU)
	VŠ	ics.muni.cz/cgi-tin/k6-prf	(PrF MU)
	VŠ	ics.muni.cz/cgi-tin/k6-prif	(PřF MU)
	VŠ	tinlib.vutbr.cz/cgi-bin/k6	(VUT)
	Č. Buděj.	SVK	www.cbvk.cz/tinweb/k6.cgi
VŠ		tinweb.jcu.cz/~tinweb/cgi-bin/k6bf.cgi	(BF JČU)
VŠ		tinweb.jcu.cz/~tinweb/cgi-bin/k6pf.cgi	(PedF JČU)
VŠ		tinweb.jcu.cz/~tinweb/cgi-bin/k6tf.cgi	(TF JČU)
VŠ		tinweb.jcu.cz/~tinweb/cgi-bin/k6zf.cgi	(ZF JČU)
Hradec Kr.	VŠ	tinweb.lfhk.cuni.cz	(LF UK)
Chrudim	MĚK	tinweb.knihovna-cr.cz/cgi-bin/k6	
Karviná	VŠ	decexp.vyh.opf.slu/cgi-bin/k7	(OPF SU)
Olomouc	VŠ	tin.upol.cz/cgi-bin/k6	(UP)
Opava	VŠ	tin.fpf.slu.cz/cgi-bin/k6	(FPF SU)
Ostrava	SVK	www.svkos.cz/cgi-bin/k6	
	VŠ	tinlib.vsb.cz/cgi-bin/k6	(VŠB - TU)
	VŠ	omega.osu.cz/tin-bin/k6	(OsU)
Plzeň	VŠ	www.lfp.cuni.cz/cgi-bin/k6	(LF UK)
Praha	sp.	katalog.upm.cz/cgi-bin/k6	(UPM)
	sp.	www.psp.cz/cgi-bin/tinweb/k6	(Parlament)
	sp.	sd.ruk.cuni.cz/tin-bin/oi/k6	(Občanský institut)
	VŠ	sd.ruk.cuni.cz/tin-bin/k6	(UK)
	VŠ	www.etf.cuni.cz/katalog/k6	(ETF UK)
	VŠ	195.113.4.2/katalog/k6	(KTF UK)
	VŠ	www.ff.cuni.cz/tinweb/cgi-bin/k6	(FF UK)
	VŠ	www.lf1.cuni.cz/cgi-bin/k6	(1.LF UK)
	VŠ	www.lf2.cuni.cz/cgi-bin/k6	(2.LF UK)
	VŠ	www.lf3.cuni.cz/cgi-bin/k6	(3.LF UK)
	VŠ	www.karlin.mff.cuni.cz/cgi-bin/k6	(MFF UK)
	VŠ	ruzenka.prf.cuni.cz/cgi-bin/k6	(PrF UK)
	VŠ	library.vse.cz/cgi-bin/k6	(VŠCHT)
	VŠ	library.vse.cz/cgi-bin/k6	(VŠE)

Ústí n.L. SVK monkey.svku.cz/cgi-bin/k6
 VŠ tinlib.ujep.cz/cgi-bin/k6 (UJEP)
 Zdiby sp. panurgos.fsv.cvut.cz/~tinweb/program/k6 (ODIS VÚGTK)

Systém Vojenské lékařské akademie (1)

Hradec Kr. VŠ med3.pmfhk.cz/cgi-bin/k.pl (VLA)

Systém WebIS (1)

Praha sp. 194.108.145.163/webisnt/kp_cs.htm (ÚZLK)

Vysvětlení zkratk:

BF=Biologická fakulta, CERGE=The Center for Economic Research and Graduate Education, CKK=Centrální katolická knihovna, ČAV=Česká akademie věd, ČVUT=České vysoké učení technické, ESF=Ekonomicko-správní fakulta, ETF= Evangelická teologická fakulta, FarmF=Farmaceutická fakulta, FF=Filozofická fakulta, FPF=Filozoficko-přírodovědecká fakulta, FSS=Fakulta sociálních studií, FI=Fakulta informatiky, GSB=Graduate school of business, IPVZ=Institut postgraduálního vzdělávání ve zdravotnictví, JČU=Jihočeská univerzita, KTF=Katolická teologická fakulta, LF= Lékařská fakulta, MĚK=městská knihovna, MFF=Matematicko-fyzikální fakulta, MLK=místní lidová knihovna, MU=Masarykova univerzita, MVK=Masarykova veřejná knihovna, MZLU=Mendelova zemědělská a lesnická univerzita, NK=Národní knihovna ČR, NLK=Národní lékařská knihovna, ODIS=odvětvové informační středisko, OK=okresní knihovna, OPF=Obchodně podnikatelská fakulta, OsU=Ostravská univerzita, PedF=Pedagogická fakulta, PrF=Právnická fakulta, PřF=Přírodovědecká fakulta, RKC=Regionální knihovnické centrum, sp.=speciální, SPKK=Státní pedagogická knihovna Komenského, STK=Státní technická knihovna, SU=Slezská univerzita, SVK=státní vědecká knihovna, TF=Teologická fakulta, TU=Technická univerzita, UJEP=Univerzita J. E. Purkyně, UK=Univerzita Karlova, UP=Univerzita Palackého, UPa=Univerzita Pardubice, UPM=Uměleckoprůmyslové muzeum, ÚSP=Ústav státu a práva, ÚZLK=Ústřední zemědělská a lesnická knihovna, VLA=Vojenská lékařská akademie, VŠ=vysoká škola, VŠB=Vysoká škola báňská, VŠE=Vysoká škola ekonomická, VŠCHT=Vysoká škola chemicko-technologická, VŠP=Vysoká škola pedagogická, VÚ-GTK= Výzkumný ústav geodetický, topografický a kartografický, VUT=Vysoké učení technické, ZČU=Západočeská univerzita, ZF=Zemědělská fakulta, Zmm=Západomoravské muzeum, ZVÚ=Zemědělský výzkumný ústav

Tab. 2 – Přehled online katalogů a jejich základních funkcí

Poř.č./Systém	Počet hledisek	Postupné listování	Výběr ze slovníku	Upřesnění dotazu, navigace	Pravostran. rozšíření	Zástupné znaky	Booleovské operátory	Podobná slova	Třídění výstupu	Údaj o vypůjčení	Rezervace, objednávky	Nápověda
1. Aleph 3	12	•	•	•	•	•	•				•	kvalitní
2. Aleph 5	13	•	•	•	•	•	•		•	•	•	kontextová
3. Autom. knihovna	7					•				•		kvalitní
4. Běchovice	4				•							•
5. CKK	5			•	•		•		•			•
6. EbaWeb	4				•		•				•	•
7. Excalibur	4		•	•			•	•			•	kontextová
8. Karviná	5				•		pouze KW					•
9. KIMS	7	•			•							
10. Koniáš	4				•		•					•
11. KP-Sys	4		•	•	•	•	částečně			•	•	•
12. Lanios/o	3	•	•	•	•					•	•	•
13. Lanios/p	27			•	•		•			•	•	•
14. M2000	5		•	•	•		částečně		•		•	•
15. Moto	9				•							
16. MZLU	3				•		•					
17. OLIB	9			•	•					•	•	kvalitní
18. Rapid Library	5	•	•	•	částečně		•			•	•	kontextová
19. SPKK	3			•	•		•				•	kvalitní
20. TinWeb 6	6	•	•	•	•					•		•
21. TinWeb 7	8	•	•	•	•		•			•		•
22. Ústav státu a práva	min. 5				•							•
23. VLA	8				•							•
24. Webis	12	•	•				•					•

Tab. 3 – Přehled vyhledávacích funkcí online katalogů (systémy v pořadí dle Tab. 2)

Poř.č. systému →	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24	
Globálně	•	•		•																		•		•	
Klíčová slova	•	•	•		•		•	•	•	•	•	•	•	•		•	•	•				•		•	•
Název	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•		•	•	•	•
Autor	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•
Korporativní autor	•																•								
Nakladatel	•	•		•				•			•		•	•	•		•					•	•	•	•
Místo vydání	•										•		•										•	•	
Rok vydání	•	•		•			•				•		•				•	•					•	•	•
ISBN	•	•				•				•			•									•	•	•	
Druh dokumentu	•			•													•								
Jazyk dokumentu	•	•																	•				•		•
Jazyk originálu	•	•																							
Korporace, instituce	•								•																
MDT					•				•	•												•			•
Předmětová hesla	•				•				•							•		•		•	•	•			
Signatura		•				•			•				•				•							•	•
Část													•												
Název části													•												
Podnázev			•					•					•				•								
Původce													•		•										
Pořadí vydání													•												
Datum pořízení													•												
Počet stran													•											•	
Rozsah													•												
Edice			•										•	•	•								•		
Svazek edice													•												
Cena													•												
Narození autora													•												
Úmrtí autora													•												
Národnost autora													•												
Místo narození													•												
Místo úmrtí autora													•												
Výraz tezauru																					•	•			

ZÁKLADY WEBDESIGNU ANEB JAK USPĚT (NEJEN V SOUTĚŽI O NEJLEPŠÍ WEBOVÉ STRÁNKY)

Daniela Tkačiková, Ústřední knihovna VŠB-Technické univerzity Ostrava

Soutěž o nejlepší webové stránky knihoven vyhlášená Svazem knihovníků a informačních pracovníků České republiky v rámci akce **Březen měsíc Internetu 2000** [odkaz 1] vyvolala jistě mezi přihlášeným různá očekávání. A zcela jistě také rozpaky či rozčarování při vyhlášení výsledků a předávání cen knihovnám, které se umístily na prvních místech. Cílem příspěvku není hodnocení této soutěže či rozbor jejích výsledků. Soutěž však byla jedním z podnětů pro volbu tématu tohoto příspěvku.

Jako jeden z porotců jsem byla nucena nejen důkladně prozkoumat webové stránky všech přihlášených knihoven, ale také se zamyslet nad kritérii hodnocení jejich obsahu i kvality jejich technického, typografického a grafického zpracování. Webové stránky českých knihoven sleduji dlouhodobě (viz např. **odkazy na stránky veřejných knihoven** [odkaz 2] na webových stránkách ÚK VŠB-TU Ostrava), proto pro mě většina stránek nebyla novinkou. Spíše mě zaujalo a občas i překvapilo, které knihovny se do soutěže přihlásily. Mylně jsem se domnívala, že je tato soutěž určena veřejným knihovnám, a proto mě poněkud zaskočilo, že se do soutěže přihlásily také knihovny jiných typů. Podmínky, ve kterých jednotlivé typy knihoven působí, jimi poskytované služby i technické, finanční či personální možnosti, jsou nesrovnatelné, a proto bylo nezbytné do datečně knihovny rozdělit do dvou samostatných kategorií.

Nevím, co jednotlivé knihovny, ať už z první či druhé skupiny, vedlo k tomu, že své webové stránky do soutěže přihlásily. Snad nebylo jejich jediným cílem přihlásit se a vyhrát nebo se zviditelnit. Doufám, že jedním z motivů pro přihlášení do soutěže byla příležitost porovnat své vlastní webové stránky s ostatními knihovnami a dozvědět se, kterých chyb a nedostatků v tvorbě webových stránek je vhodné se vyvarovat a u koho je možné se inspirovat a poučit. Podobná očekávání však výsledky soutěže z nejrůznějších důvodů mohly splnit jen částečně. Zvlášť vezmeme-li v úvahu fakt, že se do soutěže přihlásila jen menší část z těch českých knihoven, jež v současnosti své stránky na Internetu mají.

Soutěž však byla příležitostí zamyslet se nad řadou věcí, které souvisejí s využíváním Internetu v knihovnách. Na jedné straně je zde pozitivní fakt: stále narůstá počet českých knihoven, které poskytují informace a služby v prostředí WWW. Druhou stranou mince je však úroveň kvality poskytovaných služeb.

Vzhledem k tomu, že se problematice budování webových stránek věnuji již několik let, vnímám samozřejmě určitý pokrok, nejen v té kvantitativní oblasti. Zarážející je však, že se na webových stránkách (abych byla objektivní: neplatí to jen pro webové stránky knihoven) opakují neustále stejné chyby a nedostatky, některé z nich notoricky známé (např. podtržený text, který není hypertextovým odkazem, odkazy typu „klikněte zde“, prázdné dokumenty obsahující zprávu „under construction“ apod.). Tvůrci webových stránek nejspíš nepostrádají snahu a nadšení pro věc, mnohým však vedle kvalitních technických podmínek scházejí základní znalosti a některé další nezbytné předpoklady.

V první řadě je to **výtvarný cit**. Takovou změť navzájem neladících barev, písem nejružnějších velikostí, typů a řezů, nesourodých a nevhodně zpracovaných či v nesprávném formátu uložených grafických prvků, běžících či blikajících textů, zbytečných animací či dokonce zvukových doplňků, jakou lze potkat na Webu, asi jinde sotva najdeme. Autoři webových stránek si občas nedělají starosti ani se znalostí jazyka HTML, natož aby respektovali určité standardy, jež jsou u veřejných webových služeb podmínkou dostupnosti a čitelnosti pro všechny uživatele, tedy i pro ty, kteří jsou nějakým způsobem hendikepováni (viz např. prvek ALT pro obrázky). Problémem bývá nejen správná struktura zveřejněných informací a s ní související navigační prvky, ale stále existují problémy s nesprávným používáním hypertextu. Někdy je až s podivem, kolika chyb se autoři webových stránek dokáží dopustit na těch několika málo dokumentech, ze kterých se jimi vytvořené webové sídlo skládá.

Ve svém příspěvku se proto dotknu některých opakujících se chyb, problémů a nedostatků, s nimiž se na Webu nejčastěji můžeme setkat. Pokusím se neopakovat to, o čem už jsem psala v některých svých dřívějších příspěvcích na toto téma. Přesto bych ráda znovu zdůraznila alespoň toto: **elektronické služby knihoven v prostředí WWW nejsou krátkodobou módou, nýbrž perspektivní alternativou a rozšířením nabídky tradičních služeb.**

Z toho vyplývá, že by se pracovníci knihoven (= knihovníci) měli s problematikou publikování v prostředí WWW seznámit – netýká se to jen těch, kteří budou „technicky“ stránky budovat a spravovat, ale především vedoucích pracovníků knihoven, kteří by si měli být vědomi své zodpovědnosti za to, jakým způsobem se „jejich“ knihovna v prostředí Internetu prezentuje. Znamená to rovněž vytvořit odpovídající personální, finanční a technické (hardware, software, příslušenství) podmínky pro elektronické služby knihovny v prostředí WWW – pro jejich návrh, vytvoření obsahu, zpracování, údržbu, změny a pravidelnou aktualizaci.

Aby webové stránky knihovny opravdu sloužily uživatelům (čtenářům), musí se na jejich obsahu i designu podílet knihovníci. Ti ovšem musí disponovat nejen znalostmi své profese a „své“ knihovny, ale měli by mít alespoň základní povědomost o tom, jak funguje prostředí WWW. Jenom s určitou úrovní znalostí a se zkušenostmi s využíváním WWW je možné komunikovat na

potřebné úrovni s odborníky, kterým knihovna hodlá svěřit či už svěřila realizaci svých webových stránek. Je proto dobré prostudovat si alespoň některou z knih věnovaných problematice budování webových stránek, viz např. *Profesionální design na Webu* [lit. 3]. Je to, pokud je mi známo, první kniha v češtině, která se nevěnuje jenom „technickým“ záležitostem budování a správy webových stránek. Srozumitelnou a čtivou formou upozorňuje na nejdůležitější aspekty tvorby webových dokumentů.

V souvislosti s moderními informačními technologiemi není nutné zvlášť zdůrazňovat, že se vše neustále vyvíjí a že se všechny důležité novinky a změny dříve či později dotknou také činnosti knihoven. **Jazyk XML** není žádná žhavá novinka, ale v každém případě je nutné mu věnovat pozornost, neboť jde o perspektivní záležitost i z pohledu elektronických služeb knihoven v prostředí WWW. Proto v doporučené literatuře uvádím dvě knihy, které se XML zabývají [lit. 6, 11]. Je užitečné si alespoň některé kapitoly přečíst, mj. proto, že se z nich dozvíme leccos i o tom, z čeho vznikl, pro co byl určen a jakým způsobem se vyvíjel a vyvíjí **jazyk HTML**. Umožní nám to kriticky se podívat (nejen) na vlastní publikační aktivity v prostředí Webu.

Hovoříme-li o webových stránkách, měli bychom si být vědomi toho, že vše, co je vytváří, spolu velmi úzce souvisí – obsah, struktura zpřístupňovaných informací, navigace, celkový design webového sídla, struktura, design a nezbytné prvky jednotlivých webových dokumentů, hypertextové odkazy, typografický a grafický design webových dokumentů.

Nejčastější chyby a nedostatky webových dokumentů

V dalším textu příspěvku se dotknu alespoň některých aspektů budování webových stránek. Hlavně těch oblastí, ve kterých tvůrci nejčastěji chybují. **Pokud jde o webové stránky knihoven, mezi nejfrekventovanější chyby a nedostatky patří:**

- nevhodně zpracovaný a špatně strukturovaný obsah,
- gramatické chyby, nejednoznačné formulace, nesprávná terminologie, styl jazyka, který neodpovídá účelu služby,
- nedostatečná navigace,
- dlouhé stránky,
- používání rámců,
- nestandardní barvy odkazů,
- nesprávné využívání hypertextu,
- chybějící prvky ve zdrojovém kódu (TITLE, ALT, HEIGHT, WIDTH aj.),
- nevhodné barevné schéma (nesprávná kombinace barev, příliš mnoho barev, nedostatečně kontrastní barvy, např. světle zelená barva pozadí a bílý text),
- barevné nebo obrázkové pozadí,
- nejednotný design jednotlivých dokumentů (každá stránka vypadá úplně jinak) – jednotnost je přitom důležitý identifikační znak,

- dokumenty nejsou opatřeny prvky, které by jim zajistily „samostatné fungování“ (chybějící zápatí, logo, navigační prvky, datum aktualizace apod.),
- neudržované odkazy na externí dokumenty,
- nevhodné grafické prvky – převzatá nekvalitní grafika, špatně naskenované a zpracované fotografie, uložení obrázků v nesprávných formátech, velké soubory, zbytečné animace, špatně vytvořené grafické nadpisy apod.
- nevhodný typografický design (příliš mnoho různých písem, podtržený text aj.),
- běžící text,
- nehotové dokumenty,
- zbytečný zvukový doprovod,
- potlačené funkce prohlížečů.

Tyto chyby a nedostatky svědčí o tom, že autoři webových stránek nemají dostatečné znalosti a často také odpovídající podmínky pro tuto činnost. Pokud jde o podmínky, patří k nim především dostatek času a odpovídající technické a softwarové vybavení. Jednoduché, graficky a typograficky kvalitně zpracované webové stránky nevyžadují finančně náročné technické a programové vybavení. Podmínkou je, aby jejich tvůrce znal možnosti jazyka HTML, základní pravidla typografické úpravy dokumentů a práce s grafikou. Budování webových stránek způsobem, který splňuje základní obsahová, technická i estetická kritéria, nemusí tedy být finančně nákladné. Důležité jsou znalosti a schopnosti jejich tvůrce. Základní kvalitní programové vybavení lze dokonce získat zdarma (viz např. **GNU Project** [lit. 13]), i když je nutné říci, že ne vždy je právě volně dostupné programové vybavení tím nejšťastnějším řešením. Některé programy podobného typu mohou být zdrojem problémů, je proto nezbytné využít jen opravdu osvědčený a kvalitní software. S vědomím významu elektronických služeb knihoven v prostředí WWW i do budoucna se jistě vyplatí investovat určité finanční prostředky do technického a programového vybavení knihovny. Technické vybavení, včetně skeneru či digitálního fotoaparátu, navíc najde uplatnění nejen při budování webových stránek knihovny.

Podívejme se nyní podrobněji na některá nejproblematictější místa při budování webových stránek, jsou to především: obsah, hypertextové odkazy a typografický a grafický design.

Obsah webových stránek

Jednou z nejdůležitějších otázek, kterou je třeba si hned na začátku položit je tato: Jaké informace budou na webových stránkách k dispozici? Poslání a záměr (tj. obsah) totiž ovlivní další vlastnosti webového sídla. Prvotním účelem webových stránek knihoven je poskytnout informace uživatelům (čtenářům) knihovny. Co by tedy měla a co může nabídnout knihovna? A co na webových stránkách knihovny budou hledat jejich návštěvníci?

Obsah webových stránek knihoven by měl částečně vycházet z tradičních knihovnických služeb, zčásti bude ovlivněn možnostmi, které (nejen knihovnám) přinášejí výhody elektronického publikování. Základní informace a služby poskytované knihovnami v prostředí WWW tedy nejspíš budou – nebo by měly být – u většiny knihoven v podstatě shodné. Ostatní bude záviset na možnostech, znalostech, schopnostech, technických podmínkách, potřebách a hlavně na fantazii a kreativitě pracovníků jednotlivých knihoven.

Co by tedy na webových stránkách knihoven nemělo chybět? Především tyto základní informace a služby:

- název a přesná adresa knihovny, telefonní čísla všech pracovišť knihovny, emailové adresy a další kontaktní údaje pracovníků knihovny (dostupné individuálně – podle jmen, ale také podle jejich pracovního zařazení),
- provozní doba pracovišť knihovny,
- informace o tom, kdo a jakým způsobem se může stát uživatelem knihovny,
- poskytované služby,
- informace o obsahu fondů knihovny (tematicky i druhově),
- seznam odebíraných periodik,
- ceník poplatků za služby a sankční poplatky, např. za nedodržení výpůjčních lhůt apod.,
- výpůjční lhůty pro jednotlivé typy půjčovaných dokumentů, případně kategorie uživatelů,
- historie knihovny a plány do budoucnosti,
- základní statistické informace,
- oficiální dokumenty knihovny (např. knihovní a výpůjční řád),
- virtuální prohlídka knihovny s fotografiemi a stručnou nabídkou poskytovaných služeb,
- informace o akcích připravovaných knihovnou pro uživatele (besedy se spisovateli a s dalšími zajímavými osobnostmi, výstavy, soutěže apod.),
- aktuality a novinky,
- informace o nových přírůstcích knihovního fondu doplněné odkazy a recenzemi,
- online katalog knihovny,
- informace o tom, jak pracovat s online katalogem,
- informace typu FAQs – odpovědi na nejčastěji kladené dotazy o službách dané knihovny a o všem, co souvisí s knihovnicko-informačními službami obecně,
- informace o specializovaných fondech a službách (s ukázkami zajímavých, případně jedinečných dokumentů),
- přístup k elektronickým zdrojům knihovny,

- formuláře pro objednávky služeb – objednávky na knihy či časopisy, na reprografické práce, na meziknihovní výpůjční služby, na zpracování rešerší apod.,
- informace o referenčních službách knihovny,
- informace o možnostech přístupu k Internetu v knihovně,
- příručka pro začínající uživatele Internetu, informace o tom, jak vyhledávat informace prostřednictvím vyhledávacích nástrojů,
- odkazy na užitečné webové zdroje a služby, na užitečné referenční zdroje,
- odkazy na knihovnické zdroje na Webu,
- specializované informace pro dětské čtenáře a uživatele Internetu,
- zpravodaj knihovny,
- informace z oblasti státní zprávy, regionální informace a služby,
- nabídka zpětné vazby – formulář nebo emailová adresa, jejímž prostřednictvím se mohou uživatelé knihovny vyjádřit nejen k obsahu webových stránek knihovny.

Informace týkající se využívání Internetu nemusí být nutně vlastním dílem knihovny. Na Internetu lze nalézt užitečné informační zdroje, na které je možné odkázat. Může jít o příručky pro uživatele nebo o kvalitní metastránky. Z vlastní zkušenosti vím, jak je náročné udržovat na webových stránkách větší množství odkazů na externí zdroje. Znamená to prakticky každodenní kontrolu a bezprostřední aktualizaci odkazů, u nichž došlo ke změnám. Pokud pro podobnou činnost nemá knihovna vytvořeny odpovídající podmínky, je vhodné odkazy na externí zdroje omezit jen na nejnutnější minimum. Neaktualizované odkazy snižují věrohodnost všech informací, které knihovna na webových stránkách zveřejňuje.

Při budování webových stránek bychom vždy měli mít na mysli, že uživatelé navštěvují webové stránky kvůli jejich obsahu. Všechno ostatní tedy slouží ke zpřístupnění obsahu. Díky designu mohou uživatelé využívat obsah. Design je však „jen“ obal – důležité je to, co je uvnitř. Kvalitní obal samozřejmě přitahuje pozornost a zvyšuje prodejnost, zůstaneme-li u této analogie. Je však nutné zdůraznit slovo „kvalitní“.

Nezapomeňme přitom také na to, jaký význam mají navigační prvky – nejen ty, kterými se snažíme usměrnit pohyb uživatele v rámci celkové koncepce a struktury webových stránek.

V tradičních systémech uživatelského rozhraní určuje jejich tvůrce, kterým směrem se má uživatel vydat, zatímco v prostředí Webu je navigace závislá na rozhodnutích uživatelů. Uživatel se např. prostřednictvím odkazu, který mu vyhledá vyhledávací služba, dostane na webové sídlo, aniž by musel „projít“ nejdříve vstupní stránkou (home page). S tím musí tvůrce počítat a nabídnout uživateli podporu pro další pohyb v prostředí daného webového sídla. Proto musí být každý samostatný dokument opatřen základní navigací, jež ho v případě jeho zájmu dovede na vstupní stránku. Na tyto navigační prvky zpravidla „zapomí-

nají“ autoři těch webových stránek, jež jsou zpřístupňovány prostřednictvím rá-
mů.

Jak psát texty pro Web

Obsah musíme samozřejmě přizpůsobit prostředí, ve kterém je publiko-
ván, a způsobu, jakým uživatelé toto prostředí využívají. Je proto nezbytné si
uvědomit, že pro Web platí jiná pravidla než pro tištěné informace. Text pro
Web by měl být strukturován odlišným způsobem, než text určený pro tisk.
Krátké odstavce, výstižné nadpisy, seznamy, stručnost, jednoznačnost a pře-
hlednost – to jsou hlavní atributy kvalitního textu v prostředí WWW.

Psaní pro Web často souvisí s problémem hledání a nalézání dokumentů.
Je proto nutné využít také všech možností, které nabízí jazyk HTML. Jednou
z cest je odpovídajícím způsobem použitý prvek TITLE. Podíváme-li se pozorně
na webové dokumenty, všimneme si často, že jejich tvůrci buď úplně zapome-
nou názvy dokumentů vytvořit nebo je formulují nevhodným způsobem („Home
Page“, „Welcome“, „Domovská stránka knihovny“ apod.). Názvy dokumentů by
měly být stručné, jednoduché a výstižné. Každý dokument musí mít vlastní ná-
zev, který ho odlišuje od ostatních stránek v rámci webového sídla. Měli by-
chom mít na mysli nejen to, že název dokumentu je významným prvkem pro vy-
hledávací nástroje, ale že je důležitý také pro práci s oblíbenými položkami
(resp. záložkami – bookmarks), pro off-line prohlížení, ukládání dokumentů
apod.

Pokud potřebujeme zveřejnit delší text, je vhodné použít možností hyper-
textu pro rozčlenění informací na kratší dokumenty. Nezapomeňme přitom na to,
že uživatelé „čtou“ texty na obrazovce jinak než text tištěný. Text na obrazovce
se zpravidla nečte, ale rychle prohlíží. Uživatel vnímá především nadpisy a hy-
pertextové odkazy. S tím je tedy nutné počítat při přípravě textů pro Web.

Jak uvádí Jacob Nielsen [lit. 8], výzkumy prokázaly, že čtení z obrazovky
počítače je asi o 25% pomalejší než čtení z papíru. Čtení z obrazovky také pod-
statně více namáhá zrak. Jedním z důvodů je nízké rozlišení monitorů (nejkva-
litnější obrazovky v současnosti dosahují max. 110 dpi a jejich cena je velmi
vysoká), dalším důvodem je pak velikost obrazovky. Delší texty se nevejdou na
jednu obrazovku, uživatel je nucen použít „rolování“, čímž se ztrácí kontext.
Rolování představuje úplně jinou zkušenost než obracení listů v knize. Výsled-
kem toho je, že lidé neradi čtou delší texty na monitoru.

Jazyk HTML nabízí možnost využít odkazy pro pohyb v „dlouhém doku-
mentu“. Je to funkce často využívaná. Možná je vhodnější použít výraz **zneuží-
vaná**. Kdykoliv se s ní setkám, nemohu se ubránit pocitu, že si jejím prostřed-
nictvím tvůrci webových stránek – na úkor uživatelů – zjednodušují práci. (To-
též se např. týká i používání rámců.) Ačkoliv by se mohlo zdát, že je tím elegant-
ně vyřešen problém dlouhých stránek, ve skutečnosti jsou tyto odkazy jen zdro-
jem dalších problémů a přispívají k pocitu dezorientace uživatelů Webu. Užíva-

telé předpokládají, že je hypertextový odkaz dovede na jiný dokument, a často si nevšimnou, že šlo jen o skok v rámci jednoho dokumentu. Také tlačítko BACK/ZPĚT v prohlížeči funguje jinak, neboť uživatele nezavede na předchozí dokument, ale jen na předchozí pozici ve stejném dokumentu.

Dlouhé stránky mohou také znamenat, že se dokument zbytečně dlouho natahuje, což za určitých okolností může uživatele odradit od jejich dalšího využívání. Neznamená to samozřejmě, že jsou dlouhé dokumenty na Webu zcela nevhodné a nežádoucí. Jde-li např. o článek v elektronickém časopise nebo příspěvek ve sborníku publikovaném na Webu apod., jsou dlouhé stránky v pořádku, neboť se předpokládá, že ten, kdo je bude chtít číst, si je pro tento účel vytiskne. Je-li ovšem dokument určen pro čtení online, je zpravidla vhodné zvolit jiné řešení, nechceme-li uživatele zbytečně odradit.

Hypertextové odkazy

Ve webovém dokumentu najdeme zpravidla **tři hlavní typy odkazů**:

- **strukturované navigační odkazy** – ty poskytují uživateli přehled o základní struktuře zveřejněných informací a umožňují mu přechod do dalších součástí webového sídla – na úvodní stránku (home page) i na další sekce, které tvoří jeho hlavní strukturu, případně tyto odkazy nabízejí přechod na dokumenty, jež jsou ve struktuře na nižší úrovni, než dokument, ve kterém se právě nacházíme,
- **asociované (přidružené) odkazy** – vyskytují se zpravidla přímo v textu dokumentu a odkazují na další dokumenty, v nichž se uživatel může k danému tématu dozvědět více, mohou to být odkazy na dokumenty, které jsou součástí daného webového sídla nebo odkazy na externí dokumenty,
- **odkazy (seznamy odkazů) na další podobné zdroje** (rovněž může jít o dokumenty, které se nacházejí na stejných webových stránkách, nebo o dokumenty externí).

Velmi důležitou roli hrají u všech tří typů **názvy odkazů**. Zvláštní pozornost je však třeba věnovat názvům u asociovaných odkazů. Neměly by být zbytečně dlouhé, protože tím bychom zhoršovali čitelnost textu. Samotný název odkazu by neměl být delší než dvě-tři slova, je však vhodné jej doplnit dalšími informacemi, aby měl uživatel možnost rozhodnout se, zda se mu vyplatí odkazovaný dokument navštívit. Hypertextovým odkazem by měly být pouze nejdůležitější výrazy, které jsou nositeli informace o tom, kam – k jakým dalším informacím – odkaz vede. Názvy odkazů by měly být výstižné – nejen proto, aby přitáhly pozornost uživatele.

Na názvech odkazů bychom si měli dát záležet také proto, že jde o prvek dokumentu, který má velký význam při hledání informací prostřednictvím vyhledávacích služeb. Názvy odkazů patří totiž mezi ty části dokumentu, jež se načítají do databází vyhledávacích služeb. Z tohoto pohledu je zřejmé, jak nesmyslné jsou odkazy typu „**klikněte zde**“, „**jděte tudy**“ apod. Tyto výrazy mají pro

hledání informací, ke kterým odkaz vede, nulovou hodnotu. Navíc v případě prvního z uvedených odkazů je to dvojnásobný nesmysl: poklepáním myši se přece po Webu nepohybují ani zdaleka všichni uživatelé...

Obdobně jsou nevhodné například tyto odkazy:

- „Univerzitní knihovna se tematicky zaměřuje **širěji**, ale čerpá také především z báze Národní bibliografie.“
- ráj **knihovníka**
- „knihovny v **širém světě**“
- **praktické** informace

Když už jsme u hypertextových odkazů, je dobré si říct, jak by odkazy měly vypadat. **Standardní vzhled odkazu** představuje podtržený text (název odkazu), barva nenavštíveného odkazu je modrá, pro navštívený odkaz se používá barva nachová nebo červená. Pokud to není nezbytně nutné (např. při vytváření vizuálně zajímavého a výtvarně opravdu kvalitního webového sídla, kde je nositelem obsahu dokumentu především grafika), je třeba doporučit v dokumentech dodržování standardního vzhledu odkazů. Jinak stěžujeme uživatelům orientaci v dokumentech. Obsahuje-li např. dokument více odkazů, uživatel ztrácí přehled o tom, které již navštívil a které ne. Zbytečně pak opakovaně navštěvuje stránky, což je spojeno se ztrátou času (i peněz). Chybou je také potlačení funkce změny barvy u navštíveného odkazu. Standardní vzhled odkazů má navíc velký význam pro zrakově hendikepované uživatele.

Při tvorbě odkazů bychom si měli být vědomi toho, že **odkazy jsou nejdůležitější součástí hypertextových dokumentů**: propojují stránky a umožňují uživatelům pohyb v informačním prostoru celého Webu.

Typografický a grafický design dokumentů

Původní koncept Webu nepočítal se současnými typografickými a grafickými možnostmi publikování dokumentů v prostředí WWW. Cílem bylo zajistit sdílení výsledků výzkumu, pro což plně postačovaly jednoduché možnosti formátování dokumentů. Vývoj se však ubíral jinam, a tak dnes Web poskytuje řadu možností pro vytvoření dokumentů srovnatelných s publikováním prostřednictvím jiných médií. Tyto nesporné výhody jsou však zdrojem problémů, pokud se do tvorby webových dokumentů pustí autoři, kteří nemají ani dostatečné znalosti v oblasti publikování či se zpracováním grafiky, ani tolik potřebné **estetické cítění**.

Výsledkem jsou občas dokumenty, z nichž opravdu přechází zrak. Nesprávné postupy při typografickém a grafickém zpracování webových dokumentů navíc znesnadňují nebo dokonce znemožňují využívání informací hendikepovaným uživatelům. Prvky respektující podmínku dostupnosti informací pro všechny jsou dnes součástí specifikace jazyka HTML. Principy dostupnosti by měly splňovat nejen dokumenty HTML, ale také editory používané pro přípravu těchto

dokumentů (viz **Web Accessibility Initiative**). Autoři webových dokumentů by tedy rozhodně neměli zapomínat na to, že existuje např. značka ALT.

S dostupností úzce souvisí také **rychlost**, s jakou se dokumenty dostávají k uživateli. Všechno opět souvisí se vším, a tak je rychlost zobrazení závislá na délce dokumentů, na odpovídajícím způsobem optimalizované grafice či správně vytvořeném zdrojovém kódu. I taková maličkost, jakou je chybějící lomítko v URL za zkratkou domény nebo adresářem ve zdrojovém kódu, způsobuje zbytečné zdržení. Prohlížeč se totiž musí při chybějícím lomítku dotázat nejdříve serveru, jakým způsobem má URL interpretovat.

Významným prvkem je **čitelnost dokumentů**. Barevné nebo obrázkové pozadí a nevhodná barva textu celkem spolehlivě zkaží nejen estetický dojem, ale zároveň zhorší čitelnost textu. Je proto nezbytné používat kontrastní barvy. Nejvhodnější kombinací je nesporně **černý text a bílé pozadí**. Pokud se rozhodneme použít jiné barevné schéma, je nezbytné vyvarovat se barev, jež spolu neladí, a nízkého kontrastu barev. Podíváme-li se na dokumenty vytvořené opravdu profesionálními designéry, uvědomíme si, že naprostá většina z nich používá pro své dokumenty osvědčenou kombinaci bílého pozadí s černým textem (viz např. firmy **Adobe** či **Kodak**). Celkem přirozeně respektují také standardní barvy odkazů. Proč by právě knihovny měly své dokumenty zpracovávat jinak?

Často používanému **obrázkovému pozadí** je také vhodnější se vyhnout. Obrázky totiž narušují schopnost oka vnímat písmena a rozpoznávat tvary slov. Je-li navíc obrázkové pozadí špatně zpracováno (např. jsou vidět švy), je to další prohřešek, který nejen zhoršuje celkový dojem z dokumentu, ale komplikuje čitelnost textu.

Velmi důležitá je **typografická úprava textů dokumentů**. Při typografickém návrhu webových dokumentů bychom měli na mysli jednak určitá omezení počítačových monitorů, jednak hlavní – obecně platné – typografické zásady. Pokud jde o volbu písma pro webové stránky, je nezbytné doporučit jednoduchost a střízlivost. Pro text je vhodné základní písmo, pro zvýraznění pasáží v textu lze využít písmo tučné nebo kurzívu. V žádném případě (samozřejmě s výjimkou hypertextových odkazů) **nepoužívejme pro zdůraznění podtržený text!** Podtrhávání textu pro zvýraznění se do textových editorů bohužel dostalo jako jedna z funkcí psacího stroje. U běžného psacího stroje disponujícího jen jedním typem neproporcionálního písma nebyla jiná možnost, jak zvýraznit určité pasáže v textu, než podtržení. Současné textové editory však poskytují mnohem větší komfort. Podíváme-li se na kvalitně typograficky upravenou knihu, zjistíme, že v textu nikde podtržená slova či nadpisy nenajdeme. Není proto nejmenší důvod používat tuto funkci při přípravě textů pro Web.

Zdrojem problémů může být použití neobvyklých typů písma, mj. i proto, že tvůrce dokumentů nemá kontrolu nad tím, jaké písmo mají na svých počítačích uživatelé. Je proto vhodné používat **standardní typy písma** (pro Windows

a Macintosh – Times New Roman, Arial, Verdana, Helvetica), u nichž lze celkem s jistotou předpokládat, že je uživatelé budou mít nainstalovány. Pokud chceme mít jistotu, že se text zobrazí tak, jak si představujeme, bez ohledu na fonty nainstalované na počítači uživatele, použijme text jako obrázek ve formátu GIF nebo JPEG. Přispějeme tím zároveň k oživení vzhledu stránky. Takovéto obrázky jsou vhodné především pro nadpisy (nesmíme přitom zapomenout na prvek ALT ve zdrojovém kódu).

Další zásadou je **používání řezů písma z jedné rodiny**, jež zajišťuje dokumentům jednotný (a estetický) vzhled. Obecně platí tato typografická zásada – **bezserifové písmo** (např. Arial nebo Verdana) **je vhodné pro nadpisy**, zatímco **pro hlavní text dokumentu je vhodnější použít písmo serifové** (Times New Roman), neboť toto písmo je lépe čitelné. Opět doporučuji prohlédnout si typograficky kvalitně upravenou knihu nebo si („na vlastní oči“) vyzkoušet čtení delšího textu vysázeného bezserifovým písmem.

Vzhledem k nízkému rozlišení současných obrazovek počítačů je ovšem na počítači lépe čitelné bezserifové písmo (např. písmo Verdana, jež bylo vytvořeno právě pro obrazovku počítače). Proto se také často u profesionálně budovaných webových dokumentů setkáme právě s tímto písmem. Je však dobré povšimnout si toho, že pokud autoři těchto dokumentů poskytují uživatelům možnost vytisknout si text na tiskárně – bez zbytečných obrázků, navigačních prvků a reklamní grafiky, použijí pro stejný text písmo Times New Roman, tedy písmo serifové.

Pro malé fonty – např. v zápatí dokumentů, by mělo být vždy použito bezserifové písmo, neboť nízké rozlišení obrazovky neumožňuje kvalitní zobrazení detailů serifového písma u velikostí menších než 10 pt. Další zásadou, kterou bychom měli dodržovat, je nepoužívat verzálky (velká písmena) jinde než na začátku věty nebo u vlastních jmen. Text napsaný velkými písmeny je totiž obtížně čitelný. Takže použitím velkých písmen v kombinaci s obrazovkou podmínky čitelnosti celkem spolehlivě ještě zhoršíme.

Při výběru vhodného písma mějme tedy na paměti především čitelnost. Nezapomeňme přitom na to, že písmo, které vypadá dobře na papíře, nemusí vypadat stejně dobře na obrazovce počítače, neboť vzhledem k nízkým rozlišovacím schopnostem monitorů, nelze dobře vykreslit složitější tvary písem.

Grafika a fotografie na webových stránkách

Grafika a fotografie patří k oblíbeným doplňkům textu na webových stránkách. Grafickými prvky můžeme za určitých okolností pozitivně ovlivnit vnímání dokumentů. Za jiných okolností však mohou grafické prvky zcela znehodnotit jinak kvalitní obsah. V prvé řadě tehdy, když je na první pohled patrné, že jejich autor neví takřka nic o tom, jak s grafikou pracovat – špatně naskenované fotografie, zbytečně velké neoptimalizované soubory, špatně zpracované

obrázky, nevhodný formát (např. fotografie ve formátu GIF místo JPEG), příliš mnoho barevně i technicky nesourodých grafických prvků v jednom dokumentu. Velmi problematické je přebírání cizích grafických prvků, byť volně dostupných. Vyhněme se rovněž používání animací – pohybující se obrázky ruší, odvádějí pozornost a v naprosté většině případů (s výjimkou reklamy) jejich použití nemá pro zpřístupnění informací žádný význam.

Obecně platí – pokud neumíme pracovat s grafikou, raději zvolme co nejjednodušší design dokumentů. Stačí několik kvalitních fotografií, logo (jde o významný identifikační prvek, a proto by mělo být na každé stránce na stejném místě) a obrázkové nadpisy.

Pokud chceme uživatelům nabídnout na svých stránkách fotografie v kvalitě odpovídající tisku, využijme pro přístup k originálním fotografiím zmenšení obrázků. Tradiční cestou pro tvorbu zmenšenin obrázků je vytvoření náhledů (thumbnails) pomocí grafického editoru příkazem „resize“. Tím se ovšem obrázek obsahující detaily může stát nesrozumitelným. Je proto vhodnější vyříznout pouze detail, který přiměřeným zmenšením a optimalizací pro Web neztratí původní kvalitu a poskytne uživatelům dostatečnou představu o tom, co je obsahem originálního obrázku. Na jeho základě se pak uživatel může rozhodnout, zda se mu vyplatí zobrazit či uložit originální dokument.

Závěr

Budování webových stránek není, jak by se na první pohled mohlo zdát, jednoduchou záležitostí. Vyžaduje hodně znalostí i nadšení pro věc a nutí autory k tomu, aby se neustále učili něčemu novému. Je to však velmi zajímavá činnost a její výsledky, doufejme, jsou i přínosem (nejen) pro uživatele knihoven. Rozsah příspěvku umožnil věnovat se jen těm nejdůležitějším problémům spojeným s publikováním v prostředí WWW. Ten, kdo má zájem, dozvědět se víc, může využít následujících odkazů, ať už na webové zdroje, tak také na knižní publikace. Inspiraci pro vlastní aktivity v této oblasti hledejme na Webu hlavně u profesionálních tvůrců. Všimějme si toho, co nám při vlastním využívání webových dokumentů vadí, a snažme se podobných nedostatků vyvarovat.

Užitečné informace na Webu:

- **Adobe**
<http://www.adobe.com/>
- **Adobe Web Center – Tutorials**
<http://www.adobe.com/web/tips/main.html>
- **Amos Software**
<http://www.amsoft.cz/index.html>
- **Builder**
<http://www.builder.cz/>
- **CNET.com – Webbuilding**
<http://home.cnet.com/webbuilding/0-3880.html>

- **Česká domácí stránka GNU projektu**
<http://www.gnu.cz/>
- **DigiNeff**
<http://digineff.cz/>
- **GNU Project**
<http://www.gnu.org/home.html>
- **Grafika On-Line**
<http://www.grafika.cz/>
- **HyperText Markup Language Home Page**
<http://www.w3.org/MarkUp/>
- **HTML Tidy**
<http://www.w3.org/People/Raggett/tidy/>
- **Jakob Nielsen's Alertbox**
<http://www.useit.com/alertbox/>
- **KODAK: Digital Learning Center**
<http://www.kodak.com/US/en/digital/dlc/>
- **Jiří Kosek: Téměř vše o WWW**
<http://www.kosek.cz/>
- **O'Reilly Open Source Center**
<http://opensource.oreilly.com/>
- **Web Accessibility Initiative (WAI)**
<http://www.w3.org/WAI/>

Odkazy v textu:

1. Soutěž o nejlepší knihovnické www stránky
http://www.nkp.cz/o_knihovnach/konsorcia/skip/BMISoPo.htm
2. Webové stránky veřejných knihoven v České republice
http://knihovna.vsb.cz/internet/knihovny_CR.htm

Literatura:

1. BERAN, Vladimír a kol. *Aktualizovaný typografický manuál*. Praha : Kafka design, 1999. 159 s.
2. BROŽA, Petr. *Programování WWW stránek pro úplné začátečníky*. Praha : Computer Press, 2000. 153 s. ISBN 80-7226-278-5.
3. GRAY, Daniel. *Profesionální design na Webu*. Brno : SoftPress, 2000. 223 s. ISBN 80-902824-1-5.
4. HYAN, Jaroslav. *Digitální fotoaparáty*. Praha : JTH-SOFT, 2000. 200 s. ISBN 80-238-5015-6.
5. KNOTEK, Pavel aj. *Velká kniha o skenování*. Brno : UNIS Publishing, 1999. 180 s. ISBN 80-86097-37-4.
6. KOSEK, Jiří. *XML pro každého : podrobný průvodce*. Praha : Grada, 2000. 163 s. ISBN 80-7169-860-1.

7. LYNCH, Patrick J., HORTON, Sarah. *Web style guide : basic design principles for creating web sites*. New Haven : Yale University Press, 1999. x, 164 s. ISBN 0-300-07675-4.
8. NIELSEN, Jakob. *Designing web usability : the practice of simplicity*. Indianapolis : New Riders Publishing, 2000. xiii, 419 s. ISBN 1-56205-810-X.
9. SAWYER, Ben, PRONK, Ron, AITKEN, Peter. *Digitální fotografie*. Praha : Computer Press, 1999. 531 s. ISBN 80-7226-185-1.
10. SPAINHOUR, Stephen, ECKSTEIN, Robert. *Webmaster v kostce*. Praha : Computer Press, 1999. xvi, 504 s. ISBN 80-7226-251-3.
11. ST. LAURENT, Simon. *Tvorba internetových aplikací v XML*. Praha : Computer Press, 1999. xiv, 222 s. ISBN 90-7226-170-3.
12. TKAČÍKOVÁ, Daniela. Elektronické publikování a služby knihoven v prostředí WWW. In KUBÍČEK, Jaromír. *Knihovny současnosti '99*. Brno : Sdružení knihoven ČR, 1999, s. 106-116. ISBN 80-86249-04-2.
13. TRÍSKOVÁ, Lenka. *GNU nástroje pro tvorbu WWW stránek : podrobný průvodce začínajícího uživatele*. Praha : Grada, 2000. 242 s. ISBN 80-7169-861-X.

AUTOMATICKÁ OBSAHOVÁ ANALÝZA DOKUMENTŮ JAKO JEDEN Z NÁSTROJŮ PRÁCE S INFORMACEMI

Zdeněk Jonák, Výzkumný ústav pedagogický Praha

Motto:

„Budoucnost nepatří těm, kdo budou informace produkovat nebo distribuovat, ale těm, kdo ovládnou nástroje na jejich zpracování ve smysluplných souvislostech.“ (P. Saffo)

Můj referát je orientován spíše na školní knihovny, které mají, přes řadu znaků společných s veřejnými knihovnami, sobě vlastní specifika. Práce školního knihovníka je více zaměřena na práci s obsahem textu než jen s jeho vyhledáním a poskytnutím čtenáři. Více na práci se znalostmi než s informacemi. Uživatelé školní knihovny, student či učitel, přicházejí do školní knihovny s přesvědčením, že knihovník má vhled do jeho aktuálních problémů, a že mu s nimi, počínaje fází vyhledávání až do konečného zpracování dokumentu či vyřešení problému, bude nápomocen. Školní knihovník nemůže své problémy řešit tím, že pošle své uživatele do veřejné knihovny. Proto vycházím spíše z potřeb praxe školní knihovny, když tvrdím, že v současné době je nanejvýš aktuální začít v knihovně **využívat analytických nástrojů, které umožňují zpracovávat informace do podoby znalostí.**

Chtěl bych tím navázat na koncepci Státní informační politiky ve vzdělávání, která v oblasti školství neznamena jen seznámení s dostupným komerčním software, ale vnesení ICT do všech oblastí společenského poznání, a tedy i do sfér, které byly dosud převážně doménou intuice či tvořivé fantazie. Obecně se však tato skutečnost týká i knihoven všech typů. Je třeba si všimnout signálů, ozývajících se na vnitrostátních fórech a konferencích, dříve než budou přicházet jako pokyn z EU.

Na letošním Infosu (<http://www.ikaros.ff.cuni.cz/ikaros/2000/c05/infos2.htm>) bylo možné např. vyslechnout výhrady k funkci knihovny jako vzdělavatelsko-osvětové půjčovny dokumentů. Takový typ nemá dle některých referujících a komentátorů výhledově v době Internetu co nabídnout. Jak se vyhnout pocitu zániku klasické knihovny spočívajícím:

- ve „fetišizaci“ knihy, ať již tištěné či elektronické,
- v dosavadní formě decentralizovaných a tudíž duplicitních fondů ohrožované centralizovanou virtuální knihovnou.

Fetišizace, fyzikalizace knihy a informace, orientace knihoven na službu – to jsou hlavní bolesti knihoven. „Knihovníci ztrácejí jistotu“ referuje Z. Uhlíř

„omezuje se jejich možnost něco podat“. Perspektiva knihoven není v jejich institucionální, ale v procesuální formě. Řešením není ani spoléhání na ukládání fondu elektronických knih, protože jde stále o práci s uzavřeným dokumentem a cílem knihovny zůstává quasireprodukce dokumentu a nikoliv jeho obsahová analýza a adresování konkrétnímu uživateli.

Všimněme si, jak do oblasti knihovnictví zasahují služby, zatím paralelní, které však se mohou stát rázem jejich konkurenty, nezátíženými jejich institucionální podobou.

Služby typu Anopress, produkty založené na software Verity s jejich možnostmi:

- vyhledávání
- filtrování
- uspokojování požadavků na vyžádání institucí
- fungujících 24 hodin denně
- vícejazyčné fulltextové služby

Jednou možností je příklon knihoven k posílení badatelského přístupu. K tomuto cíli existují již dnes nástroje. Je třeba připustit, že nedokonalé, ale v době, kdy jejich potřeba v knihovnictví nazrává, je účelné jejich vývoj sledovat a respektovat. Jde o potřebu orientovat se v nepřehledném množství dokumentů, vyhledat dokumenty podobné obsahem a hledat možnosti, jak je od sebe automaticky kvalitativně odlišit a poskytnout uživateli jen ty obsahově blízké jeho potřebám.

Proč se obsahová analýza dostává v současné době v odborných kruzích v zahraničí do popředí zájmu? Dle mého názoru to souvisí i s tím, že se poptávka po technologických inovacích začíná nasycovat a do popředí vystupují potřeby, které byly realizací počítačového zázemí pozdrženy.

Mezi nasycením informačních institucí výpočetní technikou a zesílením zájmu o obsahové problémy klasických i elektronických médií existuje přímá vzájemná souvislost. Zvýšený zájem o analýzu obsahu pravděpodobně signalizuje další etapu rozvoje informačních služeb, spočívající ve využití výpočetní techniky, a to nikoliv jen k popisu a dopravě informačních zdrojů, ale i k jejich hlubšímu poznání, a tím i k splnění kritéria adresnosti informačních služeb uživateli. V souvislosti s Internetem je obtížné si například představit spojení mezi texty pomocí hyperlinků bez předchozí obsahové analýzy, která odhalí mezi miliony textů obsahové podobnosti a spojí je automaticky do podoby hypertextu. Na to dosavadní mocné, ale zatím lingvisticky jednoduché roboty nestačí.

Tento referát využívá výsledky teoretických úvah, které jsem na toto téma průběžně v předchozích letech publikoval v elektronickém časopise IKA-ROS (<http://ikaros.cz>)

Cesta od pořádání informací k pořádání znalostí

V době, kdy Internet poskytuje nepřehledné množství informací, se laickému uživateli informačních systémů mohou zdát problémy týkající se pořádání informací do vyšších struktur – poznatků, znalostí a teorií - málo smysluplné. Zdá se mu, že stačí jen usilovně hledat a hledat. Odborníci, vědečtí pracovníci, špičkoví manažeři, ale kupodivu i žáci a studenti, kteří potřebují často proměnit informace ve vědomosti, si však stále naléhavěji uvědomují, že právě přemíra a vzrůstající neuspořádanost informací vytváří řadu problémů, které je potřeba rychle řešit.

Při řešení těchto problémů se jeví jedním z možných východisek přístup, který zavádí do souborů informací určitou organizaci. Existuje instituce, která se těmito problémy řadu let zabývá a jejímž cílem je vyvést problematiku ukládání, zpracování a distribuce informací z úzkých hranic osobních, oborových či národních zájmů. Tato organizace se jmenuje International Society Knowledge Organisation (ISKO). Již několik let se snaží tato organizace navázat s naší zemí spoluprací. Přináším stručnou informaci o jejím poslání a aktivitách a snaže užšího okruhu lidí, kteří se snaží přenést aktivity této organizace i na naše území.

Co je ISKO a co rozumíme pořádáním znalostí?

ISKO - byla založena v r. 1989. Základním smyslem organizace je podpořovat koncepční, teoretickou a metodickou práci v oblasti reprezentace znalostí ve všech formách.

V současnosti je členy ISKO více než 500 odborníků z oblasti informační vědy, filozofie, lingvistiky, informatiky a dalších disciplín, kromě jiného i ze specializovaných informačních oborů.

Pořádání znalostí (Knowledge organization) je pojem, který se v domácí literatuře zatím příliš nepoužívá, a proto neexistuje ani jeho obecně přijímaný český ekvivalent. Lze použít doslovného překladu (organizace znalostí), vhodnější však je použít termínu pořádání znalostí, který lépe vyjadřuje smysl pojmu. Volnější, nicméně velmi přijatelný je termín reprezentace znalostí.

Reprezentace znalostí je oblast lidského poznání, která se zabývá organizací jednotek znalostí (pojmy, teorie, hypotézy, poznatky, informace, data) a objektů všech typů, které odpovídají pojmům (teoriím...) nebo pojmovým třídám tak, aby byly zachyceny znalosti o světě a umožněno rozšiřování těchto znalostí pro účely jejich využití.

Mezi základní cíle organizace patří:

- mezioborová spolupráce odborníků z oblasti zpracování informací a znalostí, podpora výzkumu, rozvoje a aplikace systémů reprezentace znalostí, které rozvíjejí filozofické, psychologické a lingvistické přístupy k pořádání znalostí, poskytování komunikačních a síťových prostředků knowledge organization pro členy ISKO

- spolupráce s organizacemi, které se zabývají problémy spojenými se zpracováním informací a znalostí

V současné době se realizuje snaha vytvořit českou odbočku ISKO s možností implementovat metody a přístupy této mezinárodní organizace v českých podmínkách. Zájemci mohou získat podrobnější informace na www stránce : <http://ikaros.ff.cuni.cz/ikaros/1999/c01/isko.htm>

Do oblasti ISKO patří i některé problémy, kterými se zabývám v tomto článku. Jedním z nejčastějších problémů je schopnost dosažení hlubšího porozumění textu. To předpokládá důkladnější přípravu textu před vstupem do databází či Internetu. Technologie zpracování se teprve rodí. Dnes se, bohužel, v úvahách o obsahovém zpracování dokumentů směšují dva přístupy:

- systémy zpracování numerických dat
- systémy zpracování textových dat

Oba typy informačních systémů se často zastřešují společným názvem „data mining“. Ztotožnění obou způsobů zpracování dat je velmi zkreslující, protože jde o přístupy z hlediska nároků na vytvoření algoritmu a programového řešení, co do obtížnosti, nesrovnatelné. V našem referátu se zaměříme pouze na systémy analýzy textových souborů.

Co je pro textové systémy charakteristické?

Dokumenty z obecného hlediska představují prostředky přenosu či uchování modelů skutečnosti ve znakové podobě. Mezi modely a soubory znaků, které je reprezentují, existuje určitý stupeň volnosti, projevující se tím, že rozdílné modely skutečnosti lze popsat soubory znaků s vysokým počtem shodných prvků i vazeb mezi prvky a naopak k popisu obsahově blízkých modelů lze použít soubor znaků s velmi vysokým počtem rozdílných prvků a jejich vazeb.

Rovněž dotaz položený vyhledávacímu systému je dotazem tazatele po modelu určité skutečnosti. Od plného textu se liší především počtem slov. Tato redukce počtu slov není pro systém, který má dotaz zpracovat, žádnou výhodou. Sub-systém zpracování dotazu, má-li být vyhledávání skutečně účinné - tzn., má-li získat ze souboru textů nabízejících formální podobné dokumenty, dokumenty shodné obsahově, musí vykonat řadu intelektuálně náročných operací.

Informace versus znalosti

V souvislosti s užíváním pojmů fakta, data, informace, znalosti, poznatky existuje mnoho nejasností. Obvykle se mezi pojmy informace, znalosti nediferencuje. V odborné literatuře se někdy setkáme s názorem, že znalosti jsou obecnější pojem než informace, jindy je tomu naopak. Dosavadní přístupy k analýze textů – internetové roboty, které analyzují text na jednotlivá slova ani hlubší vhled do struktury textu neumožňují.

Současné nástroje automatické analýzy, které chci představit, umožňují pracovat s nejbližšími vyššími celky textu, a to s KATEGORIEMI. Kategorie

musí na základě lexikálního rozboru textu vytvořeného analytickým systémem ovšem zatím vytvořit člověk, aby je systém obsahové analýzy potom sám smysluplně využíval.

Pro ilustraci nabídnou v následujícím textu dva systémy, první, který může sloužit k jakési přípravě neuspořádaných textových, obrazových, zvukových souborů do formy použitelné pro analýzu, druhý, který umožňuje ze souboru textů i textově popsaných obrazových a zvukových souborů vytvořit obsahové kategorie, jako materiál pro obsahovou analýzu souborů textů.

V době růstu množství neuspořádaných informací se považují za aktuální dva kroky:

- **Úprava neuspořádaných textových, obrazových, zvukových souborů do formy použitelné pro analýzu,**
- **Extrahování obsahových kategorií z textu, jako podkladový materiál pro obsahovou analýzu souborů textů.**

ad 1. Úprava neuspořádaných textových, obrazových, zvukových souborů do formy použitelné pro analýzu, ATLAS.ti

Cílem systému ATLAS.ti je racionalizovat práci s datovými soubory obsahujícími texty, obrázky či zvuky, vizualizovat jejich strukturu a zefektivnit tak jejich vyhledávání jako předpoklad pro obsahová zobecnění či tvorbu teorií. Systém není přirozeně dokonalý. Neřešena zůstává problematika synonymie, homonymie, akceptování významu větných a nadvětných celků. K řešení těchto nedostatků však poskytuje systém vynalézavé pomůcky. V každém případě je však snaha vnést řád do struktury datových souborů jednotlivého uživatele či instituce, předtím, než se dostanou do sítě WWW jedním z předpokladů k dosažení vyšší úrovně jejich dalšího využívání.

- Vytvářet ze všech dokumentů, klíčových slov a odkazů tzv. hermeneutickou jednotku, jejímž cílem je vzájemně provázat identifikovatelné prvky datových souborů,
- usnadnit vyhledávání, segmentaci, spojování prvků do rodin dle podobnosti, porovnání textů. Vytvářet předpoklady pro aplikace dalších statistických a lingvistických metod,
- podporovat tvorbu WWW stránek.

Pojem „hermeneutická jednotka“ již sám mnohé napovídá o cíli systému. Hermeneutika je věda, usilující o pravdivé, věrohodné, hlubší pochopení textů. Zabývá se tedy procesem interpretace. Systém Atlas.ti si neklade za cíl činnost tak náročnou jako je interpretace textu, ale snaží se poskytnout nástroje, které strukturují nejasné vícevýznamové prvky textu jasnější charakteristikou, prováží obsahově příbuzné části textu vazbami a spojí tyto prvky do vyšší jasně identifikovatelné kategorie - hermeneutické jednotky. Systém pracuje ve dvou modech: textovém a pojmovém.

Textový režim realizuje segmentování datových souborů na dílčí obsahové úseky, označování textů, obrázků a zvuků. Uvedeným prvkům lze přiřadit vlastní indexy, anotace, komentáře. Pojmový režim spojuje vytvořené segmenty a znaky do sémantických sítí a umožňuje tak jejich vizualizaci a přehlednost. Tyto činnosti jsou předpokladem pro rychlé a bezztrátové vyhledávání v datových bázích.

Schéma postupu od prvků textu k hermeneutické jednotce:

Surovinou je primární soubor, kterému se přiřadí seriálové číslo jako jeho identifikační znak. Prvky systému představují následující jednotky:

Quotations - segmenty textu obsahující relevantní informace z textu

Codes - označení přiřazená segmentům

Families - propojení prvků označených kódy (textů, obrázků, zvuků) do sémantické sítě

K vytvoření hermeneutické jednotky slouží: Editor pro tvorbu hermeneutické jednotky sestává z levého a pravého okna. V levém okně je uložen text, obrázek, zvukový soubor. V pravém okně se umísťují výše zmíněné prvky hermeneutické jednotky, představující jakási klíčová slova, umožňující charakterizovat segment textu, obrázek či jeho část a zvuk, k němuž se vztahují.

Network editor, umožňující propojit klíčová slova a segmenty vzájemnými vazbami. Relation editor - poskytuje vazebné operátory pro network editor. Např. is part of, is cause of, is property of.

Kódování obrázků a zvuků. Práce s obrázky a zvuky je podobná práci s texty. Tažením označíme část obrázku či zvukový úsek a označenému výseku přiřadíme klíčové slovo. Díky této vlastnosti je systém prakticky využitelný v řadě oborů, kde dochází k provázání těchto oblastí: v medicíně, výtvarném umění, architektuře, grafologii, kriminologii apod.

Výsledkem intelektuálně náročné práce se systémem ATLAS.ti je sémanticky provázaný systém dokumentů, obrázků a zvukových souborů poskytující vizuálně přehlednou síť vztahů ve struktuře textů jako podklad další analýzy.

Ad. 2 Extrahování obsahových kategorií z textu, jako podkladový materiál pro obsahovou analýzu souborů textů

Obsahová analýza dokumentu představuje vedle řady rutinních knihovnických procesů činnost, vyžadující nejen mnoho času, ale i vysoký podíl intelektuální a tvůrčí činnosti. V důsledku toho se pojem obsahové analýzy v knihovnářích omezil na proces letmé prohlídky dokumentu a jeho několikařádkový popis. Takto zúžený pohled na obsahovou analýzu vůbec neodpovídá představě autorů, kteří metodu obsahové analýzy uvedli někdy v první třetině 20. století v život. (Záměrně neodkazují na tisíciletou tradici obsahové analýzy, za kterou lze označit studium bible apod.)

Obsahová analýza v pravém slova smyslu je metodou, která zmapováním kvantitativní struktury souboru textů dospívá k tomu, co jednotliví autoři,

v důsledku své subjektivní zaujatosti, neměli a ani nemohli mít v úmyslu sdělit - k odhalení latentního obsahu dokumentů. V souboru textů je vždy uloženo větší množství informací, které nelze prakticky získat čtením jednotlivých textů, poněvadž čtenář či analytik jsou schopni srovnávat jednotlivé texty zpravidla jen z jednoho hlediska. Obsahová analýza zpracovávající obrovské soubory textů z velkého počtu aspektů může, díky využití počítačových kapacit a rychlostí, tuto úlohu plnit spolehlivěji. Po potřebě tohoto druhu informací sílí tlak. Prognostikové, podnikatelé, ekonomové se zajímají stále častěji o informace, které nejsou všeobecně dostupné a které by chtěli znát včas především pouze oni.

Představím systém, na kterém chci ilustrovat možnosti obsahové analýzy.

TEXTQUEST (<http://www.intext.de/TEXTANAE.HTM>)

Systém TextQuest je prozatím rovněž lingvisticky jednoduchý a nejnáročnější intelektuální práci za něho musí odvést člověk, ale mohu odkázat na další vývojové varianty, které jsou již na trhu, i když zpravidla zatím finančně nedostupné. Cílem článku je především ukázat, jaké prvky textu jsou k automatické obsahové analýze potřeba a jaké algoritmy je k jejich zpracování nutné vytvořit.

Z výsledků obsahové analýzy je možné se o knihovním fondu, za předpokladu, že je digitálně zpracován, dozvědět mnohonásobně více než poskytuje jakkoliv pečlivě zpracovaný katalog nebo bibliografie. Poukáží na adresu jednoho výsledku obsahové analýzy z rozhlasového a televizního vysílání, protože rozhlas či televize jsou vlastně knihovny audiálních či vizuálních záznamů. Doufám, že již první pohled na pracnost způsobu zpracování čtenáře-knihovníky neodradí. (<http://blisty.internet.cz/9906/19990624d.html>).

TextQuest vytváří následující výstupy:

- slovník jednoslovných výrazů
- slovník slovních sekvencí
- slovník permutací slovních výrazů
- slovník konkordancí

Tyto slovníky mohou sloužit k jednoduchému popisu textů, jako jeho indexy nebo jako podklad k tvorbě kategorií pro obsahovou analýzu, analýzu obtížnosti textu a další zjištění.

Slovník jednoslovných výrazů je abecedně uspořádaný seznam výrazů s údajem o počtu výskytů.

Slovník slovních sekvencí je seznam sekvencí obsahující 2 - 4 slova.

Např. z věty: **Vybavení škol a knihoven informačními a komunikačními technologiemi.**

2 slova

*Vybavení škol
škol informačními*

3 slova

*Vybavení škol informačními
škol informačními a*

4 slova

*Vybavení škol informačními a
škol informačními
a komunikačními*

(pozn.: předložky, spojky a další výrazy mohou být z textů eliminovány pomocí tzv. slovníku zakázaných výrazů). Potom by písmeno „a“, v uvedených sekvencích nebylo použito).

Slovník permutovaných slovních výrazů

Permutace představuje skupiny slov, vzniklé záměnou pořadí prvků slov dané množiny slov.

Vybavení škol

Vybavení a

Vybavení knihoven

Vybavení informačními

Vybavení a

Vybavení komunikačními

Slovník konkordancí

Konkordance slouží k zobrazení slova v kontextu spolu s údajem o umístění slova v kontextu. Analyzované slovo je umístěno uprostřed řádky a ostatní slova ho obtékají. Délku kontextu lze nadefinovat.

Ukázka:

<i>je považován za</i>	<i>básníka rodného kraje</i>
<i>kdybychom</i>	<i>brali v úvahu</i>
<i>sbírce sleduje</i>	<i>Březina jakoby</i>

Využití výsledků obsahové analýzy

Porovnávání slovníků

Slovníky jednoslovných či víceslovných výrazů jednotlivých textů mají velkou vypovídací schopnost. Výsledkem je zjištění podobnosti/rozdílnosti slovníků. Na základě údaje o míře podobnosti/rozdílnosti, lze vytvářet hypotézy o obsahové podobnosti/rozdílnosti dokumentů a vytvářet podklady pro tvorbu algoritmů.

Lze například vytvořit program vytvořený na základě hypotézy, že texty jejichž slovníky obsahují větší počet shodných slov jsou obsahově podobnější. Výstup ve formě slovníků jednoslovných či víceslovných výrazů mohou sloužit jako prvky pro tvorbu selekčních jazyků, indexů apod.

System tvorby kategorií

Slovníky však lze využít k daleko náročnější a propracovanější analýze obsahu. Je ovšem potřeba vytvořit intelektuálně příslušné obsahové kategorie a uvést je do vztahu se slovníky textů.

Subsystém názvů kategorií

Struktura názvu (z oblasti sportu):	<i>kód</i>	<i>název (60 znaků)</i>
	<i>1</i>	<i>části těla</i>
	<i>2</i>	<i>druh sportu</i>
	<i>3</i>	<i>sportovní náčiní</i>

Subsystém interaktivního přiřazování slovních výrazů jednotlivým kategoriím

Vyžaduje velké intelektuální úsilí při formulaci kategorií a při přiřazování slovních výrazů těmto kategoriím.

Slovník	Název kategorie
<i>atom</i>	<i>1. části těla</i>
<i>auto</i>	<i>2. druh sportu</i>
<i>činka</i>	<i>3. sportovní náčiní</i>

Využití výsledků systému TextQuest

Ve srovnání se schopnostmi lidského intelektu jsou výsledky analýzy systému TextQuest samozřejmě nedostatečné. Člověk dospěje po přečtení textu okamžitě k určitějším a přesvědčivějším poznatkům o obsahu než popisovaný systém. Na rozdíl od člověka může však systém číst po libovolnou dobu díla uložená v digitální formě, nikdy se neunaví a všechny je posoudí z libovolného počtu hledisek.

Výsledkem automatické obsahové analýzy je tabulka kategorií uspořádaných podle vah výskytů jednotlivých výrazů v jednom textu nebo souboru textů.

kategorie	výskyt	$T_1, T_2 \dots T_n$	T_{celkem}
-			
<i>Kategorie A</i>	<i>hodnota</i>	<i>hodnota</i>	<i>hodnota</i>
<i>Kategorie Z</i>	<i>hodnota</i>	<i>hodnota</i>	<i>hodnota</i>

Tabulku výskytů kategorií jednoho textu poskytující informaci o jeho obsahové struktuře lze např. využít pro popis textu ve vyhledávacích systémech

Tabulka výskytů souboru textů je podkladem pro obsahovou analýzu. Obsahovou analýzou zde rozumíme analýzu podobnosti obsahových struktur souborů textů. Výsledkem je možnost výzkumu vývoje sledované problematiky v časových řadách, vytvářet na základě zjištění údajů z minulosti odhady do budoucnosti apod.

Z knihovnického hlediska je důležitá možnost uspokojovat velice specifické a podrobné požadavky uživatele. Uživatel se již nemusí uspokojit s vyhledáním nepřehledného množství dokumentů na svůj dotaz, ale může získat, pokud formuluje přesně svůj dotaz, odpověď na to, jak se formulovaný problém vyvíjel, může vyjmout z rozsáhlejších monografií pouze tu část, která se zabývá jeho problémem důkladněji apod.

Kromě podkladů pro obsahovou analýzu poskytuje systém TextQuest podklady pro velmi zajímavá praktická využití: Měření čtivosti, čtenářské obtížnosti textu, využitelný zejména v pedagogické praxi při tvorbě učebnic a učebních textů odstupňovaných dle didaktické náročnosti pro jednotlivé stupně.

Čtivost textu

Problematika čtivosti je ve veřejném knihovnictví prakticky málo využitelná. Ve školství, zejména v nakladatelské činnosti učebnic má rozhodující význam při stanovení rozhodování, jaký stupeň obtížnosti jazyka zvolit pro určitý věkový stupeň žáka.

Měření jazykové obtížnosti textu. Čeština má z hlediska měření čtivosti textu ve srovnání s angličtinou specifické zvláštnosti. Proto nejsou anglické míry čtivosti vždy použitelné. V naší praxi je například znám tzv. Mistríkův vzorec, který měří:

- délku věty ve slovech
- délku slova ve slabikách
- počet všech slov
- počet všech různých slov

Při měření obtížnosti textu se vychází se z hypotézy:

- čím je věta delší, tím složitější je model skutečnosti, předkládaný čtenáři,
- čím je slovo delší, tím obtížněji je čtenář vnímá (délka též svědčí o frekvenci užívání slova. Většina frekventovanějších slov se díky komunikačním mechanismům zkracuje.
- počet rozdílných slov: rozdílná slova ztěžují čtenáři text tím, že častěji naráží na slova, která dosud v předchozím textu nevyskytla.

System TextQest používá následující algoritmus

Subsystem měření čtivosti umožňuje používat 8 různých vzorců čtivosti, založených na měření syntaktických kritérií textu. Oproti jiným vzorcům nepracuje se vzorcem 100 slov, ale s celým textem či jeho částmi.

Hodnota vzorce je mezi 0-100. Nejvyšší hodnoty dosahují texty nejlépe čtivé.

Jako ukázkou uvádíme nejznámější – Flescheho vzorec:

$$REI = 206.835 - \left(\frac{\text{počet slabik}}{\text{počet slov}} * 0.864 \right) - \left(\frac{\text{počet slov}}{\text{počet vět}} \right)$$

Závěr

Naplnit vizi společnosti znalostí, neznamena jenom dosažení toho, že každému bude stát na stole počítač, ale především dosažení schopnosti eliminovat z gigabytů informací ty, jimiž stojí za to se zabývat, investovat do systémů, které nahradí potřebu číst a analyzovat tytéž soubory dokumentů, tisíci uživateli každým z jednoho jediného hlediska, systémem analýzy obsahu textu jednou provždy.

Tyto požadavky nelze realizovat sebelépe organizovanou manuální ani intelektuální cestou, ale pouze za přispění technologií, jejichž tvorby se účastní lingvisté, programátoři, kognitivní vědci a patrně i psychologové a sociologové.

***e*KNIHOVNA – JEDNODUŠE A RYCHLE VŠE NA WEBU**

Vlastimil Mrázek, M2000 Nymburk

Popis jednotlivých modulů

WWW katalog eKnihovny

www katalog eKnihovny je moderní fulltextový vyhledávací systém v knihovnickém katalogu, který umožní jednoduše, rychle a komfortně vyhledat potřebné dokumenty v knihovně. Vlastní zobrazení výsledků vyhledání je řešeno přes šablony HTX (serverem zpracované HTML stránky). Díky šablonám HTX již nejste svázáni pevným designem běžných WWW katalogů. Jednoduchou změnou HTX šablony můžete dosáhnout precizního vzhledu, který ladí se statickými stránkami. Dále obsahuje komfortní rezervaci jednotlivých dokumentů, které může být propojeno s knihovnickým systémem .

Systém v žádném případě nenahrazuje stávající knihovnické systémy provozované v sítích LAN. Je jen dokonalou nadstavbou pro vyhledávání dokumentů na Internetu nebo Intranetu s možností on-line napojení na Váš stávající knihovnický systém.

Hledání – systém disponuje moderním fulltextovým vyhledávacím mechanismem, který pracuje samostatně pro každou vyhledávanou položku. To znamená, že nemusíte pro vyhledání dodržovat pořadí ani délku slov v jednotlivých vyhledávacích polích. Můžete dokonce všechny pole kombinovat dohromady, aniž byste byli omezeni počtem zadaných slov. Nejste dokonce ani omezeni vyhledávacími položkami. Položky pro vyhledávání si můžete určit sami.

Položky pro hledání – jméno autora
název dokumentu
nakladatel
edice
klíčové slovo
ISBN ... další si můžete určit sami

Výstupní stránky – všechny výstupní stránky s vyhledanými hodnotami jsou šablony HTX (serverem zpracované HTML stránky). Tyto šablony můžete jednoduše měnit, čímž dosáhnete precizního vzhledu, který se přizpůsobí statickým stránkám. Jednoduše můžete také měnit zobrazované položky. Každá položka

v katalogu má své vlastní jméno, které je vloženo jako běžný HTML text do šablony HTX. Takto si můžete vytvořit libovolné množství dalších stránek, např. pro odkazy atd.

Data katalogu – jednotlivá data (dokumenty) je možné importovat ze všech systémů, které mají export do tvaru ISO, UNIMARC nebo ze systémů pracujících s databázemi podporující ODBC. Již připravené napojení: **LANius, Clavius, MAKS, KP-sys**.

Rezervace dokumentů (knih) – systém je vybaven komfortní rezervací jednotlivých dokumentů. V systému pracujícím off-line (bez přímého napojení na knihovnický systém v reálném čase) se zasílá žádost o rezervaci pomocí e-mailu. V systému pracujícím on-line (s přímým napojením na knihovnický systém v reálném čase a s možností on-line rezervace) se zapíše rezervace přímo do knihovnického systému. Již připravené napojení: **LANius, Clavius**.

On-line napojení – systém lze on-line napojit na stávající knihovnický systém. Umožňuje sledovat stav jednotlivých dokumentů (počet dokumentů celkem, půjčeno) a stav čtenářských kont. V systémech, které podporují on-line rezervaci, umožňuje rezervovat přímo přes www prohlížeč.

Systémové požadavky – operační systém LINUX (poskytován zdarma) nebo UNIX nebo Windows 95/98 NT
osobní počítač s procesorem Pentium Celeron 400 MHz komp.

Reference – Knihovna Bedřicha Beneše Buchlovana Uherské Hradiště

<http://www.knihovnabbb.cz>

Městská knihovna Ústí nad Orlicí

<http://www.usti.cz/knihovna.html>

Demo knihovna – <http://knihovna.m2000.cz>

WWW stránky v eKnihovně

WWW stránky v eKnihovně můžete vytvářet velmi jednoduše. eKnihovna používá dva typy www stránek. Statické a dynamické. Statické www stránky můžete vytvořit kdekoli a jen je odešlete na server eKnihovny přímo z www prohlížeče. Dynamické www stránky můžete vytvořit přímo v prostředí eKnihovny pomocí šablon, které Vás provedou vlastní tvorbou stránky. Tato je uložena přímo na serveru eKnihovny.

Informace o zaměstnancích v eKnihovně

V eKnihovně můžete evidovat informace o zaměstnancích (pracovnících) knihovny. Tímto vytvoříte seznam kontaktů. Zobrazované informace si můžete

zvolit. Seznam zaměstnanců slouží zároveň pro přístup do eKnihovny. Po přihlášení je povolen přístup do jednotlivých sekcí s předem definovanými právy (nic, číst, psát..)

e-mailové schránky v eKnihovně

eKnihovna umožňuje přistupovat k mailovým schránkám přes www prohlížeč. Vlastní mailové schránky mohou být kdekoli. Samozřejmě nevhodnějším řešením je umístit poštovní server přímo na server, kde běží eKnihovna.

Nástěnky – noviny v eKnihovně

eKnihovna umožňuje vytvářet informační nástěnky přímo z www prohlížeče. Informační nástěnka je něco jako noviny nebo časopis. Můžete vytvářet rubriky a v nich publikovat.

On-line fóra v eKnihovně

eKnihovna umožňuje vytvářet on-line fóra, chaty atd. Jednoduše založíte nové fórum nebo chat na jakékoli téma.

Plán akcí v eKnihovně

eKnihovna umožňuje vytvářet plán akcí knihovny nebo jiných subjektů. Jednoduše založíte nový okruh akcí a do nich budete přidávat nové akce. Vše přes www prohlížeč.

SDÍLENÁ KATALOGIZACE V PROSTŘEDÍ CASLIN - SOUBORNÉHO KATALOGU ČR

Zuzana Hájková, Státní vědecká knihovna České Budějovice

Eva Svobodová, Národní knihovna ČR

Od 1.1. 2000 je na Internetu zpřístupněn CASLIN - Souborný katalog ČR - knihy pod systémem ORACLE. Každému uživateli, který vstoupí na adresu www.caslin.cz je umožněno vyhledávat v bázi Souborného katalogu ČR - knihy (dále jen SK) a výsledky dotazů ukládat do schránky nebo vytisknout. Možné je též získat základní informace o vlastníkovi nalezeného dokumentu a propojit se na jeho www stránky, popřípadě odeslat zprávu na jeho e-mailovou adresu.

Pokud má uživatel zájem využívat další funkce souborného katalogu, ke kterým patří

- stahování (export) nalezených záznamů
- připisování lokační značky k nalezeným záznamům
- editace záznamů, ke kterým má uživatel vlastnické právo
- vytváření nových záznamů uvnitř souborného katalogu

je třeba, aby se stal registrovaným uživatelem, tj. aby mu bylo správcem SK přiděleno: **uživatelské jméno a heslo, kategorie**, která ho opravňuje k využívání konkrétního spektra služeb, a pokud se rozhodne dodávat do katalogu svoje data také **váha**, která vyjadřuje kvalitu dodávaných záznamů a rozhoduje v případě, že do katalogu přijdou současně dva stejné záznamy, který bude do katalogu přijat a ze kterého bude převzata pouze lokační značka (popř. signatura) vlastníka dokumentu. Uživatel též získává přístup na FTP server SK.

Váha se uživateli přiděluje na základě analýzy vzorku jeho dat. Původně se tato analýza prováděla pouze hlavoručně, v tuto chvíli je k ní možno již využít řadu automatizovaných formálně logických kontrol, které dopomohou k tomu, aby všechny nedostatky v datech byly odhaleny a popsány najednou a zmenšil se tak počet vzorků, které si nový dodavatel se správcem musí vyměnit, než bude knihovna přijata mezi stálé dodavatele.

Přechodem na ORACLE se rozšířily nejen možnosti pro uživatele, ale především se zjednodušila samotná správa SK a několikanásobně urychlily procesy související s přijímáním a importováním dat. Zpracování dávkově dodávaných záznamů probíhá zcela automaticky. Systém je schopen bez zásahu správce přijmout a identifikovat soubor dat, provést formálně logické kontroly, importovat vyhovující data a vytvořit statistiku jak pro správce tak pro dodavatele dat. Nová data může dodavatel předat do SK na disketě, umístit do příslušného pro-

storu na FTP server nebo předat pomocí volby Zaslání záznamů do SK (stažením souboru ze svého počítače).

Jedinou podmínkou pro to aby, naimportování dat mohlo proběhnout zcela bez zásahu správce, kterou je třeba ze strany dodavatel dodržet při předání dávky, je pojmenování zasláního souboru v souladu s názvovou konvencí. Délka názvu datového souboru je 8+3 tedy 11 znaků. Prvních 6 znaků názvu tvoří sigla instituce, znaky 7 a 8 popisují použitou znakovou sadu a znaky 9, 10 a 11 popisují formát dat (např. aba001kg.vfi). Pokud dodavatel zasílá současně více souborů může je odlišit číslem na konci názvu souboru (např. aba001kg.vfi10 nebo aba001kg.vfi20). Pokud tato podmínka dodržena není, systém vyrozumí správce, ten soubor přejmenuje a vpustí zpět do procesu zpracování. Správce zasahuje také v případě, že zaslání data neodpovídají váze, která byla knihovně přidělena - a to jak v případě, že jsou data méně nebo naopak více kvalitní. (Podrobnější informace o názvové konvenci, systému přidělování vah apod. lze nalézt v Zadáání pro vývoj aplikací v systému ORACLE na adrese <http://www.caslin.cz:7777/caslin/zadani2.html>).

K 26.6.2000 má Souborný katalog ČR - knihy celkem 605048 originálních záznamů ze 42 knihoven. V tabulce 1. je zpracován přehled kolik záznamů, která knihovna doposud dodala. Nízká čísla u některých knihoven jasně ukazují, které knihovny jsou teprve na počátku spolupráce s SK ČR. O spolupráci od začátku roku projevíly zájem další čtyři knihovny, které v tabulce zatím nejsou zahrnuty.

Tab. I - přehled počtu dodaných záznamů od konkrétních knihoven

ABA001	405 955	BOA003	26 815
ABA003	1 980	CBA001	7 252
ABA004	4 781	CBB001	1 298
ABA006	18 309	CBD001	724
ABA007	3 760	CBD005	74
ABA008	3 810	CHD001	5
ABA009	11 134	HKA001	4 808
ABA012	3 222	KLK001	2 666
ABA013	8 733	LIA001	8 565
ABA601	945	OLA001	14 340
ABB033	77	OPD001	1 435
ABB040	512	OSA001	9 689
ABB076	340	OSD002	45
ABB083	2 414	OSK017	105
ABC004	213	PAD001	177
ABC023	2 958	PNA001	1 733
ABC163	3 192	PND002	396
ABD027	640	PND003	389
ABE310	511	PND007	203
BOA001	40 550	ULG001	5 276
BOA002	4 469	ZLD002	546

V souborném katalogu může uživatel najít mezi vlastníky hledaných dokumentů i sigly řady jiných institucí než těch, které jste našli v Tabulce I. Jedná se celkem o 342 dalších institucí mezi nimiž je i 102 institucí ze Slovenska. Důvodem je skutečnost, že základem báze SK se stala báze konferencí, která se po řadu let před rozdělením Československa budovala tehdy ještě v odd. CEZL v systému ISIS. Představovala více než 7000 titulů materiálů ze zahraničních konferencí a více než 2000 z nich vlastnily slovenské instituce (celkem ve 2262 případech můžete nalézt jako vlastníka vyhledaného dokumentu slovenskou institucí). Sigly těchto institucí se bohužel v SK nedají dešifrovat - z katalogu však existuje odkaz na www adresu UK v Bratislavě, kde je možno v příslušném adresáři vyhledat informace o sigle.

Zbývajících 240 sigel českých knihoven se do báze dostalo, buď stejným způsobem jako sigly slovenských knihoven nebo v procesu testování jedné z nových funkcí souborného katalogu - připisování sigel. V rámci tohoto testu byly připisány sigly patřící 38 různým českým knihovnám k cca 360 záznamům již existujícím v SK. Funkce „připis sigly“ včetně převzetí záznamu po připisání sigly tak byla vyhodnocena jako zcela spolehlivá.

SK je katalogem heterogenním. Stejně jako dodávat tak i přebírat (exportovat) záznamy uživatel může v různých formátech a v různém kódování. Pro ty, kteří by měli zájem pouze o přebírání dat, je jistě důležitá informace v jakých formátech a kódováních je možné z SK data přebírat:

Formát souborů dat:

- Řádkový UNIMARC (manuál UNIMARC) používá pro označení stopslov v Latin 2 PC znaky l ě
- UNIMARC ISO 2709 (manuál UNIMARC, Záznam pro souborný katalog UNIMARC) používá pro označení stopslov v Latin 2 PC znaky l ě
- Výměnný formát ISO 2709 (manuál CDS/ISIS) používá pro označení stopslov znaky <>
- Exportní soubor z ALEPH používá pro označení stopslov znaky <<>>
- Výměnný formát, exportní soubor ze systému CDS/ISIS (je totožný s ISO 2709, ale rozsegmentovaný na řádky po 80 znacích). používá pro označení stopslov znaky <>

Znakový repertoár:

Abecedy na základě latinky, přípustné kódy jsou:

- ISO 646 nebo ISO 5426 (manuál UNIMARC ,Příloha J)
- veškerá diakritika kódována pomocí GIZMO notace (tabulka GIZMO notace instrukce Záznam pro souborný katalog, příloha H)
- kód PC Latin 2 (Microsoft Code Page 852) + GIZMO
- kód Kamenických + GIZMO
- UNICODE UTF 8
- ISO 8859-2 + GIZMO

Exportovaná data si může uživatel převzít e-mailem, nechat vystavit na příslušném místě FTP serveru SK (uvažuje se i o možnosti vystavení na FTP serveru konkrétní knihovny, ale tato možnost dosud nefunguje), popřípadě může soubor pro export stáhnout přímo do vybraného adresáře na svém počítači. Exportovat lze jak jednotlivé záznamy, tak prostřednictvím k tomu určené schránky i větší počet záznamů najednou. V praxi tuto možnost - exportovat záznamy - zatím běžně používá pouze NK ČR. Pro potřeby tvorby České národní bibliografie došlo od počátku roku 2000 k vyexportování 15291 záznamů. Ostatní knihovny si (podle statistiky pro správce) exportování záznamů pouze vyzkoušely. Větší počet záznamů zatím z SK převzal pouze Obor knihovnictví NK ČR - celkem 41 záznamů.

Poslední funkcí, která neodlučně patří ke sdílené katalogizaci je editace již dodaných záznamů popř. vytváření nových záznamů přímo v prostředí souborného katalogu. K tomu slouží speciální formuláře, vytvořené v JAVA. Pro editaci je k dispozici vstupní formulář, který zobrazí kompletní obsah editovaného záznamu a který zároveň umožní zpracovateli přidat do záznamu libovolné další povolené pole. Před uložením editovaného záznamu, má uživatel možnost zkontrolovat záznam na UNIMARC a následně opravit případné nedostatky. Také při vytváření nového záznamu nabízí SK uživateli speciální formulář, který obsahuje všechna pole minimálního záznamu. Uživatel ale tento formulář není povinen využívat a má možnost vytvořit si formulář vlastní - s takovým výběrem polí a podpolí, které bude chtít při katalogizaci svého fondu vyplňovat, tento formulář si libovolně pojmenovat a uložit pro pozdější využití. Možné je i to, že část údajů, které předpokládá, že se v jeho záznamech budou opakovat si může předvyplnit. Takto může vytvořit libovolný počet vlastních formulářů. Jedinou podmínkou pro uložení vlastního formuláře je dodržení pravidla, že ve formuláři jsou přítomna všechna pole minimálního záznamu pro SK.

Před uložením nově vytvořeného záznamu do SK prochází záznam testem na UNIMARC, formálně logickými kontrolami a testem na duplicitu, stejně jako záznam, který přichází dávkově. V případě, že je během ukládání záznam vyhodnocen jako duplicitní - jsou porovnány váhy přidělené jednotlivým knihovnám, které duplicitní záznamy zpracovaly a je přijat záznam s vyšší vahou. V případě, že záznamy mají váhu shodnou, zůstává v bázi záznam, který byl přijat jako první a z nového záznamu se přebírají pouze lokální údaje. K této situaci, ale bude zřejmě docházet jen ojediněle - neboť předpokládáme, že katalogizátor před vytvořením nového záznamu prověří dostupnost záznamu v SK a dá přednost připsání své sigly k již existujícímu záznamu a jeho převzetí než k jeho opětovné katalogizaci.

V tuto chvíli SK poskytuje služby všem uživatelům, kteří potřebují vyhledávat konkrétní monografické dokumenty, získat informaci o jejich vlastníkovi, zviditelnit své fondy v prostředí SK, zjednodušit práci svým katalogizátorům, či využít prostředky SK ke katalogizaci vlastních fondů. Další funkcí, kterou se do konce roku 2000 SK chystá nabídnout je MVS.

SERIÁLY V CASLIN - SOUBORNÉM KATALOGU ČR A SYSTÉM ORACLE

Danuše Vyoraláková, Národní knihovna ČR

Jednou ze tříází CASLIN - Souborného katalogu ČR je báze zahraničních periodik (KZP), která obsahuje zahraniční periodika uchovávaná ve fondech ústředních a státních vědeckých knihoven, většiny vysokoškolských knihoven, knihoven ústavů AV ČR, řady lékařských knihoven a knihoven dalších institucí v ČR a samozřejmě ve fondu Národní knihovny ČR. V červnu 2000 báze obsahovala přes **55 000 záznamů zahraničních periodik**, počet záznamů však rychle roste díky postupující **retrokonverzi**. V roce 1999 se podařilo obeslat všechny ústřední, vysokoškolské a státní vědecké knihovny, ale i odborné a veřejné knihovny, které měly nahlášených alespoň 10 odebíraných titulů. Je potěšitelné, že zhruba 80% soupisů se vrátilo vyplněných a údaje z nich byly do báze zpracovány. Od konce roku 1999 jsou zpracovávána hlášení pro rok 2000 (knihovny hlásí periodika objednaná na daný rok).

1. Správa dat v systému CDS/ISIS

Báze KZP-Zahraníční periodika je zatím stále **budována v systému CDS/ISIS** a v pravidelných, přibližně třítydenních intervalech **konvertována do Alephu**. Přístupná je uživatelům na internetu na URL **<http://www.caslin.cz>**. Obsahuje zahraniční periodika, včetně slovenských titulů, u nichž je odběr uváděn od roku 1993 (tedy od rozdělení Československa). Záznam obsahuje základní údaje - název periodika, ISSN, místo vydání, název vydavatele, zemi vydání, variantní názvy, název předcházejícího/následujícího časopisu, jazyk periodika a třídník MDT. V bázi lze vyhledávat pomocí rejstříků, v nichž lze použít následujících indexů

- názvy
- korporace
- ISSN

K vyhledávání slouží i selekční termíny, kde jsou k dispozici

- slova z názvů
- slova z názvů korporací (vydavatelů)
- ISSN
- MDT
- zemi vydání

- jazyk dokumentu

V abecedním rejstříku názvů jsou řazeny též klíčové názvy převzaté z báze ISSN bez úprav, tj. bez diakritiky. Zkratky jsou odděleny tečkami a názvy jimi začínající jsou v abecedě předřazeny.

Na rozdíl od předcházejících let probíhá **aktualizace** od roku 1999 tak, že knihovny upravují soupis periodik vytištěný správcem souborného katalogu z báze KZP, který obsahuje tituly označené v předchozím hlášení jako odebírané/objednané. Podařilo se tak získat údaje nejen od knihoven pravidelně spolupracujících s oddělením souborných katalogů, ale i od knihoven, které kontakty s OSK neudržovaly. Současně se soupisy byl rozesílán formulář k aktualizaci alespoň základních informací o knihovně, a tak byly rovněž aktualizovány údaje v bázi Adresář knihoven a informačních institucí ČR, který je budovaný jako součást CASLIN - Souborného katalogu ČR.

Do konce roku 1999 byly roky odběru uváděné ve dvou polích: „Ve fondu“ (od roku 1991) a „Retro“ (od nejstarších dob do roku 1990). Toto rozdělení, které vzniklo z provozních důvodů v počátku budování báze, ztratilo opodstatnění, a tak koncem roku 1999 oddělení automatizace NK ČR zpracovalo program na spojení obou údajů. Nyní jsou údaje o odběru uvedeny v jednom poli pod návěštím „Ve fondu“. Odběratel je označen siglou (šestimístný kombinovaný znak složený ze tří písmen a tří čísel, jež slouží k přesné identifikaci knihovny). Dešifrování sigly umožňuje přechod do báze ADR, zatím bohužel jen přes změnu báze dat. Pomlčkou za rokem je označován trvající odběr periodika, za lomítkem je uváděn údaj o roku aktualizace, tj. ve kterém roce byly do báze zaneseny údaje získané na základě informací dané knihovny.

	Název	SIGHT AND SOUND
	Korporace	BRITISH FILM INSTITUTE
	ISSN	0037-4806
	Země vyd.	GB
	Vydáno	London : British Film Institute
	Ve fondu:	ABA001 : 1969-71,73-79,82-85,91-98 /akt.1999 , sg. Pc 4351
	Ve fondu:	ABA013 : 1956-60
	Ve fondu:	ABC117 : 1989-90
	Ve fondu:	ABC135 : 1943-47,49,51-58,60-61,63-64,80- /akt.1999
	Ve fondu:	ABD001 : 1999 /akt.1999
	Ve fondu:	ABD020 : 1973-74,76-77,97- /akt.1997
	Ve fondu:	ABE334 : 1991- /akt.1999
	Ve fondu:	BOD001 : 1969-79
	Ve fondu:	OLD012 : 1993- /akt.2000
	Ve fondu:	ABG001 : 1957-58,65-66,98- /akt.2000
	MDT	778.5
	Násl.náz.	MONTHLY FILM BULLETIN

Pokud je odběr nejistý (dary, výměna ap., případně skluz) je za pomlčkou otazník, v případě větších skluzů je tento údaj uveden slovně. Ukončený odběr nebo období, ve kterém knihovna časopis získávala, je vyznačeno uzavřeným intervalem (např. 1991-95). V záznamu je rovněž uváděna signatura, pokud ji knihovna uvedla ve svém hlášení, stejně jako doba, po kterou knihovna časopis uchovává ve svém fondu. Pokud odebírané ročníky nejsou úplné, je tato informace rovněž uvedena.

	<i>Název</i>	BRIGHAM YOUNG UNIVERSITY STUDIES
	<i>Korporace</i>	BRIGHAM YOUNG UNIVERSITY
	<i>Země vyd.</i>	US
	<i>Vydáno</i>	Provo : Brigham Young University
	<i>Ve fondu:</i>	ABA001 : 1964- /akt.1999 , sg. Pd 5697
	<i>Ve fondu:</i>	BOA001 : 1989-90
	<i>Ve fondu:</i>	BOD001 : 1965-74,76-80,91-96 , r.96 neúpl.
	<i>MDT</i>	001
	<i>MDT</i>	378

Současně s aktualizací dat o odběru se správce snaží o redakci celé báze. Jde o podchycení návaznosti ve vydávání jednotlivých titulů, doplnění názvů a ISSN předcházejících /navazujících titulů, o správnost uváděných ISSN, o snižování duplicit záznamů, které v bázi vznikly především v první fázi, kdy byly čerpány záznamy z několika různýchází, o doplňování třídníků MDT ap. Základním vodítkem správnosti údajů je především mezinárodní báze ISSN compact, i když ani ona není vždy přesná, báze ZDB-Zeitschriftendatenbank (DBI), příp. Ulrich's international periodicals directory. V případě, že se údaje neshodují, jsou konzultovány s knihovnou a pak upraveny na základě jejího zpřesnění, lze využít i kopii titulního listu periodika. Nepodaří-li se údaje z žádného zdroje získat, zůstávají v bázi stručné záznamy s názvem a některým ověřeným údajem a se siglou knihovny, která časopis odebírá, včetně nahlášených roků odběru.

Ne všechny knihovny však dodržují pokyny, které od správce báze dostanou a přistupují ke zpracování s invencí sobě vlastní. Soupisy zpracované „efektivně“ z pohledu knihovny jsou však pro aktualizaci údajů v bázi souborného katalogu pracnější, protože je nutné vyhledávat jednotlivé tituly (na rozdíl od zpracování soupisu, kdy se tituly odebírané jednou knihovnou vyhledají najednou a upravují se pouze změny v odběru). Navíc ne vždy knihovny uvádějí přesné údaje (chybné ISSN, ISSN předcházejících titulů, různá místa vydání, různé podnázvy, variantní názvy ap.), ty je pak třeba jednotlivě vyhledávat a ověřovat nejen v bázi KZP, ale i v ostatních zdrojích. Teprve po prověření údajů jsou zaneseny údaje o periodiku a jeho odběru do báze KZP. Proto takto zpracovaná hlášení značně zpomalují celý proces aktualizace údajů v bázi. Pokud titul v bázi není, využívají se k ověření všech potřebných údajů o periodiku,

včetně případných návazností na předcházející tituly i k doplnění údajů o začátku/konci vydávání, periodicitě, znaků MDT ap. výše uvedené zdroje, a potom je záznam zanesen do báze KZP.

Základními údaji o periodiku by měly být údaje knihovny. Protože však hlášení knihoven (ale i ostatních zdrojů) nejsou vždy přesná, stala se závazným zdrojem pro správnost údajů o periodiku báze ISSN compact. Nevyřešené rozpory jsou uvedeny v poznámce záznamu.

Vzhledem k velikosti báze začíná být systém ISIS v současné době pro budování báze omezujícím faktorem stejně jako jeho technické možnosti. Další rozvoj báze, tj. **zvýšení aktuálnosti** informací o dostupnosti zahraničních časopisů ve fondech knihoven ČR a **zkvalitnění uživatelského přístupu** k těmto informacím, je proto spojen s probíhajícím přechodem pod systém ORACLE.

2. Správa dat v systému ORACLE

V současné době je zpracováván program pro správu báze seriálů, který vychází ze zkušeností přípravy softwaru pro bázi SKK (Souborný katalog ČR-tištěné monografie), musí však zohlednit specifika zpracování seriálů a jejich správy v rámci souborného katalogu.

Přechod báze seriálů CASLIN - Souborného katalogu ČR do systému ORACLE směřuje ke zkvalitnění všech dosud poskytovaných služeb uživatelům a také k vývoji takových aplikací, které umožní služby nové. Báze seriálů bude mít kromě funkce informační možnost sdílené katalogizace, on-line aktualizace odběru seriálů a přímého napojení na meziknihovní výpůjční služby, a to při zachování všech současných standardů pro dodavatele a příjemce dat. Dalším důležitým cílem je značná automatizace všech činností spojených se správou bází Souborného katalogu ČR včetně analýzy vstupních dat, a to s maximálním využitím k tomu účelu dosud vytvořených softwarových prostředků.

Báze SKK a SKS (Souborný katalog ČR-seriály) budou fyzicky oddělené, bude však možné v nich vyhledávat současně. V úvodu vyhledávání si uživatel může vybrat vyhledávání ze všech dokumentů nebo právě jen v bázi seriálů. Předpokládá se možnost vyhledávání podle celých názvů (a to i názvů obálkových, souběžných nebo variantních) i podle jednotlivých slov z názvů, podle ISSN (i chybných) podle názvu edice, korporací, MDT i klíčových slov. Proto i obrazovky pro vyhledávání/zpracování zachovají charakter obrazovek uživatelských pro bázi SKK, která je dnes již přístupná na adrese www.caslin.cz.

Pro zobrazení výsledků dotazu si uživatel může vybrat několik formátů zobrazení. Po zadání dotazu se výsledky zobrazí ve formátu *List* (jde vlastně o seznam, v němž se zobrazí základní údaje: ISSN, název dokumentu, země vydání a roky odběru).

Po označení vybraného titulu se zobrazí záznam ve vybraném formátu (*UNIMARC, ISBD, short, long, dynamický*) s údaji o odběratelích (sigla vlastníka a roky odběru, u nichž zůstane zachována současná podoba) a signatura, po-

kud ji knihovna uvede, doba uchovávání seriálu, příp. poznámky stejně jako je tomu dnes. Součástí záznamu bude i váha záznamu přidělena systémem na základě analýzy kvality záznamu.

Běžný uživatel bude moci ze souborného katalogu exportovat jen vybrané údaje, tisk dat se předpokládá jen ve formátu *short*. Uživatel bude mít možnost ukládat vyhledaná data do schránky a objednat si kopii článku přes MVS, stejně jako je tomu u báze SKK.

Zkvalitnění a zpřesnění údajů o odběru seriálů přinese možnost **přímé komunikace** knihoven se souborným katalogem. V systému ORACLE budou knihovny moci dodávat nové záznamy v elektronické podobě obdobně jako je tomu u monografií, to znamená, že zašlou nové záznamy správci báze na disketu nebo na ftp server. Předpokládá se spolupráce s jinými systémy, proto nová data, pokud budou dodána v jiném povoleném formátu, projdou konverzí vstupních dat do řádkového formátu UNIMARC. Tyto záznamy projdou formálně logickou kontrolou a testem na UNIMARC. Pak systém záznamům přidělí váhu, současně budou nové záznamy testovány na duplicitu pomocí tří klíčů. Takto prověřené záznamy budou rozděleny do tří souborů podle porovnání na duplicitu. Tyto soubory budou správci k dispozici k ruční kontrole. Teprve potvrdí-li správce správnost dat, budou naimportována do báze SKS. Nové záznamy, které neprojdou automatickou formálně logickou kontrolou budou zasílány zpět zpracovateli k opravě. Duplicitní nebo jinak nestandardní záznamy budou uloženy do souboru pro zpracování správcem báze.

Pověřený pracovník spolupracující knihovny bude moci zpracovávat do báze nové záznamy online. Při vytváření nového záznamu nabídne souborný katalog uživateli formulář bibliografického záznamu, který vychází z požadavků minimálního záznamu a neobsahuje nepovolená pole. Takto zpracované záznamy budou rovněž uloženy do příslušného adresáře a projdou stejnou kontrolou jako záznamy dodávané dávkově.

Přesnější informace o odběru periodik umožní zpracovávání **aktualizace odběru online**. Znamená to, že pověřený pracovník spolupracující knihovny si vyhledá periodika/seriály, které při poslední aktualizaci knihovna nahlásila jako odebírané. V takto vybraném soupisu ve formátu *list* zpracovatel označí tituly určené k úpravě údajů. Pro tento účel se otevře pole 910 jen s údaji zalogované knihovny. Do určených podpolí zanesou pracovník změny odběru. Po automatické kontrole, zda je vyplněno podpole r v poli 910, systém uloží do záznamu datum aktualizace. Při velkém množství titulů určených ke zpracování si celý soubor zpracovatel uloží do schránky a zpracovává ho po částech. K již existujícímu záznamu může obdobným způsobem připsat svoji siglu s rokem/y odběru, případně signaturu. Úpravy lze provádět i u jednotlivých titulů v průběhu celého roku.

CASLIN
Souborný katalog ČR - seriály
PŘÍPSÁNÍ SIGLY - AKTUALIZACE ODBĚRU

Přípsání sigly - aktualizace odběru **i**
Zkontrolujte siglu a vyplňte nebo upravte roky odběru .
(Vyplnění ostatních údajů není povinné.)

Sigla: **ABA010**

Roky odběru:

Svazky:

Signatura:

Poznámka:

Uchovávání:

Pokračovat

Pomocí vstupních formulářů bude moci vlastník záznamu rovněž editovat a doplňovat bibliografické údaje v záznamu uloženém v bázi. I tyto změny budou hlášeny správci báze. Po úpravách a prověření správcem proběhne před vlastním uložením dat do báze opět automatická kontrola na správnost údajů.

Rozšíření služeb oproti dosavadnímu způsobu zpracování báze KZP představuje pro oprávněného uživatele, zařazeného do konkrétní kategorie, možnost stáhnout z báze SKS záznamy do své báze za podobných podmínek jako je tomu u báze SKK.

Předpokládáme, že přechodem do systému ORACLE se urychlí zpracování aktuálních údajů o odběru periodik, především u velkých knihoven (STK, Akademie věd, SVK ap.), sjednotí se na maximální možnou míru zpracování seriálů, rozšíří se možnost spolupráce se speciálními knihovnami. Do báze SKS budou po přechodu do nového systému zahrnuta i česká periodika. Přínosem bude i možnost **přímého propojení s bází ADR-** Adresář veřejných knihoven, který je součástí Souborného katalogu ČR a odtud přímo na webovské stránky knihovny, pokud jsou v adresáři uvedeny.

Na závěr bych chtěla uvést, že hlášení o odběru zahraničních periodik vychází stále ještě z vyhlášky 110/65 Sb. o celostátní evidenci zahraniční literatury. Vždy však záleželo více na uvědomění si výhodnosti vzájemné spolupráce než na naplnění povinnosti dané vyhláškou. Je potěšitelné, že s rostoucím rozvojem počítačové techniky a přístupem knihoven na internet se spolupráce knihoven se souborným katalogem stále zlepšuje a rozšiřuje se i počet knihoven, které se samy o spolupráci hlásí. A tak až budete hledat informaci o tom, zda je nějaký zahraniční časopis v některé z našich knihoven, obraťte se na **www.caslin.cz**.

PROJEKT ELVIL2000 - ELEKTRONICKÁ LEGISLATIVNÍ VIRTUÁLNÍ KNIHOVNA INFORMACE O PROJEKTU

Anna Lhotská, Parlamentní knihovna, Praha

Již v roce 1997 oslovil koordinátor mezinárodního projektu ELVIL - Stockholmská univerzitní knihovna - knihovnu a odbor informatiky Poslanecké sněmovny Parlamentu ČR s nabídkou účastnit se prací na projektu ELVIL2000, který měl volně navazovat na výsledky projektu ELVIL. Po prostudování základních cílů tohoto projektu jsme se rozhodli nabídku přijmout. Koncem roku 1998 byla podepsána smlouva a v lednu 1999 byly práce na projektu zahájeny.

Základní informace o projektu.

Projekt [ELVIL2000](#) je součástí čtvrtého rámcového programu Evropské komise v oblasti výzkumu a technologického vývoje, v sekci Telematics for Libraries. Jedná se o mezinárodní projekt, jehož hlavním koordinátorem je Stockholmská univerzitní knihovna. Dalšími řešiteli jsou De Montford University (Velká Británie), Universitat Oberta de Catalunya (Španělsko), Biblioteka Sejmowa (Polsko) a také Poslanecká sněmovna Parlamentu České republiky (prostřednictvím odboru informatiky a Parlamentní knihovny). Dalšími přidruženými partnery jsou organizace poskytující přístup k parlamentním databázím a dalším zdrojům právních a legislativních informací, např. Švédský parlament, Evropský parlament, anglická firma Context Ltd. (poskytovatel britské parlamentní databáze POLIS), Diputatio de Barcelona, Stocholmská veřejná knihovna a další.

Základní cíle projektu.

Základním cílem projektu je vytvořit „Akademický portál k evropským právním a politickým informacím na Internetu“ a tím zlepšit možnosti přístupu k těmto informacím a jejich efektivnímu využití. Dosažení tohoto cíle bylo rozděleno do čtyř základních pracovních sekcí:

1. Vytvoření jednotného webovského rozhraní a jednotného přístupu k parlamentním databázím účastnických států a k případným dalším zdrojům relevantních informací.

Již v rámci předchozího projektu ELVIL byly takto zpřístupněny parlamentní databáze RIXLEX (švédský parlament), POLIS (britský parlament) a databáze EPOQUE (Evropský parlament). V rámci ELVIL2000 budou k těmto zdrojům přidány také fulltextové databáze materiálů poslanecké sněmovny českého par-

lamentu a databáze polského parlamentu. Softwarový balík vytvořený v rámci projektu by měl v budoucnu umožnit jednoduchou a rychlou implementaci dalších parlamentních informačních zdrojů a databází případných dalších evropských zemí. Základem pro jednotné věcné vyhledávání v těchto zdrojích je tezaurus Eurovoc, který existuje v jedenácti oficiálních jazycích zemí Evropské unie a v některých dalších jazycích, včetně polštiny a češtiny. Multilinguální charakter tohoto tezauru ho předurčuje k použití v jazykově nehomogenních systémech jako jazykového přepínače mezi různými jazyky.

2. Vytvoření rejstříku k webovským informačním zdrojům v oblasti práva a politiky.

V rámci tohoto dílčího úkolu jsou a dále budou vyhledávány a katalogizovány kvalitní a relevantní informační zdroje o právu a politice v Evropě. Jedná se hlavně o webové stránky klíčových politických institucí, vlád, parlamentů, prezidentských kanceláří, ministerstev, soudů, státních úřadů, regionálních politických institucí, jednotlivých politických stran, atd. Nedílnou součástí webového rejstříku budou webové stránky vědeckých a výzkumných ústavů a informačních institucí zabývajících se právní, legislativní a politickou problematikou, a také vůdčí veřejnoprávní média v jednotlivých státech. Uživatel bude mít možnost jednotného vyhledávání ve webovském rejstříku podle několika základních kritérií, např. podle jednotlivých zemí, nebo regionů, podle zaměření (např. klíčové instituce, vládní a ministerské instituce, soudy, apod.), bude moci vyhledávat v oblasti evropského tisku a médií nebo v oblasti výzkumu a vývoje. Všechny tyto zdroje informací budou věcně popsány výrazy tezauru Eurovoc, což umožní vícejazyčné vyhledávání.

3. Vytvoření výukového centra, které bude formou encyklopedie dále rozšiřovat informace o právu a politice v Evropě.

V rámci tohoto modulu bude formou lekcí pojednáno o politických systémech účastnických zemí a politickém uspořádání Evropské unie. Výukové centrum každé země bude rozděleno na 8 základních lekcí:

- Historie politického systému
- Základní politické principy a ústava
- Reprezentace a občanská společnost
- Klíčové instituce
- Legislativní proces
- Vláda
- Soudnictví
- Přístup k veřejným informacím a dokumentům

Uvedené lekce budou dále doplněny o případové studie, které budou sloužit jako empirické ukázky některých procesů popsaných v jednotlivých lekcích. Jejich účelem je dát uživateli základní představu o řešení skutečných událostí a problémů v konkrétní zemi na základě existující veřejné dokumentace a na základě praktického uplatňování principů politického systému.

V rámci předcházejícího projektu ELVIL byly již vytvořeny podobné výukové moduly pro Švédsko, Velkou Británii a Evropskou unii. V následném projektu budou zakomponovány výukové moduly pro Českou republiku, Polsko a -jako příklad evropského regionu - výukové centrum Katalánska.

4. Vytvoření Občanského Centra

Další významnou součástí projektu ELVIL2000 bude také vytvoření platformy pro „elektronickou demokracii“, která umožní uživatelům nejenom pasivně sledovat právě probíhající politické události, ale také se aktivně zapojit do jejich řešení formou virtuálního diskusního fóra. Práce v této oblasti jsou prozatím v počátcích.

Průběh prací a dosažené výsledky - závěr

V současné době práce na projektu neustále probíhá ve všech pracovních sekcích a často dochází ke změnám projektového prototypu tak, aby odpovídal dosaženým pracovním výsledkům. Proto bude shrnutí dosažených výsledků a on-line ukázky projektového prototypu součástí ústní prezentace této přednášky. Aktuální stav prací na projektu a aktuální verzi projektového prototypu možno nalézt na adrese: <http://elvil.sub.su.se/>

ZPŘÍSTUPNĚNÍ OHROŽENÝCH FONDŮ POMOCÍ HYBRIDNÍ TECHNOLOGIE REFORMÁTOVÁNÍ

Jiří Polišenský, Národní knihovna ČR

Digitalizace knihovních dokumentů má v NK ČR krátkou, ale bohatou historii. První aktivity v této oblasti v rámci projektu Paměť světa, realizované ve spolupráci s firmou Albertina icome Praha, vyvrcholily vytvořením společného pracoviště přímé digitalizace vzácných rukopisů a schválením navrženého formátu DOBM pro tvorbu metadat, založeném na standardu SGML.

V další fázi byly realizovány dva rozsáhlé projekty, které umožnily v široké míře uplatnit hybridní technologii reformátování knihovních dokumentů. V rámci prvního projektu ochranného mikrofilmování, nazvaného „Kramerius I“, byla vedle pracoviště mikrografie v NK ČR vzkříšena k novému životu a doplněna technickým vybavením další tři v Moravské zemské knihovně v Brně a v SVK v Plzni a v Olomouci. Během tří let bylo mikrofilmováno 18 nejvíce ohrožených novinových titulů. V rámci realizace projektu bylo třeba zavést do praxe požadavky mezinárodních norem ISO v oblasti formálního vybavení mikrofilmů a kontroly kvality. V r. 1999 se NK ČR stala členem evropského sdružení knihoven EROMM (European Register of Microform Masters), které bude databázi záznamů mikrofilmovaných dokumentů.

Druhý projekt „Digitalizace mikromédií“, realizovaný také ve spolupráci s firmou Albertina icome Praha, řešil problematiku skenování mikrofilmů, vývoje programových nástrojů pro tvorbu metadat ve standardu SGML a zpřístupňování digitálních dokumentů prostřednictvím CD-R médií a sítí. V oblasti tvorby metadat projekt navázal na projekty „Paměť světa“ řešené již v minulosti, a využil jejich výsledků. Oba projekty byly ukončeny v r. 1999.

V současné době existují ve výše uvedených knihovnách čtyři mikrografická pracoviště zhotovující mikrofilmy podle požadavků mezinárodních norem a v kvalitě, která je zárukou jejich dalšího elektronického zpracování. Kromě nich existuje v NK ČR výkonné pracoviště digitalizace mikrofilmů, které bude schopno skenovat poměrně značnou část produkce mikrofilmů těchto čtyř pracovišť a zpřístupňovat digitální dokumenty prostřednictvím internetu.

Popis stávající technologie

Hybridní technologie reformátování

Hybridní technologie je založena na využití výhod mikrofilmů a digitálního záznamu. Ohrožený dokument se nejprve snímkuje na mikrografický film, který

garantuje dlouhodobé dochování v termínech staletí. Skenováním mikrofilmů ve druhé fázi se získává digitální dokument, který slouží pro zpřístupňování. V současné době se hybridní technologie uznává vedle ochranného mikrofilmu jako metoda reformátování vhodná pro dlouhodobé nebo trvalé dochování ohrožených dokumentů.

Kriteria výběru dokumentů pro reformátování

Za výběr dokumentů pro mikrofilmování a příp. následnou digitalizaci odpovídá Pracovní skupina pro ochranné reformátování CASLIN, kterou tvoří zástupci zatím třinácti knihoven. Hlavními kritérii pro výběr jsou fyzický stav (stupeň poškození), frekvence výpůjček a unikátnost dokumentu. Především se jedná o novinové tituly tištěné na dřevitém kyselém papíru, podléhajícím degradaci, které jsou ve všech knihovnách nejvíce ohroženy. Při výběru se také přihlíží ke skutečnosti, pokud některá knihovna financuje reformátování z vlastních zdrojů.

Příprava dokumentů a tvorba metadat

V první fázi přípravy dokumentů pro mikrofilmování a digitalizaci se vybírá a kompletuje určený titul za pomoci všech dostupných exemplářů. Nejde jen o dosažení maximální úplnosti, což je v případě novin velmi obtížné, vzhledem k častým a nepravidelným přílohám a specifickým vydáním (např. večerním, mimořádným a pod.), ale současně je třeba mikrofilmovaný dokument složit z nejlépe dochovaných exemplářů. Nejvíce postižené bývají první strany a první čísla svazků, uvolněné listy a pod. Na prvních obrazových polích mikrofilmů se snímají technické předlohy (identifikační, bibliografická a obsahová) usnadňující orientaci uživatele v dokumentu. Informace, které uvádějí, se získávají velmi podrobným průzkumem, při kterém se zjišťují všechny změny názvů, podnázvů, vydavatelů a pod., všechny chyby a nepravidelnosti jako chybná paginace, číslování výtisků, chybné údaje o ročnících a pod., a chybějící části dokumentu (strany, výtisky), které se nepodařilo dohledat.

V této fázi přípravy se vytváří podklad pro metadata vyplněním papírového formuláře, do kterého se zaznamenávají všechny potřebné údaje pro každou stranu dokumentu. Ve druhé fázi přípravy se údaje z formuláře přepisují do pracovního listu počítače a konvertují do formátu DOBM.

Mikrofilmování

Je-li dokument zkompletován a připraven pro mikrofilmování, provádí se snímání na mikrografických kamerách v tomto pořadí: nejprve předepsané technické předlohy, poté zkušební obrazce sloužící pro vyhodnocování kvality, a potom vlastní dokument. Pro snímání se používají speciální mikrografické jemnozrné 35mm filmy v délce 30,5m, které mohou obsahovat až 600 polí se dvěma stranami dokumentu (celkem až 1200 stran). Kvalita výsledného produktu závisí zejména na úrovni expozice a vyvolání. Vyvolávací automaty musí svou konstrukcí umožnit nejen správné nastavení provozních parametrů (teploty provozních lázní, rychlosti posuvu filmu), aby bylo možné dosáhnout optimálních optických vlastností, ale musí také garantovat dokonalé chemické zpraco-

vání citlivé vrstvy (zejména ustálení a vyprání), které je důležité pro dlouhodobou chemickou stabilitu filmu. Snímkováním předlohy na mikrografické kameře se zhotovuje první generace mikrofilmu - archivní negativ, který slouží pro dlouhodobé dochování dokumentu. Druhá generace - matriční negativ, slouží ke zhotovování všech uživatelských kopií (pozitivních) a měla by sloužit i pro skenování.

Digitalizace

Skenování se provádí na přístroji SunRise, který umožňuje digitalizaci až do rozlišovací schopnosti 600 dpi v černobílém zobrazení i v šedé škále, rychlostí jedno pole mikrofilmu za vteřinu při rozlišení 200 dpi. Přístroj je vybaven bohatým programem umožňujícím vylepšování kvality, zejména kontrastu, odstranění „šumu“, otáčení obrazu, dělení polí na jednotlivé strany a řadu dalších funkcí. Dva adaptéry umožňují skenovat svítkové filmy a mikrofiše. Získané obrazové soubory je možné ukládat ve formátech TIFF, GIF a JPEG a v různých kompresních faktorech. V jedné pracovní směně je možné skenovat dva až čtyři svitky, v závislosti na použití šedé škály a rozlišovací schopnosti. Získané obrazové soubory se propojují s metadaty a vytvářejí se komplexní digitální dokumenty, které garantují nezávislost obrazových dat na přístrojovém a programovém vybavení.

Zpřístupňování digitálních dokumentů

Dokumenty v digitálním obrazovém formu se zpřístupňují formou CD-R médií, pomocí lokální sítě NK ČR a prostřednictvím internetu. Pro zpřístupňování pomocí sítě slouží systém, jehož součástí je robotická pásková knihovna Adic Scalar 1000, diskové pole, páskový server Sun 450, programový systém (HSM) SAM FS a speciální programová aplikace AIP Safe pro práci s digitálními dokumenty. Pásková knihovna má v současné době kapacitu 2 TB, kterou je možné rozšířit až na 8 TB a po dokoupení dalších tří modulů se kapacita může zvýšit až na 100 TB. Diskové pole je využíváno jako paměťová cache pro zpřístupňování nejvíce žádaných dokumentů, pro uložení metadat a jako pracovní prostor pro dočasné ukládání obrazových souborů. Všechna obrazová data jsou primárně ukládána na magnetických páskách.

V případě výše popsaného systému se hovoří o zpřístupňování near-line, to znamená, že tento systém pracuje s delšími časy. Uživatel má poměrně rychle k dispozici metadata, ve kterých může vyhledávat příslušnou část dokumentu. Čas pro zpřístupnění obrazových souborů o velikosti do 500 KB (větší soubory budou zpřístupňovány pouze na lokální síti NK ČR) je závislý na několika faktorech, z nichž nejvýznamnější je kvalita připojení uživatele, momentální propustnost sítě a počet uživatelů přistupujících v daném okamžiku k robotické knihovně. Ten je limitován počtem mechanik, které jsou k dispozici, což je v současnou chvíli 6, a může být rozšířen na maximální počet 12.

Digitální dokumenty s většími obrazovými soubory budou moci uživatelé získat na CD-R médiích. Stávající způsob zpřístupňování pravděpodobně neu-

možní v plné míře pracovat stejně s digitálním dokumentem jako s původními novinami. Na druhé straně však přináší nové možnosti, které uživatelé ocení. Při formulování projektu bylo prvotním záměrem zpřístupnit na internetu dva větší novinové tituly, jeden český a jeden vydávaný v němčině, který by byl určen také pro zahraniční uživatele, pro které čeština představuje jazykovou bariéru. Ty měly být postupně doplněny několika menšími zajímavými tituly. Volba padla na Bohemii a Národní listy, ty však byly později nahrazeny Národní politikou s ohledem na formát a fyzický stav dochování. Dnes je však již jisté, že bude možné zpřístupnit podstatně větší počet dokumentů.

Archivace a zálohování

Hybridní technologie reformátování garantuje dlouhodobé dochování dokumentů díky mikrofilmu. Archivní negativ musí být uložen v prostředí s kontrolovanými parametry mikroklimatu. Relativní vlhkost by se měla podle většiny doporučení pohybovat do 40%, teplota do 18° C. Existují však doporučení uvádějící podstatně přísnější požadavky. Optimální chemické zpracování filmu a uvedené podmínky pro skladování garantují dochování mikrofilmu po dobu 500 až 800 let. Archivní a matriční generace by měly být skladovány na dvou různých místech, nejlépe ve dvou různých budovách.

Digitalizace je nákladná a časově náročná činnost, proto je třeba chránit před zničením nebo poškozením i digitální dokumenty zálohováním jejich kopií. Kopírování dokumentů v elektronickém formátu má velkou výhodu v tom, že nedochází k žádné degradaci informace. Zálohování je důležitější v těch případech, kdy se skenování provádí přímo z archivního negativu.

Zálohování digitalizovaných periodik se řeší pomocí robotické knihovny a systému SAM-FS. Každý obrazový soubor je v knihovně uložen dvakrát na dvou identických médiích. Třetí kopie je uložena off-line mimo budovu. V případě poškození nebo zničení první magnetické pásky se dokumenty automaticky zpřístupňují z identické kopie, v případě zničení celého zařízení se dokumenty zachovávají na kopii uložené off-line. Tento systém by měl maximálně garantovat dochování dokumentů jak na mikrofilmech, tak i v digitální podobě, a současně chránit mikrofilmy před opakovaným skenováním.

Další vývoj

Kvalita mikrografických a digitálních záznamů

Další vývoj v této oblasti řeší projekt „Optimalizace hybridní technologie reformátování ohrožených knihovních fondů“ realizovaný v letech 2000 a 2001. Zlepšení kvality mikrografického záznamu bylo dosaženo úpravami kamer Dokumator DA 5, které jsou provozovány na všech čtyřech pracovištích. Byly provedeny změny v systému zaostřování, které umožní nastavit přesný faktor zmenšení pro všechny formáty a byla seřizena celková geometrie kamery. Úpravami se zvýšila rozlišovací schopnost na 120 čar na mm.

Velkým problémem limitujícím možnosti mikrografického a digitálního zpracování periodik je jejich velmi špatná optická kvalita daná jednak nekvalitním tiskem již v době vzniku dokumentu a stupněm jeho degradace a opotřebení. Další aktivity jsou zaměřeny na zlepšení výsledného kontrastu. Proběhlo testování barevných filtrů, které však neprokázalo podstatné zlepšení, jsou zkoušeny jiné druhy osvětlení, filmy s různou citlivostí a optimalizuje se pracovní režim vyvolávacího automatu. Kromě toho se připravuje návrh nového zkušební obrazce, který by se mohl používat i pro diagnostikování chyb nastavení skeneru a pro vyhodnocování kvality digitálního obrazového souboru. Zvýšení kvality mikrofilmu by se mělo projevit ve zlepšených výsledcích skenování.

Poslední zkušenosti ukazují, že pro zachování maximálního množství informace, je optimální použít při skenování šedou škálu (276 úrovní), která však velmi zvětšuje výslednou velikost obrazového souboru. Proto je velmi důležité zvolit takový kompresní formát, který při zachování univerzální dostupnosti (pomocí běžných prohlížečů) a dostatečné čitelnosti bude vykazovat co největší kompresní poměry. To je již obsahem řešení dalšího projektu řešeného v NK ČR „Optimalizace archivace a zpřístupnění digitálních dat“.

Ke zmenšení obrazového souboru přispívá ořezávání obrázku, při kterém se odstraňují části protilehlé strany a okolí dokumentu. Současně s tím se provádí pootočení obrázku tam, kde je to třeba. V letošním roce probíhá testování programů, které jsou schopny provádět tyto operace dávkově a pracují s formáty TIFF a JPEG.

Konverze obrazového formátu do plného textu.

Zpřístupnění reformátované kopie umožňuje ohrožený dokument vyřadit z cirkulačních služeb a uložit v ochranném obalu (krabici nebo deskách). Zpřístupněním v obrazovém formátu však naše snahy o lepší přístup uživatelů k dokumentům nekončí. Obrazový formát považujeme z několika důvodů za základní. Především zachovává původní grafickou podobu díla včetně obrazových příloh, grafické výzdoby, typů písma a pod. Dále je důležité, že zachovává původní kontext dokumentu, který se jinak ztrácí při převedení jednotlivých článků do plného textu a jejich slitím do databáze obsahující tisíce statí z různých periodik. Konečně třetím důvodem je garantování větší autenticity dokumentu. Pozměnit obrazový soubor je přece jen poněkud obtížnější, než pozměnit textový dokument.

Na druhé straně jsou výhody textového formátu natolik významné, že je třeba se zabývat možností poskytnout dokumenty uživatelům i v této podobě. Textový formát umožní rychlé vyhledávání pomocí fulltextových nástrojů, analýzy textů, vytváření anotací atd. Objem informací uchovávaných v novinách a časopisech je tak mimořádný, že při klasické práci s dokumenty nelze v reálném čase zpracovat více titulů. Textový formát a vyhledávací nástroje jsou v tomto směru velkou nadějí.

Konverze obrazového souboru do plného textu je však časově velmi náročná. I zahraniční zkušenosti ukazují, že se jedná o nejnáročnější část celého procesu: skenování - tvorba metadat - konverze do plného textu. Druhou negativní okolností je vysoká chybovost těchto technologií, která je úměrná kvalitě předlohy. U novin je samozřejmě vyšší. Záměrem NK ČR není poskytnout dokonalý plný text, ale pouze výstup z konverze bez oprav a zvolit takový vyhledávací nástroj, který dokáže překonat chybovost použité technologie. Dokument v plném textu nebude prezentován uživatelům, ale bude sloužit pouze pro vyhledávání. V současné době probíhají testy zaměřené na výběr technologie OCR a vyhledávacího systému, které budou nejlépe vyhovovat našim záměrům.

Je samozřejmé, že se nepodaří konvertovat všechny digitalizované dokumenty. Zde se otevírá pole pro širokou spolupráci institucí. Lze si představit, že se tento úkol podaří snáze realizovat pokud další instituce naváží na aktivity NK ČR a např. v rámci společných projektů se budou podílet na konverzi dokumentů odpovídajícího obsahového zaměření.

Autorské právo

Zpřístupňování digitalizovaných periodických dokumentů je limitováno nejednotností právních stanovisek, týkajících se výkladu autorského zákona. Zpřístupňování na internetu má velkou flexibilitu a může být přizpůsobeno do té míry, že může být paralelou k využívání knižních dokumentů. Bude-li např. umožněn přístup pouze registrovaným uživatelům v budovách knihoven, jedná se o obdobu MVS. Pokud si uživatel objedná dodání jinak běžně nedostupného dokumentu elektronickou poštou, jde o obdobu reprografických služeb. Tento postup však není naším cílem. Potenciální výhodou elektronických dokumentů je právě ta skutečnost, že mohou být dostupné všem uživatelům připojeným na internet bez ohledu na to, zda jsou momentálně v knihovně, doma nebo na pracovišti. Tomu však v současné době brání absence příslušného ustanovení v autorském zákonu, a na jeho základě vybudovaného mechanismu plateb a jejich odvodů. Řešení tohoto problému si vyžádá složitá konsorciální jednání mezi knihovnami, vydavateli, autory a autorskými svazy. To už však přesahuje možnosti uvedeného projektu.

Koordinace a kooperace knihoven

Pracovní skupina CASLIN pro ochranné reformátování.

Aktivity spojené s mikrofilmováním a digitalizací knihovních dokumentů již nelze vykonávat v jednotlivých izolovaných knihovnách bez vzájemné koordinace a kooperace. Tomu slouží „Pracovní skupina CASLIN pro ochranné reformátování“, která je česko-slovenskou pracovní skupinou zabývající se strategickými a dlouhodobými otázkami mikrofilmování a digitalizace, výměnou zkušeností, pořádáním seminářů a stáží. Národní sekce této skupiny schvalují programy mikrofilmování a digitalizace na příslušné roky, navrhují a realizují jednotlivé projekty, zabývají se otázkami kontroly kvality a optimalizace technologií.

V rámci aktivit PSpOR CASLIN byly zpracovány a uskutečněny projekty „Kramerius I“ a „Digitalizace mikromédií“ a další dva dodatkové projekty realizované z prostředků nadace Open Society Institute.

Program VISK 7

Financování těchto nových aktivit představuje velký problém. Zpočátku byly náklady hrazeny z prostředků projektů vědy a vývoje, po jejich skončení jsou však zcela závislé na běžném rozpočtu zúčastněných knihoven. Není, myslím, třeba dodávat, že ani jeden z rozpočtů nebyl navýšen o prostředky potřebné pro udržení provozu mikrografických pracovišť a pracoviště digitalizace. Náklady na běžný provoz pracovišť by měly být v příštích letech hrazeny z programu VISK 7 Kramerius - národní program mikrofilmování a digitálního zpřístupňování dokumentů ohrožených degradací kyselého papíru. Jedná se o podprogram širšího programu známého pod názvem Veřejné informační služby knihoven (VISK), který je součástí Akčního plánu Státní informační politiky.

Bohužel nebyly v r. 2000 na jeho realizaci přiděleny žádné finanční prostředky. Očekáváme však, že již od příštího roku bude tento program financován. Větší část peněz bude věnována na zajištění provozu zmíněných pracovišť, zbývající bude použita na realizaci předložených projektů. Jejich výběr bude provádět PSpOR CASLIN a žadatelé se musí zavázat ke splnění některých podmínek: respektovat normy a doporučení, koordinovat svoji práci s činností ostatních pracovišť, poskytovat bibliografické záznamy do společné centrální databáze záznamů reformátovaných dokumentů, zpřístupňovat uživatelské kopie reformátovaných dokumentů a zajišťovat služby, napomáhat při ochranném reformátování ohrožených titulů např. zápůjčkami dokumentů nebo poskytnutím bibliografických informací, dlouhodobě uchovávat archivní kopie reformátovaných dokumentů v souladu s doporučeními normy ISO.

Mikrofilmování může zajišťovat některé ze čtyř mikrografických pracovišť. V případě dalších pracovišť, je třeba doložit naplnění požadavků norem ISO (formální vybavení mikrofilmu, použití předepsaných zkušebních obrazců, atd.) a dodržení kvalitativních parametrů. Pro digitalizaci mikrofilmů vyčlení NK ČR určitou část vlastní kapacity. Při digitalizaci mimo NK ČR je třeba akceptovat požadavek vytvoření metadat ve formátu DOBM. Knihovny zajišťující tyto činnosti dodavatelsky budou účtovat pouze vynaložené náklady, přičemž se mohou na realizaci podílet např. úhradou režijních nákladů a pod. Předběžná kalkulace nákladů v NK ČR se pohybuje okolo 5 Kč za mikrofilmování, indexaci (tvorba metadat) a digitalizaci jedné strany dokumentu.

Závěr

Realizací uvedených projektů se českým knihovnám dostává výkonný nástroj pro konverzi papírových dokumentů do elektronického formátu, jejich dlouhodobou archivaci a zpřístupňování uživatelům. Současná kapacita čtyř mikrografických pracovišť je cca 1 milion stran dokumentů ročně, což představuje

1 až 2 tis. svazků. Odhadujeme, že jen v samotné NK ČR je cca 200 tis. svazků periodik tištěných na kyselém papíru a tím ohrožených degradací, které potřebují nebo budou v blízké budoucnosti potřebovat převést na jiný, trvanlivý nosič. Za stávajících podmínek by reformátování vyžadovalo 100 až 200 let. Je nereálné spoléhat, že za tu dobu budou tyto dokumenty ještě existovat, nebo budou ve stavu, kdy bude možné jejich reformátování. Jediné řešení je postupné zvyšování kapacity pracovišť mikrofilmování a digitalizace, aby se celková doba snížila na 50 až 100 let. Kromě periodik je však velké množství monografií z období od poloviny 19. stol. do druhé poloviny 20. stol. které sice nejsou tak intenzivně využívány, ale stejně jako u periodik, mění v důsledku nevratných chemických procesů své fyzikální vlastnosti, a již brzy budou na seznamu ohrožených dokumentů. Jejich počet může být vyšší než u periodik. Příklad jiných, nám blízkých zemí, v tomto případě Maďarska, nám však ukazuje, že je to úkol zvládnutelný, pokud je obecná vůle k záchraně národního intelektuálního dědictví uloženého v knihovních sbírkách.

VZTAH PEDAGOGŮ A STUDENTŮ UNIVERZITY PALACKÉHO V OLOMOUCI K VYUŽÍVÁNÍ ELEKTRONICKÝCH INFORMAČNÍCH ZDROJŮ

Ludmila Slezáková, Univerzita Palackého, Olomouc

S přibývajícím množstvím elektronických informačních zdrojů se na Univerzitě Palackého v Olomouci (UP) objevuje problém jejich efektivního využívání. Získávání odborných informací, které jsou v elektronické podobě, souvisí jednak s technickým vybavením pracovišť a s počítačovou gramotností uživatelů, jednak s jejich informační gramotností. Na první pohled by se mohlo zdát zcela logické, že získá-li dnes univerzita přístup ke kvalitní databázi, okamžitě si vědečtí pracovníci, pedagogové i studenti zkusí vyhledat problematiku, která je zajímá. Bohužel je tomu tak jen v ojedinělých případech. Jak vlastně uživatelé univerzitní počítačové sítě využívají naše nabídky? To je otázka, která nás již delší dobu zajímá. Souvisí s celkovým uspořádáním UP a jejím informačním systémem.

Struktura UP

Univerzita Palackého má sedm fakult - pedagogickou, filozofickou, přírodovědeckou, lékařskou, tělesné kultury, právnickou a cyrilometodějskou teologickou (seřazeno dle počtu studentů k 31.12.1999), na nichž studuje asi 12 600 studentů.

Od roku 1991 bylo ustanoveno Informační centrum Univerzity Palackého (IC UP) jako pracoviště s celouniverzitní působností, pod které patří čtyři zařízení: Knihovna UP (KUP), Centrum výpočetní techniky (CVT), Vydavatelství UP (VUP) a Audiovizuální centrum UP (AVC).

Knihovna UP

Do konce roku 1996 bylo na každé fakultě Informační středisko, jehož součástí byla knihovna, která sice organizačně spadala pod centrální Knihovnu UP, ale prováděla vlastní akvizici, katalogizaci i výpůjční služby.

V roce 1997 byla dokončena rekonstrukce první poloviny bývalé Tereziánské zbrojnice, která byla od počátku roku 1990 určena pro IC UP. V této době se začal realizovat projekt, jehož cílem bylo centralizovat knihovní fondy a další knihovnické činnosti. Knihovny na filozofické fakultě a na pedagogické fakultě byly zrušeny a vznikla nová Ústřední knihovna UP, která byla umístěna v rekonstruovaných prostorách Tereziánské zbrojnice. Informační střediska

s knihovnami na zbývajících fakultách zůstala. V roce 1998 se ze svazku Knihovny UP vyčlenilo Informační středisko lékařské fakulty.

Knihovna UP se v současné době skládá z Ústřední knihovny, kde je největší část knihovního fondu (asi 300 000), centrální akvizice a katalogizace a informačních středisek fakulty přírodovědecké, právnické, teologické a fakulty tělesné kultury, které jsou detašovanými pracovišti.

V uplynulém desetiletí byla činnost knihovníků soustředěna na změny, které sebou přineslo zavádění výpočetní techniky do knihovnické práce a na organizační změny, které znamenaly přemísťování statisícového fondu do Ústřední knihovny, jeho retrokatalogizace, elektromagnetická ochrana atd.

Rozsáhlé nové prostory Tereziánské zbrojnice, které byly v roce 1997 zpřístupněny pro čtenáře, se brzy staly velmi oblíbené a počet návštěvníků se rok od roku zdvojnásoboval. Zatímco v roce 1997 přicházelo do knihovny denně průměrně 300 uživatelů, dnes je jich asi 1500. V některé dny přijde až 2000 návštěvníků. Knihovna je během týdne otevřena do 22.00 hod, částečný provoz je zajištěn i v sobotu. Vzhledem k tomu, že velká část knihovního fondu je pro čtenáře volně přístupná, jsou kladeny velké požadavky na jeho údržbu. Pomocí skenovacího zařízení můžeme sledovat, které knihy si čtenáři z regálů půjčují a které pak knihovníci vracejí na správné místo. Máme tedy přesnou evidenci prezenčních výpůjček. Měsíčně jich je až 38 tisíc.

Do těchto detailů jsem odbočila proto, abych vysvětlila, že nabízíme-li uživatelům nové služby, musíme je předem pečlivě zvážit a organizačně promyslet. Nechceme se dostat do situace, že bychom nedokázali splnit to, co slíbíme. Rozhodně by takovéto jednání naší profesionální pověsti spíše uškodilo. Proto jsme také v oblasti informační výchovy začali dost opatrně. Tak jako v mnoha jiných knihovnách i u nás se studenti prvních ročníků v rámci úvodu do studia seznamují s chodem knihovny a s vyhledáváním v elektronickém katalogu. V praxi to vypadá tak, že vyučující přijde se skupinou studentů, kterým se knihovnice asi hodinu věnuje. Tyto praktické části úvodu do studia realizujeme v době od 7.00 – 9.00 hodin, tedy v době, kdy je ještě studovna zavřená. Je to jednak proto, že výklad včetně diskuse je rušivým prvkem a my nechceme přítomné studující rušit, jednak proto, že knihovníci mají své úkoly a nemohou se kdykoliv vzdalit ze svého stanoviště. Zájem o knihovnické lekce je v podzimních měsících velký, takže je musíme koordinovat. Někdy se přihlásí najednou 2-3 skupiny. Jsou-li skupiny početnější, rozdělí se na menší. Naše prostory jsou velké a v mimoprovozní době se studentům mohou knihovníci věnovat. Toto je však v podstatě jediná systematická práce se čtenáři. Informace, které uživatelům univerzitní počítačové síť poskytujeme prostřednictvím e-mailu nebo v univerzitním časopisu Žurnál UP jsou jednosměrné. Z náhodných rozhovorů a dotazů zjišťujeme, že mnoha uživatelům stručná informace, např. o přístupu do nové databáze, nestačí.

Chtěli bychom dostat informační výchovu uživatelů na kvalitativně lepší úroveň. Mnohé vysoké školy (např. ČVUT a další) mají již dlouholeté zkuše-

nosti a mohly by být naším vzorem. Je nám ovšem jasné, že nemůžeme jednoduše převzít určitý model, ale že musíme vycházet z našich podmínek, poznat informační potřeby našich uživatelů, zmapovat naše možnosti a cíle a na tom pak stavět. Prvním krokem k vytvoření těchto základů bylo zorganizování ankety, kterou jsme se chtěli dovědět něco víc o vztahu pedagogů a studentů k práci s počítačem a především k využívání elektronických informací. Tato anketa nám hodně řekla o našich uživatelích i o naší práci.

Anketa zaměřená na práci s počítačem a na využívání elektronických informačních zdrojů

Anketu jsme uskutečnili v době od 10.5. – 12.5.2000 v Ústřední knihovně a ve všech informačních střediscích fakult. Do ankety nebyla zahrnuta Lékařská fakulta UP.

Celkem bylo odevzdáno 1150 anketních lístků. Z toho bylo 10 od přítomných návštěvníků, kteří kmenově patří na Lékařskou fakultu UP a 9 lístků bylo nesprávně vyplněných. Celkem bylo zpracováno 1131 anketních lístků.

Kdo se ankety zúčastnil

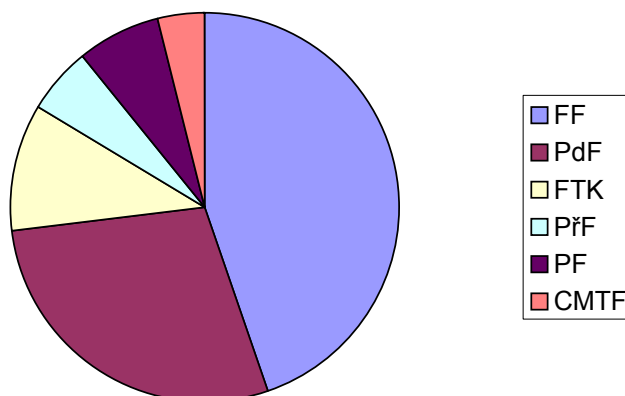
Ankety se zúčastnilo 1131 pracovníků a studentů.

Z toho:	Studenti	793
	Pedagogové a vědečtí pracovníci	265
	Zaměstnanci	73

Z hlediska zastoupení jednotlivých fakult:

Filozofická fakulta (FF)	438
Pedagogická fakulta (PdF)	318
Fakulta tělesné kultury (FTK)	113
Přírodovědecká fakulta (PřF)	108
Právnická fakulta (PF)	78
Cyrlometodějská teologická fakulta (CMTF)	56
Rektorát UP	20

Struktura účastníků ankety v podstatě vyjadřuje schopnost knihovníků a informačních pracovníků navázat kontakt s uživateli, v určitém směru vypovídá o struktuře uživatelů Knihovny UP.

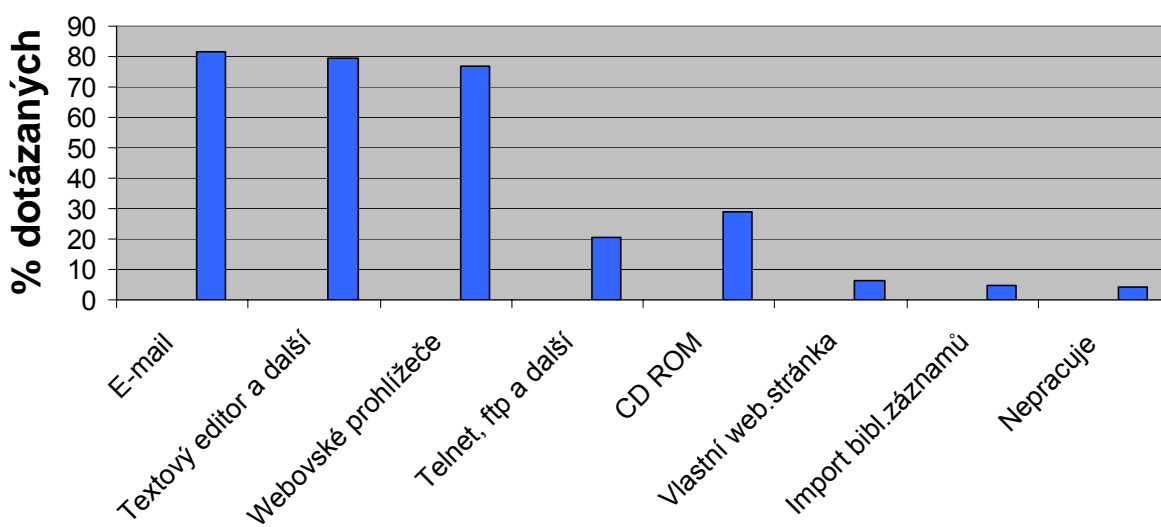

Výsledky ankety

Anketa byla složena ze šesti základních okruhů otázek, na které dotázaní odpovídali formou testu.

1. Jak účastníci ankety využívají počítač?

S počítačem nepracuje	4,3 %
E-mail využívá	81,8 %
Textový editor a další software	79,4 %
Webovské prohlížeče	77,1 %
Telnet, ftp a další služby Internetu	20,3 %
CD ROM	29,1 %
Vlastní webovskou stránku má	6,5 %
Import bibliogr. záznamů do osobní kartotéky	4,5 %

Převážná většina uživatelů používá elektronickou poštu, textové editory a další software, oblíbené je i www prostředí.

Ze 4,3 % dotázaných, kteří nepracují s počítačem je 45 % z pedagogické fakulty a 29 % z filozofické fakulty.

Náročnější formy práce, mezi něž řadíme vytvoření vlastní webovské stránky a import bibliografických záznamů do osobní kartotéky, jsou preferovány především na přírodovědecké fakultě (43 % ze všech, kteří uvedli, že mají vlastní webovskou stránku a 51 % ze všech, kteří importují bibliografické záznamy).

2. Proč uživatelé nepracují s počítačem? Tato otázka byla určena jen těm, kteří v předcházející otázce odpověděli, že s počítačem nepracují.

Ze všech, kteří nepracují s počítačem se 61 % vyjádřilo, že neměli doposud příležitost se této činnosti naučit, ale naučit by se to chtěli, 31 % považuje počítače za užitečné, ale doposud se bez nich obešli, 8 % počítače nezajímají.

3. Co od počítače uživatelé očekávají?

82 % rychlou a levnou komunikaci s odborníky i přáteli

80 % pomoc při odborné a pedagogické činnosti, především v oblasti vyhledávání odborných informací, numerických výpočtů, statistických analýz, grafických programů, zpracování dat, řízení experimentů, simulací jevů atd.

79 % snadnější a variabilnější práci s textem

64 % informace zájmového charakteru

21 % zábavu

9 % by si přálo prezentovat se vlastními webovskými stránkami

Z kvantitativního hlediska se nijak výrazně neliší odpovědi z různých fakult. Za pozornost ovšem stojí, že dotázaní z přírodovědecké fakulty jsou mnohem náročnější ve vztahu k počítačovému software. Variabilní uplatnění počítačů na přírodovědecké fakultě má již mnoho let své pevné místo v odborné činnosti i v pedagogickém procesu. Odborná počítačová průprava vyučujících i studentů této fakulty a následně schopnost využívat všeho, co počítač a počítačové sítě nabízejí, začala ve většině případů již na střední škole, případně ještě v mladším věku. Vztah k exaktním vědám je platforma, na které je daleko jednodušší stavět počítačovou a informační výchovu než je tomu u humanitně založených lidí.

4. Vědí dotázaní, co to jsou elektronické informační zdroje?

Neví 13 %

Neurčitou představu má 58 %

Myslí si, že ví, ale mýlí se 9 %

Ví 20 %

Pojem „elektronické informační zdroje“ běžně knihovníci a informační pracovníci užívají, ale naše anketa ukázala, že 80 % dotázaných v podstatě neví, co vše si pod ním přestavit. Asi 5 % dotázaných (tj. asi 60 dotázaných) se domnívá, že elektronickým informačním zdrojem je Internet nebo CD ROM, někteří si dokonce myslí, že elektronickým informačním zdrojem je server. Tento pojem je příliš nepřesný i pro ty, kteří, jak je zřejmé dle odpovědí na další otázky, pracují se složitým software a získávají informace z Internetu.

5. Myslí si účastníci ankety, že se v odborné činnosti nelze obejít bez informací přístupných prostřednictvím Internetu nebo prostřednictvím CD ROM ?

Neví 3 %

Lze se obejít 17 %

Lze se obejít, ale s rizikem, že bude opomenut jeden z důležitých zdrojů informací 49 %

Nelze se obejít 31 %

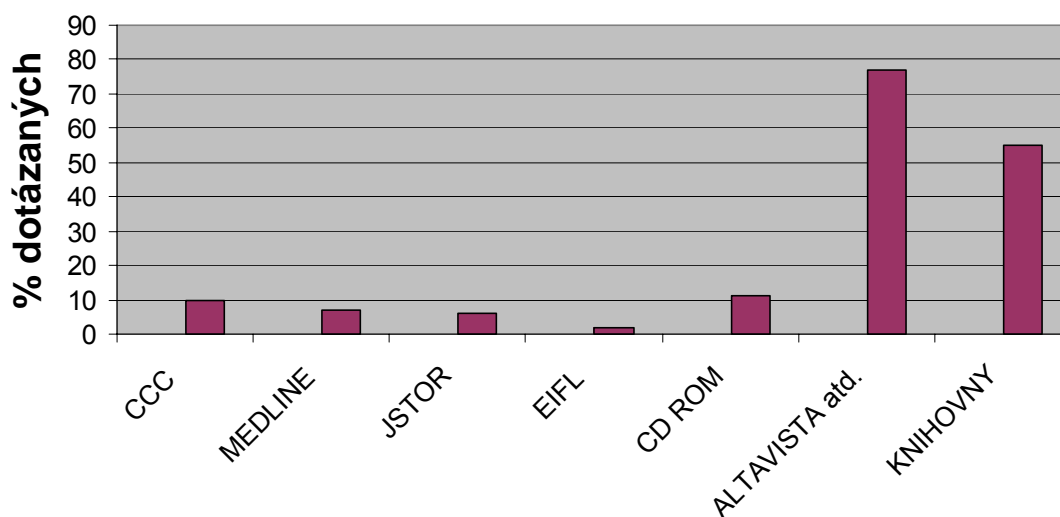
Většina dotázaných (80%) má velký respekt před informacemi v elektronické podobě. Čím více dotázaní s elektronickými informacemi pracují, tím víc si uvědomují jejich význam a také časové úspory. A naopak. Ti, kteří nemají ve vyhledávání elektronických informací zkušenosti, pokládají je za méně důležité.

6. Jak účastníci ankety využívají databáze a další zdroje elektronických informací?

Anketa byla zaměřena jen na základní databáze, které má Univerzita Palackého přístupné ze všech stanic připojených na počítačový server UP. Dotaz byl vznesen i na využívání vyhledávacích strojů a katalogů knihoven. Výsledek je značně neuspokojivý.

Z celkového počtu dotázaných využívá:

Current Contents Connect (CCC)	10 % dotázaných
MEDLINE	7 % dotázaných
Journal Storage Database (JSTOR)	6 % dotázaných
Electronic Information for Libraries Direct (EIFL)	2 % dotázaných
S databázemi na CD ROM pracuje	11 % dotázaných
Vyhledávání informací pomocí vyhledávacího stroje	77 % dotázaných
Vyhledávání v katalogích knihoven	55 % dotázaných

Vzhledem k tomu, že nás tato oblast mimořádně zajímá, uvádíme bližší rozbor využití čtyř sledovaných databází (CCC, MEDLINE, JSTOR, EIFL):

Kolik procent uživatelů každé fakulty uvedlo, že využívá danou databázi:

CCC:	PřF	57,4 %	MEDLINE:	PřF	25 %
	FTK	17,7 %		FTK	23 %
	CMTF	7,1 %		CMTF	3,6 %
	FF	3,6 %		PdF	2,5 %
	PF	3,1 %		FF	2,3 %
	PdF	2,2 %		PF	1,3 %
JSTOR:	PřF	16,7 %	EIFL:	CMTF	5,4 %
	FF	6,2 %		PřF	2,8 %
	CMTF	5,4 %		FTK	2,6 %
	FTK	5,3 %		PdF	2,5 %
	PF	3,8 %		FF	1,1 %
	PdF	3,1 %		PF	0 %

Celková bilance je v tomto směru neuspokojivá. Uvedené databáze využívají nejvíce vyučující a studenti z přírodovědecké fakulty, a to někdy až deset-

krát více, než jejich kolegové z fakulty právnické a pedagogické. Nedostatečně pracují s elektronickými zdroji i na ostatních fakultách UP.

Zamýšleli jsme se nad příčinami malého zájmu o informace v elektronické podobě a pokusili jsme se je vystihnout:

- Uživatelé o možnostech vstupu do databází a o rozsahu dat nevědí. Tento důvod je uváděn nejčastěji. Všichni jsou však e-mailem o novinkách informováni, takže uvedený argument není příliš přesvědčivý.
- Nutnost předchozí počítačové průpravy a flexibilita ve vztahu k neustálým změnám ve vývoji informačních technologií. Tato příčina úzce souvisí s časovou zaneprázdněností především pedagogů a někdy i s nezájmem měnit dosavadní způsob získávání odborných informací.
- Jazyková bariéra.
- Podceňování elektronických informací ze strany některých vyučujících, a s tím spojený nezájem studentů.
- Relativně krátká retrospektiva přístupných dat u většiny databází neuspokojuje společenskovědní obory.
- Nedostatečná vybavenost některých pracovišť kvalitními počítači a relativně malý počet počítačů pro studenty.

Anketní lístek dával každému možnost vyjádřit své názory a náměty pro další naši činnost. Pomineme-li náměty, které se netýkaly dané problematiky, můžeme jejich obsah shrnout do dvou základních okruhů, tj. požadavky na školení v oblasti vyhledávání informací a na lepší vybavenost počítači.

Závěry ankety:

1. Značné rozdíly v informační gramotnosti mezi jednotlivými fakultami.
2. Neúměrně malé využívání dostupných databází.
3. Zájem o vzdělávání v oblasti informačních technologií a o poskytování všeobecných i oborově zaměřených informačních materiálů.
4. Nedostatečná vybavenost některých pracovišť výpočetní technikou.

Knihovna UP v dnešní podobě pracuje teprve od roku 1997, kdy byla zrekonstruována budova Tereziánské zbrojnice a zprovozněna Ústřední knihovna UP. Během tohoto krátkého vývojového období bylo třeba nejen zcela nově uspořádat chod celého knihovnického systému, ale především změnit celou filozofii jejího fungování ve vztahu k akademické obci. V žádném případě to nebyla a není práce jednoduchá. Nahradit benevolentní pravidla katederních knihoven moderně fungujícím systémem s kvalitními službami, by měli všichni přivítat. Na počátku jsme se však setkávali s nedůvěrou a pochybnostmi ze strany fakult. Rok od roku však kritické hlasy utichaly a nás neuvěřitelně potěšilo, že se řada vyučujících i studentů v anketě vyjadřovala pochvalně o práci Knihovny UP i knihovníků.

Od dnešní vysokoškolské knihovny se očekává, že bude schopna plnit nejen klasické knihovnické služby, ale že bude uživatele připravovat pro vstup do virtuálního světa informací.

Uvědomujeme si, že jsme v oblasti informační výchovy na počátku. Chceme využít všech poznatků z ankety, zkušeností jiných vysokoškolských knihoven i zkušenosti z dosavadní naší práce se čtenáři a do příštího školního roku vstoupit s koncepčním řešením této problematiky.

TRENDY V OBLASTI ELEKTRONICKÝCH INFORMAČNÍCH ZDROJŮ

Vladimír Karen, Albertina icome Praha s.r.o.

Abstrakt:

Na rozdíl od autorových předchozích vystoupení na tomto fóru nebude letošní příspěvek o nových produktech nebo technologiích. Po létech překotného vývoje dochází na světovém trhu ke konsolidaci vydavatelů, společnosti se spojují a prodávají - ale konkrétní výsledky tohoto procesu jsou zatím ještě v nedohlednu. Největší a nejdůležitější zlom, který dnes prožíváme, však není v oblasti technologií nebo nových produktů ve světě, ale v dostupnosti elektronických zdrojů u nás. Díky masivním injekcím z grantového programu LI se během jediného roku podařilo dosáhnout stavu, o kterém jsme ještě vloni mohli jenom snít: nejvýznamnější elektronické zdroje se právě nyní stávají dostupnými - a to ne pro jednu konkrétní instituci, ale často pro celé velké skupiny nejvýznamnějších uživatelů.

Tím se všichni dostáváme do úplně nové, zcela bezprecedentní situace. Téměř ze dne na den máme to, po čem jsme dlouho jen pokukovali. Je to obrovský pokrok, ale ještě větší odpovědnost: teď musíme dokázat, že budeme schopni seznámit s těmito možnostmi odbornou veřejnost - koncové uživatele - a naučit je se zdroji efektivně pracovat. Máme na to čtyři roky, což se může zdát dlouhá doba, ale je dlouhá jen zdánlivě. Čeká nás velký balík práce v oblasti osvěty, propagace a vzdělávání, což rozhodně nejsou tradiční knihovnické disciplíny, ale je třeba je zvládnout nejméně stejně profesionálně, jako v uplynulých letech proces automatizace knihovnických činností nebo katalogizaci. Je to další výzva, v níž je zcela nezbytné uspět, a zároveň další krok směrem od tradičních knihoven ke skutečným knihovnám třetího tisíciletí.

Příspěvek si klade na cíl blíže zmapovat tuto oblast „terra incognita“ a uvést několik konkrétních metod použitelných v této nové situaci.

e-mail: vladimir.karen@aip.cz

<http://www.aip.cz>

DATABÁZE JADE

Blanka Sapáková, Moravská zemská knihovna Brno

Moravská zemská knihovna zpracovala projekt na využívání článkové databáze JADE do soutěže na řešení projektů programu podpory výzkumu a vývoje „Informační zdroje pro výzkum a vývoj“ (LI), podprogram C Ministerstva školství mládeže a tělovýchovy. Projekt podpořily všechny státní vědecké knihovny i Národní knihovna ČR. Projekt byl přijat. Projekt „Databáze JADE“ je čtyřletý a jeho cílem je získat přístup (nákup licence) ke zdrojům zahraničních odborných článků. Konkrétně jde o využívání databáze článkové bibliografie JADE (Journal Articles DatabasE), která patří Univerzitní knihovně v německém Bielefeldu.

V databázi JADE jsou uloženy plné texty článků a na vyžádání jsou elektronicky odeslány žádající knihovně. Jde tedy o službu dokument delivery, o zasílání článků, není možnost přímého prohlížení a stahování textů. Proto JADE bude využívána především knihovnami, které mohou hledání, objednávání a rozesílání článků provádět elektronicky a které zajišťují MMVS. Zasílání článků z JADE provádí systém objednávek Jason (Journal Articles Sent On demaNd), který už některé knihovny v ČR využívají.

Moravská zemská knihovna používá Jason již druhý rok a získává elektronicky pro naše čtenáře články z titulů, které nejsou v českých knihovnách dostupné. Samotný JASON obsahuje souborný katalog, kde jsou jen tituly a holdingy. Znamená to, že v databázi Jason se článek nevyhledává, ale jen ověřuje. Postup je takový, že prostřednictvím internetu se v databázi Jason (a nyní to bude i v JADE) zjišťuje, zda se v ní nachází požadovaný článek, objednávku provede MMVS pomocí e-mailu a článek může přijít zpět e-mailem v elektronické podobě (v horším případě lze text získat i vytištěný na papíře a poštou). Při tomto postupu odpadají prodlevy, které vznikaly při posílání objednávky poštou a opět poštou doručování článku a co je nemenší výhodou, neplatíme poštovné, které také nebylo malé.

Už od zahájení provozu systému Jason v MZK byla tato služba hojně využívána.

V roce 1999

bylo objednáno 951 článků, kladně vyřízených 931 o rozsahu 8612 stran textu.

V prvním pololetí 2000

bylo objednáno 562 článků, kladně vyřízených 497 o rozsahu 6605 stran textu.

V databázi JADE je možno vyhledávat podle několika kritérií, ale ne fulltextově. Je tvořena ze základních britských a německých zdrojů a je to právě ta databáze, která dovede uspokojit většinu požadavků našich čtenářů na zahraniční odborné texty. Přístup do databáze bude buď přímo v Bielefeldu, nebo do její kopie v Univerzitní knihovně v Bratislavě. V budoucnu není vyloučeno, že bude jedna kopie i v ČR.

Databáze JADE (Journal Articles DatabasE)

Obsah: Časopisecké články interdisciplinární.

Databáze je doplňována z několika samostatných zdrojů. Data jsou dodávána z:

- British Library (JABL)
- Periodical Contents Index (PCI)
- mezinárodní bibliografie časopisů (die Internationale Bibliographie der Zeitschriftenliteratur - IBZ)
- nakladatelství Elsevier a Springer.

V této době obsahuje již 20 mil. dokladů.

Vyhledávání v databázi JADE je podobné jako v dalších databázích, ale ne fulltextové.

- Celý časopis se dá vyhledat podle:
 - názvu časopisu, nebo slova z názvu časopisu,
 - ISSN a opět najít konkrétní časopis,
- Článek se dá vyhledat podle:
 - název článku nebo slovo z názvu článku,
 - oblast (obor)
 - autora
 - nebo jejich kombinace

S Univerzitní knihovnou v Bielefeldu jsme ve spojení prostřednictvím Univerzitní knihovny v Bratislavě, přes niž provádíme vstup do databáze JASON a koordinujeme jej i pro knihovny Masarykovy univerzity v Brně a Palackého univerzity v Olomouci. Ze strany Univerzitní knihovny v Bratislavě je však aktuální požadavek na přímé kontakty mezi českými knihovnami a Univerzitní knihovnou v Bielefeldu.

Časový harmonogram realizace projektu:

Rok 2000

- první pololetí - navázat kontakt s Univerzitní knihovnou v Bielefeldu a sjednat podmínky licence na využívání článkové bibliografické databáze JADE.
- druhé pololetí - podepsání smlouvy, instalace software a zaškolení pracovníků, zkušební provoz a nakonec plné využívání databáze JADE

Rok 2001-2003

- podle potřeby nainstalování databáze JADE na server v ČR rozšíření spolupráce o dodávání textů naší produkce do databáze JADE.

Věříme, že otevření databáze JADE pro ČR rozšíří počet kladně vyřízených požadavků našich čtenářů.

AKADEMICKÁ KONSORCIA NA ELEKTRONICKÉ INFORMAČNÍ ZDROJE: HISTORIE A PŘEHLED SOUČASNÝCH AKTIVIT

Miroslav Bartošek, Jaroslav Šilhánek, MU Brno, VŠCHT Praha

1 Úvod – konsorciální prehistorie

Přestože historie využívání elektronických informačních zdrojů v některých oblastech u nás je stará již více jak 30 let (viz magnetopáskové chemické a jiné databáze provozované ÚVTEI v Praze již od roku 1969 a poskytující strojové rešerše akademickým i průmyslovým institucím v celém tehdejší Československu), v širším měřítku lze přístup k profesionálním elektronickým informačním zdrojům pro potřeby vědy, výzkumu a výuky na většině českých vysokých škol datovat zhruba do počátku 90. let. V té době se na školách objevují první samostatně provozované elektronické báze, svým rozsahem a významem odpovídající tehdejší u nás dostupným technologiím, skromným finančním možnostem i obecně dlouhodobě zanedbávanému stavu většiny akademických knihoven a informačních pracovišť. Zejména kvůli pochopitelné snaze minimalizovat potřebné náklady se v naprosté většině pořizují jen sporadické izolované informační zdroje s jednouuživatelským přístupem, provozované na vybraných osobních stanicích bez možnosti vzdáleného přístupu. Mezi první patřily často informační zdroje, které uživatelé již znali a byli zvyklí používat v tištěné podobě – např. vybrané tematické řady bibliografické databáze Current Contents (v elektronické verzi provozované lokálně a distribuovány na disketách nebo pomocí ftp). Spíše ojediněle se vyskytovaly specializované víceoborové přehledové informační zdroje, jako Compendex na technicky zaměřených školách (na VUT již od roku 1992), Chemical Abstracts na chemických institucích, nebo Medline na některých lékařských pracovištích. Další skupinu zdrojů tvořily příležitostné jednorázové nákupy či dary, často bez možnosti dalšího obnovování a tím i bez většího dlouhodobějšího efektu. Kvůli silně omezenému přístupu bylo využití většiny těchto zdrojů obvykle omezeno na úzký okruh „informačně aktivních“ a zasvěcených pracovníků. V roce 1992 začíná budování celostátní akademické sítě CESNET jako základní komunikační infrastruktury mj. i pro budoucí sdílení elektronických informačních zdrojů.

V polovině 90. let začíná i u nás nástup informačních zdrojů na CD-ROM. Podstatně se rozšířila nabídka a s ní částečně i finanční dostupnost některých zdrojů. UK Praha a MU Brno jako jedny z prvních v akademické sféře instalují technologie pro vzdálený přístup k bázím dat na CD-ROM od různých producentů (technologie Ultra*Net a ERL), což spolu s rychlým rozvojem akade-

mických počítačových sítí (pokrytí, rychlost, spolehlivost) vytváří podmínky pro přechod od lokálních single-user zdrojů k síťovým víceuživatelským licencím. Lepší přístupové možnosti a tím i využitelnost informačních zdrojů umožnily obhájit / získat větší objemy financí na nákup elektronických informačních zdrojů z rozpočtů jednotlivých škol. Vznikají první úvahy a pokusy o společném nákupu a využívání drahých informačních zdrojů mezi příbuznými akademickými pracovišti (již v roce 1995 byl například zahájen společný provoz chemické strukturní a reakční databáze CrossFireplusReaction („Beilstein“) mezi VŠCHT Praha a Univerzitou Pardubice). Pro jejich realizaci ve větším měřítku však scházely v té době dvě základní věci: peníze a zkušenosti.

Problém financí vyplýval jednak ze samotné výše potřebných prostředků (roční předplatné špičkového elektronického zdroje pro středně velkou univerzitu představuje často investici v řádu milionů korun), jednak z faktu, že nestačí tyto finanční prostředky získat jednorázově, ale již tak vysokou investici je nutné opakovat každoročně po dlouhé období. Rovněž problém nedostatku zkušeností měl dvě roviny: jednak chyběly jakékoliv zkušenosti s vytvářením a provozem velkých informačních konsorcií zahrnující záležitosti organizační, legislativní i finanční, současně však na většině škol chyběly také zkušenosti s tím, nakolik jsou jejich uživatelé – vědečtí pracovníci, učitelé, studenti – ochotni a schopni využívat nové informační zdroje v takové míře, která by ospravedlnila v našich podmínkách často až extrémně drahé investice do jejich nákupu.

2 Konec 90. let – první konsorcia

Prvním významnějším impulsem, který podpořil spolupráci vysokých škol při společném nákupu a využívání elektronických informačních zdrojů, bylo vyhlášení tříletého programu „LB - Rozvoj informační infrastruktury pro výzkum a vývoj“ ministerstvem školství na podzim roku 1997. Program přinesl jednak vyšší objemy dotací využitelných částečně i pro nákup elektronických informací pro vědu a výzkum, jednak nabídl i delší než jednoletou perspektivu pro řešitele. V rámci programu LB získaly granty v řádu milionů korun dva projekty zaměřené přímo na konsorciální informační zdroje:

- LB98100 : Current Contents Connect na vysokých školách v ČR
- LB98084 : Konsorcium českých VŠ pro společné sdílení chemických strukturních a reakčníchází dat CrossFireplusReaction

Oba projekty přinesly řadu zkušeností a do jisté míry i inspirací pro následující konsorciální projekty v této oblasti, proto se o nich zmiňme podrobněji.

2.1 Projekt Current Contents Connect

Cíle projektu: Tento 2-letý projekt 1998-1999 (nositel MU Brno, hlavní řešitel M.Bartošek) si kladl za cíl „vytvořit podmínky pro efektivní zpřístupnění multioborové bibliografické databáze Current Contents v prostředí www všem vědecko-výzkumným pracovníkům, učitelům a studentům na všech VŠ v ČR, kte-

ré o to projeví reálný zájem podložený finanční spoluúčastí na krytí potřebných nákladů“.

Charakteristika informačního zdroje: CCC je webová forma multioborové bibliografické databáze Current Contents od Institute for Scientific Information (<http://www.isinet.com>) vydávaná již od roku 1957. S týdenní aktualizací zveřejňuje obsahy prakticky všech významných vědeckých časopisů světa, včetně abstraktů v angličtině a úplných bibliografických údajů o každém článku ze sledovaných časopisů (ročně jde o více než 8.300 časopiseckých titulů, 64.000 výtisků a 1.220.000 bibliograficky zpracovaných jednotek). Tématicky jsou časopisy rozděleny do sedmi řad: Life Sciences; Engineering, Computing & Technology; Social & Behavioral Sciences; Clinical Medicine; Physical, Chemical & Earth Sciences; Agriculture, Biology & Environmental Sciences; Arts & Humanities.

Způsob řešení: Vzhledem k předpokladu navrhovatelů, že objem finančních prostředků v programu LB by neumožnil nákup plošné celonárodní licence, byl zvolen následující postup:

- (a) vytvořit počáteční mini-konsorcium tvořené třemi velkými multioborovými univerzitami (UK Praha, MU Brno, UP Olomouc), které již v té době investovaly velké vlastní finance do nákupu různých forem Current Contents
- (b) podpořit z grantu přechod na podstatně efektivnější (ale také podstatně dražší) formu Current Contents, na www-verzi Current Contents Connect (CCC)
- (c) vybudovat, zprovoznit a v dlouhodobém provozu ověřit český Intranet server pro CCC
- (d) rozšířit mini-konsorcium o další zájemce a přejít na dlouhodobé samofinancování informačního zdroje.

Typ a způsob přístupu: Jedná se o on-line informační službu přístupnou standardním www-prohlížečem z počítačů nacházejících se v Internetovém adresovém prostoru členů konsorcia. Data jsou uložena na serveru firmy ISI ve Philadelphii a/nebo na lokálním zrcadleném serveru (tzv. Intranetovský přístup). V projektu byla zvolena varianta přístupu uživatelů na zrcadlený server na UK v Praze, <http://ccc.cuni.cz>. Počet souběžně přistupujících uživatelů neomezený.

Způsob zpoplatnění: Roční licenční jednorázový poplatek. První rok byla licence hrazena z větší části z grantu; v druhém roce již hradil každý účastník z vlastních zdrojů celý poplatek stanovený producentem v závislosti na velikosti instituce.

Konsorcium: K 1. srpnu 1998 byl zahájen konsorciální provoz serveru CCC pro UK Praha, MU Brno a UP Olomouc. Licenční smlouva o využívání informačního zdroje byla uzavřena mezi UK Praha a producentem zdroje ještě před zahájením projektu. Ostatní dva členové konsorcia k ní byli posléze připojeni formou dodatku. „Konsorcium“ vzniklo jako volné sdružení, nebylo konstituováno do podoby samostatného právního subjektu. Původní předpoklad o zastřešení kon-

sorcia zájmovým sdružením právnických osob CESNET se nakonec pro nezájem CESNETu nerealizoval.

V roce 1999 byly zahájeny přípravy na rozšíření konsorcia o další zájemce – Akademii věd ČR a Západočeskou univerzitu Plzeň (ostatní zájemce odradila výše licenčních poplatků, která i přes přislíbenou 20% konsorciální slevu nebyla pro většinu škol z vlastních rozpočtů akceptovatelná). Vyhlášení programu LI na podzim 1999 a příprava celoplošné licence Web of Science však připravované rozšíření zastavilo. Stávající členové CCC-konsorcia se rozhodli předplatné k 31.7.2000 ukončit a přejít na databázi Web of Science (která je do jisté míry „nadmnožinou“ CCC), protože financování obou zdrojů bylo nereálné.

Hodnocení přínosu: Projekt byl hodnocen jako úspěšný, přestože se z dlouhodobého hlediska nepodařilo naplnit původní představy o rozšíření konsorcia na další vysoké školy. Většina škol nebyla v té době ochotna akceptovat náklady v řádu stovek tisíc až milionů korun ročně za jeden informační zdroj z vlastních rozpočtů. Úvahy o získání státní dotace na národní licenci byly přerušeny vyhlášením programu LI a novým projektem Web of Science, který díky řádově vyšším dotacím nabídl podstatně levnější variantu. Hlavní přínos projektu spočíval jednak ve zpřístupnění cenného informačního zdroje doslova každému členu akademické obce zúčastněných institucí (počet přístupů za dvouleté období přesáhl 30.000, celkový počet provedených rešerší se pak blížil počtu 100.000), jednak v získání praktických zkušeností, na něž navazuje i svým způsobem nástupnický projekt Web of Science.

2.2 Projekt CrossFireplusReaction („Beilstein“)

Cíle projektu: Tříletý projekt 1998-2000 (nositel VŠCHT Praha, hlavní řešitel J. Šilhánek) s cílem získat pro hlavní chemická pracoviště českých vysokých škol a Akademie věd elektronickou verzi klíčového informačního zdroje pro oblast organické chemie.

Charakteristika informačního zdroje: CrossFireplusReaction je komerční označení pro databázový systém schopný zpracovávat jak alfanumerická data, tak graficky reprezentované struktury chemických sloučenin, který byl vytvořen pro převod základního díla organické chemie, „Beilsteins Handbuch“. V tištěné podobě má toto dílo, které vycházelo prakticky během celého 20. století, více než 600 svazků, jejichž obsah byl kompletně převeden do elektronické podoby a navíc doplněn o velmi rozsáhlý materiál za posledních 20-30 let, který v tištěné podobě zatím nevyšel (a už nikdy nevyjde).

Producentem databáze je Beilstein Informationssysteme GmbH (<http://www.beilstein.com>). Elektronická báze dat Beilstein sestává ze tří modulů: modul sloučenin obsahuje cca 8 milionů záznamů o organických sloučeninách včetně grafické reprezentace jejich struktury a úplného soupisu známých fyzikálně-chemických vlastností. Ty jsou uvedeny buď v explicitní numerické podobě nebo v případech, kdy se jedná o složitější funkční závislosti, odkazem na původní literaturu. Další modul je modul reakcí obsahující cca 5 milionů zá-

znamů o vzájemných přeměnách souboru sloučenin opět včetně grafické reprezentace reakčních schémat a konkrétních reakčních podmínek, a konečně modul citací, ve kterých jsou výše uvedené faktografické informace obsaženy. Všechny moduly jsou navzájem propojeny. Hlavní oblastí zaměření je organická chemie.

Způsob řešení: Systém je v provozu pro VŠCHT v Praze a Univerzitu Pardubice od r. 1995, konsorciální přístup pro CrossFireplusReaction („Beilstein“) byl otevřen v červnu 1998 dalším členům konsorcia (viz níže). Na tento již realizovaný projekt naváže nový projekt s cílem zpřístupnit chemikům také databázi Gmelin zaměřenou na oblast anorganické chemie (dohromady tedy obě báze budou pokrývat celou chemii v klasickém smyslu). Báze CrossFire Gmelin je zatím přístupná pouze pro VŠCHT v Praze jako základ konsorciálního přístupu, který bude umožněn grantem programu LI i pro další zájemce – ať již členy stávajícího konsorcia nebo případně i další od r. 2001.

Typ a způsob přístupu: Jedná se o typickou architekturu klient-server: server je umístěn na VŠCHT v Praze, uživatelé jak na VŠCHT tak na ostatních institucích přistupují pomocí speciálního klienta „Beilstein Commander“ na základě přidělených ID a hesel, prostřednictvím stávající akademické sítě TEN34/TEN155. Producent ohlásil přístup webovským prohlížečem v roce 2000.

Způsob zpoplatnění: Systém je pronajímán pro instalaci na lokálním serveru za roční licenční poplatek. Cena je odvozována od počtu současně pracujících uživatelů, přičemž producent na základě svých odhadů předložil požadavek na minimální výši licenčního poplatku za určitý počet současně pracujících uživatelů. Od této částky se především odvozuje spoluúcast státu formou víceletých grantů ve výši 50 % celkové částky a dále pak roční licenční poplatek za jednoho současně pracujícího uživatele. Členové konsorcia se rozhodují, jaký počet současně pracujících uživatelů (v terminologii producenta se používá termín „seat“) jsou ochotni zaplatit a padesátiprocentní příspěvek z grantu je použit na úhradu dalšího stejného počtu současně pracujících vstupů („seats“).

Konsorciium: Na systém CrossFire Beilstein (a server na VŠCHT Praha) jsou od r.1998 připojeny následující instituce: VŠCHT Praha, UK Praha (PřF), UK Praha (FarmF Hradec Králové), MU Brno (PřF), UP Olomouc (PřF), Univerzita Pardubice (ChemF), VFU Brno, Ostravská univerzita, VUT Brno (ChemF), VUT Brno (TechnF Zlín), AV ČR-Knihovna, AV-Ústav makromolekulární chemie, AV-Ústav základů chemické techniky.

Jedná se o neformální konsorciium, protože producent byl ochoten uzavírat parciální smlouvy s jednotlivými členy „konsorcia“ na částku, kterou si sami platí, přičemž licenční smlouva s hlavním řešitelem grantu a příjemcem státního příspěvku obsahuje klausuli v tomto smyslu, že opravňuje člena konsorcia využívat další přístup hrazený hlavním řešitelem. V podstatě se jedná o plošnou multilicenci, protože východiskem je minimální licenční poplatek za stanovený počet současně pracujících uživatelů pro akademické instituce v celé ČR. Počet institucí využívajících systém není omezen, musí být ale splněna výše uvedená „rovnice“, tj. počet „seats“ za tolik a tolik. Jestliže se instituce podělí o daný po-

čet, platí každý méně, jestliže někdo odpadne, musí se ostatní o minimální částku podělit. Aby bylo možné tento požadavek splnit, byl jednak potřebný padesátiprocentní podíl státu a jednak VŠCHT Praha, která má sice největší počet „seats“, ale také platí téměř 1 milión Kč ročně. Tato situace je možná jen proto, že v rozpočtu VŠCHT v Praze byla částka na nákupy tištěných svazků, která dosahovala téměř 1 milión již v roce 1992-4 a VŠCHT byla tedy schopna využít nabídku na získání licence pro celou školu za částku 65.000 DEM. Zatím tento systém celkem velmi dobře fungoval; letos došlo poprvé k úbytku jednoho „seats“, který bude nutné ještě řešit.

Hodnocení přínosu: Je možno bez nadsázky konstatovat, že tento systém se stal téměř samozřejmou součástí práce v oblasti organické chemie a především skutečně akademická pracoviště na přírodovědeckých fakultách, chemických fakultách VŠCHT v Praze a Univerzity Pardubice a na několika ústavech AV ČR si již práci bez tohoto přístupu nedovedou představit. Je ale nutné znovu zdůraznit, že tento okruh skutečně velmi aktivních uživatelů není v současné době schopen splnit licenční podmínky a uhradit požadované minimální poplatky bez státní spoluúčasti. Zvláště pro menší fakulty nebo jen katedry chemie je konsorciální částka za jedno „seats“ mimořádně příznivá a umožňuje jim tento zdroj vůbec využívat. „Ceníková“ částka pro akademické instituce ve výši cca 65.000 DEM je pro takové školy zcela mimo reálné možnosti.

3. Současné konsorciální aktivity

Oba výše uvedené projekty potvrdily, že je nereálná představa získat světové profesionální informační zdroje za ceny podstatně odlišné od cen světových. V praxi to v naší současné situaci znamená, že vysoké školy a akademická pracoviště obecně si tyto pro vědu a výzkum často nepostradatelné informační zdroje obvykle nemohou z vlastních prostředků dovolit vůbec, anebo jen ve velmi omezené podobě, která často silně ztěžuje či téměř znemožňuje efektivní přístup většímu množství uživatelů. Situace je navíc komplikována tím, že k pokrytí informačních potřeb všech na škole pěstovaných oborů je zapotřebí nakupovat velké množství různých informačních zdrojů. Kde na to vzít?

Počátkem roku 1999 se z podnětu Ústřední knihovnické rady (při Ministerstvu kultury ČR) začal připravovat program *Optimalizace dostupnosti ze světových periodických zdrojů pro český výzkum, vývoj a vzdělávání*. Program měl být podpořen státní dotací ve výši několika desítek miliónů korun na nákup zahraničních periodik jak v klasické papírové podobě tak i v elektronické verzi, včetně navazujících služeb dodávání dokumentů. O zajištění výběru, nákupu a zpřístupnění zdrojů širokému okruhu knihoven se mělo starat cca 5 oborově zaměřených technologických center, schopných technicky a personálně zajistit požadované služby. Mimo jiné se předpokládalo vytváření oborově zaměřených informačních konsorcií.

Návrh vzbudil mezi knihovníky a uživateli široký ohlas; vznikly koordinační oborové skupiny, které se soustředily na zmapování kritických informačních potřeb uživatelů ve své oblasti a zpracování prvních návrhů.

Program Optimalizace se však bohužel nepodařilo (z finančních důvodů) dotáhnout do stádia realizace. Přesto však měl svůj význam: ve druhé polovině roku 1999 vyhlásilo Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy ČR nový čtyřletý program *LI – Informační zdroje pro výzkum a vývoj*, který ideově do značné míry na program Optimalizace navazoval. Navíc umožnil zúročit práci přípravných skupin do podoby konkrétních projektů pro program LI.

Program LI díky své na naše poměry relativně štedré výši celkové dotace (kolem sta miliónu korun ročně) a poměrně dlouhé čtyřleté realizační době přinesl skutečný průlom do dosavadní situace v získávání odborných informačních zdrojů, a to i (zejména?) v elektronické podobě.

Ve dvou kolech (v lednu a červnu 2000) bylo schváleno celkem 47 projektů, řada z nich na konsorciální nákup elektronických informačních zdrojů. Uvedme přehled těch hlavních, o nichž se nám podařilo získat v době psaní příspěvku bližší informace (výťah z nich je uveden v příloze). Projekty schválené v lednu 2000 se vesměs nacházejí již v počátečních etapách realizace. Většina projektů je deklarována jako otevřená, s možností připojit za určitých podmínek i další akademické subjekty, které v původním návrhu projektu nefigurovaly.

a) projekty na multioborové informační zdroje (v závorce uvedeni nositelé projektu):

- Web of Science velkoplošná licence citační databáze WoS (Knihovna AV ČR)
- EIFL-Direct plošná multilicence online periodik EBSCO (Národní knihovna)
- Science Direct on-line verze časopisů Elsevier Science (STK a Suweco)

b) specializované informační zdroje:

- chemie pokračování stávajícího systému Beilstein a zpřístupnění dalšího modulu Gmelin (VŠCHT)
- biologie databáze Biological Abstracts a Zoological Records (UP)
- technika skupinová licence Ei Compendex, Inspec, Metadex, Iconda (ČVUT)
- matematika MathSci – elektronická verze Mathematical Reviews (UK)
- humanitní fulltexty časopisů ProQuest 5000, PCI Web a PCI FullText (UK)
- knihovnictví OCLC FirstSearch - souborný katalog, MVS, fulltext (Nár. knihovna)
- teologie plnotextová databáze Acta Sanctorum (AV ČR)
- medicína DB centrum STN International (oblasti Health a Medicine) (NLK)

- sport bibliografické DB SportDiscus, TourCD, Spolit a Spowis (UP)

Vedle těchto projektů finančně podporovaných z programu MŠMT LI se v různých institucích připravují (nebo jsou již v běhu) další aktivity na konsorciální využívání elektronických informačních zdrojů pro vědu a výzkum, leckdy s finančním příspěvkem ze zahraničních zdrojů. Z těch, které jsou známy autorům příspěvku, uvedme alespoň následující:

JSTOR – Journal Storage

Jedná se o mezinárodní nevýdělečné konsorcium (původně projekt amerických univerzit sponzorovaný Mellonovou nadací) zaměřené na digitalizaci a zpřístupnění klíčových amerických humanitních vědeckých časopisů (pokrývající oblasti od filozofie a sociologie, přes literaturu, lingvistiku, ekonomii, finance – až po matematiku, statistiku a nebo antropologii). V současnosti je k dispozici databáze 117 časopisů z Arts & Science I Collection, obsahující všechny články od prvního čísla časopisu, sahajícího mnohdy hluboko do minulého století, až téměř po současnost. Slovo „téměř“ je reprezentováno pohyblivou hranicí (obvykle tři až pět let od současnosti), stanovenou pro každý časopis zvlášť po dohodě s jeho vydavatelem tak, aby JSTOR nekonkuroval aktuálním tištěným číslem časopisů. Každý digitalizovaný článek je v databázi uložen jak ve formě obrázků naskenovaných stran (uživatel dostane na obrazovce či na tiskárně originální vzhled dokumentu), tak v textové podobě (umožňující fulltextové vyhledávání článků). Na konsorciu se podílí 750 účastníků, z toho byly v červnu 2000 čtyři instituce z České republiky: Akademie věd ČR, UP Olomouc, MU Brno a SU Opava. Konsorciální příspěvek je odvozen od velikosti instituce a pro české účastníky je z více jak 75% dotován Mellonovou nadací, takže celková výše poplatků vychází velmi příznivě. Přístup je pomocí standardního www-prohlížeče přes přístupový bod <http://www.jstor.org>. V současné době se pracuje na zpřístupnění dalších sbírek – General Science Collection, a Ecology & Botany Collection.

4. Závěr: některé postřehy a zhodnocení

Na širší zhodnocení přínosu konsorciálního zpřístupnění a využívání elektronických informačních zdrojů pro vědu, výzkum a výuku v naší akademické sféře je ještě brzy, vždyť valná většina projektů stojí teprve na samém počátku. Avšak již z dosavadních omezených zkušeností (podepřených poznatky ze zahraničí) lze uvést několik obecných postřehů.

Očekávané výhody a přínosy konsorciálního přístupu se dají shrnout do následujících bodů:

- získání zdrojů jinak nedostupných
- umožnění přístupu malým institucím/pracovištím
- možnost získání příznivějších cen na instituci
- efektivnější využití centrálních finančních zdrojů

- efektivnější/levnější provoz (administrativní a organizačně-technické výhody)
- stimulátor pro další rozvoj spolupráce mezi knihovnami a informačními centry.

Co nám ještě naopak chybí oproti nejvyspělejším zemím:

- lepší vzájemná informovanost
- organizační platforma pro koordinaci stávajících aktivit a přípravu nových (pole pro sdružení CESNET či připravovanou Asociaci akademických knihoven ?)
- integrace již získaných informačních zdrojů (provázání sekundárních a primárních pramenů, napojení na knihovní katalogy, souborný katalog ČR, apod.)
- dlouhodobější výhled/politika státní podpory v této oblasti (co bude za 4 roky?)
- systematictější příprava uživatelů, účinnější komunikace s uživateli, zpětná vazba
- lepší hodnocení využívání a přínosu drahých informačních zdrojů.

Ze všech v článku uvedených skutečností i nově připravovaných aktivit (za zmínku stojí program VISK – *Veřejné informační služby knihoven* MK ČR v rámci Akčního plánu realizace státní informační politiky pro období do konce roku 2002, nedávno schváleného vládou ČR) by měl pramenit umírněný optimismus co se situace v přístupu k moderním informačním zdrojům týče. Budou-li realizovány všechny projekty, které byly přijaty k financování, budou naše možnosti v zásadě srovnatelné s možnostmi universit v rozvinutých zemích. Je ale nutné zdůraznit, že realizace konsorciálních řešení není zdaleka jednoduchá a představuje většinou velmi složitá a zdlouhavá jednání. Hlavním problémem je mimořádně rychlý rozvoj informačních technologií se všemi souvisejícími faktory, který staví jak producenty, tak i uživatele do situací, kdy musí přijímat dosti zásadní rozhodnutí při praktické neexistenci dlouhodobějších zkušeností. Nejde přitom jen o vývoj informačních technologií jako takových, ale především o ekonomické otázky, které jsou pochopitelně vždy ty nejdůležitější. Např. během cca 5 let sdíleného přístupu k systému CrossFireplusReaction změnil producent systému i báze Beilstein dvakrát svého majitele. I když se tyto změny zatím zásadně nedotkly celkové politiky producenta, přece jen takové majetkové přesuny vnášejí prvek nejistoty do jednání, kde proti rychle se rozhodujícímu soukromému subjektu stojí nutně méně flexibilní systém rozdělování veřejných prostředků.

Uzavírání smluv na delší období se zdá být výhodné, protože přináší prvek určité stability, ale nemusí to být vždy pravda. Pokud totiž producent na několikaletou smlouvu přistoupí, stanoví si zpravidla pro sebe daleko opatrnější podmínky, než pokud by se musel přizpůsobovat vývoji a konkurenci. Bude např.

chtít garantovat cenový nárůst na několik let dopředu, i když další vývoj a konkurence by jej mohly přinutit přistoupit na nárůst nižší nebo i negativní.

Přes značnou variabilitu v přístupech producentů k jednání o konsorciálních řešeních, je možné identifikovat některé trendy. Především se můžeme setkat se dvěma zásadními přístupy k návrhům finančních požadavků pro akademická konsorcia. Producenti buď přistupují na koncepci odvozovat ceny od počtu současně pracujících uživatelů nebo ji zásadně odmítají. Pro akademickou sféru má jednání založené na počtu současných přístupů určitou výhodu v tom, že umožňuje tlačit cenu dolů volbou jen několik přístupů. V případě některých zdrojů je totiž skutečně možné se spokojit i jen s jediným přístupem, a např. čtyři současně pracující uživatelé představují docela dobře přijatelný kompromis i u např. tak všeobecně užívaného zdroje, jakým je báze Chemical Abstracts. Někteří producenti se ale právě proto nechtějí nechat tlačit do nízkých cen tím, že se universita spokojí jen s několika přístupy a jsou ochotni vyjednávat pouze o tzv. „unlimited“ verzi.

Je také nutné si uvědomit, že pro producenty není konsorciální řešení charitativní činností, ale chladnou obchodní kalkulací, která má zajistit stálý růst objemu obrátu. Dalším faktorem je to, že v některých oblastech techniky, přírodních věd, medicíny a dalších atraktivních oborů, je hlavním a rozhodujícím zákazníkem producentů informačních zdrojů průmysl

– a akademická sféra se tomu buď musí přizpůsobit nebo se musí spokojit s řadou omezení při využívání takových zdrojů. Někteří producenti, podle naší zkušenosti např. Chemical Abstracts Service, sice o možnosti vytvoření konsorcia hovoří, ale jejich návrhy byly pro nás zatím prakticky nepřijatelné. V neposlední řadě zde hraje i roli organizační struktura naší akademické sféry, která se výrazně liší od daleko homogennějšího systému severoamerických universit, což je opět hlavní zákazník v nevýdělečné sféře, a zejména američtí producenti nejsou vždy ochotni se našim podmínkám přizpůsobit.

Literatura a zdroje informací:

[1] Informační stránka “Programy na podporu výzkumu a vývoje MŠMT ČR”
<http://www.msmt.cz/cp1250/skupina3/Veda/DomPr/Default.htm>

[2] Informace od řešitelů projektů programů MŠMT LB a LI.

Tímto všem řešitelům za poskytnuté informace děkujeme a za případná zkomolení jimi dodaných podkladů se omlouváme.

Příloha

Konsorciální informační projekty z programu MŠMT LI

LI00041 Velkoplošná licence na přístup do databáze Web of Science

- Nositel: Knihovna Akademie věd ČR, hlavní řešitel Ivana Kadlecová
- Inf. zdroj: Multioborová citační databáze Web of Science od ISI (<http://www.isinet.com>), 20-letá retrospektiva. Jedná se o www-podobu databází Science Citation Index, Social Science Citation Index, Arts & Humanities Citation Index. Databáze obsahuje týdně aktualizované údaje o člancích z více než 8.500 vědeckých časopisů ze všech oborů. Kromě bibliografických údajů a abstraktu jsou u každého článku uvedeny všechny jeho reference a také všechny jeho citace (odkazy na daný článek z novějších prací). Týdně v databázi přibývá na 25.000 nových záznamů a přes 400.000 citačních odkazů.
- Konsorc.: 28 účastníků – prakticky všechny VŠ, AV ČR, velké státní vědecké knihovny, NK ČR, CESNET.
Volné sdružení administrativně spravované přes CESNET.
- Platba: Roční licenční poplatek v řádu desítek miliónů Kč, z větší části hrazený grantem plus příspěvky členů konsorcia odvozené od velikosti instituce.
- Grant: 90 miliónů Kč na období 2000/2 – 2003/12
- Stav: Od 13.6.2000 dočasný provoz formou free-trial přístupu na server ISI do Philadelphie. Trvalý provoz se předpokládá cca od září 2000 po zprovoznění českého zrcadla serveru na UK Praha (neomezený počet souběžně pracujících uživatelů)
- Kontakt: Ivana Kadlecová, kadlec@lib.cas.cz

LI00035 Zpřístupnění plnotextových databází odborných zahraničních periodik na základě programu Open Society Institute EIFL-Direct

- Nositel: Národní knihovna ČR, hlavní řešitel Hana Nová
- Inf. zdroj: Plné texty celkem 3.300 časopisů od r. 1990 a další inf. zdroje (abstrakty, zprávy, příručky) především z oblasti sociálních a humanitních věd od EBSCO Publishing, jednoho z předních světových dodavatelů el. a tištěných časopisů, nabízené ve 4 dílčích databázích:
- Academic Search Elite (společenské a humanitní vědy)
 - Business Source Premier (ekonomie, finance, management, účetnictví, mezinárodní obchod)
 - Newspaper Source Plus (přes půl miliónů článků z více jak 100 novin v anglickém jazyce)
 - MasterFILE Premier (obecně zájmové tituly, obchod, zdraví, kultura)
- plus databáze Medline z oblasti lékařství a biomedicínského výzkumu (kompletní soubor od r.66, plus plné texty z 80 lékařských časopisů), producent Národní lékařská knihovna USA
- Konsorc.: Plošná multilicence pro neomezený počet neziskových organizací v rámci ČR. V dubnu 2000 bylo zaregistrováno 105 knihoven, které tvoří neformální konsorcium zapojené prostřednictvím Národní knihovny do projektu EIFL Direct (Electronic Information For Libraries) realizovaného společně firmou EBSCO a

Open Society Institute (součást sítě Sorosových nadací). V projektu je sdruženo 39 zemí, které tak tvoří největší světové informační konsorcium.

Platba: Jednorázová platba za roční celorepublikovou licenci v řádu milionů Kč ročně, hrazena z grantu

Grant: 24 milionů Kč na období 2000/2 – 2003/12

Stav: Přístup od ledna 2000 www-prohlížečem na <http://search.global.epnet.com>

Kontakt: Hana Nová, Hana.Nova@nkp.cz,
<http://www.nkp.cz/start/knihcin/periodika/eifl/eifl.htm>

LI00028 Multifunkční centrum Virtuální polytechnické knihovny jako zdroj informací a služeb pro oblast technických a aplikovaných přírodních věd

Nositel: Státní technická knihovna v Praze, hlavní řešitel Anna Patočková

Inf. zdroj: Science Direct (<http://www.sciencedirect.com/>) - plně on-line texty těch vědeckých časopisů z nakladatelství Elsevier Science, které v tištěné podobě odebírají členové konsorcia (tzv. křížový přístup, kdy každý člen konsorcia má přístup k el.verzi libovolného časopisu odebíraného kterýmkoliv členem konsorcia). V současnosti jde o 270 časopisů zejména z přírod. věd a medicíny.

Konsorc.: Konsorcium technických knihoven VPK má devět členů: ČVUT, TUL, UPar, VŠCHT, VUT, ZČU, STK Praha, SVK Ostrava, SVK Plzeň. K původnímu projektu Science Direct konsorcium VPK se posléze připojilo otevřené konsorcium dalších 28 akademických knihoven administrativně spravované společností Suweco CZ, s.r.o. Konsorcium je nadnárodní (slovenští účastníci).

Platba: Roční licenční poplatek za el.verze časopisů odvozený procentuálně od celkové sumy za odebírané tištěné časopisy (v současnosti odebírají členové konsorcia tištěné časopisy Elsevier Science v celkovém objemu 30 milionů Kč, resp. 20 mil po odpočítání duplicit). Poplatek hrazen z větší části z grantu VPK, doplatky členů konsorcia Suweco v řádu desítek tisíc Kč na člena. Podmínkou je nepřerušit odběr papírových verzí časopisů a 7% roční nárůst (již odebíraný časopis duplicitní s jiným členem konsorcia je možno vyměnit za jiný časopis Elsevier – možná koordinace akvizice).

Grant: 21.3 milionů Kč na období 2000/2 – 2003/12 na vybudování a zajištění kooperačního systému VPK (jednou z jeho součástí je i Science Direct).

Stav: Podpis smluv v rámci konsorcia Suweco do konce července 2000, od srpna se prepokládá aktivace přístupu. V další fázi je zvažována varianta on-site (zrcadlo serveru) a rozšíření konsorcia.

Kontakt: projekt LI: Anna Patočková, A.Patockova@stk.cz
konsorcium Suweco: Nina Suškevičová, suweco@telecom.cz,
<http://www.suweco.cz>

LI00044 Zajištění pokračování zpřístupňování a rozšíření možností chemického strukturního a reakčního databázového systému CrossFire

Nositel: VŠCHT Praha, hlavní řešitel Jaroslav Šilhánek

Inf. zdroj: CrossFire Beilstein – organická chemie (pokračování již z LB98084), nově zřízen přístup k modulům
CrossFire Gmelin – anorg. chemie a CrossFire EcoPharm od Beilstein Informationssysteme, <http://www.beilstein.com>. Reakční a strukturní databáze pokrývající

- dohromady celou oblast klasické chemie. Systém umístěn na serveru VŠCHT v Praze.
- Konsorc.: VŠCHT, UK-PřF, UK-FarmF HK, MU-PřF, UP-PřF, UPar, VFU, OU, VUT-ChemF, VUT-TechF ZL, AV-knihovna, AV-makromol, AV-Chemtech. Možnost přistoupení dalších institucí.
- Platba: Roční licenční poplatek hrazený z prostředků grantu a z příspěvků participujících institucí v poměru 1:1. Náklady na provoz serveru včetně pronájmu diskových polí s předinstalovanými čtvrtletními „upgrade“ zatím hradí VŠCHT Praha.
- Grant: 8.5 milionů Kč na období 2000/1 – 2003/12
- Stav: Probíhají jednání o podmínkách pokračování a rozšíření o báze „Gmelin“ a případné další moduly systému (např. modul EcoPharm pokrývající problematiku ekologických a farmaceutických oborů). Od 1. července byl jmenován nový zástupce producenta pro náš region, takže jednání bude nutno s velkou pravděpodobností začít od počátku.
- Kontakt: Jaroslav Šilhánek, silhanek@vscht.cz

LI00055 Konzorciální nákup biologických databází zemědělství

- Nositel: UP Olomouc, hlavní řešitel Svatopluk Rieger
- Inf. zdroj: Databáze Biological Abstracts (reference na články z téměř 6000 časopisů z oblasti life sciences, včetně biochemie, biotechnologií, botaniky, ekologie, životního prostředí, mikrobiologie, neurologie, farmakologie, zdravotnictví, zemědělství) a Zoological Records od firmy Biosis (<http://www.biosis.com>). Předpokládá se zpřístupnění dat prostřednictvím lokálního ERL serveru na UP.
- Konsorc.: Neformální konsorcium ČZU, JU, MU, OU, UK, UP, AV ČR (4 ústavy), NLK, NK ČR
- Platba: Jednorázová platba za roční celorepublikovou licenci v řádu milionů Kč ročně, plně hrazena z grantu.
- Grant: 17.9 milionů Kč na období 2000/1 – 2003/12
- Stav: Aktivace přístupu v červnu 2000
- Kontakt: Svatopluk Rieger, rieger@prfnw.upol.cz

LI00023 Medicínská virtuální knihovna (MEDVIK) – síťové sdílení informačních zdrojů pro VaV

- Nositel: Národní lékařská knihovna, hlavní řešitel Helena Bouzková
- Inf. zdroj: Rozšíření spektra sekundárních oborových medicínských zdrojů dostupných v ČR o CD-ROM báze a o on-line přístup do databázového centra STN International – oblast HEALTH (37 bází dat) a oblast MEDICINE (30 bází dat). Dodávání dokumentů prostřednictvím MEDVIK a JASON.
- Konsorc.: NLK, Inst. postgr. vzdělávání ve zdravotnictví, IKEM, Ústav hematologie a krevní transfuze
- Platba: Roční poplatek za přístup do databázového centra pro členy konsorcia.
- Grant: 19.8 milionů Kč na období 2000/1 – 2003/12
- Stav: Připraveno k otevření, čeká se až grantové prostředky dorazí na účet nositele.
- Kontakt: Helena Bouzková, bouzkova@nlk.anet.cz

LI00022 OCLC FirstSearch Service

- Nositel: Národní knihovna ČR, hlavní řešitel Hanuš Hemola

Inf. zdroj: Služba OCLC FirstSearch s přístupem k plným textům OCLC Base Package with Full Text od organizace OCLC. Služba FirstSearch kombinuje funkce souborných katalogů, meziknihovních služeb, dodávání dokumentů a přístupu k elektronickým plným textům dokumentů. Nejvýznamnější součástí je přístup k online soubornému katalogu OCLC, který obsahuje více jak 40 milionů bibliografických záznamů o dokumentech od 11. století po současnost, s lokacemi knihoven celého světa; ten bude sloužit jako základní informační zdroj pro poskytování meziknihovních výpůjčních služeb pro zabezpečení pracovníků vědy a výzkumu z celé ČR primárními dokumenty.

Kromě souborného katalogu (WorldCat) je zahrnut přístup do 12 dalších databází: ArticleFirst (bibliografické citace článků z 13.000 periodik), ContentFirst (seznamy obsahů periodik),

NetFirst (bibliografické údaje o odborných zdrojích na Internetu, včetně abstraktů a klasifikace),

PapersFirst (referáty ze světových konferencí, kongresů, symposií, výstav a workshopů od 1983),

ProceedingsFirst (seznamy obsahů sborníků z vědeckých konferencí), UnionLists (souborný katalog periodik s uvedenými lokacemi), WilsonSelect (plné texty článků z 800 periodik), WorldAlmanac (základní referenční zdroj s biografickými, encyklopedickými a statistickými údaji),

MEDLINE (medicínská informace), ERIC (bibliografie literatury z oblasti vzdělávání) a další.

Konsorc.: Neformální sdružení deseti nejvýznamnějších státních vědeckých knihoven (NK ČR, MZK, SVK OL, SVK ČB, SVK PL, SVK KL, SVK UL, SVK HK, SVK LI, SVK OS), které vzniklo na základě již existující smlouvy o Sdružení pro Českou národní bibliografii. Prostřednictvím těchto knihoven získají uživatelé ze všech regionů ČR rovnoměrný přístup k službě OCLC FirstSearch s přímou návazností na meziknihovní službu resp. mezinárodní meziknihovní službu (NK, MZK, SVK OL).

Platba: Roční poplatek za 10 přístupů, o které se dělí členové konsorcia.

Grant: 11.2 milionů Kč na období 2000/1 – 2003/12

Stav: Informační zdroj zpřístupněn členům konsorcia od 1.6.2000

Kontakt: Hanuš Hemola, Hanus.Hemola@nkp.cz ,
http://www.nkp.cz/refer_centrum/infozdr.html

LI002016 Zajištění základních dokumentografickýchází dat pro technické obory

Nositel: ČVUT Praha, hlavní řešitel Barbora Ramajzlová

Inf. zdroj: Základní dokumentografické báze pro technické obory, které byly v minulých letech zpřístupňovány izolovaně na některých technických VŠ v CD-ROM verzích:

Ei Compendex (producent Engineering Information Inc, pokrývá inženýrství chemické, mechanické, strojní, energetické, geologické, biologické, elektrické, automobilové, jaderné, vesmírné, počítačové, robotiku)

Inspec (od Institution of Electrical Engineers, pokrývá elektrické inženýrství, elektroniku, fyziku, informační technologie, počítače)

Metadex (od Cambridge Scientific Abstracts, vědy o materiálech)

Iconda (od Fraunhofer IRB, reference z 573 časopisů z oblasti stavitelství a plánování)

Ke všem čtyřem databázím se předpokládá jednotný přístup v rámci programu Dialog Online přes rozhraní DialogWeb, v jehož rámci budou propojeny bibliografické záznamy s plnými texty těch časopisů, které budou mít jednotliví členové sdružení předplaceny v tištěné verzi.

Konsorc.: Účelové sdružení ČVUT, VUT, VŠB-TUO, TUL, UK

Platba: Roční skupinová licence pro on-line přístup k databázím a k navazujícím službám v řádu milionů Kč ročně (plně hrazeno z grantu), včetně možnosti dodávek plných textů dokumentů v elektronické podobě (z vlastních zdrojů členů sdružení).

Grant: 39.2 milionů Kč na období 2000/7 – 2003/12

Stav: Projekt schválen 30.6.2000

Kontakt: Barbora Ramajzlová, ramajzlo@vc.cvut.cz

LI002015 Zpřístupnění databáze MathSci matematické vědecké komunity

Nositel: UK Praha, hlavní řešitel Drahomíra Hrušková

Inf. zdroj: MathSci (elektronická verze Mathematical Reviews od Americké matematické společnosti, distribuce Silver Platter) s kompletními retrospektivními daty od roku 1940. V první fázi CD-ROM báze s 8 souběžnými přístupy pro členy konsorcia provozovaná na ERL serveru; perspektivně není vyloučen přímý online přístup do (zrcadla) centrální databáze.

Konsorc.: Neformální konsorcium MFF UK, ZČU, VUT, ČVUT, AV ČR zahájilo pokusnou činnost již od ledna 2000. Po získání zkušeností možnost rozšíření konsorcia za předpokladu finanční spoluúčasti.

Platba: Ještě před zahájením projektu: z vlastních zdrojů zakoupena část dat MathSci a licence na 4 souběžně přistupující uživatele. Z grantu nový server, rozšíření licenčních přístupů na 8 uživatelů, dokoupení kompletní retrospektivy.

Grant: 1 milion Kč na období 2000/7 – 2003/12

Stav: Pokusný provoz od února 2000, projekt schválen 30.6.2000. Přístup na nový server cca od září 2000.

Navíc, nezávisle na grantu, bude pod záštitou JČMF pro členy konsorcia i další zájemce zřízen on-line přístup k databázi CompactMATH (elektronická verze Zentralblatt fuer Mathematik), získávané za recenzní činnosti členů.

Kontakt: Drahomíra Hrušková, Drahomira.Hruskova@mff.cuni.cz, Jiří Veselý, jvesely@karlin.mff.cuni.cz, <http://www.karlin.mff.cuni.cz/erl>

LI002043 Zabezpečení vědy a výzkumu v humanitních oborech základními informačními zdroji

Nositel: UK Praha, hlavní řešitel Marie Paráková

Inf. zdroj: Celonárodní licence na on-line přístup do fulltextové databáze ProQuest 5000 (plné texty více jak 5000 humanitně orientovaných časopisů, <http://www.bellhowell.infolearning.com>) a bibliografické databáze PCI Web (Periodicals Contents Index, <http://www.chadwyck.com>, s retrospektivou do r. 1770). Pro 6 regionálně rozmístěných institucí bude zajištěn přístup do PCI Full Text (průběžně digitalizované články z PCI Web, zatím 100.000 článků), ostatním budou kopie článků poskytovány v rámci MVS. Na UK bude vytvořena a provozována archivní CD-ROM báze PCI. K plnotextové databázi ProQuest 5000 přístup prostřednictvím služby ProQuest Direct zahrnující databáze: Arts, Law, Humanities, Women, Social Sciences Plus Text, Education Complete, Career and Techni-

cal Education, Medical Library, Health, Pharmaceutical News Index, Applied Science and Technology, Computing, Telecommunications, Religion, ABI/Inform Global, European Business, Asian Business, Accounting and Tax, Banking Information Source).

- Konsorc.: K projektu se zatím přihlásily UK, MU, UP, ZUČ, JU, UJEP, VŠP, VŠE, AV ČR, NK ČR, otevřeno i dalším zájemcům.
- Platba: Roční celonárodní licence k ProQuest 5000 a PCI Web, plus 6 licencí pro přístup do PCI FullText – to vše v řádu desítek milionů Kč ročně.
- Grant: 84.4 milionů Kč na období 2000/3 – 2003/12
- Stav: Projekt schválen 30.6.2000, předpokládané zpřístupnění prvních bází již na podzim 2000
- Kontakt: Marie Paráková, marie.parakova@ruk.cuni.cz

LI002029 Efektivní zpřístupnění bibliografických databází zaměřených na sport

- Nositel: UP Olomouc, hlavní řešitel Marie Sýkorová
- Inf. zdroj: Bibliografické databáze na CD-ROM Sportdiscus, TourCD, Spolit, Spowis. Zpřístupnění uživatelům prostřednictvím ERL serveru (SportDiskus, TourCD) a UltraNet serveru (Spolit a Spowis).
- Konsorc.: UP-FTK, UK-FTVS, UK-PedF, MU-PedF, JU-PedF, OU-PedF, UJEP-PedF, VŠP-PedF, ZČU-PedF
- Platba: Roční poplatek za pevně daný počet souběžných přístupů (různý pro jednotlivé báze), plně z grantu.
- Grant: 4.8 milionů Kč na období 2000/7 – 2003/12
- Stav: Projekt schválen 30.6.2000
- Kontakt: Marie Sýkorová, sykorova@ftknw.upol.cz

LI002018 Konsorciální zpřístupnění plnotextové databáze Acta Sanctorum

- Nositel: Ústav pro klasická studia AV ČR, hlavní řešitel Jiří K. Kroupa
- Inf. zdroj: Fulltextová databáze Acta Sanctorum (6 plnohodnotných CD-ROM verzí plus vzdálený on-line přístup) od Chadwyck Healey. Základní zdroj hagiografických textů pro bádání o společnosti a kultuře raněkřesťanské a středověké Evropy. Databáze obsahuje kompletní texty 68 svazků Acta Sanctorum publikovaných v průběhu posledních tří století bollandisty. Navazuje na digitální verzi Patrologia Latina, která je již v ČR na vybraných akademických pracovištích k dispozici.
- Konsorc.: AV ČR, JU, UK, UP, ZČU, Česká křesťanská akademie
- Platba: Roční multilicenční poplatek za on-line přístup a příslušný počet CD-ROM verzí (každému ze členů konsorciálního sdružení zůstane po skončení projektu plnohodnotná CD-ROM verze); plně hrazeno z grantu.
- Grant: 11.2 milionů Kč na období 2000/7 – 2003/12
- Stav: Projekt schválen 30.6.2000
- Kontakt: Jiří K. Kroupa, kroupa@ics.cas.cz

NĚKTERÉ ZKUŠENOSTI S PROVOZEM ROZSÁHLÝCH ELEKTRONICKÝCH INFORMAČNÍCH ZDROJŮ

Jaroslav Šilhánek, Ludmila Zetková, VŠCHT Praha

VŠCHT v Praze provozuje již řadu let rozsáhlé elektronické sekundární informační zdroje jak v lokální síti vlastní školy, tak i v celostátním měřítku jako centrální server pro další uživatele. Jedná se jak o všeobecně využitelný a pro široké spektrum chemických i příbuzných přírodovědeckých oborů zcela zásadní a nepominutelný zdroj, Chemical Abstracts, tak o více specializovanou elektronickou verzi více než pětisetsvazkového kompendia „Beilstein“ (a v současnosti i obdobné kompendium „Gmelin“). Během pětiletého provozu (ve druhém případě), resp. čtyřletém provozu (v prvním případě) jsme získali řadu poznatků a zkušeností jak z hlediska technického provozu, tak především z hlediska organizace zpřístupňování a využívání těchto zdrojů. V případě Chemical Abstracts pak již došlo k úplnému přechodu na elektronický informační zdroj, protože v celé České republice byl již odběr tištěné verze ukončen. Tyto rozsáhlé zdroje byly a jsou průběžně doplňovány řadou dalších elektronických bází dat, které uvedené zdroje doplňují a vytvářejí postupně ucelený systém elektronické knihovny.

VÝUKOVÉ CENTRUM PRO DALŠÍ VZDĚLÁVÁNÍ KNIHOVNÍKŮ V ČESKÉ REPUBLICE - PO ROCE

Jitka Manová, Ústřední knihovna Fakulty sociálních studií MU v Brně

Vzdělávání v moderní společnosti

Rozvoj informačních technologií probíhá stále neuvěřitelným tempem a vytváří prostředí permanentních změn. Pro odborníky všech profesních skupin se stalo nutností sledovat a srovnávat současný stav v ČR s vývojem ve vyspělejších zemích, zejména v evropském rozměru. Vždyť mnohými problémy, které jsou pro nás dnes aktuální, se již naši profesní kolegové zabývali! Není snad prozíravé se z výsledků přinejmenším poučit? Sledujeme bezesporu společné cíle. Shodujeme se na tom, že celoživotního učení je jednou z odpovědí na řešení globálních světových problémů.

Před rokem jsme si na stejném fóru kladli celou řadu otázek. Jaká je situace dnes? Poskytuje současný vzdělávací systém dostatečné předpoklady pro rozvoj lidských zdrojů? Závěry vyplývající z mnoha výzkumů a studií, které máme nyní konečně k dispozici jen potvrzují naše obavy. Vážným problémem v ČR stále zůstává postavení dalšího vzdělávání, i když je v nových společenských nárocích zcela určitě klíčem, potřebným k překonávání kvalifikačních problémů.

Klíčové dovednostmi, o nichž se nejen píše v souvislosti s informačním věkem, ale které se při každodenní práci od informačních pracovníků očekávají, např. adaptibilita, komunikační schopnosti, kreativita, týmový duch, jazykové znalosti apod., se nesmí stát pro některé pracovníky strašákem! Jak proškolit velké množství knihovníků, aniž by se odvážní aktivní jedinci nesnažili současně o totéž v každé knihovně? Jak se systémověji zapojit do nikdy nekončícího procesu vzdělávání s tolika překážkami? Odpověď společně hledaly odvážné řešitelky projektu Výukové centrum pro další vzdělávání knihovníků v ČR PhDr. Pavla Kánská a RNDr. Dana Lošťáková za významné pomoci konzorcia MOLIN.

Díky nesmírné touze a úsilí neutěšený stav změnit, posunout řešitelné problémy o krůček dál, se rozběhnutím projektu mnohé podařilo. A co se nepodařilo? Věříme, že schválené i připravované státní programy umožní učinit další významné kroky. Totiž známá zkušenost, že vysoká úroveň vzdělanosti významně podporuje ekonomický růst země zůstává v podmínkách ekonomických potíží stálou výzvou pro politiky a nás všechny.

Trocha historie nikoho nezabije aneb jak to všechno začalo:

Vznik Výukového centra

V ČR neexistovalo jednotné centrum pro další vzdělávání knihovníků, které by řešilo koordinaci všech vzdělávacích akcí. Jednotlivé typy knihoven ve snaze situaci řešit, samostatně organizují školení, semináře a kurzy. Vstříc této naléhavé potřebě celoživotního vzdělávání knihovníků (Life-Long Learning for Librarians) vyšlo konzorcium MOLIN (Moravian Library Information Network. Rozhodlo na svém zasedání v červnu 1999 podporovat snahy o vytvoření **Výukového centra MOLIN pro další vzdělávání knihovníků.**

Výukové centrum MOLIN pro další vzdělávání knihovníků

Přípravou centra byla pověřena PhDr. Pavla Kánská z Masarykovy univerzity v Brně a RNDr. Dana Lošťáková z Univerzity Palackého v Olomouci. V září 1999 byl předán OSI/NLP projekt Training Center for Continuing Education for Librarians in the Czech Republic. Projekt byl nadací OSI/NLP přijat. V prosinci 1999 poskytnuta finanční podpora na činnost centra pro rok 2000.

Projekt počítal s počtem cca 4000 profesionálních knihovníků v ČR. Snahou bylo proškolit asi 1/4 knihovníků ročně. Během tříletého projektu měla asi 100 lektorů proškolit 3566 zájemců, tj. ročně asi 1200 knihovníků všech typů knihoven. Výukové centrum by mělo integrovat a koordinovat vzdělávací aktivity českých knihovníků. Proškolit zejména aktuální témata: sociální komunikace v knihovnách, nácvik asertivního chování, seznámení s legislativou a praxí knihoven EU, anglická konverzace pro pracovníky ve službách apod. Podobná nabídka školení pro knihovníky zatím až na malé výjimky chyběla.

První pokusy virtuální podoby výukového centra se objevily v září 1999 na webovských stránkách Filozofické fakulty Masarykovy univerzity. Od ledna 2000 navrhla jejich profesionální podobu RNDr. Dana Lošťáková na Univerzitě Palackého v Olomouci.

V současnosti provádí Informační centrum univerzity pravidelnou aktualizací dat (<http://www.molin.upol.cz>).

Cíle Výukového centra

- integrace a sjednocení všech mimoškolních vzdělávacích aktivit českých knihovníků včetně koordinace celoživotního vzdělávání knihovníků všech typů knihoven v České republice
- zlepšení znalostí a přístupu k informacím o vzdělávání pro co nejširší okruh knihovníků ČR majících zájem o další vzdělávání
- zvýšení kvality a zajištění flexibility knihovních služeb a přizpůsobení českých knihoven podmínkám evropských knihoven

- zaměření vzdělávacích knihovnických kurzů především na služby veřejnosti a podpora anglické konverzace vedoucí k postupnému řešení jazykové bariéry ve službách zahraničním uživatelům
- nový systém hodnocení vycházející z týmového řešení úkolů, písemných testů, závěrečných ústních zkoušek a nového typu vysvědčení
- distanční vzdělávání především pro zahraniční účastníky organizováním mezinárodních seminářů, konferencí, workshopů nebo jiných společných akcí zaměřených na speciální problémy dalšího vzdělávání knihovníků.

Organizační struktura

O nelehký úkol, vytvořit efektivní systém spolupráce mezi regionálními vzdělávacími centry České republiky v Praze, Brně, Ostravě, Olomouci, Plzni, Hradci Králové, Českých Budějovicích a Liberci, se dobrovolně pokusily od září 1999 profesionální knihovnice specializující se na vzdělávání v těchto regionech.

Koordinátoři 8 regionálních center

Těchto 8 „statečných“ spolupracuje s mnoha různými institucemi v regionu, kontaktuje kvalitní lektory z různých oborů a předává aktuální nabídku kurzů a školení na webovské stránky centra. Praha, Brno a Olomouc má již zapojené 2 knihovnice z hlavních knihoven regionu, které plní náročné úkoly i v řídicím výboru. Další zájemci o zapojení do aktivit centra v jednotlivých regionech jsou postupně vyzváni kontaktovat níže uvedené kolegy:

- 1. Praha** Zdena Kloučková, Státní technická knihovna Praha
Z.Klouckova@stk.cz, tel: +420-2-21663478
- 2. Brno** Jitka Manová, Masarykova univerzita Brno
manova@fss.muni.cz, tel: + 420-5-41615138
- 3. Ostrava** Milena Slaninová, Státní vědecká knihovna Ostrava
slaninova@svkos.cz, tel: + 420-69-6118812
- 4. Olomouc** Hana Študentová, Státní vědecká knihovna Olomouc
hata@office.svkol.cz, tel: + 420-68-5227262
- 5. Plzeň** Miloslava Faitová, Západočeská univerzita Plzeň
faitova@uk.zcu.cz, tel: +420-19-7421420,
- 6. Hradec Králové**
Vlasta Hamplová, Státní vědecká knihovna Hradec Králové
hamplova@svkhk.cz, tel: +420-49-5514525
- 7. České Budějovice**
Zuzana Hájková, Státní vědecká knihovna České Budějovice
hajkova@cbvk.cz, tel: +420-38-57561
- 8. Liberec** Petr Chvojka, Státní vědecká knihovna Liberec
chvojka@svkli.cz, tel: +420-48-2710212

Jaká je aktuální situace dnes?

Řídící výbor má nyní 6 členů:

Autor a koordinátor projektu

Pavla Kánská, MU Brno

kanska@phil.muni.cz,

tel:+420-5-41121315

Integrace a elektronické propojení

Dana Lošťáková, UP Olomouc

lostakov@risc.upol.cz,

tel: + 420-68-5631702

Ekonomické záležitosti

Hana Študentová, SVK Olomouc

Statistika a závěrečné testy

Jana Nejezchlebová, MZK Brno

Příprava projektu EU na rok 2001

Rostislav Hladký, UP Olomouc

Výzkum a legislativní záležitosti

Zlata Houšková, NK Praha

Územněsprávní reforma se 14 kraji ČR se stala základem k dnešnímu rozšíření ze současných 8 na 14 současných regionálních center. Jedinou podmínkou účasti na projektu jsou aktivní a ochotní odborníci, kteří pomohou rozvíjet aktivity centra v 6 dalších regionech:

9. Ústí nad Labem

Aleš Brožek, SVK Ústí nad Labem

brozeka@svkul.cz, tel:+420-047-5200045

10. Karlovy Vary

Eva Žáková, Muzea a knihovny okresu

Karlovy Vary, odbor knihoven

eva zakova ok@kvary.cz,

tel: +420-17-3228348

11. Havlíčkův Brod

Ivana Štrossová, OK Havlíčkův Brod

strossova@okhb.cz,

tel.: +420-5-451-23353

12. Zlín

Eva Peprníčková, Knihovna Františka

Bartoše Zlín

friedlova@kfbz.cz, tel:+420-067-37117

13. Pardubice

Petr Kárník, OK Pardubice

d.boskova@knihovna-pardubice.cz,

tel.:+420-040-6531241

14. Kladno

Poradní výbor

Poradní výbor centra tvoří 4 zástupci klíčových institucí pro rozvoj dalšího vzdělávání knihovníků v ČR a 3 zahraniční experti:

MOLIN: Rostislav Hladký, Univerzita Palackého Olomouc (napojení na EU)

STK: Martin Svoboda, Státní technická knihovna Praha (napojení na SIP ve vzdělávání)

NKP: Vít Richter, Národní knihovna Praha (napojení na Veřejné inf. služby knihoven)

FF UK: Jiří Cejpek, Univerzita Karlova Praha (napojení na VŠ vzdělávání knihovníků)

Andrew Lass, Mount Holyoke College, USA

Susan Perry, Mount Holyoke College, USA

Sylva Šimsová, Library Systems Consultant, London

Aktuální úkoly Výukového centra:

- zmapování situace v oblasti vzdělávání v oboru v České republice
- koordinace vzdělávacích aktivit a navazování kontaktů s potencionálními partnerskými institucemi a organizacemi
- postupné vytvoření standardů kurzů a systému odborné certifikace jejich obsahu ve spolupráci s profesními organizacemi
- tvorba a údržba webovské stránky centra v české a anglické verzi
- vytváření širokého okruhu kvalifikovaných lektorů pro nejrůznější typy vzdělávacích akcí a budování databáze kontaktů
- zpracování koncepce celoživotního vzdělávání (Long Life Learning) knihovníků v ČR

Mezinárodní seminář a distanční vzdělávání

Mimořádným cílem výukového centra je příprava distančního vzdělávání prostřednictvím mezinárodních seminářů, konferencí a workshopů zaměřených na speciální problémy vzdělávání knihovníků. Plné texty příspěvků a pracovních materiálů ze seminářů plánujeme za souhlasu lektorů zveřejňovat na webovských stránkách centra nebo vydávat v tištěné podobě formou sborníků. První mezinárodní akcí centra, která se konala na jaře 28. května – 1. června 2000 v Luhačovicích, byl knihovnický seminář CASLIN 2000. Program byl věnován otázkám vzdělávání knihovníků. Základní informace ze semináře zpracovala a zpřístupnila Mgr. Zuzana Řepišová na webovských stránkách Ústavu výpočetní techniky Masarykovy univerzity na adrese: <http://www.ics.muni.cz/caslin2000>

Pro ty, kteří neměli možnost se přímo zúčastnit uvádím alespoň základní fakta:

Organizační výbor tvořili členové konsorcia MOLIN a CASLIN:

Pavla Kánská, Masarykova univerzita Brno

Zuzana Řepišová, Masarykova univerzita Brno

Dana Lošťáková, Palackého univerzita Olomouc

Věra Jelínková, Moravská zemská knihovna Brno

Hana Študentová, Státní vědecká knihovna Olomouc

Gabriela Krčmařová, Národní knihovna Praha

Susan Perry, Mount Holyoke College, USA

Program semináře pro 60 knihovníků (40 z ČR a 20 ze SR) byl rozdělen do 2 bloků přednášek, prezentací a workshopů a uzavřen diskusí u kulatého stolu, tzv. Akvária.

Moderátoři Martin Svoboda a Zuzana Řepišová svým citlivým vedením Akvária umožnili zúčastněným nejen poodhalit úskalí vzdělávání knihovníků, ale hledat pro budoucnost nová vhodná řešení.

Přednášející a témata jednotlivých bloků semináře:

školní vzdělávání

Karen Drabenstott: School of Inform., Univ. of Michigan, USA

Změna školního kurikula reflektující dnešní potřeby

(Současná praxe vzdělávání knihovníků)

Sylva Šimsová: Library Systems Consultant, London

Myšlenka odborného rozvoje pracovníků v informačních profesích v Británii

Jiří Cejpek: Univerzita Karlova Praha

Knihovnictví v širších souvislostech - vzdělání a povolání

Jela Steinerová: Komenského univerzita Bratislava

Organizacia poznania a informačná veda

Jana Slámová: Vyšší odborná škola informačních studií v Brně

Jan Machytka: Vyšší odborná škola informačních studií v Praze

další vzdělávání

Milena Tetřevová (SR): Kontinualne vzdelavanie pracovníkov kniznic na Slovensku: Projekt PROLIB a pilotne kurzy distancneho vzdelavania.

Pavla Kánská - Dana Lošťáková: Výukové centrum pro další vzdělávání knihovníků v ČR

Zlata Houšková – Vít Richter: Vzdělanostní, věková a mzdová situace v českých knihovnách

Darina Kožuchová: Vývoj, metodologia a priebeh vyuky manažerského kurzu „Zmeny v knižniciach a potreba riadenia zmien,, v rámci projektu ProLIB z pohľadu autora príručky a lektora kurzu.

Sborník přednesených příspěvků bude k dispozici v tištěné i v elektronické podobě dostupný na webovských stránkách. Centrum počítá ve svých plánech s přípravou dalších pracovních seminářů.

Postřehy z realizace školení a kurzů centra

První zkušenosti s realizací projektu v prvním čtvrtletí roku 2000 již publikovala Pavla Kánská v časopise Národní knihovna, 2-3, s. 99-102 a ve Čtenáři, 6, s.170-175.

Potvrdilo se, že když se podaří aktivní spolupráce koordinátora, lektorů a frekventantů dojde ke zvyšování kvality výběru a samotné náplně vzdělávacích programů a kurzů. Podle zkušeností z úspěšného tříměsíčního pilotního kurzu „Angličtina pro knihovníky“, který kombinoval výuku běžné angličtiny pro pokročilé s konverzačními okruhy zaměřenými na knihovnické prostředí a odbornou terminologii, umožňuje volba vhodného způsobu hodnocení určení přínosů programu. Vede k identifikaci jeho silných a slabých stránek, umožňuje použít

úspěšný program k posílení důvěry ve smysl a hodnotu programu. Kvalitu kurzu podporuje podle našich zkušeností provedení testu na začátku a po ukončení. Testy jsou užitečné i z jiných důvodů než dosažení plánovaných výsledků ve výuce. Ukončení kurzu zkouškou zvyšuje motivaci školeného látku zvládnout. Informace, které koordinátorovi a lektorům poskytují frekventanti kurzu mají velkou hodnotu. Školitel může být upozorněn na nové překážky s nimiž nepočítal a operativně metody změnit.

Nezbývá mi než potvrdit slova ze zmíněného článku autorky projektu: „... je těžké rozjíždět projekt zahrnující vzdělávání knihovníků všech typů knihoven v republice. Nedaří se najít další odborníky ochotné přidat ke své práci ještě koordinaci vzdělávacích aktivit a jejich napojení na výukové centrum. Dnes už víme, že splnění našich cílů a plánů nezáleží jen na nás, ale na zapojení dalších kolegů, kteří nejsou spokojeni se současným stavem celoživotního vzdělávání knihovníků a chtějí něco ve svém okolí udělat k jeho zlepšení“.

Aby knihovníci mohli uskutečňovat své nové poslání a naplňovat očekávání uživatelů musí být osobnostmi schopnými a vzdělanými. Pokud jde o perspektivu knihovnické profese a přiměřenost kvalifikace v nových podmínkách? Čeká nás budoucnost ve znamení flexibility. Abychom obstáli ve vysokých nárocích na naše schopnosti musíme počítat ze školeními, kurzy a také s naší aktivní účastí na vzdělávacích programech pro uživatele. Využijme všech příležitostí v rámci programů celoživotního vzdělávání! Projekt Výukového centra pro další vzdělávání knihovníků v ČR je jedním z významných kroků do učící se společnosti 21. století.

INFORMAČNÍ VÝCHOVA - KLÍČOVÝ PROBLÉM VYSOKOŠKOLSKÝCH KNIHOVEN?

Barbora Ramajzlová, Výpočetní a informační centrum ČVUT Praha

Problematikou informační výchovy (...informační přípravy, výchovy k práci s informacemi, informační gramotnosti...) se nezabývají pochopitelně pouze vysokoškolské knihovny. Jistě lze akceptovat skutečnost, že knihovny na vysokých školách mají k této problematice velmi blízko. Cílem tohoto příspěvku je poukázat na novou roli, jakousi hozenou rukavici, před kterou vysokoškolské knihovny v současné době stojí.

Uživatelskou klientelu vysokoškolských knihoven tvoří převážně studenti, a to ne desítky či stovky, ale tisíce. Tento fakt je třeba právě v souvislosti s informační výchovou zdůraznit. Studenti přicházejí povětšinou na vysoké školy nedotčení těmi znalostmi a dovednostmi, které by jim umožnily efektivně pracovat s informacemi. Dokud se nešířily informace „všemi směry a rychlostí větru“, dokud se studovalo pouze ze skript, kterých byl v knihovnách relativní dostatek, nebylo to až tak patrné. Z této doby se datují i první příspěvky k dané problematice. Většinou se jednalo o úvodní přednášky knihovníků, které měly studenty informovat o knihovním fondu a službách jejich mateřské knihovny. Jen výjimečně si některý z knihovníků troufl na víc.

Přestože jev „studuji jen ze skript“ z našich vysokých škol zcela nezmišel, ukazuje se, že informační výchova přestává být pouze koníčkem zapálených knihovníků. Důvody, které k tomu přispívají, jsou známá fakta: neustále se zvyšuje objem informačních zdrojů, odborné informace jsou rychle a dostupně publikovány elektronicky, přístup k informačním zdrojům je čím dál jednodušší (sedím doma, v knihovně, na koleji...), ale také fakt, že ceny informačních zdrojů neustále rostou a je třeba se ptát po efektivitě jejich využití. V neposlední řadě mají zásadní vliv změny ve výuce, a to jak v jejím obsahu, tak ve struktuře studia.

Vysokoškolská knihovna se v těchto souvislostech dostává do nové role. Co je tedy dnes pro ni charakteristické? Stručně to vyjádřím těmito hesly:

* Zpřístupňování *Sdílení *Navigace

Na rozdíl od tradiční knihovny, která uchovávala a zpřístupňovala svoje knihovní fondy (případně půjčovala fyzické dokumenty z jiné knihovny), je dnes ve vysokoškolské knihovně, díky počítačovým a komunikačním technologiím, kladen stále větší důraz na **zpřístupňování** různých informačních zdrojů, resp. konkrétních informací. Uživatel často ani neví, odkud informace pro něj knihovna získává. Tento proces vede k integraci knihoven, k jejich úzké

spolupráci, ke **sdílení** informačních zdrojů. Sdružování finančních prostředků, společné nákupy informačních zdrojů a jejich sdílení - to je jednoznačná strategie vysokoškolských knihoven. Jak bylo výše zmíněno, objem informačních zdrojů se neustále zvyšuje, ale zvyšuje se i jejich dostupnost v našich podmínkách. Nabízeny jsou nejenom volně dostupné informační zdroje na Internetu, ale ve stále větší míře jsou zpřístupňovány komerční informační zdroje, za které vysoké školy platí nemalé finanční prostředky. Jestliže mají být tyto investice vynaloženy efektivně, je třeba, aby uživatelé uměli tyto informační zdroje užívat při studiu či výzkumné práci. Knihovník by jim v této souvislosti měl nabídnout pomoc = **navigaci** při vyhledávání relevantních zdrojů či informací. Výzkumnému pracovníkovi zvětšit šanci věnovat se skutečně výzkumné práci tím, že využije služeb jiného odborníka = knihovníka, studentovi pomoci při orientaci v informačním zabezpečení jeho studia. A z těchto skutečností vychází současné pojetí informační výchovy. Naučit efektivně využívat dostupné informační zdroje a knihovnicko-informační služby. Najít takové formy, které povedou k vytvoření systému informační výchovy jako součásti studia..

Informační výchovou se v současné době zabývají knihovníci na mnoha vysokých školách. Jejich aktivita je rozdílná co do obsahu a rozsahu, také co do kvality. V největší míře jsou realizovány jednorázové přednášky či instruktaže, organizovány jsou různé kurzy a semináře. Na některých vysokých školách jsou knihovníci zvaní do výuky odborných předmětů, výjimečně mají samostatný předmět, který je zařazený v osnovách studia. Tato „nejvyšší forma“ je výsledkem velkého úsilí a osobního nasazení knihovníků. Ve většině případů se knihovníci zabývají informační výchovou nad rámec svých pracovních povinností. Jasně řečeno, vedle svého plného pracovního úvazku v knihovně věnují desítky hodin výuce. V lepších případech jsou za to honorováni. Byť to zní dost pesimisticky, je to úspěšná cesta, která vede mimo jiné k lepšímu postavení knihovníka na vysoké škole. Je to cesta, která umožňuje, aby knihovník, který se podílí na pedagogické činnosti, se stal členem akademické obce.

Jedním z významných faktorů, které ovlivňují postoje i k informační výchově, jsou změny ve výuce, které probíhají na našich vysokých školách. Proces změn obsahu a stylu výuky není nijak dramaticky rychlý, ale patrný je. Je řada pedagogů, kteří vedou studenty k práci s informacemi, vyžadují, aby studovali z různých informačních pramenů a dovedli si je najít - v knihovně, v počítačové síti, kdekoliv. Dokonce jsou i takoví, kteří sami vyhledávají knihovníka, aby se podílel na výuce. Určitý posun lze zaznamenat i v postojích akademických funkcionářů, kteří začínají tyto aktivity přijímat a leckde i podporovat. Tyto změny nepřicházejí samy od sebe, ale jsou vyvolány různými skutečnostmi. Jednou z těchto skutečností je např. státní informační politika a její koncepce ve vzdělávání. Dalším momentem jsou dlouhodobé záměry rozvoje vysokých škol, ve kterých jsou uvedeny i postoje k informačním zdrojům, jejich dostupnosti k informačním technologiím ve vztahu ke vzdělávání apod.

Zásadním zlomem v této souvislosti je připravovaná restrukturalizace studia na našich vysokých školách. „Konstrukce jednotlivých studijních programů vysokých škol musí směřovat postupně k cílovému stavu, umožňujícímu pokračování v dalším studiu hned, nebo až po určité době, na téže či jiné, domácí nebo zahraniční vysoké škole, vždy po splnění požadavků příslušného navazujícího studijního programu. Prioritami rozvoje v této oblasti je proto modulární stavba studijních programů, využití všech možností kreditního systému umožňující také změnu vzdělávací cesty a důslednější uplatňování třístupňové struktury studia (bakalářské, magisterské a doktorské studijní programy) v terciárním sektoru. Tento záměr je plně v souladu s procesy harmonizace vysokoškolského vzdělávání v Evropě, jak bylo vyjádřeno v Sorbonnské deklaraci a dále rozpracováno v Boloňské deklaraci z června 1999.“[1]

V současné době probíhá na všech vysokých školách otevřená diskuse k přestavbě studia. Záměrem je, aby restrukturalizované studium bylo zahájeno ve školním roce 2002-2003, někde i dříve. Na většině vysokých škol bude třístupňová struktura studia – bakalářské, magisterské, doktorské (Bc.-Mgr.(Ing.) - Ph.D.). Nově koncipované bakalářské studium zpřístupní vysokoškolské studium většímu procentu mladé populace než dosud, bude umožňovat prostupnost studia, omezí současnou neúspěšnost studentů na začátku studia (nejtěžší teoretické předměty jsou tradičně v prvních ročnících studia). Pouze část bakalářů bude mít možnost pokračovat v magisterských programech, které budou podstatně náročnější. Zjednodušeně lze charakterizovat profil absolventa takto: bakalář ví jak, inženýr ví proč.

Ve světle všech uvedených souvislostí se nabízí jednoznačně kladná odpověď na položenou otázku, zda vůbec knihovníci mají uvažovat o informační výchově, zda je to jejich úloha. O potřebě informační výchovy jsou všichni knihovníci dostatečně přesvědčeni, bohužel často na rozdíl od pedagogů. Kdo jiný by tedy měl zvednout onu pomyslnou rukavici? V přípravě bakalářských studijních programů je neopakovatelná šance pro uplatnění informační výchovy, která bezesporu patří do výbavy absolventa bakalářského studia. Je jasné, že je to šance pro připravené knihovníky, kteří budou umět koncipovat informační výchovu jako učební předmět, připravit osnovy, studijní materiály, a ve výsledku i učit. Je to šance pro spolupráci mezi knihovníky, protože základní obsah informační výchovy je stejný, ať školíme budoucího lékaře nebo technika. Je velmi důležité, aby se snahy o integraci informační výchovy do výuky setkaly s úspěchem, proto velmi záleží na tom, jak bude připravena. Je třeba počítat s nedůvěrou, zda jsme schopni tento úkol zvládnout, protože jsme jenom „knihovníci“. Proto je zásadní spolupráce s pedagogy, a to nejen při přípravě vlastního předmětu, ale i v dalších krocích.

Informační výchova je ideálním předmětem, ve kterém lze kombinovat různé formy, metody a způsoby výuky. Vzhledem k vysokému počtu studentů, pro které bude předmět koncipován, je třeba využívat možností moderních informačních a komunikačních technologií, a to jak ve zpřístupňování textů ob-

sahujících terminologii, popisy a návody k jednotlivým informačním systémům, zdrojům a službám, tak i v přípravě výukových programů (testů) pro samostatnou práci uživatelů. Jedná se tedy o přenos reálné výuky do virtuální podoby, ne však v celém rozsahu, vždy je třeba zachovat i přímý kontakt uživatele s učitelem. Ze zahraničních projektů, programů a materiálů, které se zabývají informační výchovou uživatelů v akademickém prostředí vyplývá několik hlavních zásad, které byly zmíněny v příspěvku PhDr. Tiché a Mgr. Žižkové [2]:

- a) spolupráce s jinými školami při tvorbě výukových programů na národní i mezinárodní úrovni,
- b) podpora distančního a celoživotního vzdělávání,
- c) začlenění informační výchovy do systému virtuálních univerzit,
- d) využití nejnovějších informačních a komunikačních technologií,
- e) vyžadování samostatného přístupu a práce jednotlivých uživatelů,
- f) vytváření programů informační výchovy pro jednotlivé vědní obory.

Tyto zásady by se měly stát východiskem při přípravě všech aktivit na poli informační výchovy. Spolupráce na národní úrovni byla zahájena v rámci Sekce pro vysokoškolské knihovny Rady vysokých škol. Pod vedením PhDr. Tiché (ČVUT) byla založena pracovní skupina pro informační výchovu.

Literatura:

- [1] *Dlouhodobý záměr ministerstva a dlouhodobé záměry veřejných vysokých škol* [online]. Praha : MŠMT, 2000. [cit. 2000-07-14]. Dostupný z WWW < <http://www.msmt.cz/cp1250/skupina3/skoly.htm> >
- [2] TICHÁ, L., ŽIŽKOVÁ, Š. Knihovník za katedrou. In: *Sborník příspěvků z Celostátní porady vysokoškolských knihoven 1999, Ostrava, 9.-10. listopadu 1999* [online]. Ostrava : VŠB, 1999. [cit. 2000-07-14]. Dostupný z WWW < <http://knihovna.vsb.cz/> >

KNIHOVNY A DISTANČNÍ VZDĚLÁVÁNÍ

Daniela Tkačiková, Ústřední knihovna Vysoké školy báňské-Technické univerzity Ostrava

Mohutný rozvoj nejrůznějšího forem distančního a otevřeného vzdělávání představuje jeden z nejvýraznějších trendů v oblasti vzdělávání. Distanční vzdělávání se stalo účinnou metodou výuky umožňující vzdáleným studentům získat potřebné znalosti a dovednosti nejen prostřednictvím různých kursů podporujících celoživotní vzdělávání, ale také v rámci studijních programů na univerzitách.

Ačkoliv jde o desítkami let prověřenou formu výuky v nejrůznějších oblastech a oborech, zaznamenalo distanční vzdělávání velký rozmach v posledních dvou desetiletích především díky moderním informačním a komunikačním technologiím. Technologický pokrok umožnil nabídnout vzdělání podstatně širšímu okruhu zájemců a zároveň částečně odstranil nebo alespoň zmírnil určitá omezení, která tuto metodu výuky provázejí. Je to především chybějící osobní kontakt a bezprostřední zpětná vazba mezi učitelem a studujícími. Prostředí Internetu lze využít pro komunikaci prostřednictvím elektronické pošty nebo video konferencí, pro zpřístupnění výukových materiálů, ať už jde o studijní texty nebo o interaktivní multimediální výukové programy, pro získávání dalších nezbytných informací dostupných v knihovnách nebo prostřednictvím nejrůznějších internetových zdrojů a služeb. Síťové elektronické prostředí je vhodné jak pro získávání a registraci studujících, tak také pro hodnocení jejich znalostí získaných v průběhu studia.

Distanční vzdělávání je zpravidla charakterizováno několika základními atributy:

- jde o multimediální formu řízeného studia,
- učitelé a studující jsou od sebe fyzicky odděleni po více než polovinu trvání výukového procesu,
- způsob výuky a hodnocení studujících ovlivňuje vzdělávající organizace,
- výuka může probíhat individuálně nebo ve skupinách, případně v kombinaci obou způsobů,
- vzdělávací prostředí je využito ke komunikaci učitele se studujícími a pro šíření obsahu kursů – může jít o tištěné materiály, mluvené přednášky, filmy a video programy, interaktivní výukové programy na disketách, na CD-ROM nebo šířené po síti, přičemž pro přenos těchto materiálů bývá využívána pošta (korespondence, zasílání textů, audiokazet nebo videokazet, disket či

CD-ROM) rozhlas nebo televize a v současnosti především prostředí Internetu, resp. služba World Wide Web,

- mezi učitelem a studujícím probíhá obousměrná komunikace.

System distančního vzdělávání lze využít pro každý druh vzdělávání, od krátkých kursů až po univerzitní studijní programy. Jeho účastníkem může být každý člověk (obecně bez rozdílu věku, v praxi od 18 let), pokud umí číst s porozuměním a je schopen sledovat zvukové a audiovizuální záznamy. Distanční vzdělávání lze samozřejmě kombinovat s jinými typy vzdělávání – např. s korespondenčním, prezenčním či dálkovým studiem. Určitým problémem je při distančním vzdělávání osvojování sociálně interaktivních dovedností, a proto bývá nejčastější formou **studium kombinované**, při němž se některé části kursu absolvují prezenčně.

Distanční vzdělávání a Internet

Je-li pro distanční vzdělávání využito možností Internetu, je pochopitelné, že studující musí mít zajištěny odpovídající technické podmínky a musí zároveň disponovat základními znalostmi a dovednostmi nezbytnými pro práci s moderními informačními technologiemi (znalost operačního systému, práce se soubory v různých formátech, ovládání klienta elektronické pošty a prohlížeče Webu, znalost práce s vyhledávacími nástroji apod.). Studující musí tedy být schopni pracovat v elektronickém prostředí, aby si mohli stáhnout studijní materiály, komunikovat s učiteli i ostatními studujícími prostřednictvím elektronické pošty, diskusních skupin, video konferencí aj., zasílat vypracované úkoly nebo absolvovat prostřednictvím sítě testy získaných znalostí.

Distanční vzdělávání prostřednictvím Internetu poskytuje oproti jiným výukovým metodám řadu výhod:

- usnadňuje samostudium v souladu s potřebami studujících a umožňuje jim zvolit si pro studium nejvhodnější dobu a čas podle jejich individuálních podmínek,
- publikování elektronických výukových materiálů je rychlejší a levnější, jejich inovace, rozšiřování a aktualizace jsou možné prakticky bezprostředně v závislosti na okamžitých potřebách či změnách.

Také ze strany vzdělávající instituce je nezbytné zajistit odpovídající zázemí, jak pro přípravu, tak i pro vlastní realizaci kursů. Učitelé musejí mít odpovídající znalosti pro vytváření a šíření obsahů kursů prostřednictvím sítě. Nezbytností jsou znalosti týkající se budování a designu webových dokumentů, vytváření multimediálních výukových materiálů apod. Pokud se nenaučí učitelé pracovat s těmito technologiemi, stěží je možné očekávat, že bude distanční výuka prostřednictvím Internetu efektivní a kvalitní. Využití moderních technologií pro výuku pochopitelně neznamená, že se pouze umístí na Web texty využívané v tradiční výuce. Materiály pro distanční výuku musí odpovídat tomuto prostředí a způsobu výuky, musí být interaktivní, uživatelsky přívětivé a musí podporovat samostatné učení. Chce-li se někdo pustit do přípravy podobného kursu, musí

tedy disponovat znalostmi potřebnými pro vývoj software i znalostmi oboru, který je předmětem výuky. Neznamená to samozřejmě, že tyto znalosti musí mít jeden člověk – je to prostředí pro týmovou práci a spolupráci odborníků, nejen z různých profesí, ale také pro spolupráci vzdělávacích institucí. Spolupráce je zároveň předpokladem pro minimalizaci zbytečně vynaloženého úsilí i finančních prostředků při přípravě kursů.

Internet kombinuje výhody ostatních médií, i když je zatím v mnohém sám o sobě méně kvalitní než tradiční média (např. podmínky pro přenos audiovizuálních materiálů vykazují zatím mnohá omezení). Jeho výhodou je, že spojuje lidi po celém světě, navíc je toto spojení finančně mnohem efektivnější, než mnohé z tradičních cest (pokud ovšem pomineme vysoké náklady na vybudování, provoz a údržbu sítí, na pořízení počítačů a jejich příslušenství, na software...). Internet je také obrovským zdrojem nejrůznějších informací a tyto informace je možné poměrně jednoduše zakomponovat do kursů, což je u ostatních médií problematické či nemožné, už vůbec ne v takovém množství a rozmanitosti, jakou nabízí publikační prostor Internetu.

Na druhé straně je nutné si uvědomit, že bychom neměli přeceňovat možnosti moderních technologií ve vzdělávání, zvláště v oblasti vysokoškolského studia. Jde jednak o účinný prostředek podpory samostatného studia (což je pochopitelně využitelné nejen v rámci distančního vzdělávání), jednak o alternativu rozšiřující možnost přístupu ke vzdělání především těm, kteří z nějakého důvodu nemají (či dříve neměli) podmínky pro studium řádné. Jedním z cílů univerzit je kromě výuky také budování vědecké obce a příprava studentů na to, aby se stali její součástí, a tento cíl lze nejlépe naplnit prostřednictvím řádného studia, při němž je možné se osobně setkávat, diskutovat a řešit problémy.

Příprava kursů distančního vzdělávání není jednoduchá a většinou je ve srovnání s tradičními formami výuky mnohem náročnější, jak finančně, tak personálně, zvláště se to týká distančně vzdělávacích programů a kursů využívajících možností moderních informačních technologií. Na jedné straně tyto nové technologie podnítily mohutný rozvoj distančního vzdělávání, na druhé straně se ukazuje, že je další vývoj v této oblasti do značné míry podmíněn nezbytnými investicemi především ve sféře personální. Mnoho učitelů se aktivně podílí na přípravě a realizaci distančního vzdělání, protože je osobně přitahují nové a atraktivní možnosti moderních technologií. Nelze však spoléhat na to, že všichni budou práci navíc vykonávat se stejným nadšením, aniž by byli za ni dostatečně ohodnoceni. Nedostatek času se neprojevuje jenom při náročné přípravě nových kursů, ale také v jejich průběhu. Většina učitelů, zvláště na vysokých školách, se totiž podílí na distančních kursech vedle své běžné pedagogické práce [lit. 2, 7].

Knihovnictví a distanční vzdělávání

Jestliže je distanční forma vzdělávání vhodná pro prakticky všechny obory, pak je celkem přirozené, že se nevyhnula ani knihovnictví. V naší profesi se s distančním vzděláváním můžeme setkat v několika oblastech:

- podpora knihoven distančnímu vzdělávání,
- distanční vzdělávání knihovníků,
- využití metod distančního vzdělávání v informační přípravě uživatelů.

První téma ponechávám v tomto textu stranou a případné zájemce odkazují na svůj příspěvek pro INFOS 2000 [lit. 6]. V následujícím textu se ve stručnosti budu věnovat zbývajícím dvěma oblastem.

Distanční vzdělávání knihovníků

Knihovnictví a informační věda je obor, který je sám o sobě velmi vhodnou oblastí pro aplikaci metod distančního vzdělávání prostřednictvím moderních informačních technologií, obzvláště v současnosti, kdy je značné množství tradičně knihovnických informací a služeb zpřístupňováno prostřednictvím Internetu. Není proto divu, že jak pro vzdělávání knihovníků, tak pro výchovu uživatelů informací, je toto prostředí nejen atraktivní, ale také velmi praktické.

Distanční vzdělávání tak proniklo jak do univerzitní přípravy na výkon povolání, tak do dalšího vzdělávání pracovníků knihoven. Kursy dalšího vzdělávání jsou nezbytné jako podpora pro práci s novými produkty a službami, pro získání a prohloubení praktických znalostí a dovedností s novými technologiemi a s novými pracovními postupy. Protože je většina „novinek“ v knihovnách spojena právě s oblastí informačních technologií, je výhodné – také s ohledem na souběžné ekonomické aktivity studujících – využít pro tyto kursy právě distanční vzdělávací technologie.

Že je knihovnictví a informační věda vhodnou disciplínou pro vývoj nástrojů a metod pro asynchronní, na vzdálenostech nezávislou výuku, především v oblasti dalšího vzdělávání, je možné si ověřit na nabídce distančních kursů nabízených na některých univerzitách v USA nebo na kursech **Special Libraries Association**.

- **Emporia State University School of Library and Information Management Distance Education Program**
<http://slim.emporia.edu/program/distance/distance.htm>
- **Florida State University, School of Information Studies – Distributed Learning Information**
<http://www.fsu.edu/~lis/distance/>
- **Rutgers, The State University of New Jersey, School of Communication, Information and Library Studies (SCILS) – Distance Education Courses**
<http://www.scils.rutgers.edu/de/index.html>
- **University of Arizona, School of Information Resources & Library – Science Distance Learning Opportunities**
<http://www.sir.arizona.edu/viropops/>
- **University of Illinois at Urbana-Champaign, Graduate School of Library and Information Science – Library Education Experimental Program**
<http://leep.lis.uiuc.edu/>
- **Virtual School of Library and Information Science (VSLIS)**

<http://witloof.sjsu.edu/vslis/>

- **Special Libraries Association Strategic Learning and Development Center**

<http://www.sla.org/professional/>

Pro příklady nemusíme ostatně chodit nikam daleko. Ve **Slovenské republice** byl realizován projekt **ProLIB** (Professional Development Program for Slovak Librarians), který pracovníkům knihoven nabídl distanční kurzy v rámci programu dalšího vzdělávání. Projekt byl realizován díky finanční podpoře programu TEMPUS ve spolupráci se zahraničními partnery, kteří pomohli (nejen) svým know-how v této oblasti. Bohužel z příspěvků věnovaných tomuto projektu [lit. 4, 5], ani z osobního vystoupení (byť velmi zajímavého a podnětného) autorky zmíněných příspěvků na semináři CASLIN 2000, nebylo možné získat podrobnější informace a tedy i představu o tom, jak podobný kurs vypadá. Oba příspěvky se totiž zabývají především organizační stránkou a dalšími souvislostmi a předpoklady řešení projektu. Je z nich pouze zřejmé, že při vlastní realizaci kursů byla využito síťové prostředí Internetu. Pokračováním projektu ProLIB je projekt **EduLIB**.

ProLIB

<http://www.lib.tuke.sk/prolib/>

EduLIB

<http://www.edulib.sk/>

Zřejmě na úplně jiné úrovni jsou budovány kurzy, které nabízejí instituce specializované na nabídku placených elektronických kursů. Přesto je možné doporučit návštěvu jejich webových stránek, neboť si tak lze díky volně dostupným kursům nebo ukázkám programů názorně představit, jak podobné kurzy vypadají nebo mohou vypadat.

DigitalThink

<http://www.digitalthink.com/>

LearnItOnline

<http://www.learnitonline.com/>

Využití metod distančního vzdělávání v informační přípravě uživatelů

Jednou z velkých výhod Internetu jako výukového prostředí je, že odpovídá představě dnešních studentů o tom, jakým způsobem by se rádi učili. Počítače, včetně Internetu, jsou pro většinu z nich již běžnou součástí každodenního života. Dnešní studenti jsou navíc mnohem více orientováni na vizuální vnímání než předchozí generace. Dá se samozřejmě předpokládat, že další generace budou ještě lépe vybaveny pro výuku prostřednictvím moderních technologií. Velký podíl na tom všem mají televize, video a počítačové hry, a tak se není možné divit, že se dnešním mladým lidem např. pod pojmem encyklopedie spíše vybaví CD-ROM než police plná knih. Toho všeho lze pozitivně využít i v přípravě uživatelů pro práci s informacemi – zvlášť když si uvědomíme, že v elektronické podobě jsou po Internetu stále více šířeny nejen informace o informacích (např. katalogy knihoven, nakladatelů, knihkupců nebo dokumentografické báze dat),

ale také informace samotné (časopisy, knihy, obrazové dokumenty, zvuk, video apod.).

Při přípravě kursu pro uživatele lze tedy s úspěchem využít všech možností, které webové technologie nabízejí. Obrovskou výhodou je již samotný fakt, že díky Internetu mohou knihovny poskytnout uživatelům nezbytné informace a umožnit získání znalostí a dovedností, jež v podmínkách knihoven nelze na odpovídající úrovni a v potřebném rozsahu z personálních a časových důvodů zajistit tradičními formami výuky. Při přípravě podobných kursů je opět možné se poučit na Internetu – a nemusí to být vždy jen na obdobných kursech připravených pracovníky knihoven pro uživatele knihovnicko-informačních zdrojů a služeb.

TILT – Texas Information Literacy Tutorial

<http://tilt.lib.utsystem.edu/>

Další užitečné zdroje na Internetu:

EduWeb

<http://www.eduweb.co.uk/>

FlashPlanet.com

<http://www.flashplanet.com/>

KnowledgePlanet.com

<http://www.knowledgeplanet.com/>

Open Learning Agency Virtual Library

<http://www.ola.bc.ca/ol/services/library/welcome.html>

SmartForce – e-Learning

<http://www.smartforce.com/corp/marketing/default.htm>

Virtual University

<http://www.vu.org/>

Literatura:

1. JENKINS, Christine. Far out Learning. *School Library Journal Online* [online]. 2000, February 1. [cit. 2000-07-19]. Dostupné na World Wide Web: <http://www.slj.com/articles/articles/20000201_7463.asp>.
2. MENDELS, Pamela. Government study shows a boom in distance education. *The New York Times on the Web* [online]. 2000, January 12 [cit. 2000-07-19]. Dostupné na World Wide Web: <<http://www.nytimes.com/library/tech/00/01/cyber/education/12education.html>>.
3. STEED, Colin. *Web-based training*. Aldershot : Gower, 1999. xv, 265 s. ISBN 0-566-08103-2.
4. TETŘEVOVÁ, Milena. Další vzdělávání pro pracovníky slovenských knihnic a informačních specialistov: Projekt PROLIB a pilotný model dištančného vzdelávania knihovníkov. In *INFOS 2000 : zborník z 30. medzinárodného informatického sympózia, ktoré sa konalo v dňoch 3. - 6. apríla 2000 v Starej Lesnej*. Bratislava : Spolok slovenských knihovníkov, 2000, s. 180-186. ISBN 80-81565-80-5.

5. TETŘEVOVÁ, Milena. Kontinuálne vzdelávanie pracovníkov knižníc na Slovensku: Projekt PROLIB a pilotné kurzy dištančného vzdelávania. In *7. medzinárodný seminár CASLIN 2000 : vzdelávaní knihovníkú*. Olomouc : MOLIN, 2000.
6. TKAČÍKOVÁ, Daniela. Knihovny a podpora distančného a celoživotného vzdelávania. In *INFOS 2000: zborník z 30. medzinárodného informatického sympózia, ktoré sa konalo v dňoch 3. - 6. apríla 2000 v Starej Lesnej*. Bratislava: Spolok slovenských knihovníkov, 2000, s. 164-170. ISBN 80-81565-80-5.
7. WEINER, Rebecca S. Instructors say online courses involve more work at same pay. *The New York Times on the Web* [online]. 2000, June 21 [cit. 2000-07-19]. Dostupné na World Wide Web:<
<http://www.nytimes.com/library/tech/00/06/cyber/education/21education.html> >.

JAK VYBRAT TOHO PRAVÉHO KNIHOVNÍKA?

(Patnáct let zkušeností s přijímáním pracovníků do knihovny)

Ivo Brožek, Ústřední knihovna PeF UJEP v Ústí nad Labem

Když jsem v září 1984 nastoupil jako vedoucí ústřední knihovny Pedagogické fakulty v Ústí nad Labem, měla 7,5 pracovních míst. Kolektiv pracovníků knihovny se postupně zvětšoval (od roku 1991 je fakulta součástí nově vzniklé Univerzity J. E. Purkyně), v současnosti má knihovna 11 pracovních míst a člení se na útvar zpracování fondů a útvar služeb. Pro představu uvádím údaje o současné struktuře pracovníků knihovny: 1 muž a 10 žen, 1 pracovník s vysokoškolským vzděláním knihovnickým, 1 pracovnice s vysokoškolským vzděláním neknihovnickým (Bc.), 9 pracovnic se středoškolským vzděláním neknihovnickým. 5 pracovnic je zaměstnáno v naší knihovně do 5 let, 4 pracovnice přes 10 do 15 let, 2 nad 15 let.

Brzy po nástupu jsem byl nucen vybírat nové pracovníky (za patnáct let jsem jich vybral a přijal 30, z nich byl mimochodem jediný muž). Tato relativně značná fluktuace je podle mého názoru způsobena náročnou prací za nedostačující plat, zkreslenými představami zájemců o knihovnické profesi, někdy rodinnými důvody.

Absolventů knihovnických škol je na Ústecku nedostatek, takže se nám je získávat nedařilo – nastoupila jen jedna absolventka katedry knihovnictví a věd. informací s praxí a 3 absolventky středních knihovnických škol (z toho jedna s víceletou praxí, dvě hned po maturitě). Vzhledem k nízkým počtům proto nemohu hodnotit, zda tyto odborné školy připravují dostatečně pro práci v knihovně. V dalších dvou případech se jednalo o osoby bez knihovnického vzdělání, ale alespoň s praxí v odborné knihovně. Ve většině případů jsme však volné pracovní místo museli obsadit uchazečem, který nikdy v knihovně nepracoval. Vybírali jsme tedy z těch, kteří měli maturitu, a to na gymnáziu nebo na střední ekonomické škole (obchodní akademii). V osmdesátých letech bylo problematické někoho získat, mnohdy jsme museli ze svých představ hodně slevit, abychom místo obsadili a zajistili tak provoz. Cca po roce 1994 s růstem nezaměstnanosti se objevila i možnost většího výběru, kdy se na inzerát přihlásilo i 30 osob – to na druhé straně přineslo problém, jak vybrat toho nejlepšího.

Postupem doby jsme si vypracovali metodiku výběru nových pracovníků. Volné místo oznámíme inzerátem v okresních novinách Ústecký deník (a to nikoliv plošná inzerce, ale levnější řádková inzerce). Text inzerátu například zní:

„Knihovna Pedag. fakulty UJEP, České mládeže 8, Ústí n. L. přijme knihovnici od 1. 3. 2000 (požad. maturita, práce s PC, znalost ciz. jaz., praxe). Inf.: dr. Brožek, tel. 520 77 60“

V den zveřejnění a několik dní následujících se telefonicky ozývají zájemci. Stručně každému vysvětlím bližší podmínky a současně si o jednotlivých uchazečích poznamenám základní údaje s tím, že pokud by se dostal do 2. kola výběru, že bude pozván telefonicky. Pokud by se nám ozval někdo s knihovnickým vzděláním, byl by jasným favoritem (to se nám stalo naposledy v roce 1992) Většinou však musíme vybírat z laiků, kteří v knihovně nikdy nepracovali (těžko se vybírá např. mezi profesemi účetní, učitelka mateřské školy, sekretářka, laborantka – jak určit, kdo z nich má nejlepší předpoklady zapracovat se a úspěšně si osvojit knihovnickou profesi?).

S vedoucím příslušného útvaru knihovny pak vytypujeme pět až osm nejvhodnějších uchazečů, které pozveme k osobnímu pohovoru, při němž předloží osobní dotazník, životopis a maturitní vysvědčení.

V loňském roce jsme si pro toto druhé kolo připravili tento „testovací dotazník“:

Osobní testovací dotazník pro zájemce o práci v ústřední knihovně Pedagogické fakulty UJEP

Příjmení a jméno:

Věk:

Adresa bydliště, telefon:

Vzdělání:

škola (včetně oboru), rok ukončení, prospěch:

další vzdělávací formy (kursy, rekvalifikace):

Pracovní zkušenosti - praxe:

současné pracovní zařazení (název organizace, profese, od roku ..., hrubá měs. mzda, poznámky a připomínky k současnému pracovnímu zařazení, reference podá)

předchozí pracovní zařazení (název organizace, profese, od roku ... do roku..., důvod skončení, reference podá)

Znalost práce na osobním počítači včetně jeho ovládnutí:

dobrá - průměrná - orientační - žádná

Počet měsíců odborné praxe na os. počítači:

V jakých programech:

Jak byste napsala slovo „Dürer“, když hláska „ü“ není na klávesnici?

Jak byste zkopírovala určité slovo v textu na jiné místo:

Psaní na stroji: dobré - průměrné - ucházející - minimální

Jaká je Vaše schopnost samostatné práce:

dobrá - potřebujete usměrňovat - potřebujete vést

Umíte se orientovat v předpisech, zákonech, pracovních postupech:

Umíte jednat s lidmi za každé situace:

Nekonfliktnost:

Trpělivost při jednání:

Jednáte raději s lidmi (zákazníky, klienty) nebo raději děláte v klidu svou práci bez přímého kontaktu s lidmi:

Jste adaptabilní:

Máte smysl - pro odpovědnost:

pro pečlivost:

pro rychlost:

Jak jste snášenlivá v kolektivu:

Kouříte: ne - občas - denně - kolik cigaret v práci:
Pijete kávu: kolikrát denně:
Vaše rodinné zázemí:
Váš zdravotní stav:
Vaše záliby, koníčky:
Jste čtenářem Státní vědecké knihovny v Ústí n. L. (jiné knihovny):
Které druhy služeb knihovny znáte resp. používáte?
Co je tiráž?
Co patří do informačního aparátu knihy?
Co označuje signatura?
Jmenujte 5 českých spisovatelů po roce 1960:
Co Vás vede k tomu zajímat se o práci v knihovně:
Co očekáváte od práce v knihovně:
V Ústí n. L. dne: Podpis:

Po úvodním výkladu o knihovně měli uchazeči 20 minut na jeho vyplnění, pak teprve byli zváni k individuálnímu pohovoru. Podkladem pro sestavení dotazníku byl jednak dotazník používaný před několika lety okresním úřadem pro zájemce o odbornou práci v oblasti dávek státní sociální podpory, jednak některé příručky pro personalisty. Proto jsou otázky různého charakteru, některé se časem ukázaly jako problematické (zejména otázky sebehodnotící). Chtěli jsme testovat i odborné znalosti uchazečů – byli jsme si však vědomi, že laikům nemůžeme položit otázky týkající se např. popisných a soupisných údajů záznamu, evidence a revize, stavění fondu apod. Proto byly v dotazníku původně jen 2 otázky k ověření znalostí práce s počítačem, v této 2. verzi jsme přidali několik odborných termínů, které by měli znát žáci základní či střední školy (naši uchazeči je však většinou neznali).

V letošním roce jsme dělali výběr dvakrát, podruhé jsme již dotazník (pro jeho jistou problematičnost) nepoužili. Místo něho jsme si zpracovali tiskopis „záznamový arch“, do něhož při úvodním telefonickém kontaktu přímo vyplňujeme potřebné údaje.

Zájemce o místo v knihovně - základní údaje

Jméno a příjmení:
Datum narození:
Adresa bydliště, telefon:
Maturita - na které škole, v kterém roce, prospěch na matur. vysvědčení:
Další vzdělání:
Praxe: v knihovně:
jinde:
Současný zaměstnavatel a pracovní zařazení:
(u nezaměstnaných poslední zaměstnavatel a prac. zařazení, datum a důvod skončení prac. poměru)
Na koho se lze obrátit se žádostí o reference:
Znalost práce na PC (jaké programy, cca kolik hodin denně pracuje na PC):
Znalost cizích jazyků (jaké jazyky, jaká úroveň znalosti, zkoušky [maturita, stát. jazyk. zkouška]):

Důvod změny pr. poměru:

Možný termín nástupu:

Rodinný stav, počet a stáří dětí:

Různé doplňující informace:

Při osobním pohovoru pak uchazeč (pozvaný do 2. kola) podrobně rozvede zejména údaje o dosavadní praxi, charakteru práce. Posadíme jej též k počítači, aby ukázal, jak ovládá manažer a textový editor. Samozřejmě hodnotíme i jeho vystupování. K dispozici máme jeho osobní dotazník, životopis a maturitní vysvědčení.

Podle jakých kritérií tedy vybíráme knihovníka pro naši vysokoškolskou knihovnu?

Základním předpokladem je středoškolské vzdělání s maturitou (měl by být dobrý prospěch z českého jazyka), popř. absolvování vyšší odborné školy nebo bakalářského vysokoškolského programu vhodného směru. (Chtěli bychom samozřejmě absolventy knihovnických škol, ale když nejsou k dispozici, bereme zavděk i jinými.) Nezbytná je praktická znalost práce na osobním počítači (DOS, Windows, manažer, textový editor), proti minulosti již nevyžadujeme znalost psaní na stroji. Potřebná je znalost cizích jazyků (angličtina, němčina, ruština), alespoň pasivní. Pro pracovníky ve službách je nutná schopnost jednat s lidmi, flexibilita, operativnost, rychlost, zatímco pro pracovníky ve zpracování fondu je potřebná spíše pečlivost, schopnost sedět celý den u počítače. Pro všechny je pak nezbytná svědomitost, kooperativnost, komunikativnost se spolupracovníky. Uchazeč by měl být nekuřák, solidního a uměřeného vzhledu i vystupování, s dobrým rodinným zázemím. Neosvědčili se nám čerství absolventi středních škol, kteří většinou nemají dostatek zodpovědnosti, svědomitého přístupu k práci, schopnosti naslouchat radám. Na druhé straně bych měl obavy přijmout starší osoby bez praxe v knihovně, které sotva budou schopny se adaptovat na zcela jinou činnost, než dělaly po celý život. Přes sebelépe připravené testy a vstupní pohovor se však až po nástupu pozná, co v novém spolupracovníkovi je skryto a zda bude pro knihovnu přínosem či přítěží.

ANALÝZA VĚKOVÉ, VZDĚLANOSTNÍ A MZDOVÉ STRUKTURY PRACOVNÍKŮ KNIHOVEN V ČR

Jan Jílek, Sociofond Praha,

Vít Richter a Zlata Houšková, Národní knihovna ČR

VÝZKUMNÁ ZPRÁVA

1 ZÁKLADNÍ ÚDAJE O PRŮZKUMU

Průzkum věkové, vzdělanostní a mzdové struktury pracovníků knihoven v ČR (dále jen průzkum) byl realizován v souladu se zákonem č.199/1994 Sb. o zadávání veřejných zakázek ve znění zákona č. 148/1996 Sb. § 49a. Zadavatelem průzkumu byla Národní knihovna České republiky.

Průzkum proběhl v **569 knihovnách** během září - listopadu 1999. Byly analyzovány tyto oblasti:

- Základní statistické údaje o knihovním fondu, počtu výpůjček, registrovaných čtenářů a počtu návštěvníků za rok
- Počet pracovníků, vývoj zaměstnanecké základny v letech 1990, 1996 a 1998 a její strukturální rozložení
- Věková a vzdělanostní skladba pracovníků knihoven
- Počet a struktura nově přijatých pracovníků v letech 1997 a 1998
- Třileté výhledové potřeby přijetí nových absolventů knihovnických škol
- Platová diference a vliv dalšího vzdělávání na zvýšení nadtarifní mzdové složky
- Počítačová gramotnost a nejčastější zdroje jejího získávání
- Jazyková vybavenost pracovníků knihoven a její hodnocení
- Formy podpory při rozšiřování kvalifikace v oblasti jazykové výuky a práce s informačními technologiemi
- Priority ve vzdělávání pracovníků knihoven v oblasti:
 - základních knihovnických činností
 - managementu knihoven
 - informačních technologií
- Platové podmínky pracovníků knihoven z údajů za rok 1998.

Realizaci průzkumu zajišťovala Národní knihovna ČR ve spolupráci s firmou SOCIOFOND. Financování průzkumu bylo zabezpečeno částečně z grantu Ministerstva kultury ČR a částečně z rozpočtu Národní knihovny ČR.

Cílem průzkumu bylo analyzovat stávající věkovou a kvalifikační

strukturu pracovníků v jednotlivých typech knihoven a očekávaný vývoj v přijímání nových pracovníků na odborná knihovnická místa, a také definovat priority v dalším vzdělávání v oblasti základních knihovnických činností, managementu a informačních technologií. Jako **metoda sběru** dat byl zvolen formalizovaný dotazník, který vyplňovali podle podrobných metodických pokynů vedoucí pracovníci knihoven. Byly osloveny především veřejné knihovny (obecní, městské, okresní, státní vědecké, Moravská zemská i Národní knihovna ČR), ale i ostatní specializované knihovny, především knihovny ústřední odborné, vysokoškolské, knihovny ústavů Akademie věd ČR, lékařské a další knihovny (např. výrobních a obchodních firem apod.). Knihovny specializované (které tvořily cca 16% z výzkumného souboru) sloužily spíše jako srovnávací skupina.

Rozsah průzkumu a návratnost dotazníků. Dotazníkem bylo obesláno celkem **1 100 knihoven**, z toho cca 800 veřejných a 300 knihoven ostatních. Dotazník vyplnilo a vrátilo celkem 569 knihoven, tj. 51,72% z celkového množství oslovených, z toho návratnost dotazníků u **veřejných** knihoven byla cca **60%**, návratnost u **ostatních** knihoven cca **30%**. Nejreprezentativnější jsou data kategorie státních vědeckých knihoven (kam je zařazena i Moravská zemská a Národní knihovna) - z této kategorie neodpověděla pouze jedna knihovna - a velkých městských knihoven, tj. měst nad 100 000 obyvatel - z této kategorie neodpověděla rovněž pouze jedna knihovna. Vysokou reprezentativnost vykazuje rovněž kategorie okresních knihoven (zahrnuje i městské knihovny v okresních městech). Ze specializovaných knihoven jsou nejreprezentativnější údaje ústředních odborných knihoven, které odpověděly všechny.

Veřejné knihovny	Odpovědělo knihoven	Počet pracovníků
Obecní (místní) knihovny	119	136
Měst. knihovny v městě do 5 tis.obyvateľ	137	203
Měst. knihovny v městě s 5 až 20 tis. obyvatel	136	524
Měst.knihovny v městě s 20 až 100 tis.obyvateľ	10	153
Měst.knihovny v městě s více než 100 tis.obyvateľ	3	659
Okres.knihovny nebo městské knihovny v okres.městě	62	1433
Státní vědecké knihovny (včetně MZK a NK ČR)	9	1188
Veřejné knihovny celkem	476	4296

Specializované knihovny	Odpovědělo knihoven	Počet pracovníků
Ústřední odborné knihovny	5	347
Vysokoškolské knihovny	36	424
Knihovny ústavu AV ČR	25	90
Lékařské knihovny	17	117
Ostatní knihovny	10	53
Specializované knihovny celkem	93	1031

CELKEM	569	5327
---------------	------------	-------------

U **všech uvedených tabulek** je třeba sledovat údaj o počtu odpovědí na konkrétní otázku, neboť žádnou nezodpověděly všechny knihovny. Podrobné tabulky k jednotlivým otázkám jsou přiloženy za textovou zprávou. Pro větší přehlednost se v řadě z nich pracuje se zaokrouhlenými čísly.

1.2 Základní statistické údaje

Základní statistické údaje o souboru knihoven zúčastněných v průzkumu					
Druh knihovny	Počet odpovědí	Knihovních jednotek	Výpůjček /rok	Čtenářů /rok	Návštěvníků /rok
Obecní (místní) knihovny	118	1601026	2115985	38757	419167
Měst. knihovny v městě do 5 tis. obyvatel	134	2630360	3438573	60661	662536
Měst. knihovny v městě s 5 až 20 tis. obyvatel	133	5264674	8451954	170719	1934802
Měst.knihovny v městě s 20 až 100 tis.obyvatelel	9	924637	2028381	44704	539516
Měst.knihovny v městě s více než 100 tis.obyvatelel	3	3465915	7962429	219894	2301824
Okres.knihovny nebo městské knihovny v okres.městě	61	10436397	16452569	376749	4547047
Státní vědecké knihovny (včetně MZK a NK ČR)	9	17177680	5077512	233933	2315433
Veřejné knihovny celkem	467	41500689	45527403	1145417	12720325
Ústřední odborné knihovny	5	2512949	479750	52430	307943
Vysokoškolské knihovny	35	7258664	1129775	123822	873732
Knihovny ústavu AV ČR	23	1620414	90682	6890	23110
Lékařské knihovny	17	1111990	453800	25517	52137
Ostatní knihovny	9	629348	47609	9906	38674
Specializované knihovny celkem	89	13133365	2201617	218565	1295596

2 VÝVOJ ZAMĚSTNANECKÉ ZÁKLADNY KNIHOVEN V LETECH 1990, 1996 A 1998, POČET PRACOVNÍKŮ A JEJICH STRUKTURÁLNÍ ROZLOŽENÍ

2.1 Vývoj počtu pracovníků

V 569 knihovnách zúčastněných v průzkumu bylo v roce 1998 zaměstnáno **4295,72 zaměstnanců** (uváděn je vždy přepočtený stav). Ve sledovaných letech 1990, 1996 a 1998 počet zaměstnanců kolísal. V roce 1996 došlo proti roku 1990 k poklesu počtu zaměstnanců o 576,82; v období let 1996-98 byl zaznamenán naopak mírný nárůst, celkově cca o 0,2%. V roce 1998 tedy proti r. 1990 ubylo v celku veřejných knihoven 568,2 zaměstnanců. Počet zaměstnanců v r. 1998 tedy činí 88,32% stavu z roku 1990.

Podle údajů o vývoji zaměstnanecké základny docházelo v 1. etapě k úbytkům počtu zaměstnanců ve všech kategoriích veřejných knihoven. Největ-

ší relativní pokles počtu zaměstnanců zaznamenaly knihovny ve městech s více než 20 tisíci obyvatel a knihovny v okresních městech. Je ovšem třeba si uvědomit, že v případě okresních knihoven nejde pouze o faktický úbytek pracovních sil, nýbrž také (především) o změny ve výkazech pracovníků v souvislosti s rozpadem okresních centralizovaných systémů, že tedy v této kategorii údaje o poklesu zaměstnanců nelze brát jako přesné. Vzhledem k uvedené (i některým dalším) disproporcím je pouze možné komentovat vývoj zaměstnanecké základny jako sestupný s výraznějším poklesem v první polovině 90. let.

(Trend ve vývoji počtu zaměstnanců knihoven je sledován pomocí indexu vývoje, kdy výchozí rok 1990 představuje hodnotu 100.)

Vývoj zaměstnanosti ve veřejných knihovnách v letech 1990 - 1998										
Počet zaměstnanců celkem										
	Počet knihoven	1990	1996	1998	Rozdíl 1996/90	Iv 1990/96	Rozdíl 1998/96	Iv 1996/98	Rozdíl 1998/90	Iv 1990/98
		abs.	abs.	abs.						
ObK	119	134,33	130,94	135,91	-3,39	97,48	4,97	103,79	1,57	101,17
MK 1	137	214,95	211,43	203,32	-3,52	98,36	-8,11	96,16	-11,63	94,59
MK 2	136	561,27	526,37	523,56	-34,89	93,78	-2,82	99,46	-37,71	93,28
MK 3	10	198,80	155,14	153,14	-43,66	78,04	-2	98,71	-45,66	77,03
MK 4	3	679,00	593,00	659	-86	87,33	66	111,13	-20	97,05
OK	62	1783,42	1438,72	1432,79	-344,7	80,67	-5,93	99,59	-350,63	80,34
SVK	9	1292,15	1231,49	1188	-60,66	95,31	-43,49	96,47	-104,15	91,94
VK	476	4863,92	4287,10	4295,72	-576,82	88,14	8,62	100,2	-568,2	88,32

2.2 Průměrný počet zaměstnanců

U vzorku veřejných knihoven lze vypočítat průměrnou velikost knihovny z hlediska počtu zaměstnanců. Z hodnot, které určují knihovny jako zaměstnavatele ve veřejných službách, je patrné, že:

- místní knihovny nebo městské knihovny v malých městech s průměrným počtem 1 - 1,5 zaměstnance nepatří mezi významnější zaměstnavatele. Jedná se většinou o knihovny s průměrnou velikostí knihovního fondu 13 - 20 tisíc knihovních jednotek, s průměrným počtem 300 - 450 zapsaných čtenářů, kteří ročně uskuteční 17 - 25 tisíc výpůjček.
- městské knihovny ve městech s 5 až 20 tisíci obyvatel zaměstnávají v průměru cca 4 zaměstnance. Jejich knihovní fond již obsahuje cca 40 tis. knihovních jednotek a knihovna obsluhuje v průměru 1300 čtenářů, kteří zde ročně realizují cca 64 tisíce výpůjček.
- městské knihovny ve městech s 20 až 100 tisíci obyvatel a okresní knihovny lze vzhledem k situaci v sociálních službách (kam patří např. školství, zdravotnictví, kultura) zařadit mezi významnější zaměstnavatele. V průměru je v tomto typu knihoven zaměstnáno 15 - 24 zaměstnanců při průměrné velikosti

knihovního fondu 100 až 200 tisíc knihovních jednotek, s počtem 5 - 6 tisíc zapsaných čtenářů, kteří ročně realizují 220 - 270 tisíc výpůjček.

- státní vědecké knihovny a knihovny ve velkých městech s počtem nad 100 tisíc obyvatel jsou již i velkými zaměstnavateli. V průměru zaměstnávají 130 - 220 zaměstnanců, disponují knihovním fondem o průměrné velikosti 1 - 2 mil. knihovních jednotek s uživatelským okruhem cca 40 tis. registrovaných čtenářů, kteří ročně uskuteční až 1 milion výpůjček.

Druh knihovny	Přepočtený počet zaměstnanců	Průměr na 1 knihovnu
Obecní (místní) knihovny	135,9	1,14
Měst. knihovny v městě do 5 tis.obyvateľ	203,3	1,48
Měst. knihovny v městě s 5 až 20 tis. obyvatel	523,6	3,85
Měst.knihovny v městě s 20 až 100 tis.obyvateľ	153,1	15,31
Měst.knihovny v městě s více než 100 tis.obyvateľ	659,0	219,67
Okres.knihovny nebo městské knihovny v okres.městě	1432,8	23,11
Státní vědecké knihovny (včetně MZK a NK ČR)	1188,0	132,00
veřejné knihovny celkem	4295,7	9,02

3 VĚKOVÁ A VZDĚLANOSTNÍ SKLADBA PRACOVNÍKŮ KNIHOVEN

3.1 Věková skladba

Údaje o věkové skladbě svých pracovníků poskytlo 336 (71%) veřejných a 70 (75,3%) specializovaných knihoven. **Dominantní věkovou skupinou** ve veřejných knihovnách byli **pracovníci ve věku 30 - 50 let**, kterých bylo celkem 1928,3 (tj.55,9%). Celkem 984 zaměstnanců (28,5%) tvořilo druhou nejsilnější věkovou skupinu - nad 50 let a zaměstnanci ve věku 18 - 30 let byli nejméně zastoupenou věkovou skupinou s počtem 537,5 zaměstnanců (15,6%).

Situace není lepší ani ve skupině specializovaných knihoven. I zde byla dominantní složkou věková skupina 30 - 50 let (51,9%), zaměstnanci ve věku nad 50 let tvořili ještě vyšší podíl než ve veřejných knihovnách (34%) a nejmladší věková skupina 18 - 30 let byla zastoupena ještě v nižším podílu než ve veřejných knihovnách (14%).

Věkovou skladbu zaměstnanců knihoven, jak ji ukázaly výsledky průzkumu, nelze považovat za příznivou. Zejména je nepříznivý poměr mezi zaměstnanci v nejmladší sledované skupině 18 - 30 let a skupině blízké věku odchodu do důchodu. Tento poměr je v síti veřejných knihoven nejméně příznivý ve státních vědeckých knihovnách, obecních (místních) knihovnách a první skupině městských knihoven (s počtem obyvatel do 5 tis.). Nejpříznivější poměr nejmladší a nejstarší sledované věkové skupiny mají městské knihovny ve velkých městech s počtem od 20 tis.obyvateľ.

Ze skupiny specializovaných knihoven mají nepříznivý poměr mezi nejmladší a nejstarší věkovou skupinou ústřední odborné knihovny, lékařské knihovny a knihovny AV ČR, naopak nejprůzračnější situaci můžeme sledovat ve vysokoškolských knihovnách a “ostatních” knihovnách .

Věkové složení pracovníků knihoven											
Druh	18-30 let		30-40 let		40-50 let		50-60 let		nad 60 let		Celkem
	abs.	%	abs.	%	abs.	%	abs.	%	abs.	%	
ObK	11,00	8,36	38,60	29,32	43,00	32,66	22,50	17,09	16,55	12,57	131,65
MK 1	20,50	10,17	60,25	29,89	73,30	36,37	39,51	19,60	8,00	3,97	201,56
MK 2	64,00	13,75	100,61	21,62	184,60	39,66	98,97	21,26	17,25	3,71	465,43
MK 3	24,00	20,69	31,00	26,72	31,00	26,72	26,00	22,41	4,00	3,45	116,00
MK 4	120,00	24,84	72,00	14,91	145,00	30,02	121,00	25,05	25,00	5,18	483,00
OK	146,95	14,40	305,20	29,92	354,77	34,77	190,82	18,70	22,45	2,20	1020,19
SVK	151,00	14,63	194,00	18,80	295,00	28,59	334,00	32,36	58,00	5,62	1032,00
VK	537,45	15,58	801,66	23,24	1126,67	32,66	832,80	24,14	151,25	4,38	3449,83
Specializované knihovny											
ÚOK	21,00	7,64	36,00	13,09	96,00	34,91	89,00	32,36	33,00	12,00	275,00
VŠK	72,00	18,14	75,00	18,89	142,00	35,77	89,00	22,42	19,00	4,79	397,00
AV	11,00	13,41	13,00	15,85	29,00	35,37	20,00	24,39	9,00	10,98	82,00
LK	13,00	12,75	18,00	17,65	37,00	36,27	28,00	27,45	6,00	5,88	102,00
OST	9,00	22,50	6,00	15,00	13,00	32,50	12,00	30,00	0,00	0,00	40,00
SK	126,00	14,06	148,00	16,52	317,00	35,38	238,00	26,56	67,00	7,48	896,00

3.2 Kvalifikační skladba pracovníků knihoven

Otázku kvalifikační skladby zodpovědělo 459 (téměř 100%) z celku veřejných knihoven a 91 (téměř 100%) ze souboru specializovaných knihoven. Kvalifikační skladba byla uvedena u celkem 3403,6 pracovníků veřejných a u 910,8 pracovníků specializovaných knihoven. **V celku veřejných knihoven** mělo největší procento odborných pracovníků – knihovníků ukončeno **středoškolské vzdělání** knihovnického typu (střední nebo vyšší odborné) – 46,5%. Druhou nejčastěji zastoupenou skupinou byli pracovníci se středním vzděláním neknižovnického zaměření (ÚSV, ÚSO, VO). Tito pracovníci tvořili ve veřejných knihovnách podíl 30,6%. Vysokoškolsky vzdělaných pracovníků bylo v získaném souboru celkem 18,4%, z toho 12,5% s vysokou školou knihovnického a jen 5,9% s vysokou školou neknižovnického zaměření. Celkovou kvalifikační skladbu doplňovali pracovníci se základním vzděláním. V souboru veřejných knihoven tvořili podíl 4,5%.

U specializovaných knihoven byla kvalifikační skladba odlišná. Nejvíce odborných pracovníků - knihovníků mělo sice rovněž středoškolské vzdělání knihovnického (32,8%) a neknižovnického (26,4%) zaměření, na rozdíl od sítě veřejných knihoven zde však pracoval vysoký podíl pracovníků s vysokoškolským vzděláním neknižovnického typu (21,4%) i vyšší podíl vysokoškolsky vzdělaných knihovníků (16%). Vyplývá to z oborového zaměření těchto kniho-

ven a z toho vyplývajících nároků na oborové znalosti.

Odborní pracovníci - knihovníci - skladba podle vzdělání													
	Odpově- dělo	ZŠ		SŠ neknihov- níci		SŠ knihovníci		VŠ- neknihovníci		VŠ-knihovníci		Celkem	
		abs.	%	abs.	%	abs.	%	abs.	%	abs.	%	abs.	%
ObK	114	5,6	4,1	53,6	39,4	70,3	51,7	4,0	2,9	2,5	1,8	135,9	100,0
MK 1	135	6,0	3,1	62,8	32,7	111,0	57,8	9,3	4,8	3,0	1,6	192,1	100,0
MK 2	130	21,5	4,6	133,2	28,7	279,4	60,2	9,0	1,9	21,0	4,5	464,0	100,0
MK 3	9	4,0	3,6	29,5	26,5	64,0	57,4	4,0	3,6	10,0	9,0	111,5	100,0
MK 4	3	17,0	3,4	173,0	34,6	214,0	42,8	31,0	6,2	65,0	13,0	500,0	100,0
OK	59	32,2	3,0	325,4	30,2	605,7	56,2	41,9	3,9	72,0	6,7	1077,1	100,0
SVK	9	68,0	7,4	264,0	28,6	239,0	25,9	101,0	10,9	251,0	27,2	923,0	100,0
VK	459	154,2	4,5	1041,4	30,6	1583,3	46,5	200,1	5,9	424,5	12,5	3403,6	100,0
ÚOK	5	17,0	6,4	80,0	30,3	53,0	20,1	69,0	26,1	45,0	17,0	264,0	100,0
VŠK	36	8,0	1,9	105,0	24,9	174,0	41,2	76,0	18,0	59,0	14,0	422,0	100,0
AV	24	2,0	2,4	19,8	23,9	19,0	22,9	29,0	35,0	13,0	15,7	82,8	100,0
LK	17	1,0	1,0	26,0	25,5	42,0	41,2	16,0	15,7	17,0	16,7	102,0	100,0
OST	9	2,0	5,0	10,0	25,0	11,0	27,5	5,0	12,5	12,0	30,0	40,0	100,0
SK	91	30,0	3,3	240,8	26,4	299,0	32,8	195,0	21,4	146,0	16,0	910,8	100,0

3.3 Odborní knihovničtí pracovníci s více než desetiletou praxí

Otázka byla zodpovězena jen přibližně 70% knihoven, a to jak veřejných, tak specializovaných. Ze sumy knihoven, které poskytly údaje o počtu odborných knihovníků s více než desetiletou praxí, lze vyvodit, že délka praxe negativně koreluje s velikostí knihovny. V síti veřejných knihoven nejmenší podíl odborných knihovníků s více než desetiletou praxí mají právě velké knihovny - státní vědecké a velké městské (43-45%), **největší podíl** knihovníků s více než desetiletou praxí mají **místní knihovny a knihovny v malých městech (80-100%)**.

Ve skupině specializovaných knihoven mají nižší podíl knihovníků s více než desetiletou praxí ústřední odborné a vysokoškolské knihovny (35-40%), všechny ostatní knihovny shodně vykazovaly více než desetiletou praxí u cca 50% pracovníků na odborných knihovnických místech.

3.4 Zastoupení dle pohlaví

Z hlediska zastoupení podle pohlaví naprosto převažovaly ve veřejných knihovnách ženy, **muži tvořili v průměru 6,3%**. Největší podíl mužů vykázaly státní vědecké knihovny, kde jejich zastoupení dosáhlo hodnoty 11,7%.

V některých typech specializovaných knihoven je feminizace u knihovníků s delší praxí nižší. Například v knihovnách AV ČR byl podíl mužů 13,6%, v lékařských 18,8% a v ostatních knihovnách dokonce 20%.

4 POČET A STRUKTURA NOVĚ PŘIJATÝCH PRACOVNÍKŮ V LETECH 1997 A 1998

4.1 Počet nově přijatých pracovníků

Otázku počtu a skladby nově přijatých pracovníků v letech 1997 a 1998 zodpověděla pouze 1/4 veřejných (120) a 3/4 specializovaných knihoven (71). Obecní, ale i menší městské knihovny přijímaly nové pracovníky jen ojediněle, anebo vůbec ne.

Veřejné knihovny přijaly v letech 1997 a 1998 celkem 1042,45 nových pracovníků, z toho na odborná knihovnická místa pouze 663 (tj.63,6%). Nejvíce nových pracovníků bylo přijato v těchto veřejných knihovnách:

- v 9 státních vědeckých knihovnách - celkem 366 (z toho na odborná knihovnická místa 67,2%)
- ve 3 knihovnách velkých měst nad 100 000 obyvatel - celkem 337 nových pracovníků (z toho 54,6% na odborná knihovnická místa)
- v 62 okresních knihovnách - celkem 248 nových pracovníků (z toho 68,6% na odborná knihovnická místa).

Ve vyjmenovaných knihovnách bylo celkem přijato 951, tj. 91% ze všech nově přijatých pracovníků.

V oblasti **specializovaných knihoven bylo přijato celkem 271 nových pracovníků**, z toho nejvíce:

- v ústředních odborných knihovnách - celkem 117, z toho 80 (68,4%) na odborná knihovnická místa
- ve vysokoškolských knihovnách - celkem 98, z toho 78 (79,6%) na odborná knihovnická místa.

V těchto knihovnách bylo celkem přijato 79,4% pracovníků ze všech 71 specializovaných knihoven, které zodpověděly otázku.

Údaje o nově přijatých pracovnících 1997 a 1998											
Druh	Počet odpo- vědí		Nově přijetí 1997	Z toho odborní 1997		Nově přijetí 1998	Z toho odborní 1998		Nově přijetí 1997+98	Z toho odborní 1997+98	
	abs.	%		abs.	abs.		%	abs.		abs.	%
ObK	9	7,56	9	8	88,89	4	2	50,00	13	10	76,92
MK 1	16	11,68	9,83	7,5	76,30	11,25	6,25	55,56	21,08	13,75	65,23
MK 2	30	22,06	20,5	13	63,41	20,87	14,5	69,48	41,37	27,5	66,47
MK 3	8	80,00	10	4	40,00	6	8	133,33	16	12	75,00
MK 4	3	100,00	135	73	54,07	202	111	54,95	337	184	54,60
OK	45	72,58	127	87	68,50	121	83	68,60	248	170	68,55
SVK	9	100,00	213	138	64,79	153	108	70,59	366	246	67,21
VK	120	25,21	524,33	330,5	63,03	518,12	332,75	64,22	1042,45	663,3	63,63
ÚOK	5	100,00	65	49	75,38	52	31	59,62	117	80	68,38
VŠK	33	91,67	46	40	86,96	52	38	73,08	98	78	79,59
AV	15	60,00	12	9	75,00	8,8	7	79,55	20,8	16	76,92
LK	13	76,47	10	10	100,00	15	16	106,67	25	26	104,00
OST	5	50,00	5	4	80,00	5	3	60,00	10	7	70,00
SK	71	76,34	138	112	81,16	132,8	95	71,54	270,8	207	76,44

4.2 Struktura nově přijatých pracovníků podle vzdělání a praxe

Otázku struktury nově přijatých pracovníků zodpověděly pouze 73 z celku veřejných knihoven (tj. 15,3%) a ve skupině specializovaných knihoven 40 knihoven (tj. 43%). Struktura nově přijatých pracovníků je tedy vypočítána pouze z 283 nově přijatých pracovníků v roce 1997 a 280 pracovníků v roce 1998, tj. celkem 563 pracovníků, tedy přibližně z cca 40% z celku nově přijatých pracovníků ve veřejných knihovnách. Mezi novými pracovníky v obou letech převažovali knihovníci s praxí (1997: 63%; 1998: 61%) nad novými absolventy (1997: 36,8%; 1998: 38,9%).

V obou letech byli do knihoven více přijímáni pracovníci se vzděláním neknižovnickým. Vzájemný poměr nových pracovníků s knihovnickým a neknižovnickým vzděláním byl v obou letech přibližně stejný. Absolventi knihovnických škol (s praxí i bez praxe) tvořili cca 30% a absolventi škol s neknižovnickým zaměřením cca 70% z celku všech nově přijatých pracovníků.

Vzájemný poměr mezi jednotlivými stupni a typy vzdělání ve veřejných knihovnách byl následující:

	1997	1998
• ÚSO neknižovnického zaměření	59,7%	60%
• ÚSO knihovnického zaměření	23,3%	23,9%
• VŠ neknižovnického zaměření	8,8%	7,9%
• VŠ knihovnického zaměření	4,9%	6,1%
• VOŠ knihovnického zaměření	1,4%	1,4%
• VOŠ neknižovnického zaměření	1,8%	0,4%

	1997						1998					
	Celkem		Absolventů bez praxe		Ostatních		Celkem		Absolventů bez praxe		Ostatních	
	abs.	%	abs.	%	abs.	%	abs.	%	abs.	%	abs.	%
ÚSO (knih.)	66	21,21	14	78,79	52	78,79	67	22,39	15	22,39	52	77,61
ÚSO (neknih.)	169	45,56	77	54,44	92	54,44	168	49,40	83	49,40	85	50,60
VOŠ (knih.)	4	100,00	4	0,00	0	0,00	5	80,00	4	80,00	1	20,00
VOŠ (neknih.)	5	80,00	4	20,00	1	20,00	1	100,00	1	100,00	0	0,00
VŠ (knih.)	14	7,14	1	92,86	13	92,86	17	5,88	1	5,88	16	94,12
VŠ (neknih.)	25	16,00	4	84,00	21	84,00	22	22,73	5	22,73	17	77,27
Celkem knih.	84	22,62	19	77,38	65	77,38	89	22,47	20	22,47	69	77,53
Celkem neknih.	199	42,71	85	57,29	114	57,29	191	46,60	89	46,60	102	53,40
CELKEM	283	36,75	104	63,25	179	63,25	280	38,93	109	38,93	171	61,07

5 VÝHLEDOVÉ POTŘEBY PŘIJÍMÁNÍ NOVÝCH ABSOLVENTŮ KNIHOVNICKÝCH ŠKOL

Výhledové potřeby přijímání nových pracovníků v horizontu tří let prezentovalo v průzkumu celkem 23,7% veřejných a 48% specializovaných kniho-

ven. Ve 113 **veřejných knihovnách** je plánován **nárůst 236** nových pracovníků, tedy v průměru o 2,1 nového pracovníka na 1 knihovnu. Nejvíce nových pracovníků nárokují (v pořadí dle absolutního počtu):

	Počet plánovaných pracovníků	Průměr na 1 knihovnu
• okresní knihovny	78	2
• státní vědecké knihovny	54	6,8
• městské knihovny ve městech s 5-20 tis.obyv.	36	1,2
• velké městské knihovny	34	11,3
• městské knihovny ve městech do 5 tis.obyv.	18	1
• ostatní veřejné knihovny	16	1

V oblasti specializovaných knihoven je plánován nárůst nových pracovníků **o 118**, z toho:

	Počet plánovaných pracovníků	Průměr na 1 knihovnu
• vysokoškolské knihovny	58	2,3
• ústřední odborné knihovny	30	10
• ostatní knihovny	30	1,7

V síti veřejných knihoven je stále největší **poptávka po absolventech středních knihovnických škol (cca 60%)**, absolventech vyšších škol informačních služeb (21%), ale také po absolventech vysoké školy se zaměřením na informační studia (19%). Největší poptávku po absolventech vysoké školy vykazují státní vědecké knihovny (33%), velké městské knihovny (26%) a okresní knihovny (19%).

Ve specializovaných knihovnách je výhledově největší **poptávka po absolventech vysoké školy s informačním zaměřením**, kteří mají v knihovnách AV ČR tvořit cca 56% z nově přijímaných pracovníků, v ústředních odborných knihovnách až 40%, ve vysokoškolských knihovnách 38%. Nižší kvalifikační nároky vykazovaly lékařské knihovny, kde převažovala poptávka po středoškolských absolventech.

Odhad přijetí absolventů knihovnických škol v příštích 3 letech									
	Počet odpovědí		Střední knihovnická škola		Vyšší škola informačních služeb		Vysoká škola (informační studia)		Celkem
	abs.	%	abs.	%	abs.	%	abs.	%	abs.
ObK	8	6,72	7,5	100,00	0	0,00	0	0,00	7,5
MK 1	17	12,41	17,5	100,00	0	0,00	0	0,00	17,5
MK 2	31	22,79	27	75,00	6	16,67	3	8,33	36
MK 3	6	60,00	6	66,67	2	22,22	1	11,11	9
MK 4	3	100,00	15	44,12	10	29,41	9	26,47	34
OK	40	64,52	41	52,56	22	28,21	15	19,23	78
SVK	8	88,89	26	48,15	10	18,52	18	33,33	54
VK	113	23,74	140	59,32	50	21,19	46	19,49	236

Specializované knihovny

ÚOK	3	60,00	10	33,33	8	26,67	12	40,00	30
VŠK	25	69,44	21	36,21	15	25,86	22	37,93	58
AV	10	40,00	5	31,25	2	12,50	9	56,25	16
LK	4	23,53	4	57,14	1	14,29	2	28,57	7
OST	3	30,00	1	14,29	3	42,86	3	42,86	7
SK	45	48,39	41	34,75	29	24,58	48	40,68	118

6 VLIV KVALIFIKACE NA PLATOVÉ PODMÍNKY

6.1 Platové ohodnocení knihovnického vzdělání

Otázku ohodnocení knihovnického vzdělání zodpovědělo v průzkumu 73,5% veřejných knihoven a 93,6% knihoven specializovaných.

Vedoucí pracovníci **veřejných knihoven** uvedli v 41%, že absolutorium knihovnické školy se v platovém zařazení a osobním ohodnocení odráží **individuálně**, tedy nenárokově. Ve 30% knihoven je zohledněno knihovnické vzdělání vždy a 28% knihoven uvedlo, že samotné knihovnické vzdělání není dostatečným důvodem k zařazení do vyšší platové třídy nebo k udělení osobního ohodnocení.

Individuální přístup v oceňování knihovnického vzdělání je více preferován ve všech velkých veřejných knihovnách (z 50-70%), méně v knihovnách městských a místních (30-40%).

Ve skupině **specializovaných knihoven** rovněž převažuje **individuální** přístup v ohodnocení knihovnického vzdělání. Ještě ve větší míře než v knihovnách veřejných samotné knihovnické vzdělání není při zařazování do tříd zohledňováno (podrobněji viz tabulka k otázce č.11).

6.2 Platová diferenciac

Uplatnění platové diferenciac u absolventů knihovnických škol uvedlo 73,7% veřejných knihoven a 85% knihoven specializovaných. V síti **veřejných knihoven** převažuje způsob **zařazení absolventa do vyšší třídy** (uvedlo 52,7% knihoven), na druhém místě osobní ohodnocení (uvedlo 40,5% knihoven) a jiný způsob zohlednění knihovnického vzdělání uvedlo 5,4% knihoven.

Zařazení absolventa knihovnické školy do třídy je více preferováno ve všech druzích veřejných knihoven vyjma státních vědeckých a velkých městských knihoven (města nad 100 000 obyvatel), kde převažuje způsob osobního ohodnocení absolventa. U skupiny specializovaných knihoven je způsob platové diferenciac obdobný s tím, že zde jsou oba způsoby téměř vyrovnané. U ústředních odborných knihoven a knihoven Akademie věd ČR jsou uváděny ještě jiné způsoby platové diferenciac.

Způsob provádění platové diference								
	Počet odpovědí		Zařazení do třídy		Osobní ohodnocení		Jinak	
	abs.	%	abs.	%	abs.	%	abs.	%
ObK	66	55,46	40	60,61	22	33,33	4	6,06
MK 1	87	63,50	44	50,57	38	43,68	5	5,75
MK 2	115	84,56	61	53,04	47	40,87	7	6,09
MK 3	5	50,00	3	60,00	2	40,00	0	0,00
MK 4	3	100,00	1	33,33	2	66,67	0	0,00
OK	62	100,00	33	53,23	26	41,94	3	4,84
SVK	8	88,89	3	37,50	5	62,50	0	0,00
VK	351	73,74	185	52,71	142	40,46	19	5,41
Specializované knihovny								
ÚOK	3	60,00	0	0,00	2	66,67	1	33,33
VŠK	36	100,00	20	55,56	16	44,44	0	0,00
AV	19	76,00	9	47,37	8	42,11	2	10,53
LK	14	82,35	6	42,86	8	57,14	0	0,00
OST	7	70,00	4	57,14	3	42,86	0	0,00
SK	79	84,95	39	49,37	37	46,84	3	3,80

6.3 Vliv dalšího vzdělávání na zařazení do tarifní třídy nebo na výši nadtarifní složky platu

Podle odpovědí získaných z průzkumu lze konstatovat, že:

- **dosažení vyššího stupně školního vzdělání více ovlivňuje nadtarifní složku platu než zařazení do tarifní třídy**
- **ostatní formy celoživotního vzdělávání mají větší vliv na zařazení do platové třídy než na nadtarifní složku platu**
- **v síti specializovaných knihoven mají obě formy dalšího vzdělávání knihovníků větší váhu při zařazování do platových tříd nebo při zvýšení nadtarifní složky platu než v síti veřejných knihoven (situaci v jednotlivých druzích knihoven blíže popisují tabulky k otázkám 13 a 14).**

Vliv dalšího vzdělávání										
na zařazení do tarifní třídy	Počet odp.	Dosažení vyššího stupně školního vzdělání				Počet odp.	Ostatní formy celoživotního vzdělávání			
		ano	%	ne	%		ano	%	ne	%
v síti veřejných knihoven	344	215	62,50	129	37,50	300	163	54,33	137	45,67
ve specializovaných knihovnách	85	65	76,47	20	23,53	81	55	67,90	26	32,10
na nadtarifní složky platu										
v síti veřejných knihoven	359	273	76,04	86	23,96	301	160	53,16	141	46,84
ve specializovaných knihovnách	91	76	83,52	15	16,48	81	48	59,26	33	40,74

7 ÚROVEŇ DOVEDNOSTÍ A ZNALOSTÍ PRACOVNÍKŮ KNIHOVEN PŘI VYUŽÍVÁNÍ POČÍTAČOVÉHO SOFTWARE

V průzkumu bylo zjišťováno, jaké procento pracovníků knihoven je schopno rutinně pracovat s jednotlivými typy počítačového softwaru. Jednalo se o :

- automatizovaný knihovní systém
- prostředí Windows
- některý druh textového editoru
- některý druh tabulkového procesoru
- některý druh grafického editoru
- elektronickou poštu (e-mail)
- Internet pro vyhledávání informací
- editor pro vytváření webovských stránek
- rešeršní systémy databázových center
- ekonomické agendy
- operační systém (např. Novell, Unix, Windows NT apod.)

Zajímalo nás, kolik procent knihovníků v kterých knihovnách ten který počítačový software ovládá a pro svou práci běžně využívá. Pro zjednodušení jsme vytvořili 4 kategorie:

- 1. kategorie zachycuje ty knihovny, kde příslušný software dosud není knihovníky ovládán
- 2. kategorie zachycuje knihovny, kde příslušný software rutinně používá do 50% knihovníků
- 3. kategorie jsou knihovny, kde software používá 50-90% knihovníků
- 4. kategorie zachycuje knihovny, kde si příslušný software osvojili již všichni knihovníci.

7.1 Automatizovaný knihovní systém

Státní vědecké knihovny (9)

Automatizovaný knihovní systém je využíván ve všech 9 dotázaných státních vědeckých knihovnách. Z toho 3 knihovny (33,3%) uvedly znalost používání AKS u všech pracovníků, v 5 knihovnách AKS ovládá 10 - 50% knihovníků, v 1 SVK pouze 11% knihovníků.

Okresní knihovny (62)

Z 62 okresních knihoven je AKS využíván v 56, tj. v 90% knihoven, z toho ve 28 knihovnách ovládají AKS všichni knihovníci, v 26 více než polovina a ve 2 knihovnách méně než polovina knihovníků.

Městské knihovny v městech nad 100 tis. obyvatel (3)

AKS je využíván jen ve 2 z nich a ovládá jej do 50% knihovníků.

Městské knihovny ve městech od 20 do 100 tis. obyvatel (10)

V tomto typu knihoven je AKS využíván rovněž z 90%, z toho ve 3 knihovnách

jej ovládají všichni knihovníci, ve 4 knihovnách více než polovina (50-90%) a ve 2 knihovnách méně než polovina knihovníků.

Městské knihovny ve městech s 5 - 20 tis. obyvatel (136)

AKS je využíván v 82% knihoven. V 83 knihovnách ovládají AKS všichni knihovníci, v 24 knihovnách více než polovina a ve 4 knihovnách méně než polovina knihovníků.

Městské knihovny s počtem obyvatel do 5 tisíc (137)

AKS je využíván v 54% knihoven, z toho v 60 knihovnách ovládají AKS všichni knihovníci, ve 13 knihovnách více než polovina a v 1 knihovně méně než polovina knihovníků.

Obecní (místní) knihovny (119)

AKS je používán jen v 36% místních knihoven. Ve 34 knihovnách ovládají AKS všichni knihovníci, v 6 knihovnách více než polovina a ve 3 knihovnách méně než polovina.

(Pro dovednosti v práci s tímto i všemi dalšími typy softwaru je třeba upozornit, že v posledních dvou kategoriích se jedná o malé knihovny většinou s 1-2 pracovníky.)

Ve skupině specializovaných knihoven je AKS využíván v celkem 88, tj. 94,6% knihoven, nejvíce v knihovnách AV ČR (100%), nejméně v lékařských knihovnách (88,2%). V 72% vysokoškolských knihoven a 64% knihoven AV ČR ovládá AKS 90-100% knihovníků, v ostatních specializovaných knihovnách ovládá AKS od 50 do 90% knihovníků.

7.2 Textový editor

Státní vědecké knihovny (9)

Textový editor je využíván ve všech SVK, z toho v 7 knihovnách jej profesionálně ovládá 50-90% knihovníků, ve 2 knihovnách méně než polovina knihovníků.

Okresní knihovny (62)

Textový editor je využíván v 55 okresních knihovnách, z toho v 11 knihovnách jej ovládají všichni knihovníci, v 32 knihovnách více než polovina a ve 12 méně než polovina knihovníků.

Městské knihovny v městech nad 100 tis. obyvatel (3)

Ve 2 velkých městských knihovnách ovládá textový editor méně než polovina knihovníků.

Městské knihovny ve městech od 20 do 100 tis. obyvatel (10)

Textový editor je využíván v 9 městských knihovnách této kategorie, z toho v 1 knihovně jej ovládají všichni knihovníci, ve 2 knihovnách více než polovina a v 6 knihovnách méně než polovina knihovníků.

Městská knihovna ve městech s 5 - 20 tis. obyvatel (136)

Textový editor využívá 97 knihoven této skupiny, z toho ve 32 knihovnách pracují s tímto softwarem všichni knihovníci, ve 47 knihovnách více než polovina a

v 18 knihovnách méně než polovina knihovníků.

Městská knihovna s počtem obyvatel do 5 tisíc (137)

Ze 137 městských knihoven této skupiny je textový editor používán jen v 67, z toho ve 46 knihovnách jej ovládají všichni knihovníci, v 19 více než polovina a ve 2 knihovnách méně než polovina knihovníků.

Obecní (místní) knihovny (119)

Ze 119 obecních knihoven využívají textového editoru jen v 39 knihovnách (32%), z toho ve 30 knihovnách jej ovládají všichni knihovníci, v 6 knihovnách více než polovina a ve 3 knihovnách méně než polovina knihovníků.

Ve srovnávací skupině specializovaných knihoven patří textový editor mezi nejvyužívanější počítačový software; je využíván ve všech knihovnách, které odpověděly na tuto otázku. V 94% dotázaných knihoven jej ovládají všichni knihovníci, v 5 knihovnách (6% knihoven) méně než polovina odborných knihovníků.

7.3 Tabulkový procesor, grafický editor

Státní vědecké knihovny (9)

Tabulkové procesory a grafické editory jsou používány ve všech SVK. Ovládá je méně než polovina knihovníků.

Okresní knihovny (62)

Ze vzorku okresních knihoven je tento software využíván ve 49 knihovnách. Ovládá ho méně než polovina odborných knihovníků.

Městské knihovny v městech nad 100 tis. obyvatel (3)

Ve 2 velkých městských knihovnách ovládá tabulkový procesor a grafický editor méně než polovina knihovníků.

Městské knihovny ve městech od 20 do 100 tis. obyvatel (10)

Z městských knihoven této velikosti je používán tabulkový procesor a grafický editor v 7 knihovnách. Ovládá je méně než polovina knihovníků.

Městská knihovna ve městech s 5 - 20 tis. obyvatel (136)

Tabulkový procesor a grafický editor se využívá jen v 37 knihovnách, z toho v 5 knihovnách ovládají tento software všichni knihovníci, v 15 knihovnách více než polovina a v 17 knihovnách méně než polovina knihovníků.

Městská knihovna s počtem obyvatel do 5 tisíc (137)

Ze 137 městských knihoven této skupiny je tabulkový procesor a grafický editor používán jen v 16, z toho v 5 knihovnách jej ovládají všichni knihovníci, v 9 více než polovina a ve 2 knihovnách méně než polovina knihovníků.

Obecní (místní) knihovny (119)

Ze 119 obecních knihoven využívají tento software jen v 9 knihovnách (v 7,5%), z toho v 5 knihovnách jej ovládají všichni knihovníci, ve 2 knihovnách více než polovina a ve 2 knihovnách méně než polovina knihovníků.

V kontrolní skupině specializovaných knihoven tohoto softwaru využívá 73% dotázaných knihoven, z toho v 53% knihoven je využíván nadpoloviční

většinou knihovníků, ve 47% méně než polovinou knihovníků. Tabulkového procesoru je nejvíce využíváno v lékařských knihovnách, nejméně v ústředních odborných knihovnách.

7.4 Internet, elektronická pošta

Státní vědecké knihovny (9)

Internet a elektronickou poštu používají všechny SVK. Ve 3 SVK tento software ovládají všichni knihovníci, v 6 knihovnách více než polovina a v 1 knihovně méně než polovina knihovníků.

Okresní knihovny (62)

Ze vzorku okresních knihoven jsou Internet a elektronická pošta využívány v 57. V 7 knihovnách je ovládá 100% knihovníků, ve 29-34 knihovnách více než polovina knihovníků a v 14-21 knihovnách méně než polovina knihovníků.

Městské knihovny v městech nad 100 tis. obyvatel (3)

Ve 2 velkých městských knihovnách ovládá Internet a e-mail méně než polovina knihovníků.

Městské knihovny ve městech od 20 do 100 tis. obyvatel (10)

Z městských knihoven této velikosti jsou e-mail a Internet využívány v 8-9 knihovnách, z toho v 1-2 knihovnách ovládají tento software všichni knihovníci, v 5-3 knihovnách více než polovina a v 2-4 knihovnách méně než polovina knihovníků.

Městská knihovna ve městech s 5 - 20 tis. obyvatel (136)

V této skupině využívají e-mail v 66 knihovnách a Internet v 62 knihovnách. V 25-29 knihovnách ovládá tento software 100% knihovníků, v 25-31 knihovnách více než polovina a v 12-6 knihovnách méně než polovina knihovníků.

Městská knihovna s počtem obyvatel do 5 tisíc (137)

Ze 137 městských knihoven této skupiny je e-mail používán jen ve 30 a Internet v 39 knihovnách. Ve 21-26 knihovnách jej ovládají všichni knihovníci, v 7-10 více než polovina a ve 2-3 méně než polovina knihovníků.

Obecní (místní) knihovny (119)

Ze 119 obecních knihoven využívají e-mail a Internet v 19-21 knihovnách. (tj. v cca 16% obecních knihoven). Z toho ve 13-14 knihovnách ovládá tento software 100% knihovníků, ve 4-6 více než polovina a v 1-2 méně než polovina.

Ve skupině specializovaných knihoven je e-mail a Internet využíván již v 96% knihoven. Tyto služby využívají všechny ústřední odborné knihovny, knihovny AV ČR a "ostatní" knihovny; v lékařských knihovnách byl e-mail a Internet využíván v 82% případů. V 90% dotázaných knihoven je podíl knihovníků ovládajících tyto služby nadpoloviční, u 10% dotázaných knihoven ovládá e-mail a Internet méně než polovina knihovníků.

7.5 Tvorba webovských stránek

Státní vědecké knihovny (9)

Webovské stránky jsou vytvářeny ve všech SVK. Tuto kvalifikaci ovládá méně než 10% knihovníků.

Okresní knihovny (62)

Z 29 okresních knihoven (47%) ovládá tvorbu webovských stránek:

- v 17 knihovnách méně než 10% knihovníků
- v 9 knihovnách 10-20% knihovníků
- ve 3 knihovnách 30-50% knihovníků.

Městské knihovny v městech nad 100 tis. obyvatel (3)

V 1 městské knihovně tohoto typu ovládá tvorbu webovských stránek méně než 10% knihovníků.

Městské knihovny ve městech od 20 do 100 tis. obyvatel (10)

Z městských knihoven této velikosti používají editor www 4 knihovny, z toho ve 2 knihovnách ovládá tento software 20-30% knihovníků, v ostatních méně než 20%.

Městské knihovny ve městech s 5 - 20 tis.obyvatelem (136)

V městských knihovnách této skupiny využívá editor www 14 knihoven (10%), z toho:

- ve 3 knihovnách ho ovládá 10-20% knihovníků
- v 5 knihovnách ho ovládá 20-30% knihovníků
- ve 3 knihovnách ho ovládá 30-40% knihovníků
- ve 3 knihovnách ho ovládá 50-60% knihovníků.

Městské knihovny s počtem obyvatel do 5 tisíc (137)

Ze 137 městských knihoven této skupiny využívají editor www 4 knihovny (%), z toho:

- v 1 knihovně ho ovládá méně než 10% knihovníků
- ve 3 knihovnách ho ovládá 30-60% knihovníků.

Obecní (místní) knihovny (119)

Využívání editoru www uvedla pouze 1 obecní knihovna, kde ho ovládá 30-40% knihovníků.

Ve skupině specializovaných knihoven je schopnost tvorby webovských stránek uvedena v celkem 38% knihoven, z toho nejvíce v ústředních odborných (60%) a vysokoškolských (56%) knihovnách. Ve všech specializovaných knihovnách ovládá tento software rutinně do 30% odborných knihovníků, pouze v jedné knihovně AV ČR je podíl knihovníků ovládajících tvorbu webovských stránek nad 50%.

7.6 Rešerše v databázových centrech

Státní vědecké knihovny (9)

Rešeršní systémy databázových center využívají všechny SVK. Tuto kvalifikaci má ve 3 SVK více než polovina knihovníků, v 6 SVK méně než polovina knihovníků.

Okresní knihovny (62)

Rešeršní systémy databázových center jsou využívány v 36 okresních knihovnách (58%). Tuto kvalifikaci má:

- v 1 knihovně 100% knihovníků
- v 5 knihovnách více než polovina knihovníků
- v 30 knihovnách méně než polovina knihovníků.

Městské knihovny v městech nad 100 tis. obyvatel (3)

V 1 městské knihovně tohoto typu ovládá rešerše v databázových centrech méně než 10% knihovníků.

Městské knihovny ve městech od 20 do 100 tis. obyvatel (10)

Z městských knihoven této velikosti jsou rešeršní systémy databázových center využívány ve 4 knihovnách (40%). Tuto kvalifikaci má méně než 40% knihovníků.

Městské knihovny ve městech s 5 - 20 tis. obyvatel (136)

V městských knihovnách této skupiny jsou rešeršní systémy databázových center využívány v 19 knihovnách (14%), z toho:

- ve 2 knihovnách je ovládá 100% knihovníků
- v 8 knihovnách je ovládá více než 50% knihovníků
- v 9 knihovnách je ovládá méně než 50% knihovníků.
- ve 3 knihovnách je ovládá 50-60% knihovníků.

Městské knihovny s počtem obyvatel do 5 tisíc (137)

Ze 137 městských knihoven této skupiny rešeršní systémy databázových center využívá 8 knihoven (6%), z toho má tuto kvalifikaci:

- ve 3 knihovnách 100% knihovníků
- ve 4 knihovnách více než 50% knihovníků
- v 1 knihovně méně než 50% knihovníků.

Obecní (místní) knihovny (119)

Rešeršní systémy databázových center využívají 2 místní knihovny, kde tuto dovednost má více než 50% knihovníků.

Ve skupině specializovaných knihoven jsou rešerše v databázových centrech využívány v 78% knihoven, z toho nejvíce v ústředních odborných knihovnách (100%) a v lékařských knihovnách (82%), nejméně v knihovnách AV ČR (72%). Z těch knihoven, kde se rešerše provádějí, ovládá v ústředních odborných knihovnách a vysokoškolských knihovnách rešeršní systémy menší část knihovníků (v největším počtu knihoven cca 30%), v knihovnách AV ČR a lékařských knihovnách je podíl knihovníků pracujících s rešeršemi nad 50%.

7.7 Ekonomické agendy

Počítačový software pro ekonomické agendy:

Využívá

- 100% SVK
- 84% okresních knihoven
- 67% velkých městských knihoven
- 80% městských knihoven (20-100 tis.obyv.)
- 20% městských knihoven (5-20 tis.obyv.)

- 9% městských knihoven (do 5 tis.obyv.)

- 5% obecních knihoven

- 39% specializovaných knihoven

Software ovládá

méně než 10% knihovníků
cca 20% knihovníků
méně než 10% knihovníků
méně než 40% knihovníků
v 6 knihovnách více než 50% knihovníků
v 21 knihovnách méně než 50% knihovníků
v 10 knihovnách více než 50% knihovníků
ve 3 knihovnách méně než 50% knihovníků
ve 4 knihovnách více než 50% knihovníků
ve 2 knihovnách méně než 40% knihovníků
v ÚOK méně než 50% knihovníků
ve VŠK méně než 50% knihovníků
v AVČR více než 50% knihovníků
v lék. knihovnách méně než 50% knihovníků.
v ostatních méně než 50% knihovníků

7.8 Operační systém (Novell, Unix, Windows NT)

Operační systémy ovládá ve

- 100% SVK
- 42% okresních knihoven
- 67% velkých městských knihoven
- 30% městských knihoven (20-100 tis.obyv.)
- 7% městských knihoven (5-20 tis.obyv.)
- 6% městských knihoven (do 5 tis.obyv.)
- 2,5% obecních knihoven
- 40% specializovaných knihoven

v 7 knihovnách méně než 10% pracovníků
ve 2 knihovnách 10-30% pracovníků
v 8 knihovnách 10-20% pracovníků
v 18 knihovnách méně než 10% pracovníků
méně než 10% pracovníků
v 1 knihovně méně než 10% pracovníků
ve 2 knihovnách 10-30% pracovníků
v 6 knihovnách 10-30% pracovníků
v 1 knihovně 50-60% pracovníků
ve 3 knihovnách 90-100% pracovníků
v 1 knihovně méně než 10% pracovníků
ve 4 knihovnách 50-60% pracovníků
ve 3 knihovnách 90-100% pracovníků
v 1 knihovně 30-40% pracovníků
ve 2 knihovnách 90-100% pracovníků
v ÚOK 10-20% pracovníků
ve VŠK 10-30% pracovníků
v knih. AV ČR 50-60% pracovníků
v lékař.knihovnách do 50% pracovníků

8 NEJČASTĚJŠÍ ZDROJE ZÍSKÁVÁNÍ POČÍTAČOVÉ (INFORMAČNÍ) GRAMOTNOSTI

Ve všech knihovnách - stejně ve veřejných knihovnách jako ve specializovaných - se jako nejčastější zdroj získání počítačové gramotnosti objevuje

samostudium. Je **dominantním** způsobem získání dovedností při práci s textovými editory, tabulkovými procesory, grafickými editory, webovskými stránkami, Internetem a ekonomickými agendami, ale i s operačními systémy (u veřejných knihoven). **Zaškolení v knihovně** je frekventovaným způsobem získání kvalifikace především **pro práci s e-mailem** (výrazněji u specializovaných knihoven) a i pro práci s **automatizovaným knihovním systémem.**

U veřejných knihoven byl častěji uváděn jako zdroj dovedností v **práci s automatizovaným knihovním systémem dodavatel systému.** Ten má významnou roli i v získávání dovedností při práci s **ekonomickými agendami,** a to u veřejných knihoven. U specializovaných knihoven je častějším zdrojem samostudium a zaškolení v knihovně. Váha ostatních zdrojů získání kvalifikace se liší podle typu knihoven a podle druhu dovednosti.

Obecně lze říci, že **škola je častějším zdrojem informací či kvalifikace v práci s ICT u pracovníků specializovaných knihoven.** Významně častěji než u veřejných knihoven je u specializovaných knihoven škola udávána jako zdroj dovednosti u automatizovaného knihovního systému, textového editoru, e-mailu, Internetu a operačních systémů. Pro ostatní dovednosti není význam školy u veřejných a specializovaných knihoven tak rozdílný.

Srovnatelný význam pro získání kvalifikace mají školící agentury. Zde se naučilo více než 10% pracovníků z veřejných knihoven užívat Internet, práci s webovskými stránkami, s ekonomickými agendami a operačními systémy. V případě **specializovaných knihoven jsou naopak školící agentury relativně významným zdrojem** pro práci s textovými editory, tabulkovými procesory a grafickými editory, více než 10% pracovníků zde získalo i kvalifikaci pro tvorbu webovských stránek.

Knihovnické kursy jsou jako zdroj uváděny s nejnižší četností ve vztahu téměř ke všem dovednostem, a to jak u veřejných, tak u specializovaných knihoven. Větší význam měly knihovnické kursy pouze pro výuku Internetu u pracovníků veřejných knihoven (12,3%).

Veřejné knihovny	Škola	Samo- studium	Zaškolení v knihovně	Dodavatel systému	Knihovnic. kurs	Školící agentura	Jinak	Celkem
Automatiz. knihov.systém	5,83	12,54	32,99	35,74	6,53	3,95	2,41	100,00
Textový editor	8,73	40,33	25,00	8,02	5,19	9,67	3,07	100,00
Tabulkový procesor	11,44	43,28	21,89	4,98	5,47	8,46	4,48	100,00
Grafický editor	14,57	42,38	17,88	5,96	6,62	7,95	4,64	100,00
E-mail	5,76	28,47	29,49	16,27	7,46	9,83	2,71	100,00
Internet	6,14	27,19	26,90	14,33	12,28	10,53	2,63	100,00
Tvorba webovských stránek	14,75	39,34	11,48	9,02	7,38	10,66	7,38	100,00
Ekonomické agendy	9,45	26,87	14,43	29,85	3,98	11,94	3,48	100,00
Operační systém	17,54	25,44	13,16	18,42	5,26	14,91	5,26	100,00

Specializované knihovny	Škola	Samostudium	Zaškolení v knihovně	Dodavatel systému	Knihovnic. kurs	Školící agentura	Jinak	Celkem
Automatiz. knihov. systém	10,59	11,18	33,53	27,06	7,65	5,88	4,12	100,00
Textový editor	13,21	37,11	23,90	4,40	3,77	13,21	4,40	100,00
Tabulkový procesor	12,50	37,50	19,17	5,00	5,00	15,83	5,00	100,00
Grafický editor	16,09	36,78	14,94	6,90	6,90	11,49	6,90	100,00
E-mail	12,08	30,87	35,57	5,37	5,37	6,04	4,70	100,00
Internet	12,82	32,69	30,13	5,13	8,33	6,41	4,49	100,00
Tvorba webovských stránek	17,33	29,33	17,33	8,00	8,00	10,67	9,33	100,00
Ekonomické agendy	10,39	28,57	22,08	10,39	7,79	9,09	11,69	100,00
Operační systém	21,52	17,72	25,32	7,59	7,59	13,92	6,33	100,00

8.1 Optimální způsob zajišťování počítačové (informační) gramotnosti pro pracovníky knihoven

Otázka zjišťující názor na to, kdo by měl zajišťovat vzdělávání v oblasti ICT pro pracovníky knihoven, byla zodpovězena do určité míry shodně v obou typech knihoven, tj. jak ve veřejných, tak ve specializovaných. Toto vzdělání by měly podle respondentů poskytovat odborné subjekty mimo oblast knihoven, především **školy** (absolventi by z nich měli odcházet již informačně gramotní) a **odborné firmy**. Ve specializovaných knihovnách je na tyto dva subjekty kladen jednoznačný důraz. Veřejné knihovny (značné množství místních a městských knihoven) kladou větší důraz na vzdělávací roli okresních knihoven a státních vědeckých knihoven. Z tabulky je zřejmé, že čím jsou knihovny větší a více specializované, tím silněji je postulován požadavek, aby byla počítačová gramotnost zajišťována subjekty s vyšší odbornou garancí v oblasti ICT, tj. počítačovými firmami, odbornými školami anebo ústředními knihovnickými pracovišti.

Pořadí	Veřejné knihovny	%	Pořadí	Specializované knihovny	%
1.	odborná firma	55,48	1.	Škola	72,83
2.	okresní knihovny	50,12	2.	odborná firma	69,57
3.	škola	48,48	3.	Národní knihovna	36,96
4.	státní vědecké knihovny	37,53	4.	ústřední odborné knihovny	34,78
5.	Národní knihovna	24,94	5.	Knihovnický spolek	25,00
6.	Knihovnický spolek	11,89	6.	Jinak	19,57
7.	ústřední odborné knihovny	7,93	7.	státní vědecké knihovny	18,48
8.	jinak	4,40	8.	okresní knihovny	8,70

8.2 Problémy v nabídce vzdělávacích aktivit

Jako **prioritní** problémy v nabídce vzdělávacích aktivit byly ve všech knihovnách jmenovány nejčastěji:

- **finanční problémy (u veřejných knihoven)**
- **absence systematické nabídky vzdělávání v místě (u specializovaných knihoven)**

- **absence speciální oborové nabídky (u specializovaných knihoven).**
- Ostatní problémy se vyskytovaly s menší naléhavostí.

9 JAZYKOVÉ VYBAVENÍ PRACOVNÍKŮ KNIHOVEN A JEHO HODNOCENÍ

V celku 569 knihoven byly **jazykové znalosti uvedeny u 62% knihovníků ve veřejných knihovnách a u 96% knihovníků ve specializovaných knihovnách.** V celém souboru procentuálně převažovala znalost ruského jazyka. **Znalosti hlavních světových jazyků (angličtiny, němčiny, francouzštiny a španělštiny) vykazovalo 53,4% knihovníků ve veřejných knihovnách a 59,1% knihovníků v ostatních knihovnách.**

Největší procento knihovníků se znalostí světového “západního” jazyka vykazovaly v síti veřejných knihoven státní vědecké knihovny (63,3%), v síti specializovaných knihoven to byly ostatní knihovny (firemní apod.) se 72,7% a knihovny Akademie věd s 60,6%.

9.1 Hodnocení jazykového vybavení knihovníků

Je třeba brát v potaz vysokou míru subjektivity tohoto hodnocení. Je např. otázkou, jak byl chápán pojem “aktivní” znalosti jazyka, nakolik hrála roli snaha interpretovat situaci knihovny lépe apod. Úroveň jazykových znalostí byla vedoucími pracovníky knihoven “oznámkována” stupnicí 1-4 (optimální-dobrá-dostatečná-nevyhovující). **V síti veřejných knihoven** byla jazyková úroveň vnímána jako **nevyhovující u 45,5% knihoven, jako dostatečná u 36,6% knihoven.** Jako **optimální** deklarovalo jazykovou vybavenost cca **6% knihoven (sic!).** **Ve specializovaných knihovnách** byla úroveň jazykových znalostí hodnocena lépe, převážně jako **dostačující (u 48,9% knihoven)** a jako **dobrá (u 31,9% knihoven).**

Optimální hodnocení jazykových znalostí uvedlo jen **3,2%** vedoucích pracovníků specializovaných knihoven.

10 PODPORA PŘI ROZŠIŘOVÁNÍ KVALIFIKACE V OBLASTI JAZYKOVÉHO VYBAVENÍ A PRÁCE S INFORMAČNÍMI TECHNOLOGIEMI

Srovnáme-li formy podpory v oblasti jazykové výuky a vzdělávání v práci s informačními technologiemi, pak lze konstatovat, že **informační technologie mají vyšší podporu než jazykové vzdělávání.** Největší část podpory vzdělávání se ve výše uvedených oblastech realizuje poskytováním studijního volna. **Jazykové vzdělávání finančně podporuje pouze 11% veřejných knihoven,** z toho nejvíce velké městské knihovny a státní vědecké knihovny,

studijní volno poskytuje celkem **19,3%** veřejných knihoven, z toho opět nejvíce velké městské knihovny a SVK, podporu formou motivace ke studiu uvádí 12,4% veřejných knihoven, z toho nejvíce SVK a okresní knihovny. Ve **specializovaných knihovnách** je jazykové vzdělávání **finančně** podporováno ve **30,1%** knihoven (nejvíce pak v knihovnách AV ČR (48%) a “ostatních” specializovaných knihovnách (50%). **Studijní volno poskytuje 61,3%** knihoven, z nich opět zejména knihovny AV ČR (88%) a ústřední odborné knihovny (80%). Jinou motivační formu podpory uvedlo 31,1 % knihoven.

Vzdělávání pro práci s informačními technologiemi je podporováno finančně v 32,8% veřejných knihoven, nejvíce v městských knihovnách ve městech s počtem 20-100 tis. obyvatel (70%) a v okresních knihovnách (56%). Podpora **formou studijního volna** je praktikována celkem ve **42% knihoven**, podpora formou motivace ke studiu je uplatňována v cca 25% veřejných knihoven, častěji ve větších městských a okresních knihovnách a ve státních vědeckých knihovnách, méně v knihovnách menších. **Specializované knihovny nejčastěji poskytují studijní volno (54,8%)**, nejvíce pak knihovny vysokoškolské (66,7%). **Finanční podporu poskytuje 42%** knihoven (lékařské knihovny z 58,8%) a 34,4% specializovaných knihoven motivuje své pracovníky ke vzdělávání v oblasti ICT jinak.

11 PRIORITY VE VZDĚLÁVÁNÍ PRACOVNÍKŮ KNIHOVEN

V průzkumu byla položena otázka priorit témat pro další vzdělávání v nejbližším období. Formulována byla pro tři oblasti : základní knihovnické činnosti, management a práce s ICT. Vyhodnocením odpovědí jsme získali pořadí témat, na něž by se mělo zaměřit další vzdělávání v knihovnách.

11.1 SKUPINA A – základní knihovnické činnosti

Stanovení 5 priorit z poskytnuté nabídky přineslo následující výsledky :

	Pořadí	
	Veřejné knihovny	Specializované knihovny
Tvorba elektronických bibliograf. a faktograf. databází	1	5
Jmenná katalogizace včetně AACR 2	2	3
Referenční a informační služby	3	4
Věcná katalogizace	4	10
Výchova uživatelů k práci s IT a Internetem	5	2
Výpůjční služby a systémy	6	1
Meziknihovní služby a dodávání dokumentů	7	7
Katalogizace speciálních dokumentů	8	14
Autority	9	13
Marketing služeb	10	12
Správa tezaurů	11	16

Vývoj a řízení sbírek	12	15
Ochrana fondu	13	9
Vzdělávací funkce knihoven	14	11
Organizace fondu	15	8
Služby speciálním skupinám uživatelů	16	6
Kritické čtení	17	17

V oblasti veřejných knihoven podle počtu voleb bylo jako prioritní označeno těchto 5 témat:

1. Tvorba elektronických bibliografických a faktografických databází
2. Jmenná katalogizace včetně AACR 2
3. Referenční a informační služby
4. Věcná katalogizace
5. Výchova uživatelů k práci s IT a Internetem

V oblasti specializovaných knihoven se témata na prvních čtyřech místech v zásadě shodovala, jen pořadí priorit bylo odlišné. Na rozdíl od veřejných knihoven byl větší důraz kladen na výpůjční služby a systémy a na práci s informačními technologiemi a Internetem (srv. vzájemné pořadí). U témat uváděných na dalších místech v pořadí priorit kladly specializované knihovny větší důraz (narozdíl od knihoven veřejných) na :

1. Služby speciálním skupinám uživatelů
2. Organizaci a ochranu fondu

11.2 SKUPINA B - management

V této skupině vybírali respondenti pouze 3 priority.

	Pořadí	
	Veřejné knihovny	specializované knihovny
Kooperace knihoven	1	4
Příprava projektů a programů	2	1
Analýza cílů a procesů v instituci, rozhodování	3	5
Komunikace v organizaci	4	3
Public Relations	5	7
Týmová spolupráce	6	6
Strategie řízení a procesu změny	7	9
Fundraising, ekonomika podniku	8	2
Ekonomické agendy	9	8

V oblasti **veřejných knihoven** byla přikládána největší váha těmto tématům:

1. Kooperace knihoven
2. Příprava projektů a programů
3. Analýza cílů a procesů v instituci, rozhodování

Ve skupině specializovaných knihoven se shodovala prioritou "příprava

projektů a programů”, na rozdíl od veřejných knihoven byla v oblasti managementu uváděna jako prioritní “ekonomika podniku a vyhledávání zdrojů”.

11.3 SKUPINA C – informační technologie

	Pořadí	
	Veřejné knihovny	Specializované knihovny
Automatizovaný knihovní systém	1	2
Práce s Internetem	2	4
Vyhledávací nástroje a informační zdroje na Internetu	3	1
Práce systémového knihovníka	4	3
Textové editory	5	8
E-mail	6	7
Tvorba www stránek	7	5
Základy hardwaru	8	10
Digitalizace	9	6
Tabulkové procesory	10	9

V oblasti informačních technologií byla v celém výzkumném vzorku knihoven zaznamenána shoda v názorech na prioritu prvních čtyř témat :

1. Práce s automatizovaným knihovním systémem
2. Práce s Internetem obecně
3. Práce s vyhledávacími nástroji a informačními zdroji na Internetu
4. Práce systémového knihovníka

V ostatních tématech kladly specializované knihovny větší důraz na problematiku digitalizace dokumentů.

12 PLATOVÉ PODMÍNKY PRACOVNÍKŮ KNIHOVEN V ROCE 1998

Součástí průzkumu byla analýza platových podmínek pracovníků knihoven. **V požadované struktuře dodalo údaje o počtu zaměstnanců a jejich platech 321, tj. 67% dotázaných veřejných knihoven. Údaje byly poskytnuty o celku 3 454 zaměstnanců** (připomínáme, že vždy jde o přepočtené stavy pracovníků). Ne vždy byly přítom poskytnuté údaje úplné nebo správně konstruované.

Ze **specializovaných knihoven** bylo poskytnuto **údajů** o platových podmínkách **velmi málo**. U vysokoškolských knihoven a “ostatních” specializovaných knihoven, pokud údaje uvedly, navíc může jít (jde) o zcela jinou charakteristiku konkrétních platových tříd. To vše se projevilo v **nekonzistentnosti souboru dat a také velmi malé reprezentativnosti výsledků - s výjimkou ústředních odborných knihoven**. V dalším textu proto uvádíme většinou pouze údaje za veřejné knihovny (u specializovaných knihoven pak spíše jen některé, pro zajímavost) s tím, že i zde je třeba **počítat s určitou chybovostí**, nepřímo

úměrnou počtu knihoven, které údaje poskytly. Na druhé straně však vzhledem k výše zmíněnému počtu zaměstnanců veřejných knihoven jde o reprezentativní a zobecnitelné výsledky průzkumu.

Poměrně náročná tabulka, kterou musela každá knihovna vyplňovat, byla vytvořena Odborovým svazem pracovníků knihoven, kterému byly také sumární výsledky poskytnuty pro účely tripartitního vyjednávání i další kroky v oblasti mzdové politiky týkající se zaměstnanců knihoven. **Individuální údaje za knihovny byly použity pouze pro zpracování souhrnných dat a poskytnuty nebyly žádnému dalšímu subjektu.**

Platové podmínky byly sledovány v platových třídách 1 až 12, nebyly uváděny průměrné platy za knihovnu jako celek. Ty nelze z průměrných údajů zpětně zkonstruovat. Z metodických důvodů byly sloučeny třídy 11 a 12 (v platové třídě 12 se nacházelo jen několik vedoucích pracovníků knihoven). Řada knihoven přitom vůbec nevedla údaje v nejvyšších třídách, převážně se jednalo o knihovny, kde se v těchto třídách vyskytuje pouze 1 pracovník (ochrana individuálních dat). Průměrná výše platu je uváděna vždy bez eventuálních ostatních osobních nákladů (dohody o provedení práce, o pracovní činnosti atp.). **Uvedení platových tříd 10 a 11 v knihovnách prvních čtyř kategorií knihoven je sporné, resp. velmi pravděpodobně neodpovídá realitě a jde spíše o chybu při zápisu do příslušné kolonky.**

12.1 Rozložení zaměstnanců knihoven v platových třídách

Nejvíce zaměstnanců veřejných knihoven bylo zařazeno do platových tříd 6, 7 a 8 – celkem 66,7% z celkového počtu zaměstnanců. Ve třídě 9 bylo zařazeno dalších 12,8% zaměstnanců, ve třídách 10-12 celkem 6,3% zaměstnanců a v nejnižších platových třídách 1–5 celkem 14,2 % zaměstnanců knihoven.

Ve specializovaných knihovnách je zařazení v platových třídách 6, 7 a 8 (viz výše!) naprosto převažující a tvoří 77,2% ze všech zaměstnanců, ve třídě 9 – 12 je procentuální rozložení zaměstnanců nižší než v síti veřejných knihoven, stejně jako v třídách nejnižších.

Platová třída	Veřejné knihovny	Specializované knihovny
1	1,7	0,5
2	3,3	0,3
3	3,5	3,5
4	1,7	1,9
5	4,0	2,9
6	14,4	15,0
7	29,6	44,2
8	22,8	18,0
9	12,8	8,5
10	5,6	4,6
11+12	0,7	0,7
Celkem	100,0	100,0

12.2 Platy

Platová třída 1

Průměrné platy byly uváděny za celkem **57 pracovníků v síti veřejných knihoven a 0,54 pracovníka v ústředních odborných knihovnách**. Nejvyšší počet pracovníků uvedly okresní knihovny (26,7), nejnižší státní vědecké knihovny (1,1).

Průměrné měsíční platy v platové třídě 1 v síti veřejných knihoven dosahují v průměru **4837 Kč** na 1 pracovníka. Ze specializovaných knihoven uvedly výskyt platové třídy 1 pouze ústřední odborné knihovny, kde činil průměrný plat na 1 pracovníka 4 696 Kč.

Výše základního platu není v platové třídě 1 závislá na velikosti knihovny. Vyšší průměrný plat přepočtený na 1 pracovníka dosahovaly městské knihovny ve městech nad 100 tis. obyvatel (5 911 Kč) a městské knihovny v malých městech do 5 tis. obyvatel (5 142 Kč). Nejnižší průměrné platy měli pracovníci této platové třídy ve státních vědeckých knihovnách (4 094 Kč).

Průměr platových tarifů dosahoval v síti veřejných knihoven částky 3 263 Kč, v ústředních odborných knihovnách částky 3 467 Kč. Nejvyšší průměrné platové tarify měly v této třídě obecní knihovny (4 478 Kč), nejnižší městské knihovny ve velkých městech nad 100 000 obyvatel - 3 198 Kč.

Nárokové složky platu, které kromě tarifního platu zahrnovaly ostatní příplatky a náhrady (např.: příplatek za dělenou směnu, za zastupování, náhrada cestovného, náhrada za ztrátu výdělku), navyšovaly výši tarifního platu v této platové třídě minimálně, v průměru o 152 Kč.

Průměrný nenárokový plat (osobní příplatky a odměny) se pohybuje v rozmezí od 250 Kč u pracovníků státních vědeckých knihoven do 909 Kč u pracovníků obecních knihoven, průměrná výše nenárokové složky platu v síti veřejných knihoven činí 671 Kč, u ústředních odborných knihoven 681 Kč. Procento nenárokových složek z průměrného platu je nejvyšší u obecních a okresních knihoven (18-18,3%), nejnižší u státních vědeckých knihoven (7,2%).

Platová třída 2

Průměrné platy byly vypočítány z celku **113 pracovníků v síti veřejných knihoven a z počtu 1,8 pracovníka v ústředních odborných knihovnách**. Nejvyšší počty pracovníků v platové třídě 2 zaměstnávaly okresní knihovny (60,96), státní vědecké knihovny (23,8) a městské knihovny ve městech s počtem 5-20 tis. obyvatel (16,4). V ostatních druzích knihoven byla platová třída zastoupena minimálně.

Průměrná výše platu pracovníka 2. platové třídy v síti veřejných knihoven byla v průzkumu nižší než u platové třídy 1. V síti **veřejných knihoven** dosahoval průměrný plat přepočtený na 1 pracovníka hodnoty **4 630 Kč**, u **ústředních odborných knihoven** průměrné hodnoty **7 884 Kč**. Nejvyšší průměrný plat

v této platové třídě uváděly okresní a státní vědecké knihovny (5 262; 5 165 Kč), nejnižší městské knihovny ve městech do 5 tis. obyvatel (3 825 Kč).

Průměrná výše tarifního platu dosahovala v síti veřejných knihoven 3 357 Kč, u ústředních odborných knihoven výše 4 959 Kč.

Nároková složka platu rovněž nebyla výrazně navýšena nad tarifní plat, rozdíl činil v síti veřejných knihoven v průměru 199 Kč. U knihoven specializovaných nebyly ostatní příplatky a náhrady uvedeny.

Složka nenárokového platu, sestávajícího z osobních příplatků a odměn, činila v síti veřejných knihoven v průměru 839 Kč, u ústředních odborných knihoven byla dvojnásobná - 1 697 Kč.

Průměrný nenárokový plat se na celkovém platu podílí nejvyšším procentem v městských knihovnách do 5 tis. obyvatel (21,6%), nejnižší podíl tvoří tato složka v platech pracovníků státních vědeckých knihoven (15,4%).

Platová třída 3

Průměrné platy v platové třídě 3 byly vypočteny z **120 pracovníků v síti veřejných knihoven a z počtu 9,97 pracovníků z knihoven specializovaných**. V síti veřejných knihoven bylo nejvíce pracovníků ve 3. platové třídě soustředěno v okresních knihovnách (48,52), ve státních vědeckých knihovnách (35,4) a knihovnách velkých měst s počtem nad 100 tis.obyvateľ (17,8). Ze specializovaných knihoven bylo nejvíce pracovníků této třídy soustředěno v ústředních odborných knihovnách (6,01).

Průměrné měsíční platy pracovníků veřejných knihoven této třídy byly **6 021 Kč**, ve **specializovaných knihovnách byly jen 5 644 Kč**. Vyšších průměrných platů dosahovali pracovníci obecních a prvních dvou typů městských knihoven, nejnižších průměrných platů v této třídě dosahovali pracovníci státních vědeckých knihoven.

Průměrné tarifní platy dosahovaly v této platové třídě ve veřejných knihovnách výše 4 155 Kč, ve specializovaných knihovnách byly vyšší - 4 629 Kč. Tarifní složka mzdy byla nejvyšší v městských knihovnách prvního typu (s počtem do 5 tis. obyvatel) a ve velkých městských knihovnách (s počtem nad 100 tis.obyvateľ), nejnižší v městských knihovnách druhého typu (s počtem 5-20 tis.obyvateľ) a v obecních knihovnách.

Ani v této platové třídě výše ostatních příplatků a ostatních náhrad výrazněji ne navyšovala nárokovou mzdu. V průměru za síť veřejných knihoven jen o cca 192 Kč.

Průměrná výše **nenárokové složky platu** se v této platové kategorii pohybovala v rozmezí od 744 do 1 585 Kč, procentuálně od 12,75 do 24,26% z průměrného platu. Nejvyšší podíl nenárokové složky platu měly obecní knihovny, nejnižší státní vědecké knihovny. Ve specializovaných knihovnách měli pracovníci této platové třídy nižší procento nenárokové složky platu, například u ústředních odborných a u lékařských knihoven cca 15%, u ostatních specializovaných knihoven jen 6,4%.

Platová třída 4

Průměrné platy pracovníků 4. platové třídy byly vypočteny z **59 pracovníků v síti veřejných knihoven a z 11,87 pracovníků specializovaných knihoven. Průměrná měsíční mzda** pracovníků činila v síti **veřejných knihoven 6 210 Kč**, ve **specializovaných knihovnách 7 021 Kč**. Průměrnou měsíční mzdu ve výši 6 500 - 7 000 Kč vykazovaly státní vědecké, okresní a obecní knihovny, ve výši 5 500 - 6000 ostatní veřejné knihovny. Ze specializovaných knihoven průměrnou mzdu 7 000 - 7 600 vykazovaly knihovny AV ČR, lékařské a vysokoškolské knihovny.

Průměr tarifních platů byl v síti veřejných knihoven 4 674 Kč, u specializovaných knihoven 5 316 Kč. Tarifní složka platu, která souvisí s délkou zaměstnaneckého poměru, byla nejvyšší v obecních knihovnách a městských knihovnách prvního typu, nejnižší v městských knihovnách třetího typu. Ani v této třídě nebyl větší rozdíl mezi průměrným tarifním platem a nárokovou složkou mzdy.

Nenároková složka platu byla v této platové třídě 1 377 Kč v síti veřejných knihoven, 1 525 Kč ve specializovaných knihovnách. Nejvyšší procento nenárokové složky mzdy vykazovaly městské knihovny druhého typu (35,4%), nejnižší městské knihovny čtvrtého typu (9,5%).

Platová třída 5

Průměrné platy v platové třídě 5 byly vypočteny z **138 pracovníků v síti veřejných knihoven a z počtu 16,08 pracovníků ve specializovaných knihovnách.**

Průměrný měsíční plat v této platové třídě činil v síti **veřejných knihoven 7 579 Kč**, ve **specializovaných knihovnách 7 826 Kč**. V této platové třídě existuje již větší rozpětí průměrných měsíčních platů. V síti veřejných knihoven od 6 600 v okresních knihovnách do 11 000 v městských knihovnách ve městech s počtem nad 100 tis. obyvatel.

Průměrný tarifní plat v této třídě činil v síti veřejných knihoven 5 155 Kč, u specializovaných knihoven 6 089 Kč. Nejvyšší tarifní platy v této třídě vykazovaly městské knihovny čtvrtého typu (5 793 Kč), nejnižší státní vědecké knihovny (4 206 Kč).

Nárokové složky platu tvořily v průměru 5 801 Kč u veřejných knihoven a u specializovaných knihoven, kde nebyly uvedeny částky ostatních příplatků a ostatních náhrad, se kryly s tarifními platy.

Nenárokové složky platu tvořily v síti veřejných knihoven v průměru 1 317 Kč, u specializovaných knihoven 1 034 Kč. Procentuálně se nenároková složka platu podílela na průměrném měsíčním platu 17,4% u veřejných knihoven a 13,2% u specializovaných knihoven.

Platová třída 6

V platové třídě 6 jsou, soudě podle rozložení zaměstnanců v platových třídách, odborní knihovníčtí pracovníci zastoupeni ve větší míře než ve třídách předcho-

zích. Průměrné měsíční platy byly vypočteny z **497 pracovníků v síti veřejných knihoven a z 78,42 pracovníků specializovaných knihoven.**

Průměrný měsíční plat ve třídě 6 činil ve **veřejných knihovnách 8 407 Kč**, ve **specializovaných knihovnách byl vypočten na 12 096 Kč**. Vzhledem k tomu, že průměrný plat u specializovaných knihoven je zde vyšší než u vyšších platových tříd, obáváme se, že může jít o chyby v zápisu do příslušných kolonek, jinou systémovou chybu nebo - zejména u vysokoškolských knihoven (průměrný plat 17 tisíc Kč) a u ostatních specializovaných knihoven (průměrný plat 18 tisíc Kč) - o jiný typ či charakteristiku třídy, a proto upustíme od vzájemného srovnávání.

Průměrné měsíční tarify byly ve veřejných knihovnách v této třídě 5 615 Kč. Rozpětí platových tarifů bylo od 5 324 Kč v obecních knihovnách do 6 221 Kč v knihovnách čtvrtého typu.

Nárokovou složku platu navyšovaly ostatní příplatky a ostatní náhrady v průměru o 790 Kč, z toho nejvíce v obecních knihovnách a knihovnách v malých městech s počtem obyvatel do 5 tisíc (o 930-990 Kč), nejméně v okresních a státních vědeckých knihovnách (o 350-400 Kč).

Nenároková složka platu tvořila ve veřejných knihovnách v průměru 1 383 Kč, tj. 16,5% z průměrného platu, z toho opět nejvíce v obecních knihovnách (24,4%) a v knihovnách v malých městech s počtem do 5 tis.obyvatelel (21,3%).

Platová třída 7

Platová třída 7 byla ve všech typech knihoven nejvíce zastoupenou třídou z hlediska počtu zaměstnanců. Ve veřejných knihovnách byl průměrný plat vypočítán z **1021 pracovníka**, ve specializovaných knihovnách z počtu **256,75 pracovníků**. Proto i reprezentativnost výsledků je zde ze všech platových tříd nejvyšší. Od této platové třídy výše se pravidelně objevují také příplatky za vedení a další platy.

Průměrný měsíční plat v této platové třídě byl vypočten na **8 315 Kč ve veřejných knihovnách, ve specializovaných knihovnách na 9 473 Kč**. Platové rozpětí ve třídě bylo od 6 691 Kč u městských knihoven čtvrtého typu do 9 024 Kč v městských knihovnách třetího typu (ve městech s 20-100 tis.obyvatelel), tedy 2 333 Kč.

Tabulková tarifní složka mzdy ve veřejných knihovnách činila 6 483 Kč, ve specializovaných knihovnách 7 191 Kč. Rozpětí tarifních mezd v platové třídě 7 sahalo od 5 944 Kč ve státních vědeckých knihovnách do 6 691 Kč v městských knihovnách čtvrtého typu, tedy v průměru 747 Kč. Ve specializovaných knihovnách tvořilo rozpětí tarifních platů od 6 366 Kč v kategorii "ostatních" specializovaných knihoven do 8 362 Kč v ústředních odborných knihovnách, tedy o cca 2 000 Kč.

Nároková složka platu v této třídě činila ve veřejných knihovnách 6 656 Kč, ve specializovaných knihovnách 7 454 Kč. Rozpětí je opět nižší u veřejných knihoven (pouze 479 Kč), ve specializovaných knihovnách činí 1 651 Kč. Nejvyšší

nárokovou složku platu vykazovaly ústřední odborné knihovny, nejnižší vysokoškolské knihovny.

Nenároková složka platu byla ve veřejných knihovnách v průměru 1 863 Kč, ve specializovaných knihovnách již 2 262 Kč. Podíl nenárokové složky platu byl v obou skupinách přibližně stejný - 22,4% ve veřejných a 23,9% ve specializovaných knihovnách. Podíl nad 25% vykazovaly městské knihovny prvního typu a vysokoškolské knihovny.

Platová třída 8

Platová třída 8 je druhou nejvíce obsazenou platovou třídou z hlediska počtu zaměstnanců. Průměrné platy zaměstnanců byly vypočteny z **787 zaměstnanců veřejných knihoven a 95,06 zaměstnanců specializovaných knihoven.**

Průměrný měsíční plat v této třídě byl **10 927 Kč ve veřejných knihovnách a 11 254 Kč ve specializovaných knihovnách.** Nejvyšších průměrných platů ve veřejných knihovnách dosahovaly městské knihovny třetího typu (ve městech s počtem 20-100 tis. obyvatel), nejnižších průměrných platů v této třídě dosahovaly městské knihovny druhého typu (města s počtem 5-20 tis. obyvatel). Ze specializovaných knihoven dosahovaly nejvyšších průměrných platů pracovníci ústředních odborných knihoven (13 900 Kč).

Tarifní platy v této třídě byly ve veřejných knihovnách 7 707 Kč, ve specializovaných knihovnách byly vypočteny na 8 548 Kč. Nejvyšších tarifních platů dosahovala skupina městských knihoven třetího typu, nejnižších městské knihovny čtvrtého typu.

Nárokové složky platu byly ve veřejných knihovnách v průměru 8 013 Kč, ve stejném rozložení jako u tarifních složek platu, ve specializovaných knihovnách 8 767 Kč, z toho nejvyšší vykazovaly ústřední odborné knihovny (10 947 Kč).

Nenárokové složky platu činily ve veřejných knihovnách v průměru 3 012 Kč, ve specializovaných knihovnách 4 470 Kč. Rozpětí ve veřejných knihovnách se pohybovalo od 2 099 Kč v okresních knihovnách do 6 342 Kč v městských knihovnách třetího typu. Procento nenárokové složky platu ve veřejných knihovnách bylo 27,56%, ve specializovaných knihovnách až 39,72%.

Platová třída 9

Průměrné platy ve třídě 9 byly vypočteny z **442 pracovníků ve veřejných knihovnách a z 23,26 pracovníků ve specializovaných knihovnách.** Nejvíce zaměstnanců v této platové třídě vykazovaly státní vědecké knihovny (98), městské knihovny druhého typu (68,45) a obecní knihovny (52,5).

Průměrný plat byl v této třídě vypočten na **11 555 Kč ve veřejných knihovnách a na 10 795 ve specializovaných knihovnách.** Nejvyšších průměrných platů v této platové třídě bylo dosaženo v městských knihovnách prvního typu (13 731 Kč) a ve státních vědeckých knihovnách (12 981 Kč), v ústředních odborných knihovnách pak 12 662 Kč.

Tarifní platy byly v průměru 8 290 Kč ve veřejných knihovnách, 8 557 Kč ve

specializovaných knihovnách. Rozpětí tarifních platů se pohybovalo od 6 808 Kč v městských knihovnách třetího typu do 9 867 Kč v městských knihovnách druhého typu.

Nároková složka platu činila ve veřejných knihovnách 8 541 Kč, ve specializovaných knihovnách 8 633 Kč. Rozpětí nárokové složky platu bylo od 6 808 Kč do 10 151 Kč ve veřejných knihovnách, ve specializovaných knihovnách bylo menší.

Nenároková složka platu v této třídě dosahovala v průměru 2 939 Kč ve veřejných knihovnách, z toho nejvíce ve státních vědeckých knihovnách (3 883 Kč). Ve specializovaných knihovnách byla nenároková složka mnohem vyšší - v průměru 4 663 Kč, z toho nejvíce v knihovnách AV ČR. Podíl nenárokové složky platu na průměrném platu byl ve veřejných knihovnách 25,44%, ve specializovaných knihovnách 43,19%.

Platová třída 10

Platová třída 10 byla vypočtena z **194 zaměstnanců ve veřejných knihovnách a 23,26 zaměstnanců ve specializovaných knihovnách.**

Průměrný plat v této platové třídě činil **ve veřejných knihovnách 14 843 Kč.** Platové rozpětí bylo značné, od průměrného platu 13 213 Kč ve státních vědeckých knihovnách (122 pracovníků) do průměrného platu 21 129 v městské knihovně s počtem 20-100 tis.obyvatel (jen 1 pracovník).

Tarifní platy dosahovaly v této platové třídě v průměru 12 184 Kč ve veřejných knihovnách a 10 700 Kč ve specializovaných knihovnách.

Nároková složky platu byla v průměru 12 387 Kč ve veřejných knihovnách a 11 489 ve specializovaných knihovnách. Rozpětí nárokové složky platu bylo ve veřejných knihovnách od 10 165 Kč v okresních knihovnách do 18 326 v městské knihovně s počtem 20-100 tis. obyvatel (1 pracovník).

Nenároková složka platu byla mnohem vyšší než v předchozí třídě a implikuje mimo jiné vyšší zastoupení vedoucích pracovníků. Ve veřejných knihovnách činila v průměru 4 353 Kč, ve specializovaných knihovnách 7 015 Kč. Podíl na průměrném platu byl ve veřejných knihovnách 29,3%, ve specializovaných knihovnách již 42,26%.

Platová třída 11 a 12

Platové třídy 11 a 12 byly sloučeny, protože v celém souboru byli v platové třídě 12 zařazeni pouze 2 pracovníci. Průměrné mzdy byly vypočteny z **26 pracovníků veřejných a 3 pracovníků specializovaných knihoven.** Předpokládáme, že platové třídy 11 a 12 zahrnují ve velké většině pouze vrcholový management knihoven.

Průměrný měsíční plat pracovníků těchto tříd byl vypočten na **19 107 Kč ve veřejných knihovnách a na 18 377 Kč v knihovnách specializovaných.** Nejvyšších průměrných platů v těchto třídách dosahovali vedoucí pracovníci velkých městských knihoven a státních vědeckých knihoven - 21 851 Kč, u specia-

lizovaných knihoven pak vedoucí pracovníci lékařských knihoven - 21 728 Kč. Ústřední odborné knihovny neposkytly údaje o platové situaci v těchto třídách.

Platové tarify v těchto třídách dosahovaly ve veřejných knihovnách v průměru 18 253 Kč, ve specializovaných knihovnách 18 377 Kč. Nejvyšší hodnoty tarifních platů dosáhly státní vědecké knihovny - 24 221 a velké městské knihovny - 22 245 Kč.

Nárokové složky platu tvořily v těchto třídách v průměru 18 253 Kč ve veřejných knihovnách a 18 337 ve specializovaných knihovnách.

Nenároková složka platu ve veřejných knihovnách činila v průměru 31,8% z průměrného platu.

Specializované knihovny jako celek nevedly v těchto třídách údaje o výši odměn a osobních příplatků, v síti veřejných knihoven byly tyto údaje poskytnuty zcela sporadicky, a proto považujeme toto hodnocení pouze za orientační.

13. ZÁVĚRY

Práce na průzkumu trvala, vezmeme-li v úvahu dobu od přípravy dotazníku po publikování výsledků, celý rok a byla ve všech etapách velmi náročná. Domníváme se však, že to nebyla práce zbytečná. Výsledky průzkumu jsou reprezentativní a poskytují jednak solidní přehled o personální situaci českého knihovnictví, jednak východiska pro mnoho dalších kroků v této oblasti i základ pro argumentaci v jednáních s příslušnými orgány a institucemi. Využití všech výstupů je samozřejmě otázkou budoucnosti. V této chvíli můžeme však již některé závěry formulovat:

- 1. V první polovině 90. let poklesl počet pracovníků téměř ve všech typech knihoven. Tento trend se zmírnil/zastavil koncem 90. let.**
(Pokles pracovníků se dostal do rozporu se stoupajícími požadavky na kvantitu i (novou) kvalitu služeb knihoven všech typů.)
- 2. V knihovnách pracují především středoškolsky vzdělané ženy středního a staršího věku; vysokoškolsky vzdělaní pracovníci tvoří pouze malé procento, při čemž situace ve specializovaných knihovnách je poněkud lepší než v knihovnách veřejných.**
- 3. Starší pracovníci vykazují značnou stabilitu (setrvání na místech), zejména pak v nejmenších knihovnách.**
- 4. Nově přijímaní pracovníci jsou většinou absolventy “neknihovnických” škol; absolventů oborových škol je na pokrytí potřeb málo nebo do knihoven nenastupují vůbec.**
- 5. Dovednosti v oblasti počítačové gramotnosti jsou nízké zejména ve veřejných knihovnách a klesají nepřímo úměrně s velikostí knihovny. Situace ve specializovaných knihovnách je významně lepší.**
- 6. Získávání dovedností v práci s ICT probíhá málo strukturovaně a systematicky, často neefektivně.**
- 7. Motivace a podpora vzdělávání pracovníků ze strany zřizovatelů je ne-**

dostatečná. Hlavní bariérou podpory vzdělávání pracovníků knihoven je nedostatek financí.

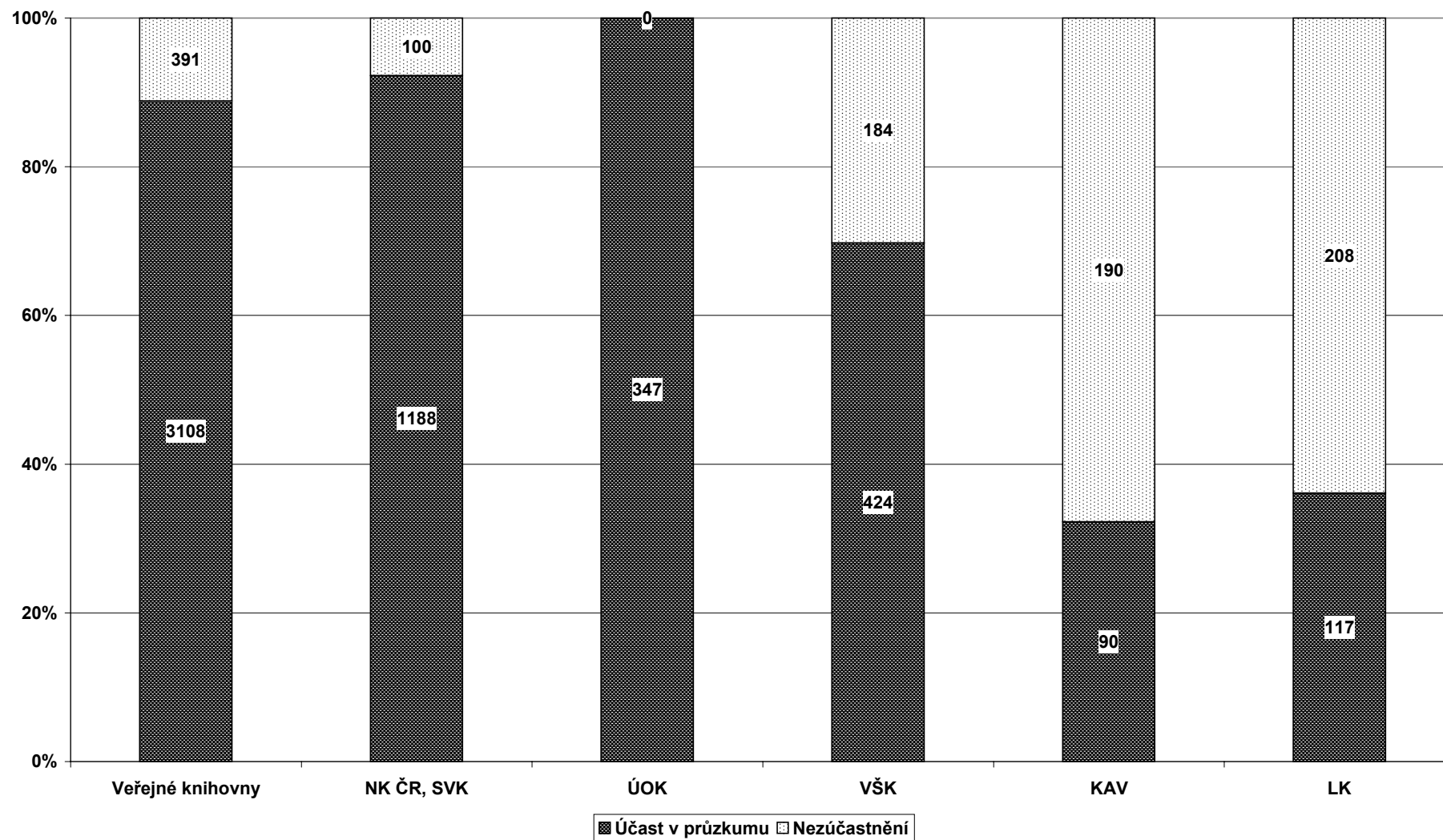
8. Jazykové znalosti knihovníků jsou nedostatečné; jejich úroveň bývá nekriticky reflektována.
9. Platy knihovníků jsou (a zřejmě i budou) pod celostátním průměrem.

Z uvedených závěrů je zřejmé, jaké by měly být priority v personální oblasti v knihovnách :

1. *Z některých dalších výzkumů i empirických poznatků vyplývá, že právě ženy středního a staršího věku (tedy nejpočetnější skupina zaměstnanců knihoven) mají nejméně kladný vztah k ICT a nejčastěji problémy s jejich zvládnutím. V zájmu adekvátních služeb veřejnosti, které by však právě tyto pracovnice měly vykonávat, je nutné tuto bariéru citlivě a kvalifikovaně překonávat, zejména pak vhodnými formami vzdělávání. I v této souvislosti lze předpokládat, že nejobtížnější bude situace při zavádění ICT (a současném vzdělávání personálu) zejména v knihovnách v malých městech a obcích, kde je úroveň počítačové gramotnosti nejnižší. Dosahování počítačové gramotnosti pracovníků malých veřejných knihoven by tedy mělo být prioritou nejbližšího období.*
2. *Význam dalšího (mimoškolního) či celoživotního vzdělávání a “učení se” bude sehrávat v oboru prioritní roli. Je třeba koncipovat oborový systém vzdělávání s důrazem na vzdělávání v oblasti práce s ICT (počítačová gramotnost) a na zvyšování jazykového vybavení knihovníků (zvláště v souvislosti s připravovaným vstupem ČR do EU).*
3. *Stávající struktura knihovnického školství je téměř výhradně orientována na výchovu nových absolventů, kteří z řady objektivních i subjektivních důvodů do knihoven zpravidla nenastupují. Bude nezbytné vybudovat v rámci knihoven vzdělávací centra s odpovídajícím technologickým a personálním zajištěním, která budou orientována na mimoškolní vzdělávání pracovníků.*
4. *Důležitou součástí podpory celoživotního vzdělávání pracovníků knihoven a informačních institucí by se měl stát systém akreditací.*
5. *Oblast vzdělávání by se měla stát prioritou v personální práci knihoven i oboru jako celku.*
6. *Management knihoven, knihovnické spolky a odbory i pracovníci sami by měli usilovat o systémové změny v mzdové oblasti a růst nominálních i reálných mezd v oboru.*

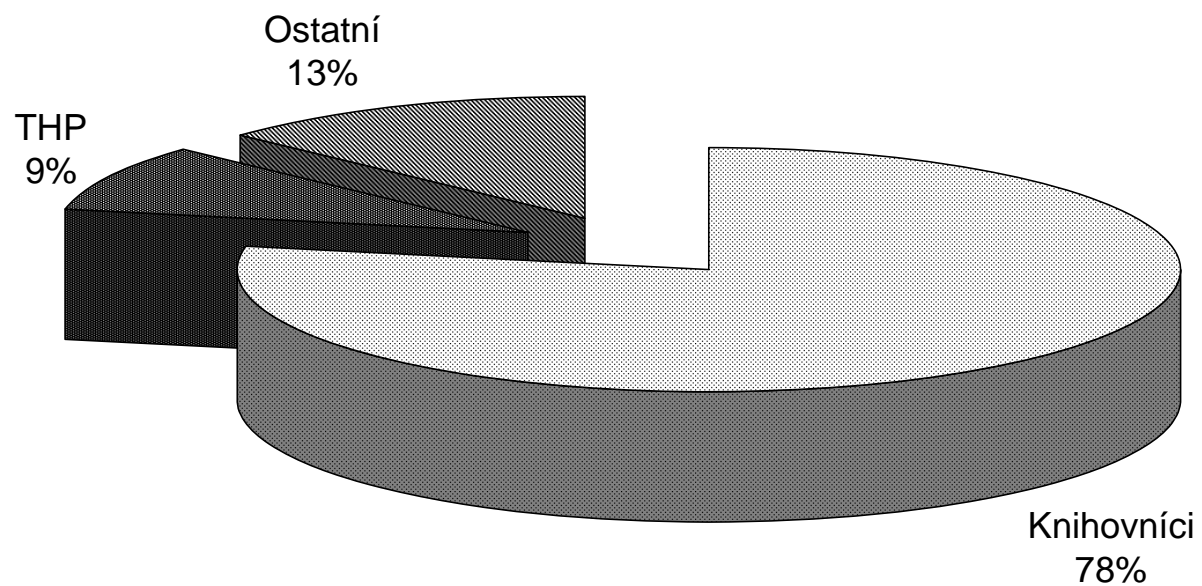
Základní statistické údaje o knihovnách zúčastněných v průzkumu									
	Poč.	absolutní počet				průměr na knihovnu			
Druh knihovny	odp.	knih.jednot	výp/rok	čten/rok	návštěv/rok	knih.jedn.	výp/rok	čten/rok	návštěv/rok
ObK	118	1601026	2115985	38757	419167	13568	17932	328	3552
MK v městě do 5 tis.obyvateľ	134	2630360	3438573	60661	662536	19630	25661	453	4944
MK v městě s 5 až 20 tis.obyv.	133	5264674	8451954	170719	1934802	39584	63549	1284	14547
MK v městě s 20 až 100 tis.obyv	9	924637	2028381	44704	539516	102737	225376	4967	59946
MK v městě s více než 100 tis.ob	3	3465915	7962429	219894	2301824	1155305	2654143	73298	767275
OK nebo MK v okresním městě	61	10436397	16452569	376749	4547047	171088	269714	6176	74542
SVK (včetně MZK a NK ČR)	9	17177680	5077512	233933	2315433	1908631	564168	25993	257270
veřejné knihovny celkem	467	41500689	45527403	1145417	12720325	88867	97489	2453	27238
Ústřední odborná knihovna	5	2512949	479750	52430	307943	502590	95950	10486	61589
Vysokoškolská knihovna	35	7258664	1129775,9	123822	873732	207390	32279	3538	24964
Knihovna ústavu AV ČR	23	1620414	90682	6890	23110	70453	3943	300	1005
Lékařská knihovna	17	1111990	453800	25517	52137	65411	26694	1501	3067
ostatní knihovny	9	629348	47609	9906	38674	69928	5290	1101	4297
neveřejné knihovny celkem	89	13133365	2201616,9	218565	1295596	147566	24737	2456	14557

Poměr počtu pracovníků knihoven zúčastněných a nezúčastněných v průzkumu

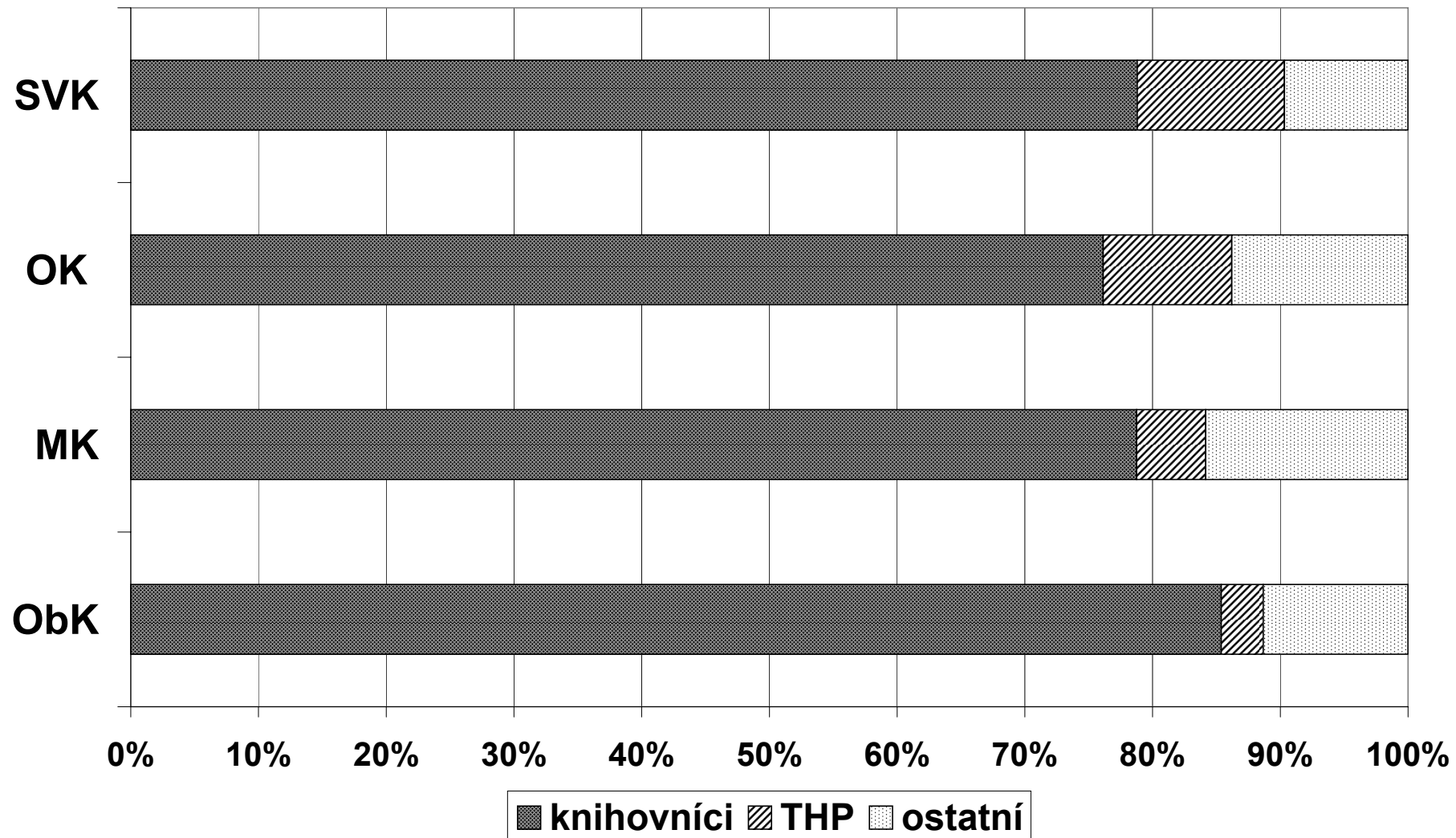

Otázka č. 4 - Skladba pracovníků knihoven v letech 1990,1996,1998													
Druh knih	Počet knih.	Počet zaměstnanců						z toho odborných knihovnických profesí					
		1990		1996		1998		1990		1996		1998	
		celkem	průměr	celkem	průměr	celkem	průměr	celkem	průměr	celkem	průměr	celkem	průměr
Obec. knih.	119	134,33	1,13	130,94	1,10	135,905	1,14	110,75	0,93	111,78	0,94	116,03	0,98
MK do 5000	137	214,95	1,57	211,43	1,54	203,32	1,48	186,23	1,36	181,63	1,33	173,13	1,26
MK 5-20000	136	561,27	4,13	526,379	3,87	523,56	3,85	476,08	3,50	432,11	3,18	431,42	3,17
MK 20-100000	10	198,803	19,88	155,143	15,51	153,143	15,31	152,23	15,22	111,19	11,12	105,99	10,60
MK nad 100000	3	679	226,33	593	197,67	659	219,67	499	166,33	426	142,00	483	161,00
OK	62	1783,42	28,76	1438,72	23,21	1432,79	23,11	1372,72	22,14	1096,11	17,68	1090,37	17,59
NK ČR, SVK	9	745,15	82,79	1231,49	136,83	1188	132,00	575,35	63,93	980,57	108,95	936,08	104,01
VK celkem	476	4316,923	9,07	4287,102	9,01	4295,718	9,02	3372,36	7,08	3339,39	7,02	3336,02	7,01
ÚOK	5	214	42,80	342,75	68,55	346,75	69,35	178	35,60	268,75	53,75	272,75	54,55
VŠK	36	255,5	7,10	308,75	8,58	424	11,78	205,5	5,71	259	7,19	340,25	9,45
KAV	25	59	2,36	60	2,40	90,3	3,61	54	2,16	53	2,12	82,5	3,30
LK	17	104,5	6,15	111,4	6,55	117,4	6,91	78,5	4,62	85,4	5,02	99,15	5,83
Ostatní	10	38	3,80	55	5,50	53	5,30	24	2,40	38	3,80	41	4,10
Spec.celkem	93	671	7,22	877,9	9,44	1031,45	11,09	540	5,81	704,15	7,57	835,65	8,99
Druh knih	Počet knih.	z toho pracovníků THP						z toho ostatních pracovníků					
		1990		1996		1998		1990		1996		1998	
		celkem	průměr	celkem	průměr	celkem	průměr	celkem	průměr	celkem	průměr	celkem	průměr
Obec. knih.	119	1,5	0,01	4,47	0,04	4,47	0,04	17,33	0,15	13,07	0,11	15,41	0,13
MK do 5000	137	5	0,04	3,2	0,02	2,43	0,02	26,53	0,19	26,67	0,19	27,06	0,20
MK 5-20000	136	9,35	0,07	12,55	0,09	11,55	0,08	76,54	0,56	70,28	0,52	68,08	0,50
MK 20-100000	10	9	0,90	10	1,00	10	1,00	29,5	2,95	26,42	2,64	26,92	2,69
MK nad 100000	3	50	16,67	51	17,00	58	19,33	130	43,33	116	38,67	118	39,33
OK	62	134,16	2,16	131,05	2,11	144,15	2,33	279	4,50	203,06	3,28	197,67	3,19
NK ČR, SVK	9	63,8	7,09	132,92	14,77	136,92	15,21	106	11,78	117	13,00	115	12,78
VK celkem	476	272,81	0,57	345,19	0,73	367,52	0,77	664,9	1,40	572,5	1,20	568,14	1,19
ÚOK	5	12	2,40	49	9,80	52	10,40	31	6,20	32	6,40	29	5,80
VŠK	36	10	0,28	12	0,33	30	0,83	47	1,31	46,75	1,30	65,25	1,81
KAV	25	0	0,00	1	0,04	3	0,12	7	0,28	6	0,24	8,8	0,35
LK	17	1	0,06	4	0,24	7,25	0,43	27	1,59	24	1,41	13	0,76
Ostatní	10	1	0,10	0	0,00	2	0,20	18	1,80	17	1,70	21	2,10
Spec.celkem	93	24	0,26	66	0,71	94,25	1,01	130	1,40	125,75	1,35	137,05	1,47

Struktura pracovníků knihoven v roce 1998

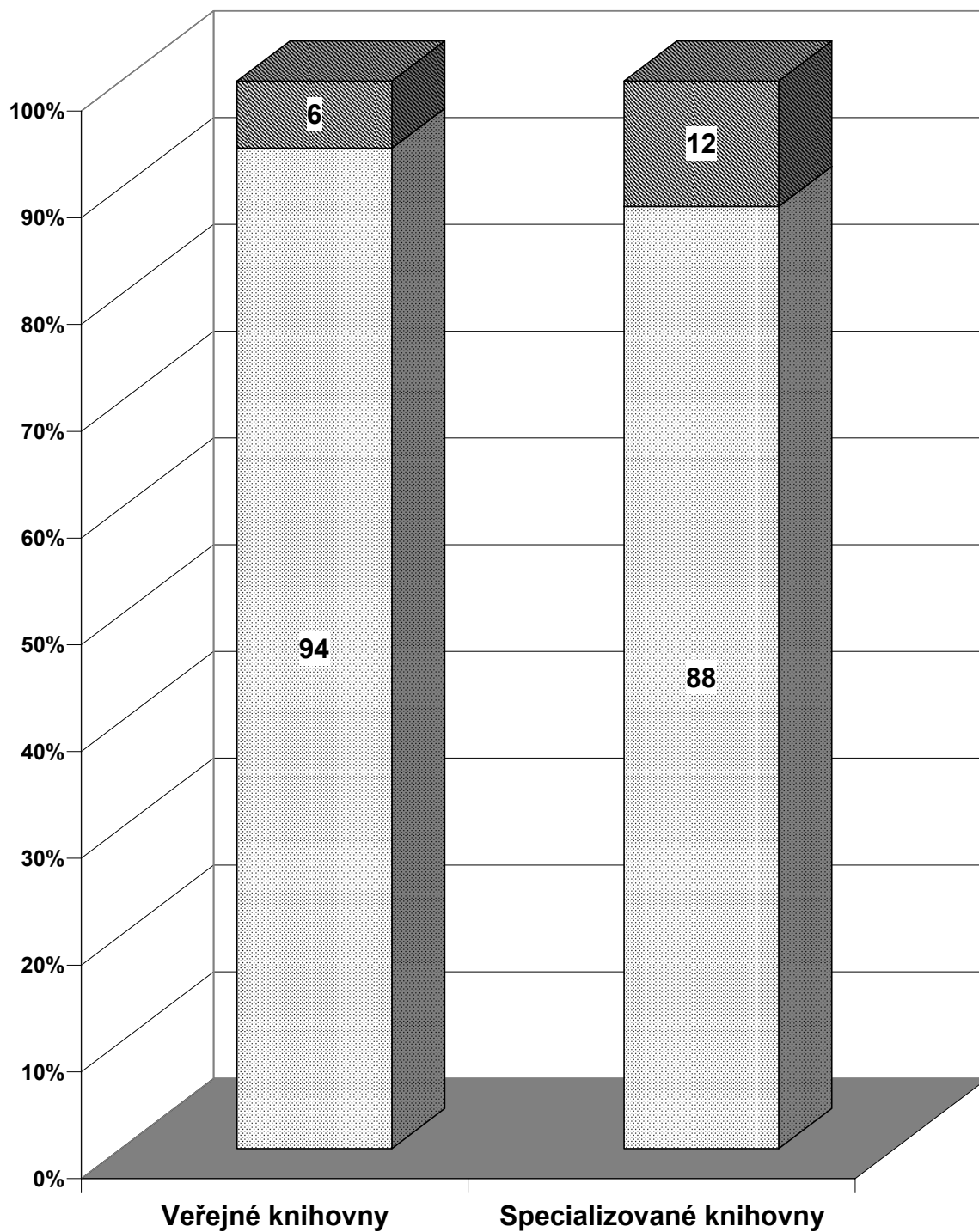
Skladba zaměstnanců ve veřejných knihovnách

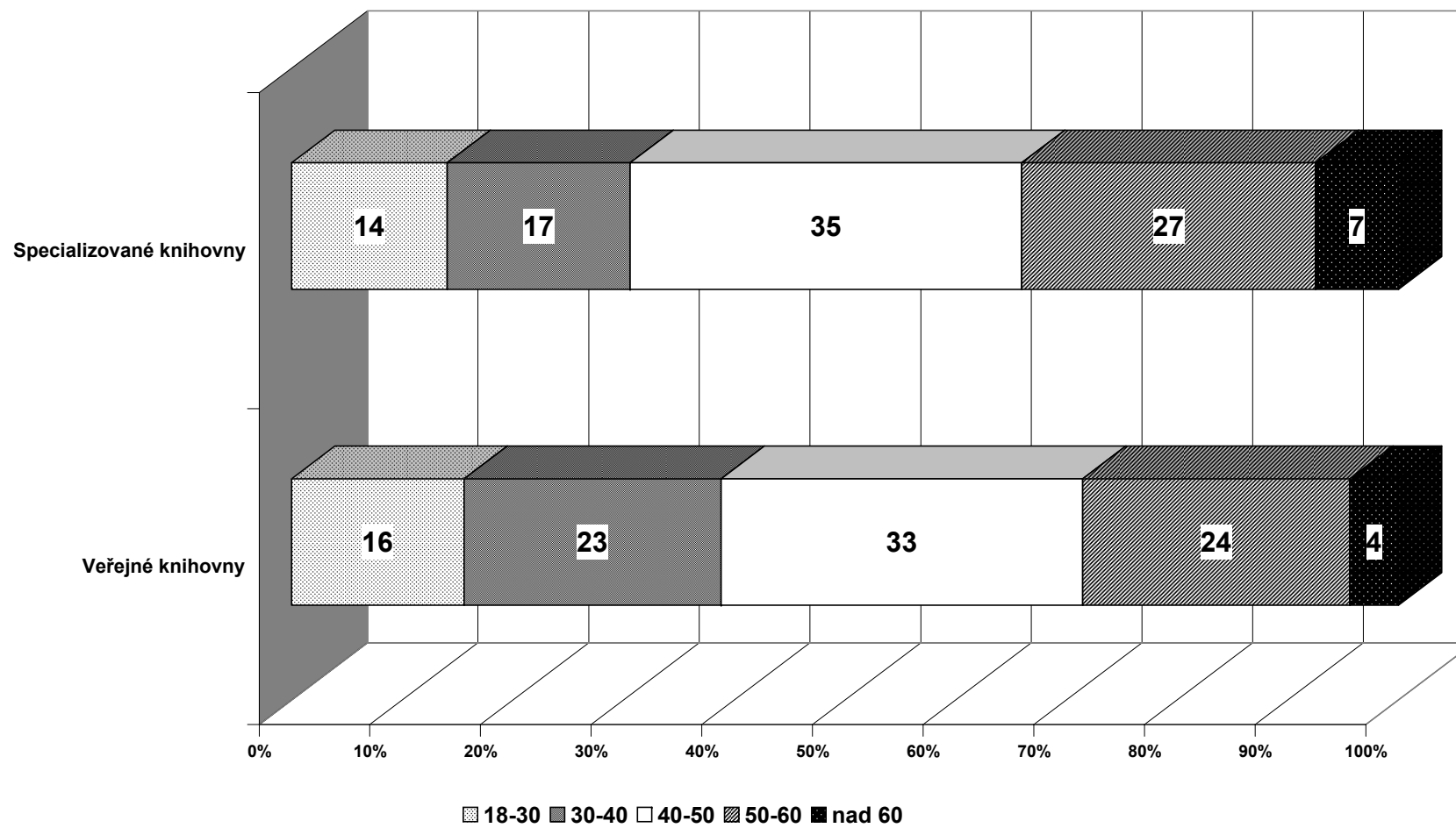
Otázka č. 5 - Odborní pracovníci - knihovníci - věkové složení																	
Druh knihovny	počet kn.	odpovědí	18-30ž	18-30m	30-40ž	30-40m	40-50ž	40-50m	50-60ž	50-60m	60+ž	60+m	celkž	celkm	celkem	% žen	% mužů
Obec. knih.	119	78	11	0	37,6	1	42	1	22,5	0	14,6	2	88,9	3	91,9	96,7	3,3
MK do 5000	137	92	20,5	0	58,25	2	71,3	2	38,5	1	7	1	134	5	138,81	96,4	3,6
MK 5-20000	136	101	61	3	100,6	0	182	3	96	3	16	1,25	374	5,25	378,87	98,6	1,4
MK 20-100000	10	7	20	4	30	1	30	1	25	1	3	1	81	17	98	82,7	17,3
MK nad 100000	3	3	109	11	67	5	139	6	117	4	25	0	458	25	483	94,8	5,2
OK	62	46	139	8	301,2	4	344	10,9	183	8,1	19	3,5	881	27,5	908,49	97,0	3,0
NK ČR, SVK	9	9	122	29	165	29	268	27	313	21	52	6	816	108	924	88,3	11,7
VK celkem	476	336	482	55	760	42	1076	50,9	795	38,1	137	14,8	2832	191	3023,1	93,7	6,3
ÚOK	5	4	14	7	34	2	83	13	83	6	24	9	232	35	267	86,9	13,1
VŠK	36	31	61	11	71	4	134	8	81	8	15	4	298	26	324	92,0	8,0
KAV	25	20	7	4	12	1	28	1	17	3	5	4	57	9	66	86,4	13,6
LK	17	8	12	1	17	1	34	3	24	4	4	2	52	12	64	81,3	18,8
Ostatní	10	7	7	2	6	0	11	2	9	3	0	0	28	7	35	80,0	20,0
Spec.celkem	93	70	101	25	140	8	290	27	214	24	48	19	667	89	759	87,9	11,7

Podíl žen a mužů pracujících v knihovnách

□ % žen ■ % mužů

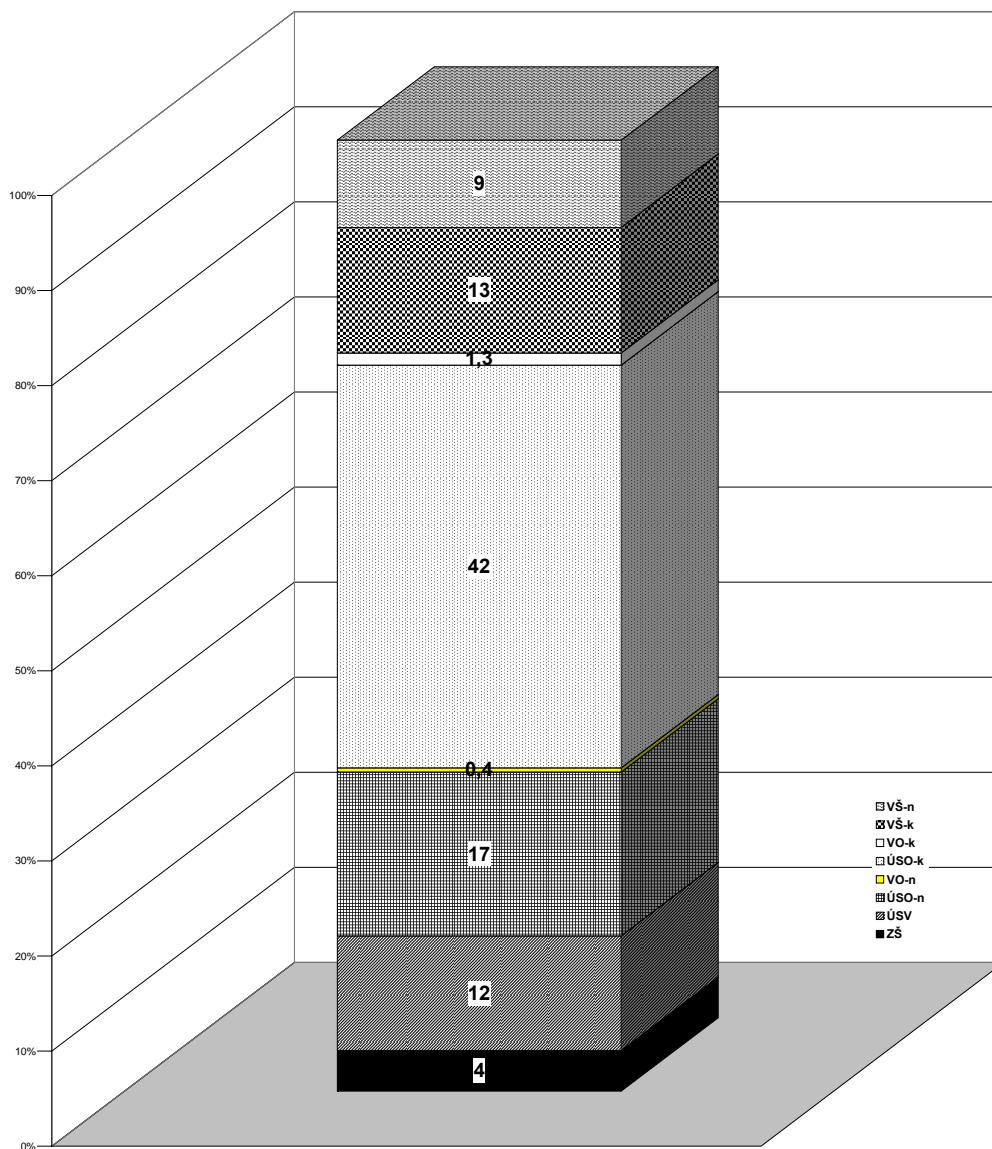
Věkové složení pracovníků knihoven

Věkové složení pracovníků knihoven													
druh knihovny	18-30		30-40		40-50		50-60		nad 60		celkem		Index stáří
	abs.	%	abs.	%	abs.	%	abs.	%	abs.	%	abs.	%	
Obec. knih.	11	8,36	39	29,32	43	32,66	23	17,09	17	12,57	132	100,00	28
MK do 5000	21	10,17	60	29,89	73	36,37	40	19,60	8	3,97	202	100,00	43
MK 5-20000	64	13,75	101	21,62	185	39,66	99	21,26	17	3,71	465	100,00	55
MK 20-100000	24	20,69	31	26,72	31	26,72	26	22,41	4	3,45	116	100,00	80
MK nad 100000	120	24,84	72	14,91	145	30,02	121	25,05	25	5,18	483	100,00	82
OK	147	14,40	305	29,92	355	34,77	191	18,70	22	2,20	1020	100,00	69
NK ČR, SVK	151	14,63	194	18,80	295	28,59	334	32,36	58	5,62	1032	100,00	39
VK celkem	537	15,58	802	23,24	1127	32,66	833	24,14	151	4,38	3450	100,00	55
ÚOK	21	7,64	36	13,09	96	34,91	89	32,36	33	12,00	275	100,00	17
VŠK	72	18,14	75	18,89	142	35,77	89	22,42	19	4,79	397	100,00	67
KAV	11	13,41	13	15,85	29	35,37	20	24,39	9	10,98	82	100,00	38
LK	13	12,75	18	17,65	37	36,27	28	27,45	6	5,88	102	100,00	38
Ostatní	9	22,50	6	15,00	13	32,50	12	30,00	0	0,00	40	100,00	75
Spec.celkem	126	14,06	148	16,52	317	35,38	238	26,56	67	7,48	896	100,00	41
Poznámka: Index stáří = Počet pracovníků do 30 let děleno Počet pracovníků nad 50 let krát 100													

Otázka č. 6 - Odborní pracovníci - knihovníci - skladba podle vzdělání										
Druh	počet	ZŠ	ÚSV	ÚSO-k	ÚSO-n	VO-k	VO-n	VŠ-k	VŠ-n	celkem
knihovny	odpovědí	%	%	%	%	%	%	%	%	abs.
Obec. knih.	114	4,1	15,2	48,7	24,3	2,9	0,0	1,8	2,9	136
MK do 5000	135	3,1	12,3	56,2	19,9	1,6	0,5	1,6	4,8	192
MK 5-20000	130	4,6	9,7	58,5	18,1	1,7	0,9	4,5	1,9	464
MK 20-100000	9	3,6	14,3	55,6	12,1	1,8	0,0	9,0	3,6	112
MK nad 100000	3	3,4	13,2	42,2	20,6	0,6	0,8	13,0	6,2	500
OK	59	3,0	11,5	54,9	18,3	1,3	0,4	6,7	3,9	1077
NK ČR, SVK	9	7,4	15,6	25,2	12,9	0,7	0,1	27,2	10,9	923
VK celkem	459									3404
ÚOK	5	6,4	10,6	20,1	19,7	0,0	0,0	17,0	26,1	264
VŠK	36	1,9	7,8	39,6	16,8	1,7	0,2	14,0	18,0	422
KAV	24	2,4	10,9	19,3	13,0	3,6	0,0	15,7	35,0	83
LK	17	1,0	6,9	40,2	17,6	1,0	1,0	16,7	15,7	102
Ostatní	9	5,0	12,5	20,0	7,5	7,5	5,0	30,0	12,5	40
Spec.celkem	91									911
Celkem	550	4,3	12,1	42,4	17,2	1,3	0,4	13,2	9,2	4314

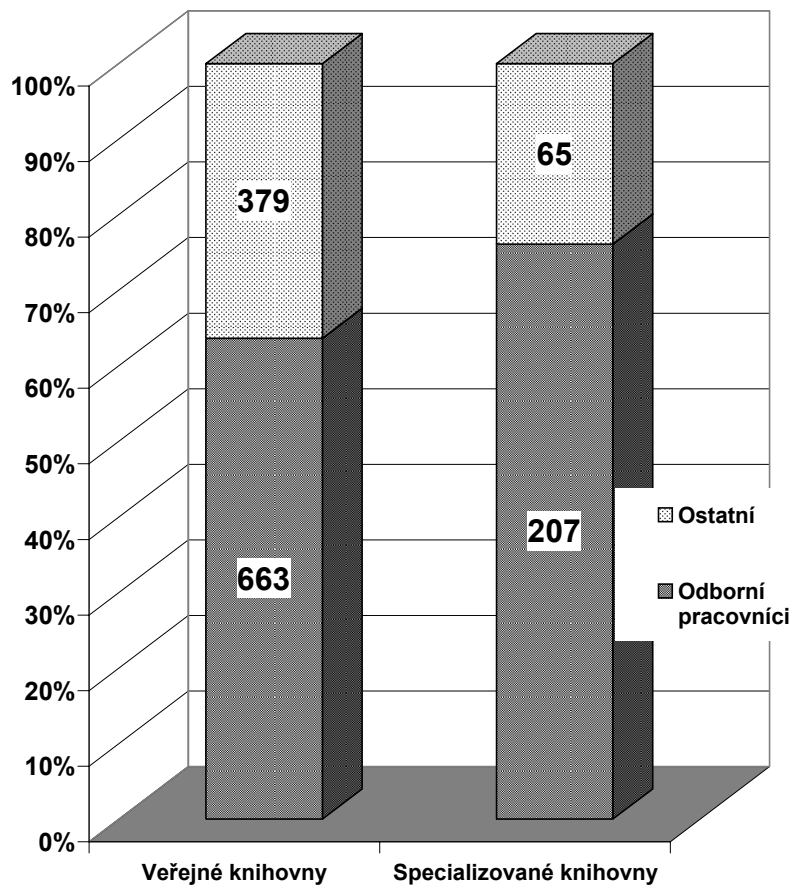
Knihovníci - složení podle vzdělání

1

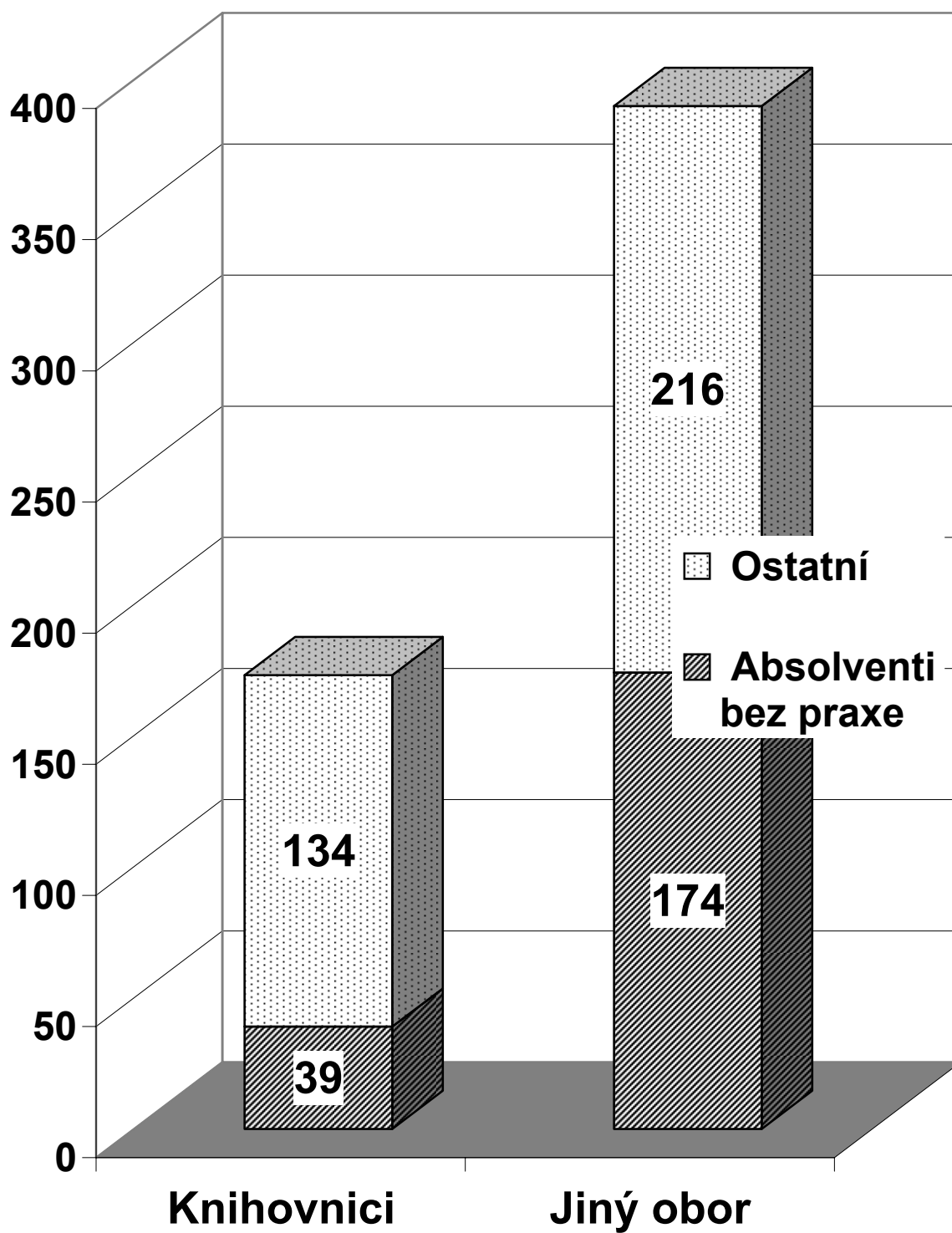
Otázka č. 7 - Údaje o nově přijatých pracovnících														
Druh	počet	noví 97	z toho odborní		noví 98	z toho odborní		noví 97+98	odborní 97+98		zůstali	z toho odborní		
knihovny	odpov.	abs.	abs.	%	abs.	abs.	%	abs.	abs.	%	abs.	%	abs.	%
Obec. knih.	9	9	8	88,89	4	2	50,00	13	10	76,92	9	69,2	7	70,00
MK do 5000	16	10	8	76,30	11	6	55,56	21	14	65,23	15	72,7	12	87,27
MK 5-20000	30	21	13	63,41	21	15	69,48	41	28	66,47	33	80,7	24	88,62
MK 20-100000	8	10	4	40,00	6	8	133,33	16	12	75,00	14	87,5	8	66,67
MK nad 100000	3	135	73	54,07	202	111	54,95	337	184	54,60	209	62,0	122	66,30
OK	45	127	87	68,50	121	83	68,60	248	170	68,55	191	77,0	132	77,65
NK ČR, SVK	9	213	138	64,79	153	108	70,59	366	246	67,21	211	57,7	152	61,79
VK celkem	120	524	331	63,03	518	333	64,22	1042	663	63,63	683	65,5	457	43,9
ÚOK	5	65	49	75,38	52	31	59,62	117	80	68,38	64	54,7	48	60,00
VŠK	33	46	40	86,96	52	38	73,08	98	78	79,59	81	82,7	63	80,77
KAV	15	12	9	75,00	9	7	79,55	21	16	76,92	20	95,2	13	81,25
LK	13	10	10	100,00	16	16	106,67	26	26	100,00	22	88,0	21	80,77
Ostatní	5	5	4	80,00	5	3	60,00	10	7	70,00	8	80,0	5	71,43
Spec.celkem	71	138	112	81,16	134	95	71,54	272	207	76,44	195	71,9	150	72,46

Počet nově přijatých pracovníků 1997-1998

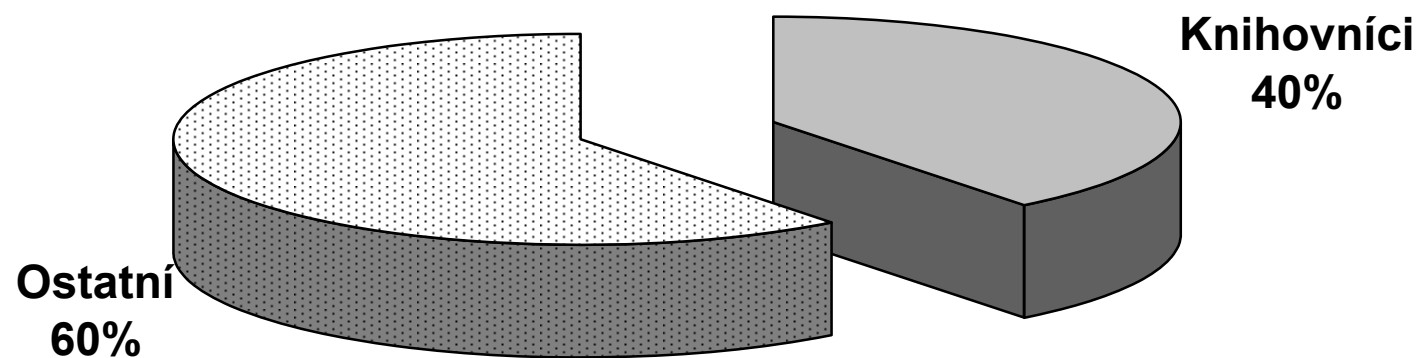
Otázka č. 8 - Struktura nově přijatých pracovníků podle vzdělání a praxe 1997															
Druh	odpověděl	USOkni	USOkni	USOostI	USOostI	VOŠkni	VOŠkni	VOŠostI	VOŠostI	VŠkniBI	VŠkniP	VŠostBI	VŠostP	celkabs	celkost
knihovny		49	50	51	52	53	54	55	56	57	58	59	60	60a	61
Obec. knih.	7	2	1	2	1	1	0	0	0	0	0	0	0	3	1
MK do 5000	10	0	2	4	3,25	0	0	0	0	0	1	0,25	2	4,25	3
MK 5-20000	14	2	3	5	3	0	0	0	0	1	0	2	1	5	3
MK 20-10000	3	0	2	0	1	1	0	0	0	0	0	0	0	1	2
MK nad 10000	2	3	7	21	23	2	0	1	0	0	3	0	4	27	37
OK	29	5	29	22	27	0	0	1	1	0	0	1	8	25	56
NK ČR, SVK	8	2	8	23	34	0	0	2	0	0	9	1	6	28	50
VK celkem	73	14	52	77	92,25	4	0	4	1	1	13	4,25	21	93,25	152
ÚOK	3	4	11	3	14	0	0	1	0	0	7	1	9	9	41
VŠK	23	5	16	5	3	1	1	0	0	3	3	1	3	10	19
KAV	3	0	2	2	1	0	0	0	0	0	0	4	2	4	3
LK	7	0	9	1	3	0	0	0	0	0	2	0	2	0	13
Ostatní	4	1	3	0	2	1	0	0	2	0	1	0	5	1	1
Spec.celkem	40	10	41	11	23	2	1	1	2	3	13	6	21	24	77

Pracovníci přijatí v letech 1997-8

Otázka č. 8 - Struktura nově přijatých pracovníků podle vzdělání a praxe - 1998															
Druh	Neopověděly	usoknih	usoostat	usonknih	usoostat	vošknih	vošostat	vošknih	vošostat	všknih	všostat	všknih	všnkost	celkabs	celkost
knihovny															
Obec. knih.	2	0	0	1	1	0	0	0	0	0	0	0	0	1	1
MK do 5000	9	1	3	2	2,25	0	0	1	0	0	0	0	0	2	5
MK 5-20000	14	3	3,87	4	6	0	0	0	0	0	0	0	0	1	6,87
MK 20-100000	7	0	1	2	4	0	0	0	0	1	0	0	0	2	2
MK nad 100000	2	4	20	30	24	0	0	0	0	0	9	2	10	36	63
OK	39	3	18	23	25	2	0	0	0	2	2	1	6	26	37
NK ČR, SVK	8	4	6	21	23	2	1	0	0	1	5	2	1	25	34
VK celkem	81	15	51,87	83	85,25	4	1	1	0	4	16	5	17	93	148,87
ÚOK	5	0	6	6	4	0	0	0	0	0	5	0	10	6	24
VŠK	58	5	10	2	9	1	0	0	1	1	4	1	5	7	22
KAV	7	0	3	0	1,8	1	0	0	0	0	0	2	2	1	3
LK	10	1	10	0	2	0	1	0	1	1	3	0	2	1	14
Ostatní	3	1	0	0	0	0	1	0	0	0	2	0	2	0	4
Spec.celkem	83	7	29	8	16,8	2	2	0	2	2	14	3	21	15	67

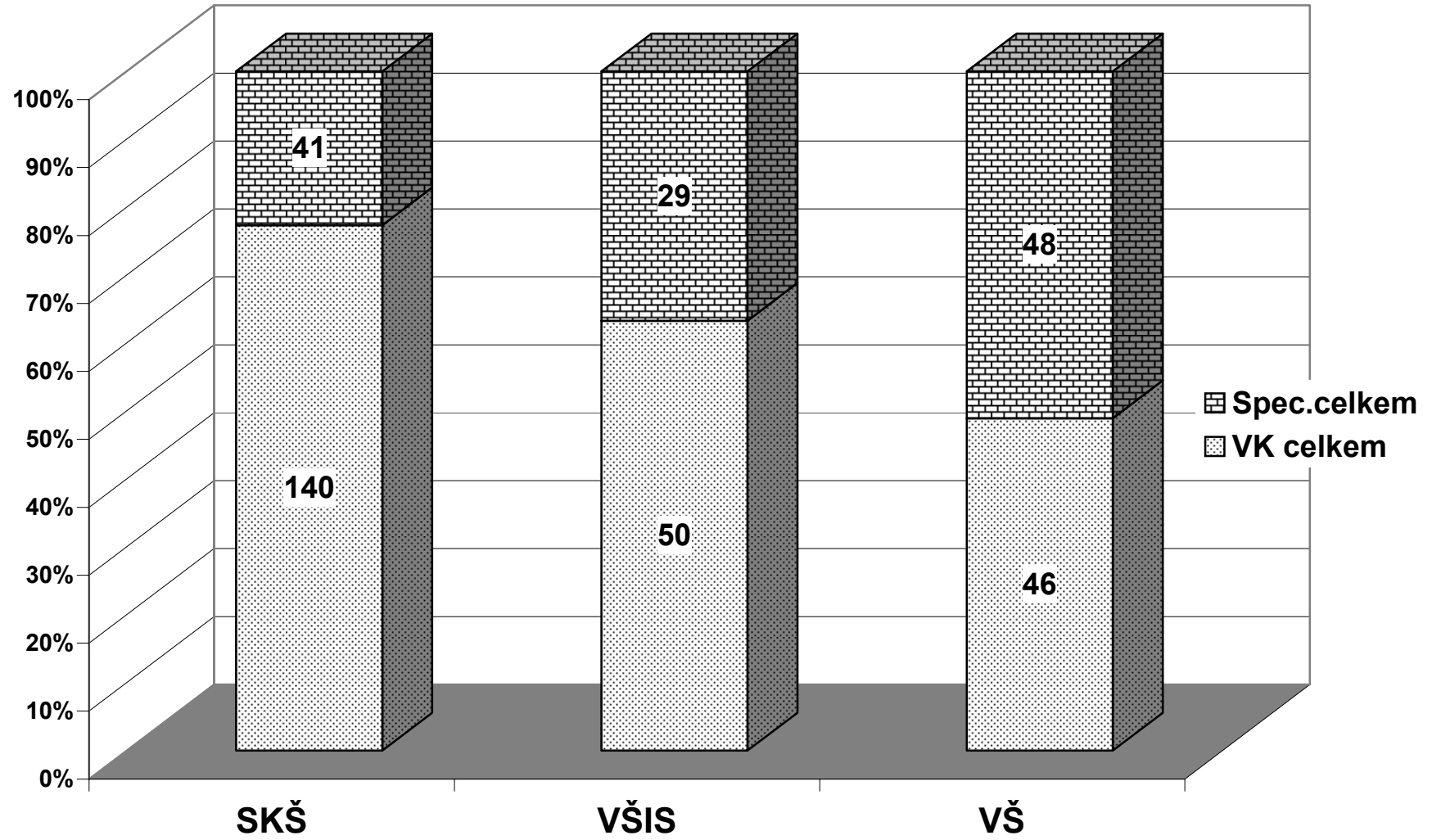
Kvalifikace nově přijatých pracovníků v roce 1998

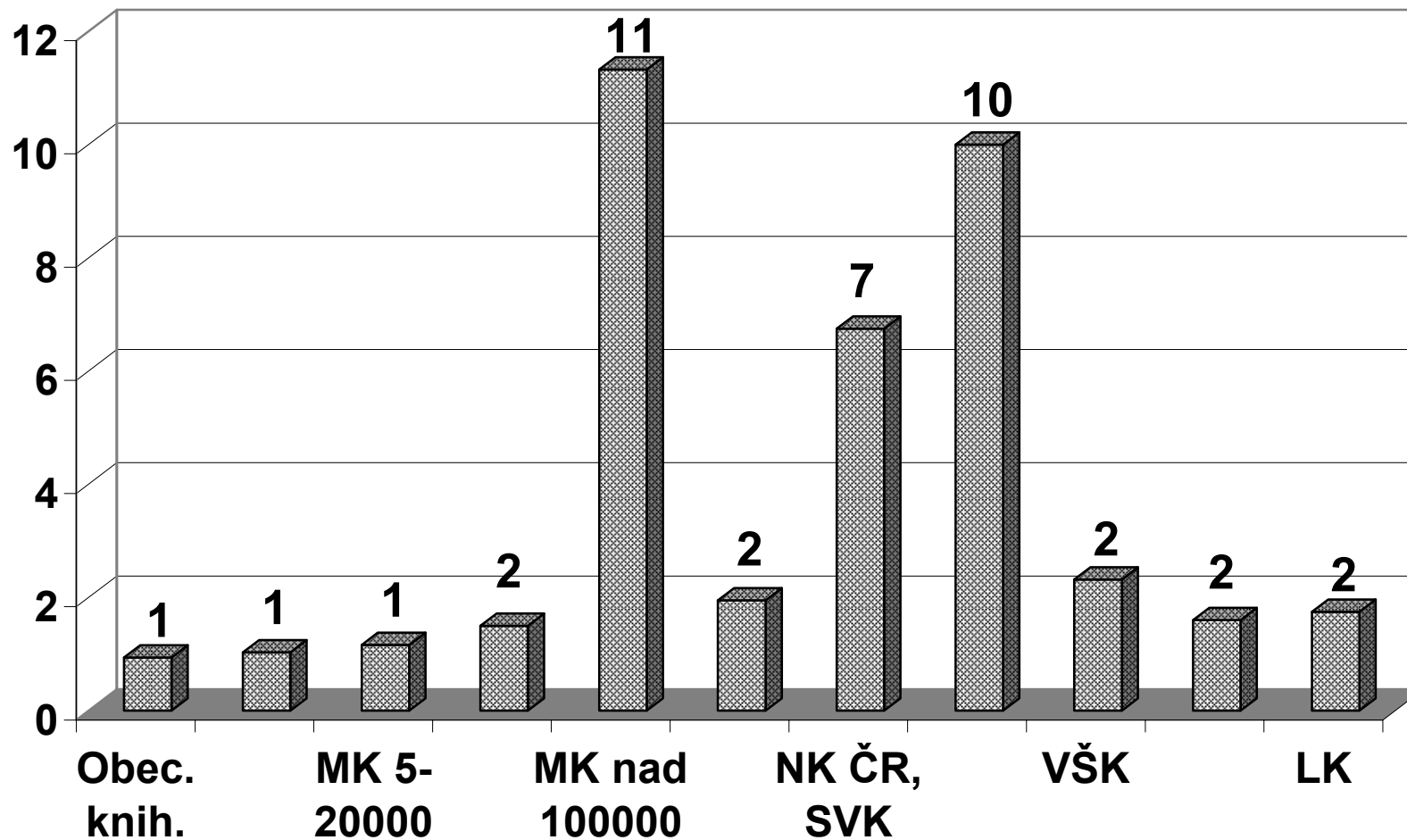
Otázka č. 9 - Počet odb.pracovníků zaměstnaných více než 10 let							
Druh knihovny	Odpověděly	Neopověděly	ženy	%	muži	%	celkem
Obec. knih.	119	75	81	96,41	3	3,59	84
MK do 5000	137	95	121	98,37	2	1,63	123
MK 5-20000	136	125	312	99,05	3	0,95	315
MK 20-100000	10	9	70	98,59	1	1,41	71
MK nad 100000	3	2	174	96,67	6	3,33	180
OK	62	59	638	97,70	15	2,30	653
NK ČR, SVK	9	9	382	91,39	36	8,61	418
VK celkem	476	374	1778	96,42	66	3,58	1844
ÚOK	5	5	96	93,20	7	6,80	103
VŠK	36	29	106	94,64	6	5,36	112
KAV	25	18	27	87,10	4	12,90	31
LK	17	14	46	92,00	4	8,00	50
Ostatní	10	7	16	88,89	2	11,11	18
Spec.celkem	93	73	291	92,68	23	7,32	314

Otázka č.10 - Odhad potřeby přijetí absolventů knihovnických škol v příštích 3 letech										
Druh knihovny	Počet odpovědí		SKŠ		VŠIS		VŠ		Celkem na 1 knih.	
	abs.	%	abs.	%	abs.	%	abs.	%	abs.	%
Obec. knih.	8	6,72	7,5	100,00	0	0,00	0	0,00	7,5	0,94
MK do 5000	17	12,41	17,5	100,00	0	0,00	0	0,00	17,5	1,03
MK 5-20000	31	22,79	27	75,00	6	16,67	3	8,33	36	1,16
MK 20-100000	6	60,00	6	66,67	2	22,22	1	11,11	9	1,50
MK nad 100000	3	100,00	15	44,12	10	29,41	9	26,47	34	11,33
OK	40	64,52	41	52,56	22	28,21	15	19,23	78	1,95
NK ČR, SVK	8	88,89	26	48,15	10	18,52	18	33,33	54	6,75
VK celkem	113	23,74	140	59,32	50	21,19	46	19,49	236	2,09
ÚOK	3	60,00	10	33,33	8	26,67	12	40,00	30	10,00
VŠK	25	69,44	21	36,21	15	25,86	22	37,93	58	2,32
KAV	10	40,00	5	31,25	2	12,50	9	56,25	16	1,60
LK	4	23,53	4	57,14	1	14,29	2	28,57	7	1,75
Ostatní	3	30,00	1	14,29	3	42,86	3	42,86	7	2,33
Spec.celkem	45	48,39	41	34,75	29	24,58	48	40,68	118	2,62

Potřeba absolventů v příštích 3 letech

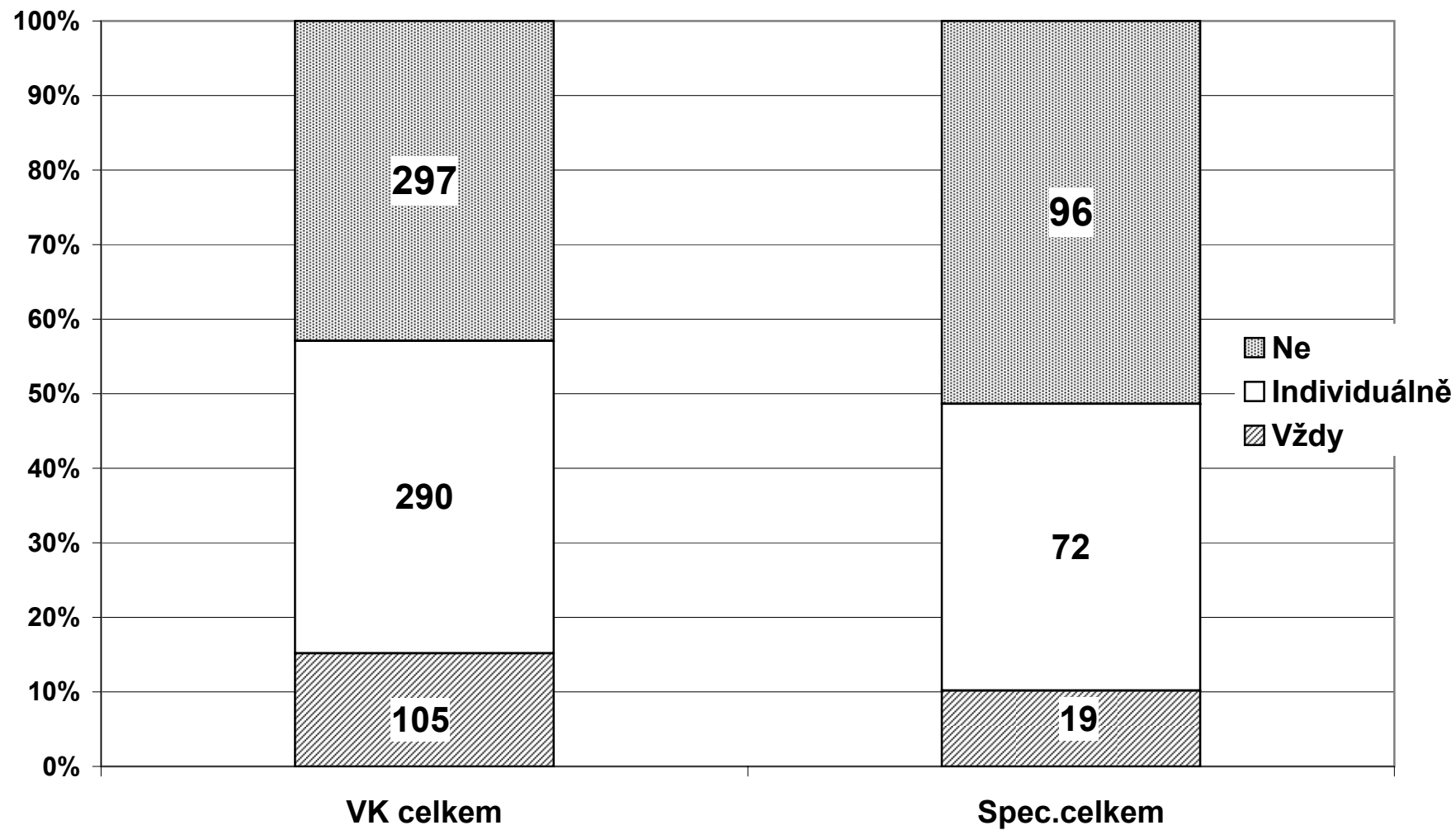
Průměrný počet přijetí nových pracovníků na jednu knihovnu v příštích 3 letech

Otázka č. 11 - Ohodnocení knihovnického vzdělání

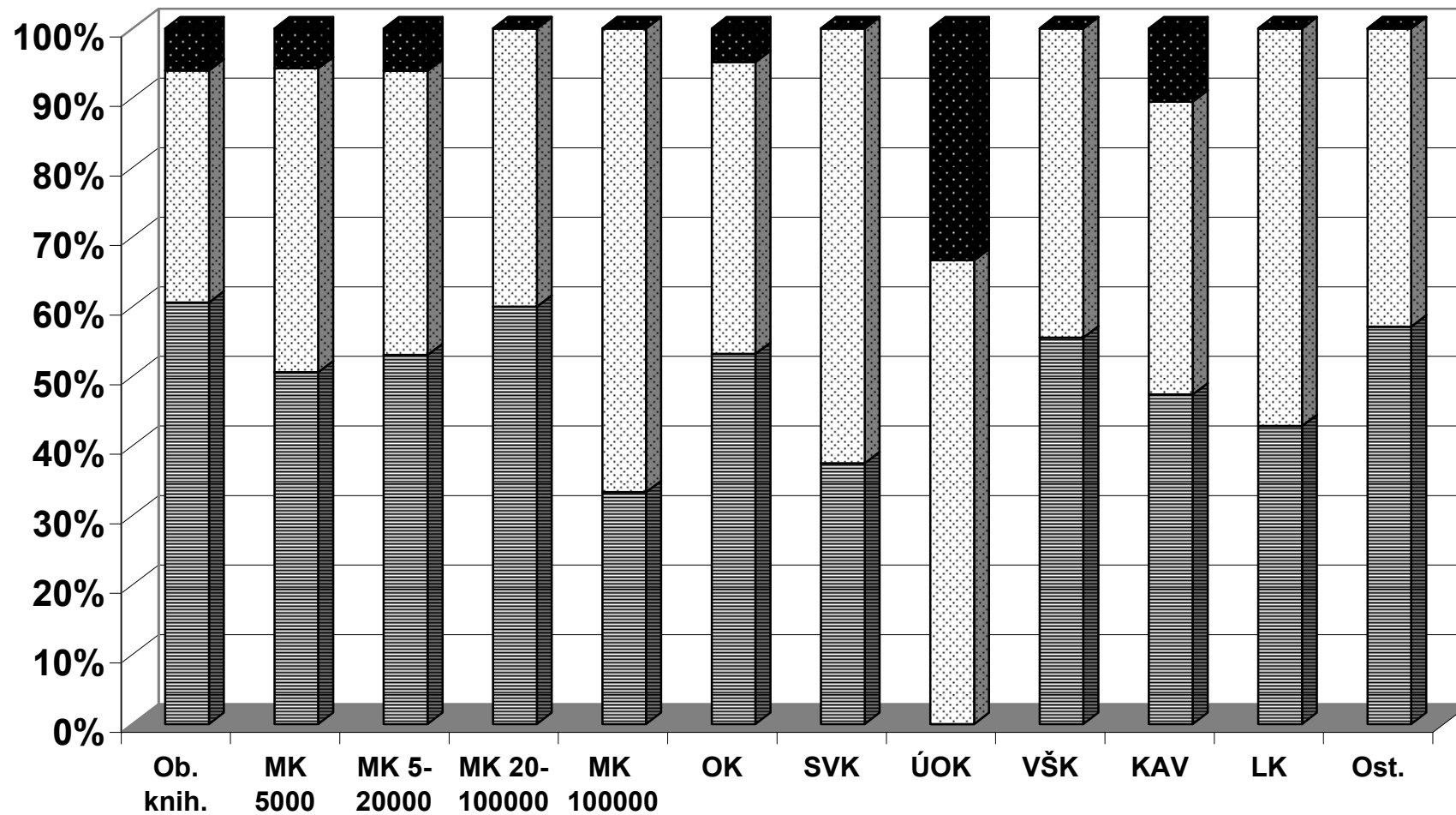
Druh knihovny	Počet odpovědí		Rozdíl platu					
			vždy		individuálně		ne	
	abs.	%	abs.	%	abs.	%	abs.	%
Obec. knih.	75	63,03	22	29,33	31	41,33	22	29,33
MK do 5000	85	62,04	25	29,41	31	36,47	29	34,12
MK 5-20000	109	80,15	37	33,94	41	37,61	31	28,44
MK 20-100000	9	90,00	2	22,22	3	33,33	4	44,44
MK nad 100000	3	100,00	0	0,00	3	60,00	0	0,00
OK	58	93,55	18	31,03	29	50,00	11	18,97
NK ČR, SVK	9	100,00	1	11,11	6	66,67	2	22,22
VK celkem	350	73,53	105	30,00	144	41,14	99	28,29
ÚOK	5	100,00	0	0,00	2	40,00	3	60,00
VŠK	35	97,22	6	17,14	20	57,14	9	25,71
KAV	21	84,00	5	23,81	6	28,57	10	47,62
LK	17	100,00	4	22,22	6	33,33	8	44,44
Ostatní	8	80,00	4	50,00	2	25,00	2	25,00
Spec.celkem	87	93,55	19	21,84	36	41,38	32	36,78

Rozlišení zařazení a platu u knihovníků a neknihovníků

Způsob provádění mzdové diference

■ zařazení do třídy ■ osobní ohodnocení ■ jinak

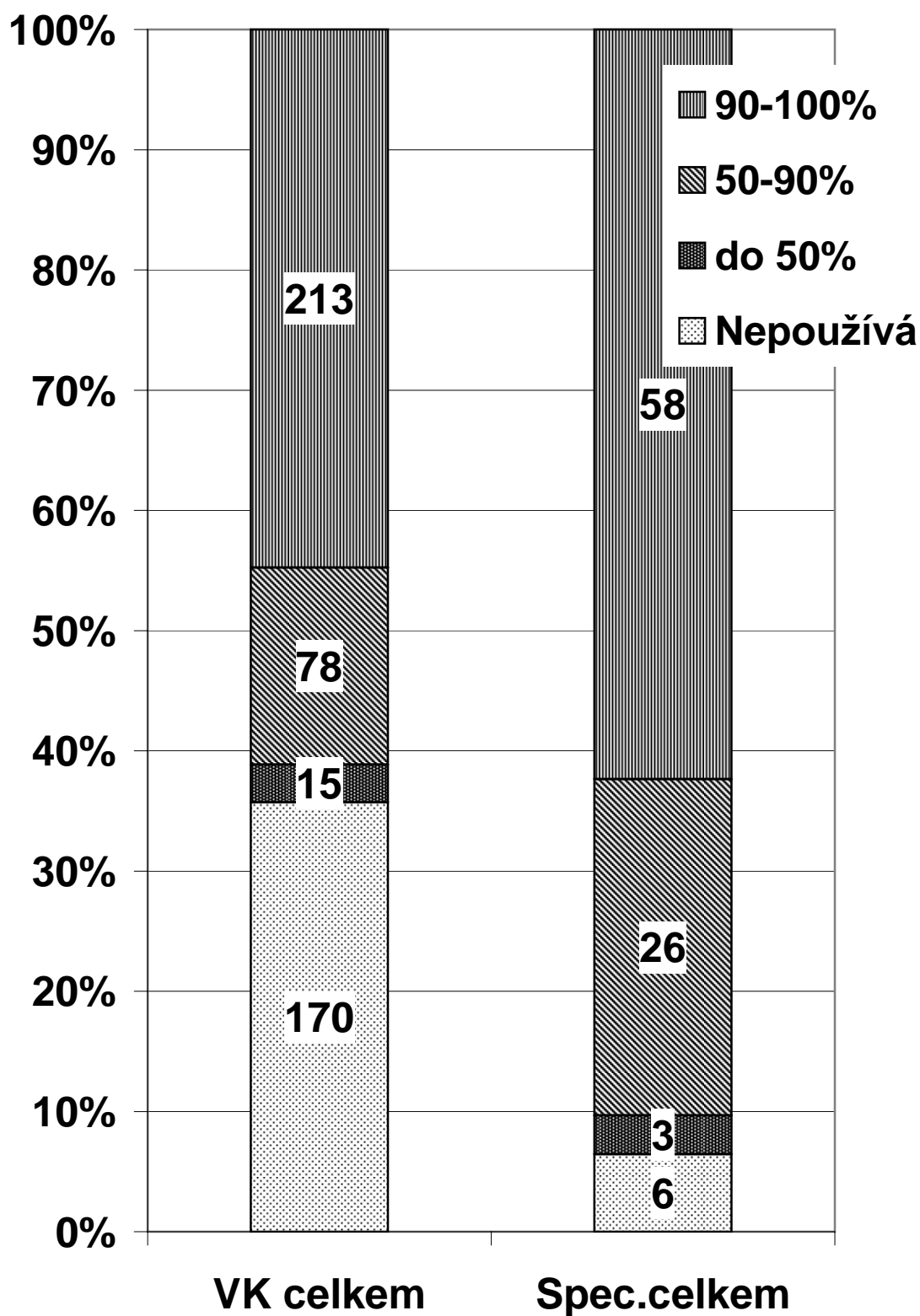

Otázka č. 13 - Vliv dalšího vzdělávání na zařazení do vyšší třídy																	
Druh knihovny	Počet odpovědí		Vyšší školní vzdělání						Ostatní formy								
	abs.	%	Celkem		Vždy		Individuálně		Ne		Celkem		Vždy		Individuálně		Ne
	abs.	%	abs.	abs.	%	abs.	%	abs.	%	abs.	abs.	%	abs.	%	abs.	%	
Obec. knih.	56	47,06	69	19	27,54	26	37,68	24	34,78	56	3	5,36	25	44,64	28	50,00	
MK do 5000	76	55,47	99	27	27,27	44	44,44	28	28,28	76	3	3,95	32	42,11	41	53,95	
MK 5-20000	95	69,85	112	42	37,50	43	38,39	27	24,11	95	6	6,32	44	46,32	45	47,37	
MK 20-100000	7	70,00	8	2	25,00	6	75,00	0	0,00	7	4	57,14	3	42,86	0	0,00	
MK nad 100000	2	66,67	2	2	100,00	0	0,00	0	0,00	2	0	0,00	2	100,00	0	0,00	
OK	56	90,32	60	19	31,67	34	56,67	7	11,67	56	2	3,57	29	51,79	25	44,64	
NK ČR, SVK	9	100,00	9	2	22,22	7	77,78	0	0,00	9	0	0,00	7	77,78	2	22,22	
VK celkem	301	63,24	359	113	31,48	160	44,57	86	23,96	301	18	5,98	142	47,18	141	46,84	
ÚOK	5	100,00	5	4	80,00	1	20,00	0	0,00	5	2	40,00	3	60,00	0	0,00	
VŠK	32	88,89	35	15	42,86	15	42,86	5	14,29	32	4	12,50	15	46,88	13	40,63	
KAV	20	80,00	24	12	50,00	6	25,00	6	25,00	20	1	5,00	10	50,00	9	45,00	
LK	15	88,24	18	5	27,78	11	61,11	2	11,11	15	0	0,00	8	53,33	7	46,67	
Ostatní	9	90,00	9	3	33,33	4	44,44	2	22,22	9	1	11,11	4	44,44	4	44,44	
Spec.celkem	81	87,10	91	39	42,86	37	40,66	15	16,48	81	8	9,88	40	49,38	33	40,74	

Otázka č. 15 - Procento pracovníků ovládajících automatizovaný knihovnický systém (AKS)

Druh knihovny	Celkem knihoven	Nepoužívá	do 50%	50-90%	90-100%
Obec. knih.	119	76	3	6	35
MK do 5000	137	63	1	13	61
MK 5-20000	136	25	4	24	83
MK 20-100000	10	1	2	4	3
MK nad 100000	3	1	2	0	0
OK	62	4	2	26	28
NK ČR, SVK	9	0	1	5	3
VK celkem	476	170	15	78	213
ÚOK	5	1	1	2	1
VŠK	36	2	0	8	26
KAV	25	0	1	8	16
LK	17	0	0	7	7
Ostatní	10	3	1	1	8
Spec.celkem	93	6	3	26	58

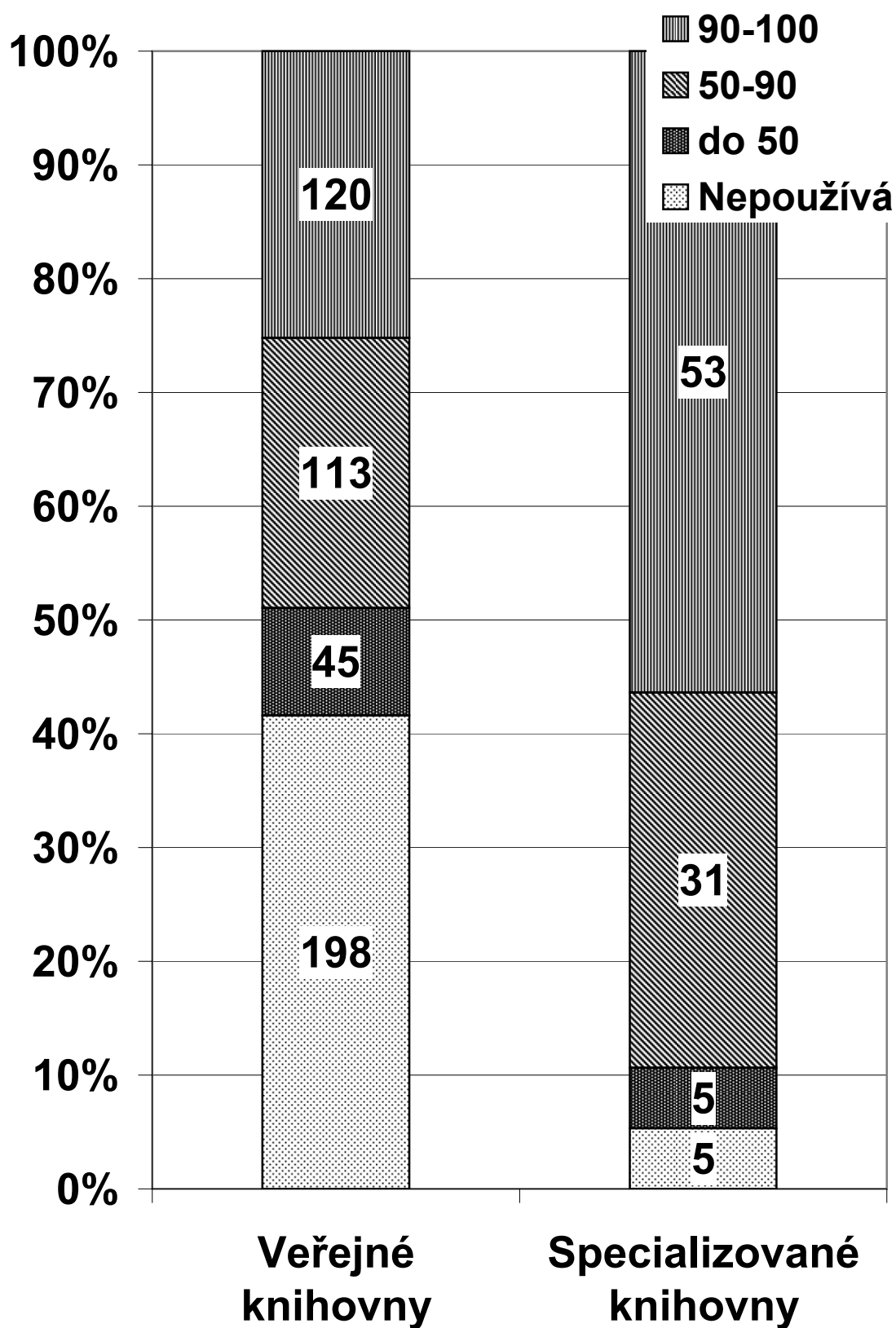
Ovládání automatizovaného knihovnického systému

Otázka č.15b - Procento pracovníků ovládajících Windows														
Druh	Celkem	Nepoužívá	méně 10	10--20	20-30	30-40	40-50	do 50	50-60	60-70	70-80	80-90	50-90	90-100
knihovny	knihoven													
Obec. knih.	119	75	0	0	1	2	0	3	5	2	0	0	7	34
MK do 5000	137	73	0	1	1	1	0	3	10	3	3	1	17	44
MK 5-20000	136	50	0	1	6	5	2	14	13	4	12	7	36	36
MK 20-100000	10	2	0	1	0	2	1	4	0	2	0	0	2	2
MK nad 100000	3	1	0	1	1	0	0	2	0	0	0	0	0	0
OK	62	5	0	2	2	5	3	12	11	6	3	13	33	12
NK ČR, SVK	9	0	0	0	1	0	1	2	2	1	1	2	6	1
VK celkem	476	206	0	6	12	15	7	40	41	18	19	23	101	129
ÚOK	5	0	0	0	0	1	0	1	1	3	0	0	4	0
VŠK	36	3	0	0	0	2	0	2	3	1	1	7	12	19
KAV	25	2	0	0	2	1	1	4	1	2	2	1	6	13
LK	17	3	0	0	1	0	0	1	1	1	1	3	6	8
Ostatní	10	2	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	1	7
Spec.celkem	93	10	0	0	3	4	1	8	6	7	4	12	29	47

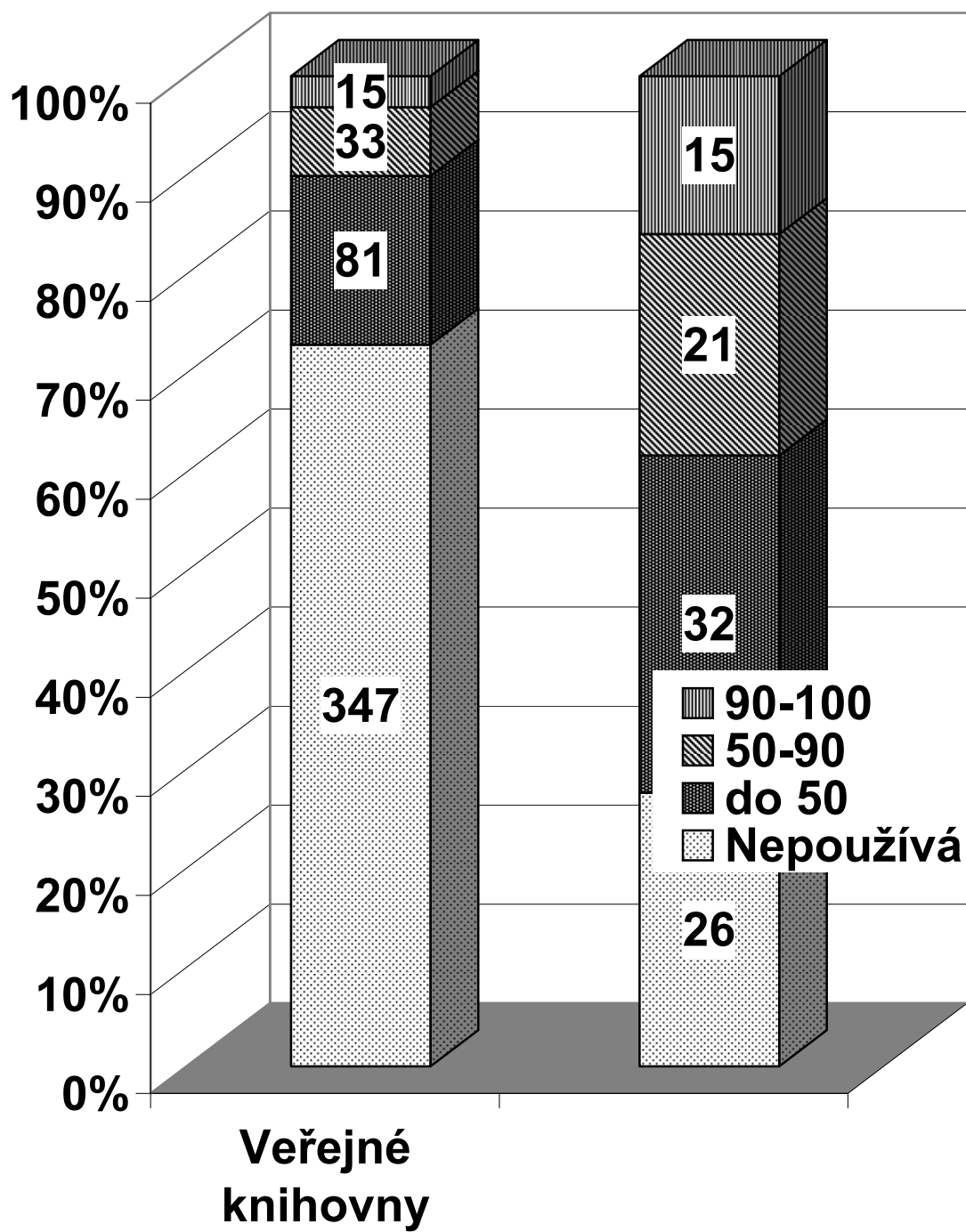
Otázka č. 15c - Procento pracovníků ovládajících textový editor														
Druh	Celkem	Nepoužívá	méně 10	10--20	20-30	30-40	40-50	do 50	50-60	60-70	70-80	80-90	50-90	90-100
knihovny	knihoven													
Obec. knih.	119	80	0	0	1	2	0	3	4	2	0	0	6	30
MK do 5000	137	70	0	0	0	2	0	2	11	3	2	3	19	46
MK 5-20000	136	39	0	0	4	8	6	18	19	9	11	8	47	32
MK 20-100000	10	1	0	1	1	4	0	6	0	0	1	1	2	1
MK nad 100000	3	1	0	1	1	0	0	2	0	0	0	0	0	0
OK	62	7	0	2	3	2	5	12	16	4	6	6	32	11
NK ČR, SVK	9	0	0	0	0	2	0	2	1	2	2	2	7	0
VK celkem	476	198	0	4	10	20	11	45	51	20	22	20	113	120
ÚOK	5	0	0	0	0	1	0	1	1	1	2	0	4	0
VŠK	36	2	0	0	0	2	0	2	5	1	0	7	13	19
KAV	25	0	0	0	0	0	1	1	3	3	1	2	9	15
LK	17	3	0	0	0	0	0	0	1	0	2	1	4	11
Ostatní	10	0	0	0	0	1	0	1	0	0	0	1	1	8
Spec.celkem	93	5	0	0	0	4	1	5	10	5	5	11	31	53

Ovládání textového editoru

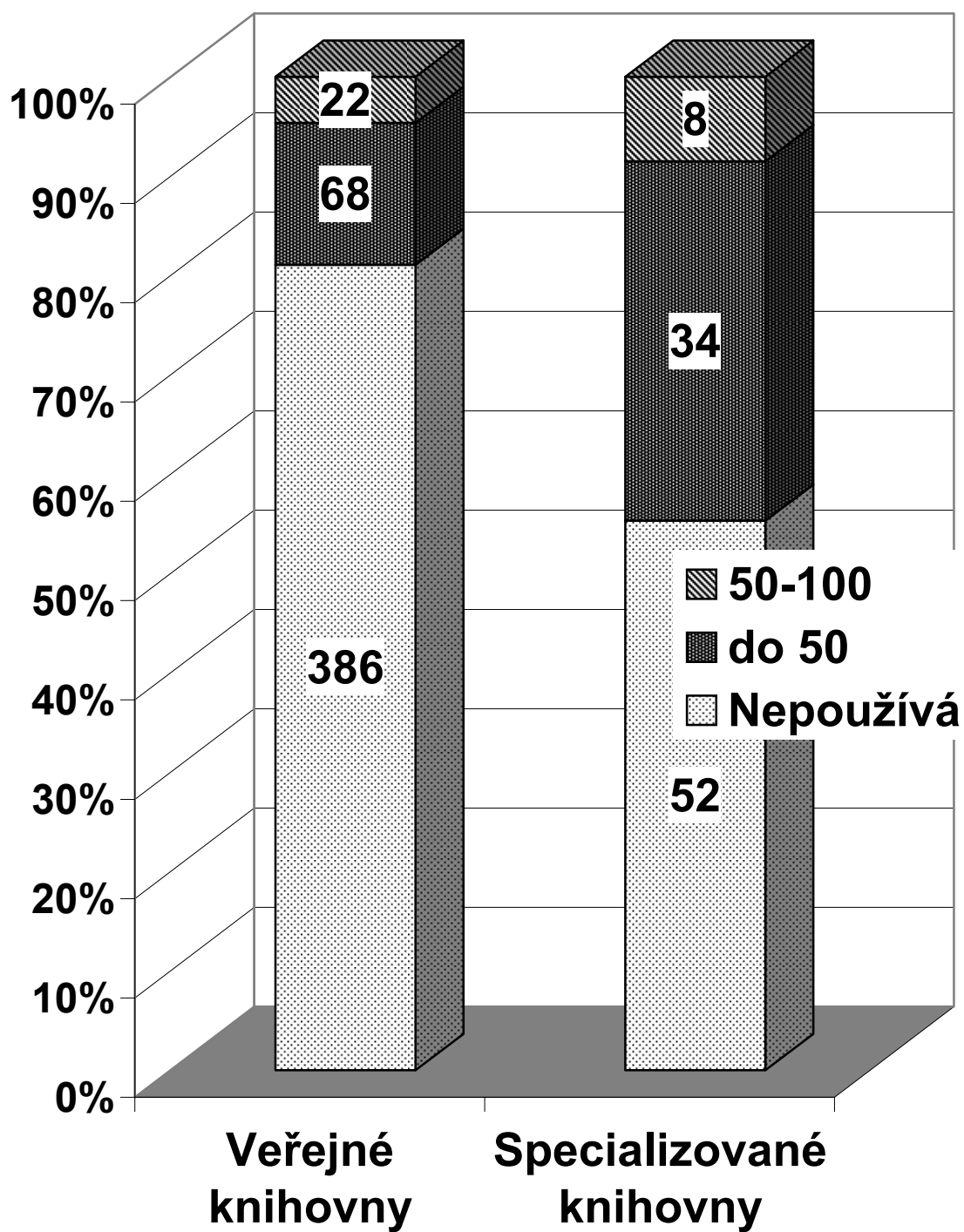
Otázka č.15d - Procento pracovníků ovládajících tabulkový editor														
Druh	Celkem	Nepoužívá	méně 10	10--20	20-30	30-40	40-50	do 50	50-60	60-70	70-80	80-90	50-90	90-100
knihovny	knihoven													
Obec. knih.	119	110	0	0	0	2	0	2	2	0	0	0	2	5
MK do 5000	137	121	1	0	0	1	0	2	4	2	2	1	9	5
MK 5-20000	136	99	0	4	8	4	1	17	7	3	3	2	15	5
MK 20-100000	10	3	0	2	3	0	2	7	0	0	0	0	0	0
MK nad 100000	3	1	2	0	0	0	0	2	0	0	0	0	0	0
OK	62	13	8	19	8	5	2	42	4	2	1	0	7	0
NK ČR, SVK	9	0	5	2	2	0	0	9	0	0	0	0	0	0
VK celkem	476	347	16	27	21	12	5	81	17	7	6	3	33	15
ÚOK	5	0	0	3	0	2	0	5	0	0	0	0	0	0
VŠK	36	5	1	4	3	6	2	16	6	1	1	2	10	5
KAV	25	11	0	2	3	0	0	5	4	0	1	0	5	4
LK	17	6	0	0	2	0	0	2	2	2	1	0	5	5
Ostatní	10	4	0	0	0	3	1	4	1	0	0	0	1	1
Spec.celkem	93	26	1	9	8	11	3	32	13	3	3	2	21	15

Ovládání tabulkového editoru

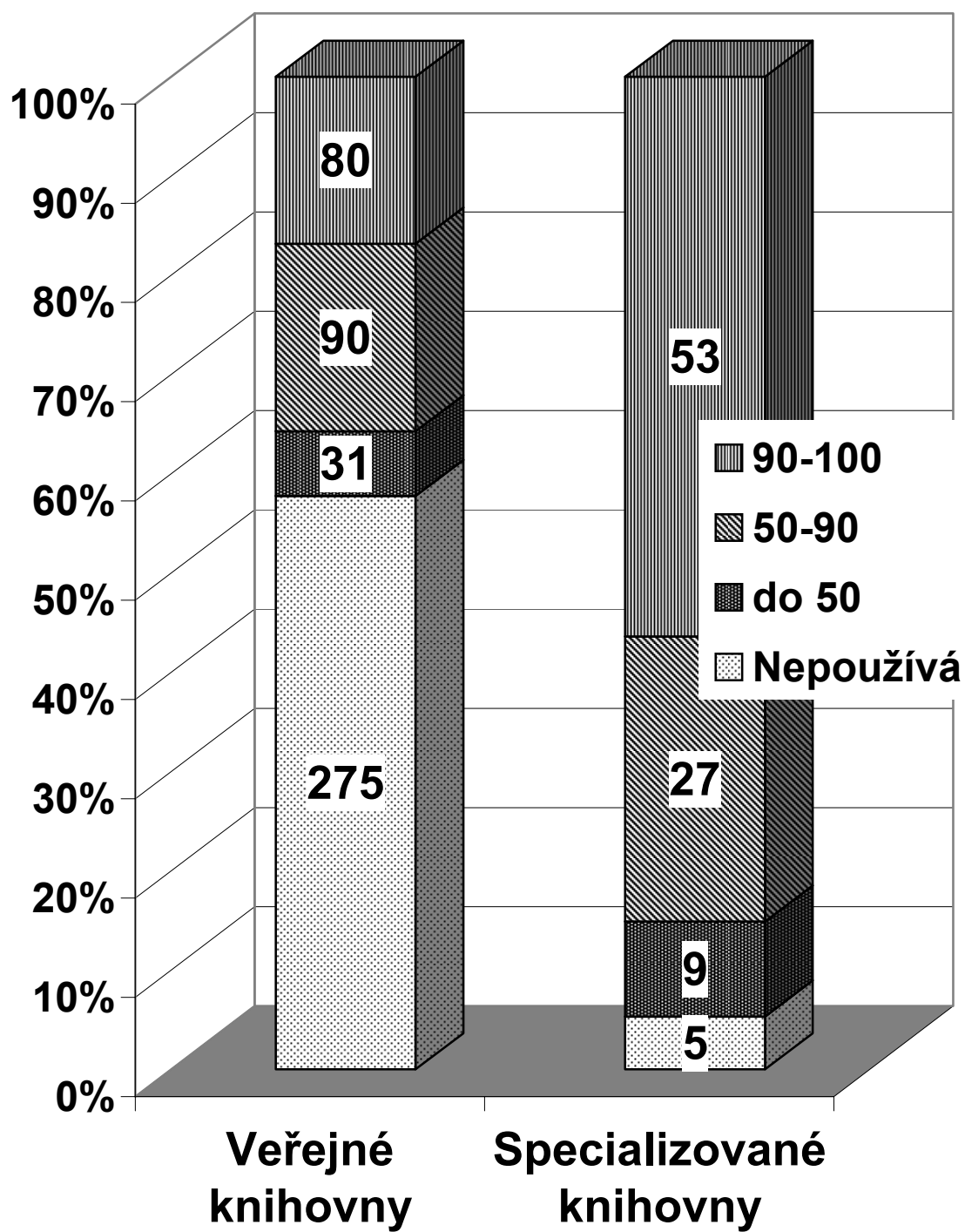
Otázka č. 15e - Procento pracovníků používajících grafický editor														
Druh	Celkem	Nepoužívá	méně 10	10--20	20-30	30-40	40-50	do 50	50-60	60-70	70-80	80-90	50-90	90-100
knihovny	knihoven													
Obec. knih.	119	116	0	0	0	0	0	0	2	0	0	0	2	1
MK do 5000	137	128	1	0	0	0	0	1	4	1	1	0	6	2
MK 5-20000	136	112	0	3	10	1	0	14	2	0	2	3	7	3
MK 20-100000	10	4	1	1	3	1	0	6	0	0	0	0	0	0
MK nad 100000	3	2	1	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0
OK	62	24	10	16	7	2	2	37	1	0	0	0	1	0
NK ČR, SVK	9	0	7	1	0	1	0	9	0	0	0	0	0	0
VK celkem	476	386	20	21	20	5	2	68	9	1	3	3	16	6
ÚOK	5	2	1	1	1	0	0	3	0	0	0	0	0	0
VŠK	36	16	2	9	7	0	1	19	1	0	0	0	1	0
KAV	25	18	0	2	1	0	0	3	1	0	1	0	2	2
LK	17	10	0	1	2	1	1	5	2	0	1	0	3	0
Ostatní	10	6	0	1	1	1	1	4	0	0	0	0	0	0
Spec.celkem	93	52	3	14	12	2	3	34	4	0	2	0	6	2

Ovládání grafického editoru

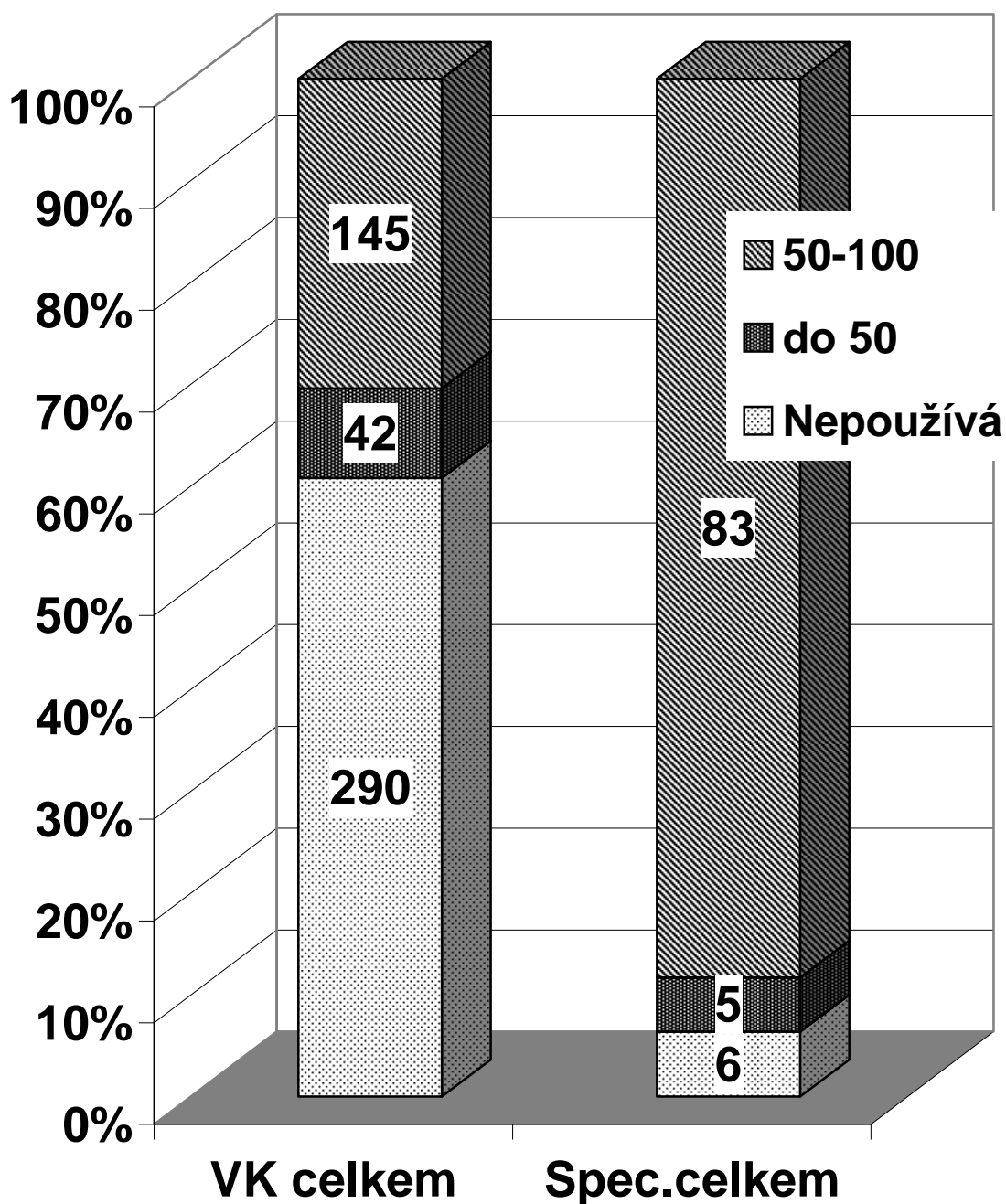
Otázka č. 15g - Procento pracovníků ovládajících používání Internetu														
Druh	Celkem	Nepoužívá	méně 10	10--20	20-30	30-40	40-50	do 50	50-60	60-70	70-80	80-90	50-90	90-100
knihovny	knihoven													
Obec. knih.	119	98	0	0	0	1	0	1	3	3	0	0	6	14
MK do 5000	137	98	1	0	0	2	0	3	9	1	0	0	10	26
MK 5-20000	136	70	0	0	4	2	0	6	13	4	8	6	31	29
MK 20-100000	10	1	0	1	0	0	3	4	0	0	1	2	3	2
MK nad 100000	3	1	0	0	2	0	0	2	0	0	0	0	0	0
OK	62	7	1	2	4	7	0	14	8	11	10	5	34	7
NK ČR, SVK	9	0	0	0	0	1	0	1	2	1	3	0	6	2
VK celkem	476	275	2	3	10	13	3	31	35	20	22	13	90	80
ÚOK	5	0	0	0	1	1	2	4	0	0	1	0	1	0
VŠK	36	1	0	0	0	1	1	2	3	5	1	3	12	21
KAV	25	0	0	0	0	2	0	2	2	3	2	0	7	16
LK	17	4	0	0	0	0	0	0	0	1	1	3	5	9
Ostatní	10	0	1	0	0	0	0	1	0	0	1	1	2	7
Spec.celkem	93	5	1	0	1	4	3	9	5	9	6	7	27	53

Ovládání Internetu

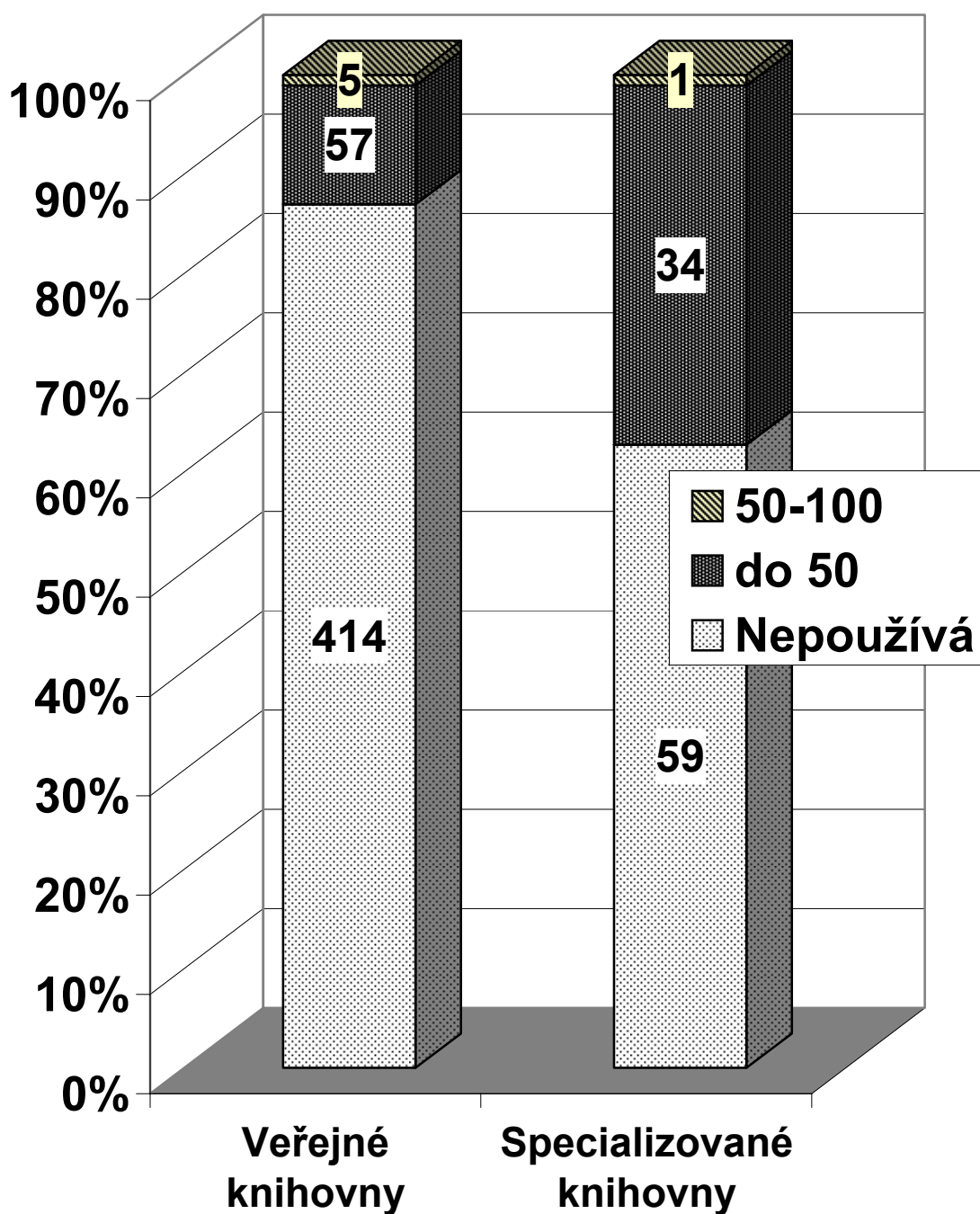
Otázka č. 15f - Procento pracovníků ovládajících e-mailu														
Druh	Celkem	Nepoužívá	méně 10	10--20	20-30	30-40	40-50	do 50	50-60	60-70	70-80	80-90	50-90	90-100
knihovny	knihoven													
Obec. knih.	119	100	0	0	0	2	0	2	2	2	0	0	4	13
MK do 5000	137	107	0	0	0	2	0	2	6	1	0	0	7	21
MK 5-20000	136	74	0	0	4	6	2	12	10	6	6	3	25	25
MK 20-100000	10	2	0	0	1	0	1	2	0	2	0	3	5	1
MK nad 100000	3	1	0	0	2	0	0	2	0	0	0	0	0	0
OK	62	6	2	1	8	8	2	21	7	9	6	7	29	7
NK ČR, SVK	9	0	0	0	1	0	0	1	1	1	1	2	5	3
VK celkem	476	290	2	1	16	18	5	42	26	21	13	15	75	70
ÚOK	5	0	0	0	1	2	0	3	0	0	1	0	1	1
VŠK	36	1	0	0	0	0	0	0	1	3	0	2	6	29
KAV	25	0	0	0	0	1	0	1	2	2	1	2	7	17
LK	17	4	0	0	0	0	0	0	0	1	1	1	3	11
Ostatní	10	1	1	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	8
Spec.celkem	93	6	1	0	1	3	0	5	3	6	3	5	17	66

Pracovníci ovládající e-mail

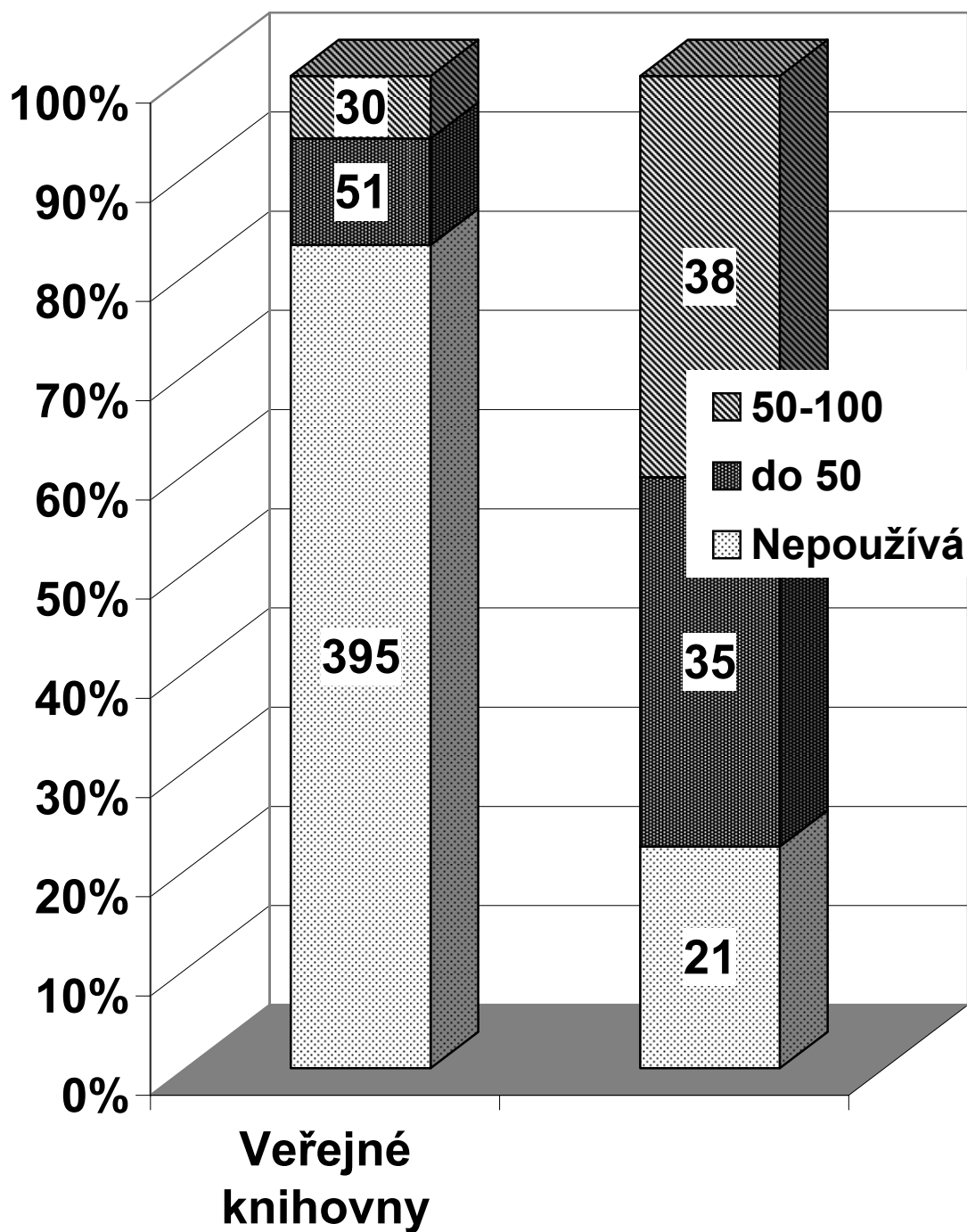
Otázka č. 15h - Procento pracovníků ovládajících editor www														
Druh	Celkem	Nepoužívá	méně 10	10--20	20-30	30-40	40-50	do 50	50-60	60-70	70-80	80-90	50-90	90-100
knihovny	knihoven													
Obec. knih.	119	118	0	0	0	1	0	1	0	0	0	0	0	0
MK do 5000	137	133	0	1	0	1	1	3	1	0	0	0	1	0
MK 5-20000	136	122	0	3	5	3	0	11	3	0	0	0	3	0
MK 20-100000	10	6	1	1	2	0	0	4	0	0	0	0	0	0
MK nad 100000	3	2	1	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0
OK	62	33	17	9	2	0	0	28	1	0	0	0	1	0
NK ČR, SVK	9	0	8	1	0	0	0	9	0	0	0	0	0	0
VK celkem	476	414	27	15	9	5	1	57	5	0	0	0	5	0
ÚOK	5	2	1	0	2	0	0	3	0	0	0	0	0	0
VŠK	36	16	4	10	5	1	0	20	0	0	0	0	0	0
KAV	25	20	0	1	3	0	0	4	1	0	0	0	1	0
LK	17	14	0	3	0	0	1	4	0	0	0	0	0	0
Ostatní	10	7	0	0	2	1	0	3	0	0	0	0	0	0
Spec.celkem	93	59	5	14	12	2	1	34	1	0	0	0	1	0

Ovládání editoru www

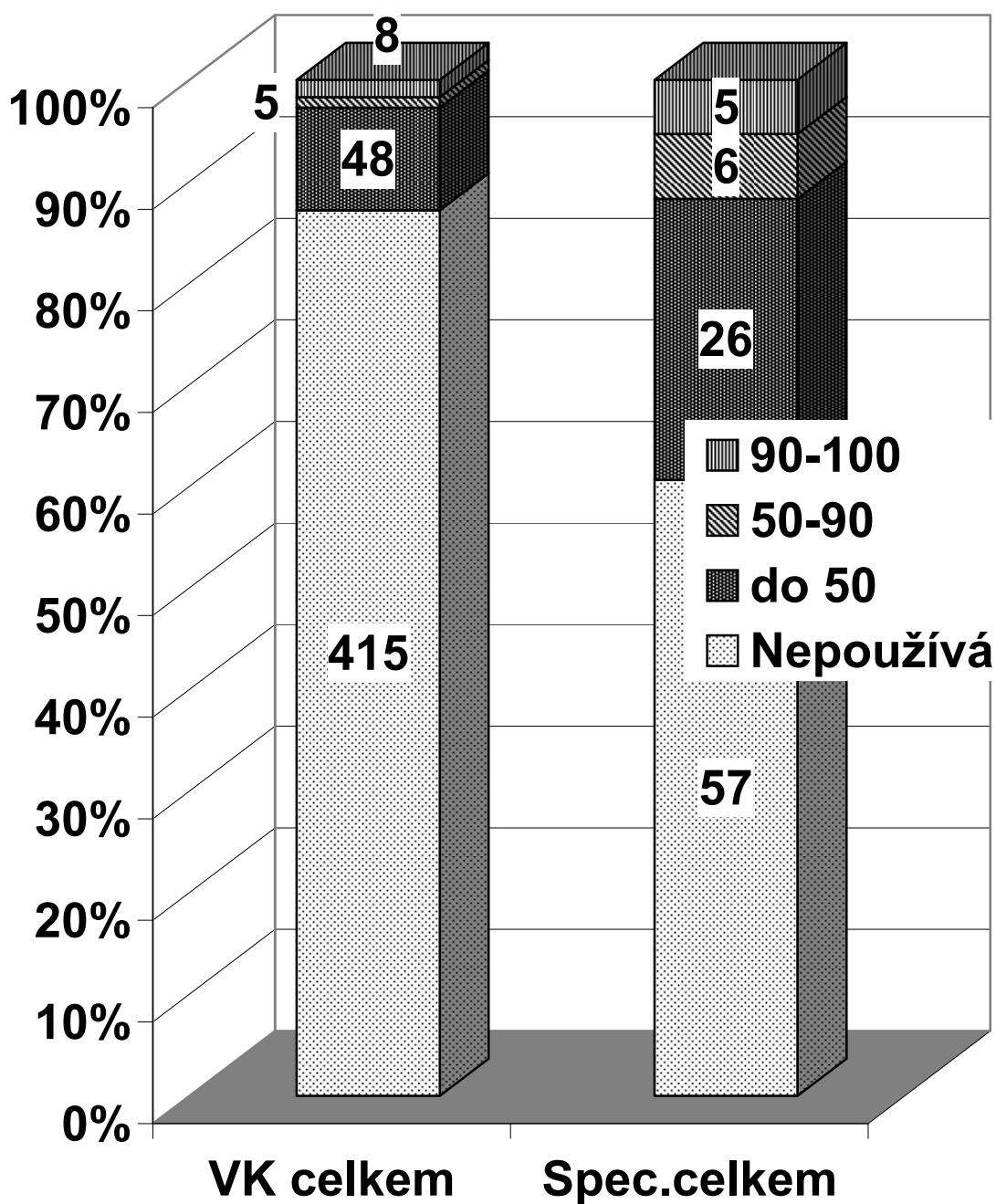
Otázka č.15i - Procento pracovníků ovládajících rešeršní systémy databázových center														
Druh	Celkem	Nepoužívá	méně 10	10--20	20-30	30-40	40-50	do 50	50-60	60-70	70-80	80-90	50-90	90-100
knihovny	knihoven													
Obec. knih.	119	115	0	0	0	0	0	0	1	1	0	0	2	2
MK do 5000	137	129	0	1	0	0	0	1	3	1	0	0	4	3
MK 5-20000	136	117	0	1	6	2	0	9	4	0	2	2	8	2
MK 20-100000	10	6	0	1	2	1	0	4	0	0	0	0	0	0
MK nad 100000	3	2	1	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0
OK	62	26	8	8	6	7	1	30	2	1	1	1	5	1
NK ČR, SVK	9	0	0	5	0	1	0	6	1	1	0	1	3	0
VK celkem	476	395	9	16	14	11	1	51	11	4	3	4	22	8
ÚOK	5	0	2	2	0	1	0	5	0	0	0	0	0	0
VŠK	36	8	2	8	3	3	2	18	5	3	1	0	9	1
KAV	25	7	0	0	2	2	0	4	7	0	2	0	9	5
LK	17	4	0	1	0	0	2	3	5	1	1	2	9	2
Ostatní	10	2	1	1	2	1	0	5	2	0	1	0	3	0
Spec.celkem	93	21	5	12	7	7	4	35	19	4	5	2	30	8

Ovládání rešeršních systémů

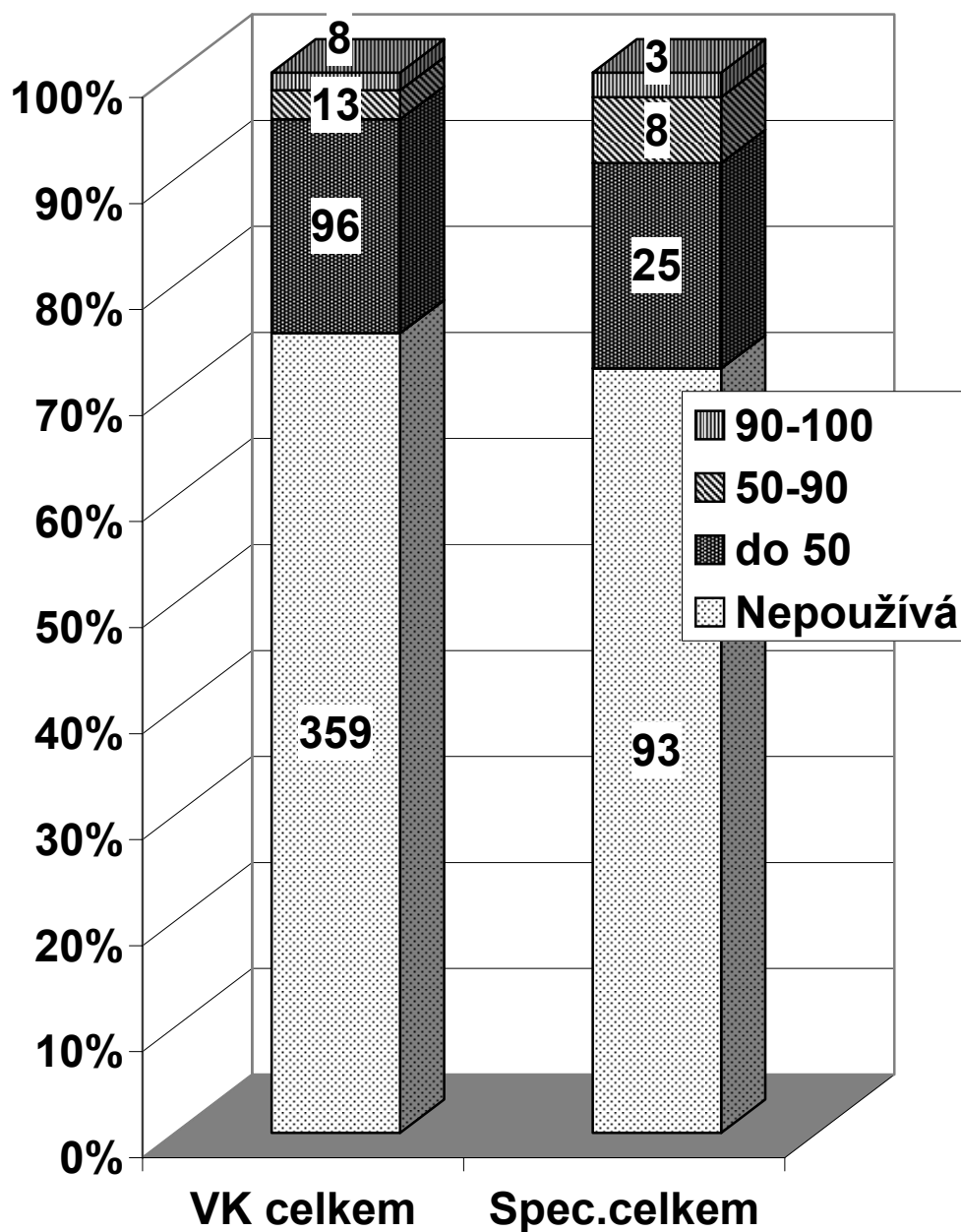
Otázka č.15k - Procento pracovníků ovládajících operační systém														
Druh	Celkem	Nepoužívá	méně 10	10--20	20-30	30-40	40-50	do 50	50-60	60-70	70-80	80-90	50-90	90-100
knihovny	knihoven													
Obec. knih.	119	116	0	0	0	1	0	1	0	0	0	0	0	2
MK do 5000	137	129	1	0	0	0	0	1	4	0	0	0	4	3
MK 5-20000	136	126	0	2	4	0	0	6	1	0	0	0	1	3
MK 20-100000	10	7	1	1	1	0	0	3	0	0	0	0	0	0
MK nad 100000	3	1	2	0	0	0	0	2	0	0	0	0	0	0
OK	62	36	18	8	0	0	0	26	0	0	0	0	0	0
NK ČR, SVK	9	0	7	1	1	0	0	9	0	0	0	0	0	0
VK celkem	476	415	29	12	6	1	0	48	5	0	0	0	5	8
ÚOK	5	1	3	1	0	0	0	4	0	0	0	0	0	0
VSK	36	17	2	6	5	1	0	14	3	0	0	1	4	1
KAV	25	20	0	0	1	0	0	1	1	0	0	0	1	3
LK	17	13	0	0	1	2	0	3	0	0	0	1	1	1
Ostatní	10	6	0	3	1	0	0	4	0	0	0	0	0	0
Spec.celkem	93	57	5	10	8	3	0	26	4	0	0	2	6	5

Ovládání operačního systému jiného než Windows

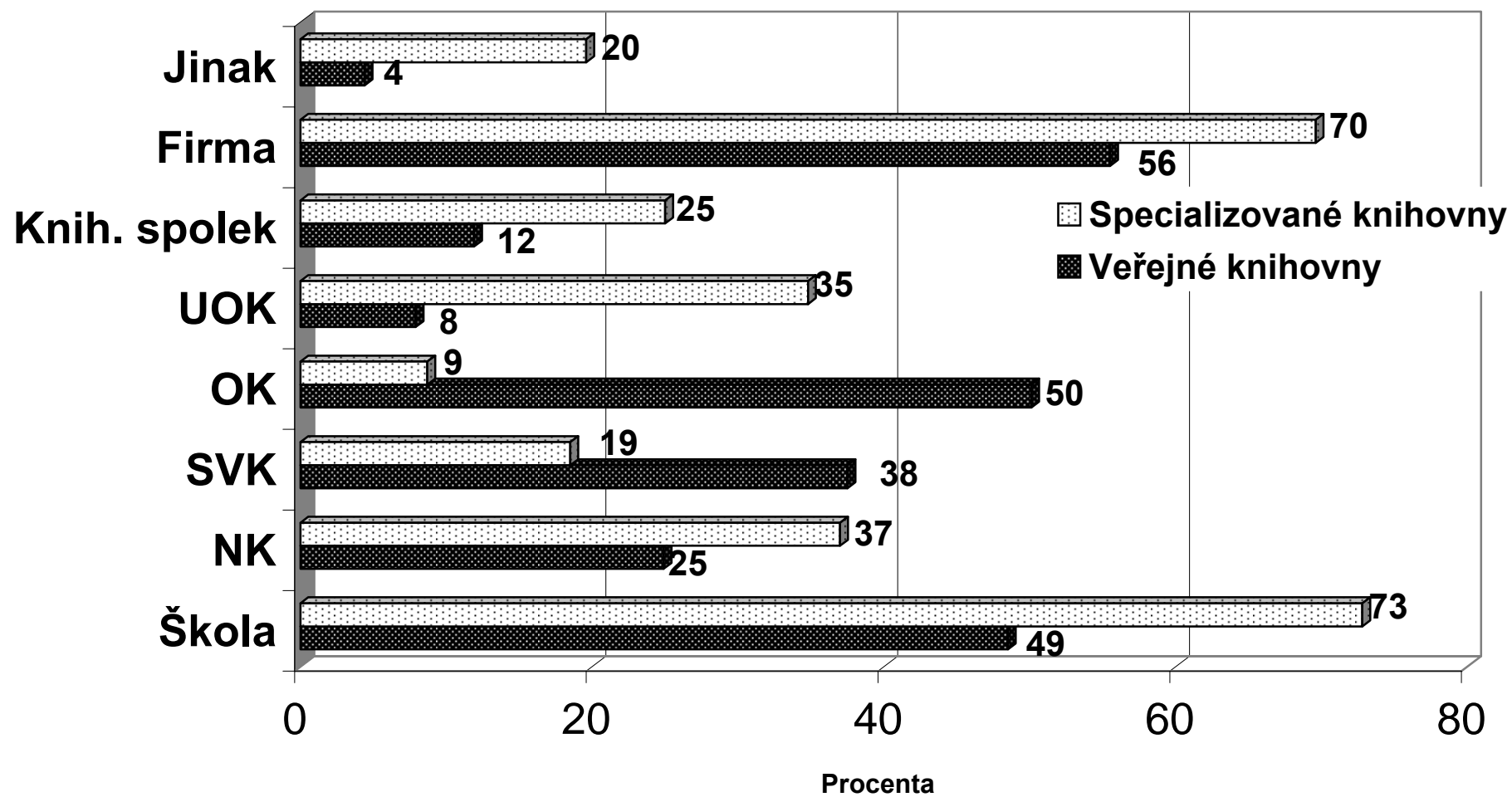
Otázka č.15j - Procento pracovníků ovládajících ekonomické agendy														
Druh	Celkem	Nepoužívá	méně 10	10--20	20-30	30-40	40-50	do 50	50-60	60-70	70-80	80-90	50-90	90-100
knihovny	knihoven													
Obec. knih.	119	113	0	0	0	2	0	2	1	0	0	0	1	3
MK do 5000	137	124	2	0	0	1	0	3	5	1	0	0	6	4
MK 5-20000	136	109	1	3	14	1	2	21	4	1	1	0	6	0
MK 20-100000	10	2	2	4	1	1	0	8	0	0	0	0	0	0
MK nad 100000	3	1	2	0	0	0	0	2	0	0	0	0	0	0
OK	62	10	17	29	3	2	0	51	0	0	0	0	0	1
NK ČR, SVK	9	0	9	0	0	0	0	9	0	0	0	0	0	0
VK celkem	476	359	33	36	18	7	2	96	10	2	1	0	13	8
ÚOK	5	3	2	0	0	0	0	2	0	0	0	0	0	0
VŠK	36	18	2	5	4	3	2	16	2	0	0	0	2	0
KAV	25	19	0	0	0	0	0	0	3	0	1	0	4	2
LK	17	12	0	2	0	1	1	4	1	0	0	0	1	1
Ostatní	10	6	0	2	1	0	0	3	0	1	0	0	1	0
Spec.celkem	93	58	4	9	5	4	3	25	6	1	1	0	8	3

Procento pracovníků ovládajících ekonomické agendy

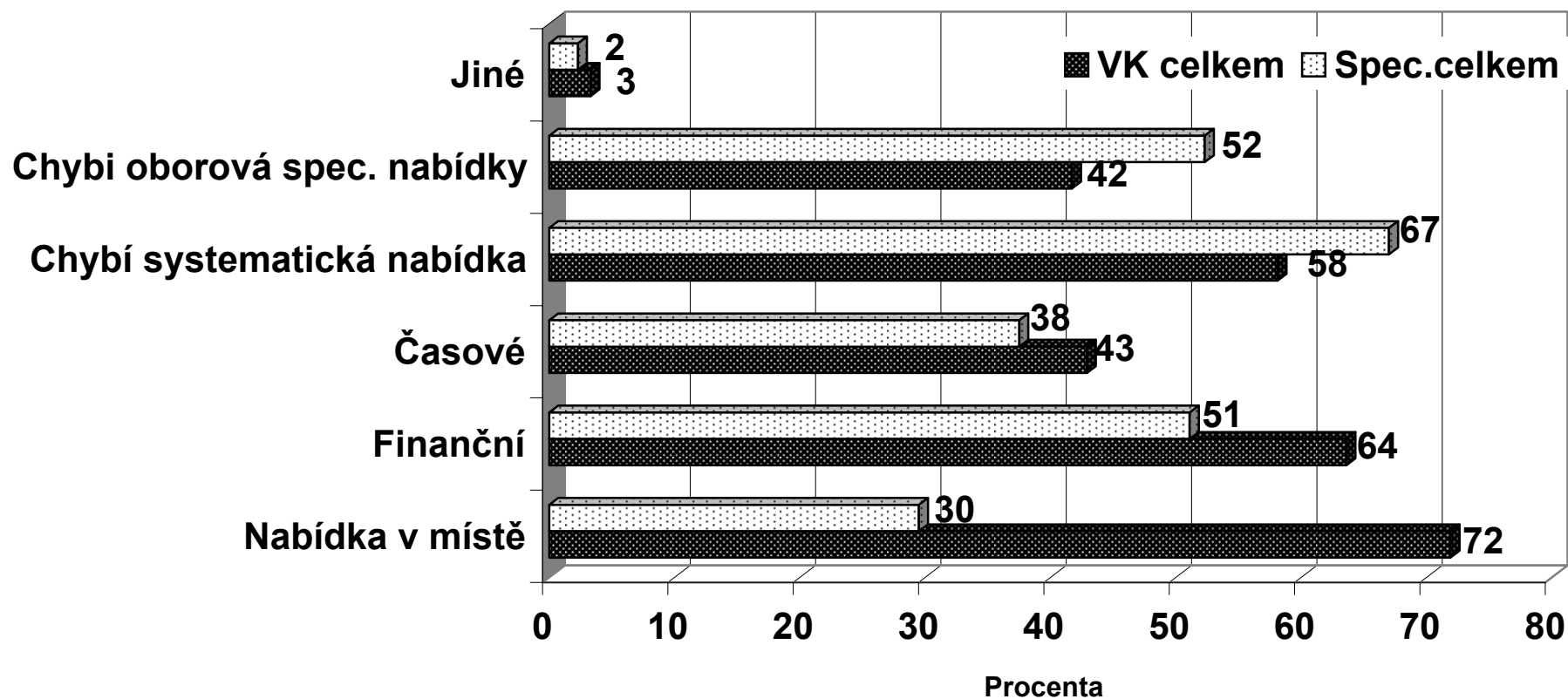
Otázka č.17 - Kdo by měl zajišťovat vzdělávání pro pracovníky knihoven																	
Druh	Počet	Škola		NK		SVK		OK		UOK		Knih. spolek		Firma		Jinak	
knihovny	odpov.	abs.	%	abs.	%	abs.	%	abs.	%	abs.	%	abs.	%	abs.	%	abs.	%
Obec. knih.	100	43	43,0	12	12,0	25	25,0	56	56,0	6	6,0	10	10,0	53	53,0	3	3,0
MK do 5000	120	46	38,3	17	14,2	36	30,0	68	56,7	10	8,3	9	7,5	54	45,0	6	5,0
MK 5-20000	126	58	46,0	35	27,8	50	39,7	60	47,6	8	6,3	13	10,3	67	53,2	6	4,8
MK 20-100000	9	7	77,8	3	33,3	5	55,6	2	22,2	0	0,0	1	11,1	5	55,6	0	0,0
MK nad 100000	3	2	66,7	1	33,3	2	66,7	1	33,3	1	33,3	2	66,7	3	100,0	1	33,3
OK	62	43	69,4	33	53,2	37	59,7	26	41,9	6	9,7	13	21,0	48	77,4	1	1,6
NK ČR, SVK	9	9	100,0	6	66,7	6	66,7	2	22,2	3	33,3	3	33,3	8	88,9	2	22,2
VK celkem	429	208	48,5	107	24,9	161	37,5	215	50,1	34	7,9	51	11,9	238	55,5	19	4,4
ÚOK	5	4	80,0	2	40,0	2	40,0	1	20,0	2	40,0	1	20,0	4	80,0	1	20,0
VŠK	36	32	88,9	16	44,4	8	22,2	4	11,1	11	30,6	12	33,3	26	72,2	10	27,8
KAV	23	10	43,5	10	43,5	4	17,4	1	4,3	10	43,5	2	8,7	14	60,9	5	21,7
LK	18	13	72,2	4	22,2	3	16,7	2	11,1	9	50,0	5	27,8	13	72,2	1	5,6
Ostatní	10	8	80,0	2	20,0	0	0,0	0	0,0	0	0,0	3	30,0	7	70,0	1	10,0
Spec.celkem	92	67	72,8	34	37,0	17	18,5	8	8,7	32	34,8	23	25,0	64	69,6	18	19,6

Kdo by měl zajišťovat vzdělávání?

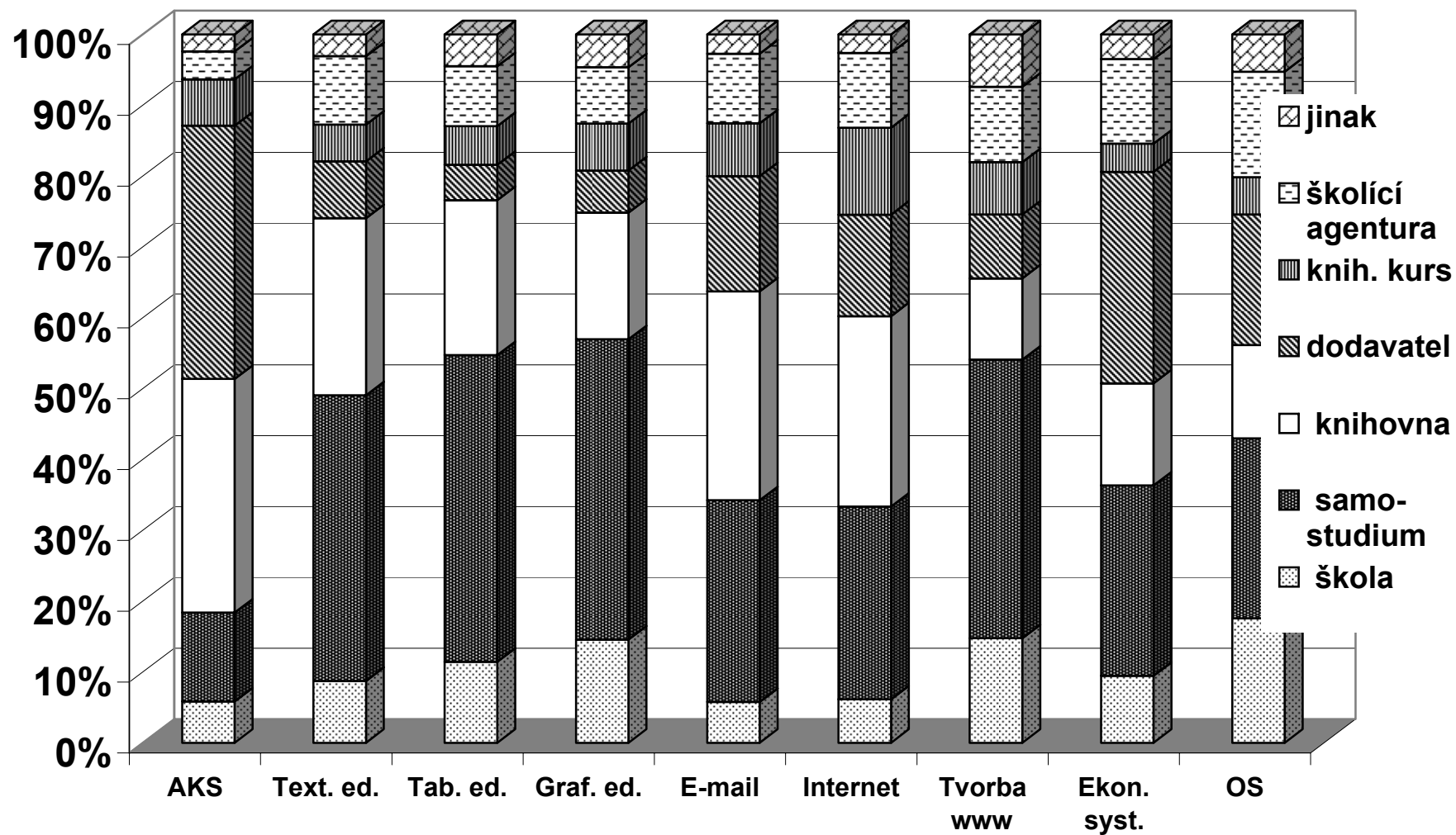

Otázka č.18 - Pociťované problémy na straně nabídky vzdělávacích aktivit													
Druh	Počet odpov.	Nabídka v místě		Finanční		Časové		Chybí systematická nabídka		Chybí oborová spec. nabídky		Jiné	
		abs.	%	abs.	%	abs.	%	abs.	%	abs.	%	abs.	%
Obec. knih.	96	66	68,8	57	59,4	37	38,5	58	60,4	39	40,6	4	4,2
MK do 5000	120	94	78,3	72	60,0	54	45,0	67	55,8	46	38,3	3	2,5
MK 5-20000	126	93	73,8	82	65,1	54	42,9	69	54,8	53	42,1	5	4,0
MK 20-100000	8	5	62,5	4	50,0	5	62,5	5	62,5	3	37,5	0	0,0
MK nad 100000	3	0	0,0	2	66,7	1	33,3	2	66,7	2	66,7	0	0,0
OK	60	40	66,7	45	75,0	27	45,0	39	65,0	29	48,3	2	3,3
NK ČR, SVK	7	4	57,1	5	71,4	2	28,6	4	57,1	3	42,9	0	0,0
VK celkem	420	302	71,9	267	63,6	180	42,9	244	58,1	175	41,7	14	3,3
ÚOK	5	1	20,0	3	60,0	2	40,0	5	100,0	4	80,0	1	20,0
VSK	32	10	31,3	17	53,1	14	43,8	20	62,5	22	68,8	0	0,0
KAV	23	5	21,7	10	43,5	8	34,8	14	60,9	9	39,1	0	0,0
LK	18	8	44,4	13	72,2	8	44,4	12	66,7	5	27,8	0	0,0
Ostatní	10	2	20,0	2	20,0	1	10,0	8	80,0	6	60,0	1	10,0
Spec.celkem	88	26	29,5	45	51,1	33	37,5	59	67,0	46	52,3	2	2,3

Problémy na straně nabídky vzděl. aktivit

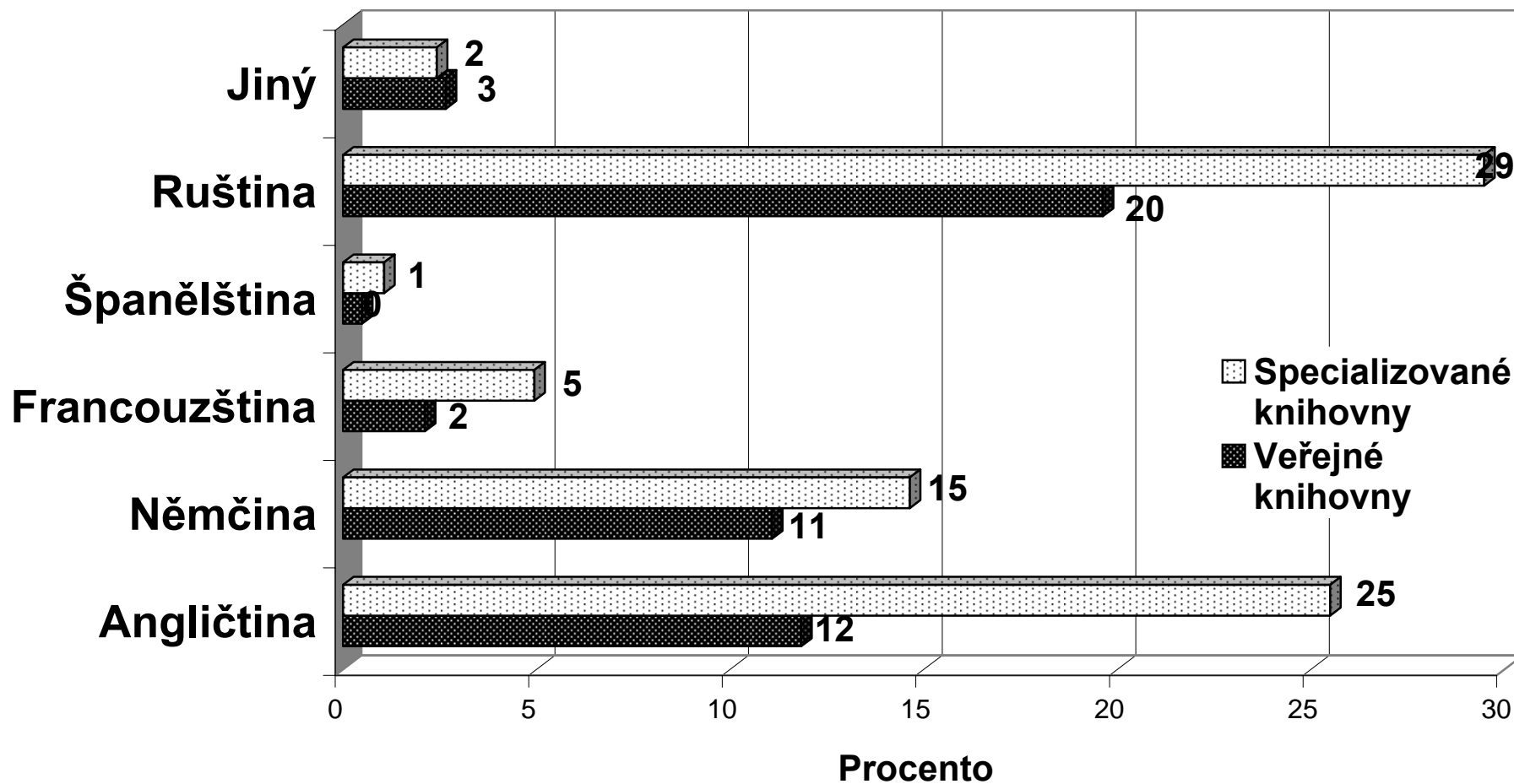

Způsob získávání kvalifikace pro práci s IT - VK

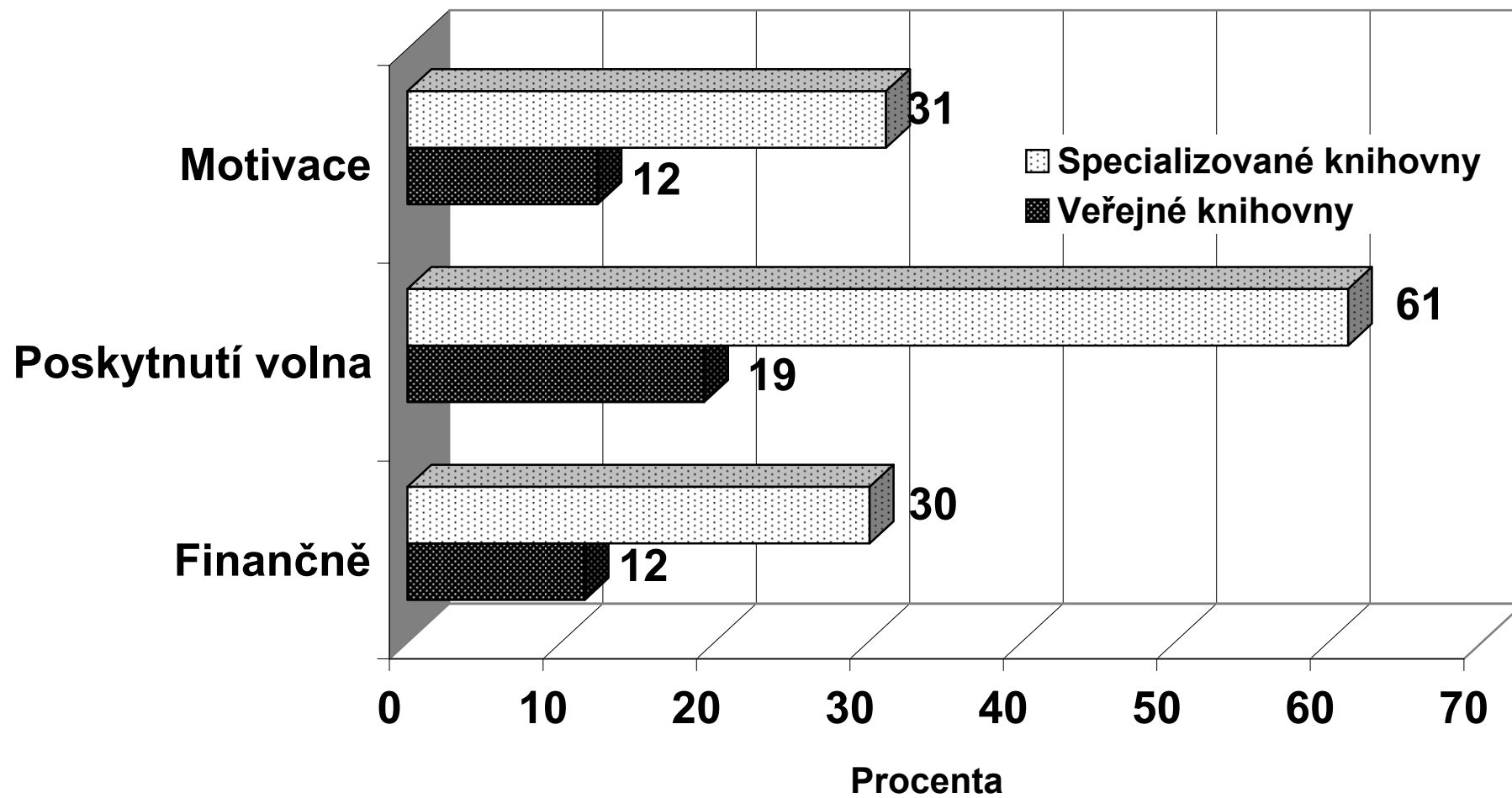
Otázky č.19-20 - Úroveň jazykových znalostí a skladba aktivně ovládaných jazyků												
Druh knihovny	Počet kn.	Odpovědělo	Hodnocení				Jazyk					
			Optimální	Dobrá	Dostatečná	Nevyhovující	A	N	F	Špan.	Ruš.	Jiný
Obec. knih.	119	102	10	18	40	34	10	30	1	0	62	4
MK do 5000	137	115	10	11	46	48	12,5	38	0	0	63	4
MK 5-20000	136	127	3	13	51	60	58	87	9	2	143	1
MK 20-100000	10	9	0	1	3	5	13	12	1	0	24	8
MK nad 100000	3	3	0	0	1	2	68	47	13	3	85	16
OK	62	61	1	6	13	41	108	101	15	2	261	16
NK ČR, SVK	9	9	1	2	2	4	239	161	52	14	205	65
VK celkem	476	426	25	51	156	194	508,5	476	91	21	843	114
ÚOK	5	5	0	2	2	1	43	28	9	1	61	2
VŠK	36	36	1	8	19	9	99	72	23	7	131	10
KAV	25	25	1	9	14	1	46	28	6	0	47	5
LK	17	18	0	7	7	3	44	14	5	3	49	6
Ostatní	10	10	1	4	4	1	31	9	8	0	16	2
Spec.celkem	93	94	3	30	46	15	263	151	51	11	304	25

Procento pracovníků, kteří ovladají cizí jazyk

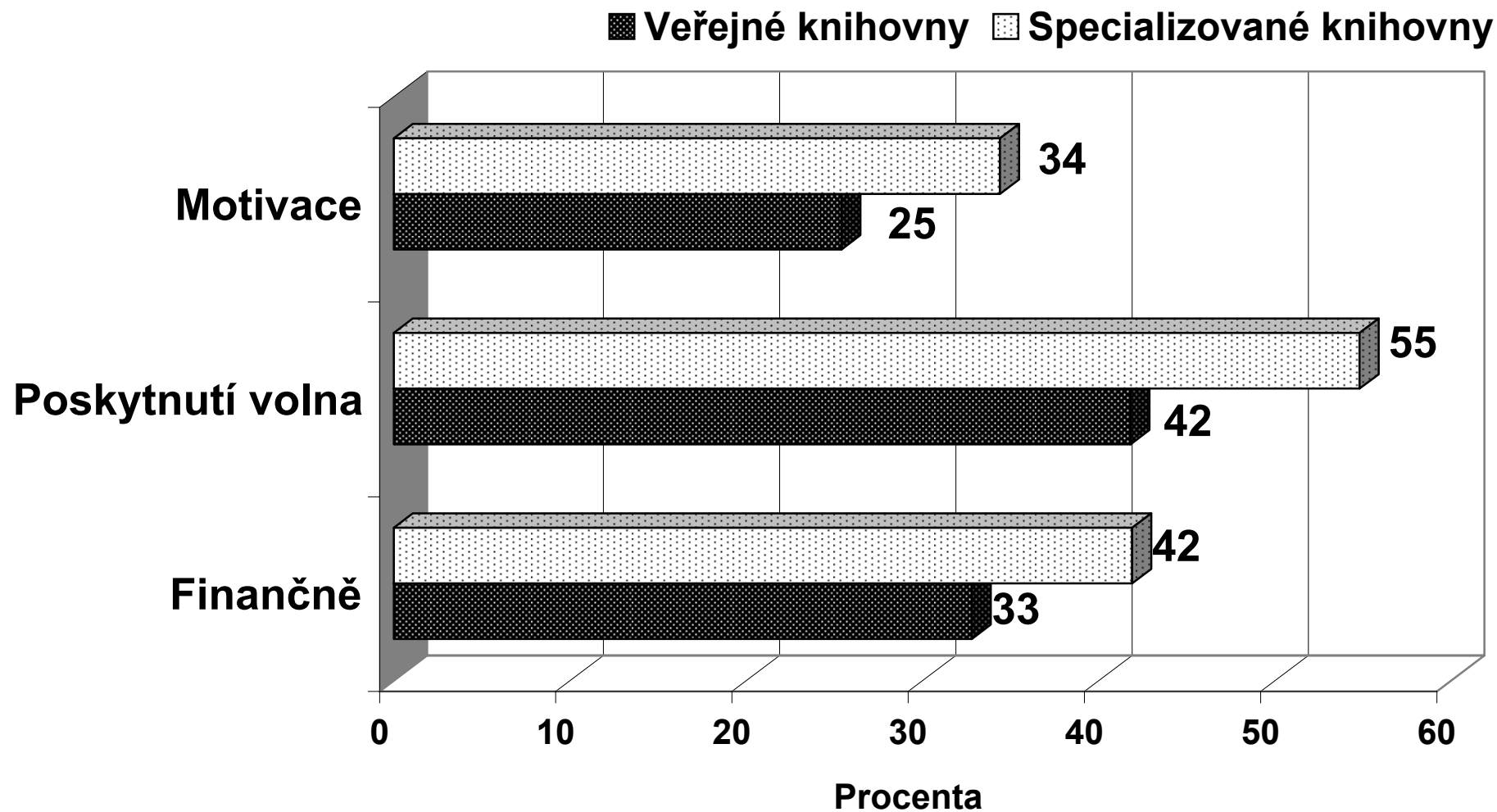
Otázka č.21 - Podpora výuky jazyků									
					Forma podpory				
Druh	Počet kn.	Odpověďěl	Finančně		Poskytnutí volna		Motivace		
knihovny			ano	ne	ano	ne	ano	ne	
Obec. knih.	119	69	3	66	12	54	6	56	
MK do 5000	137	90	11	75	21	63	8	62	
MK 5-20000	136	102	18	75	29	66	15	59	
MK 20-100000	10	8	2	5	3	4	3	4	
MK nad 100000	3	3	2	1	2	1	1	1	
OK	62	56	16	37	20	34	22	25	
NK ČR, SVK	9	9	3	4	5	4	4	2	
VK celkem	476	337	55	263	92	226	59	209	
ÚOK	5	5	2	2	4	1	1	2	
VŠK	36	34	6	24	19	14	13	13	
KAV	25	25	12	10	22	3	7	10	
LK	17	15	3	12	6	8	4	8	
Ostatní	10	8	5	2	6	1	4	0	
Spec.celkem	93	87	28	50	57	27	29	33	
					Forma podpory				
Druh	Počet kn.	Odpověďěl	Finančně		Poskytnutí volna		Motivace		
knihovny			ano	%	ano	%	ano	%	
Obec. knih.	119	69	3	2,52	12	10,08	6	5,04	
MK do 5000	137	90	11	8,03	21	15,33	8	5,84	
MK 5-20000	136	102	18	13,24	29	21,32	15	11,03	
MK 20-100000	10	8	2	20,00	3	30,00	3	30,00	
MK nad 100000	3	3	2	66,67	2	66,67	1	33,33	
OK	62	56	16	25,81	20	32,26	22	35,48	
NK ČR, SVK	9	9	3	33,33	5	55,56	4	44,44	
VK celkem	476	337	55	11,55	92	19,3	59	12,39	
ÚOK	5	5	2	40,00	4	80,00	1	20,00	
VŠK	36	34	6	16,67	19	52,78	13	36,11	
KAV	25	25	12	48,00	22	88,00	7	28,00	
LK	17	15	3	17,65	6	35,29	4	23,53	
Ostatní	10	8	5	50,00	6	60,00	4	40,00	
Spec.celkem	93	87	28	30,11	57	61,3	29	31,18	

Formy podpory výuky jazyků

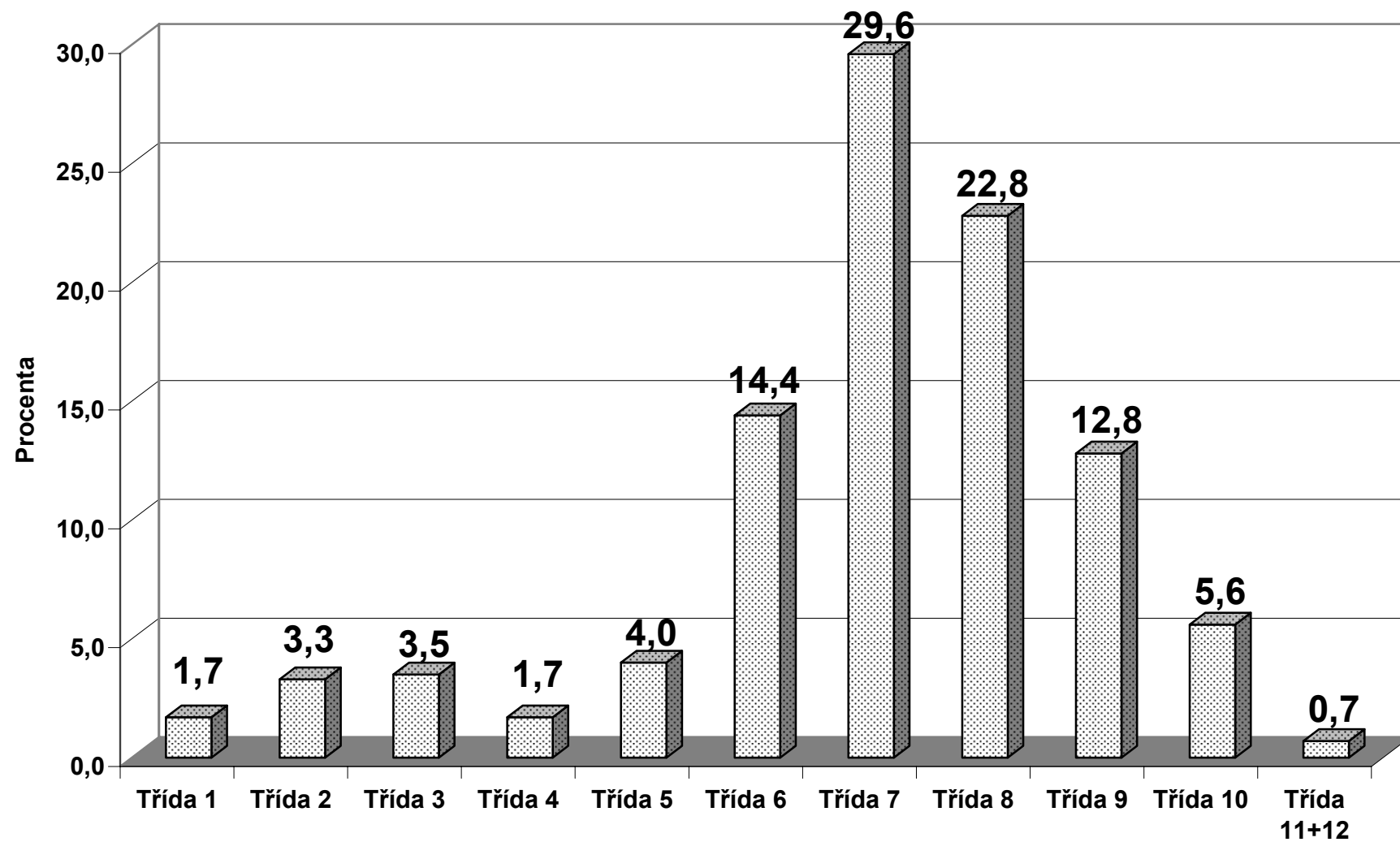

Otázka č. 21a - Podpora rozšiřování kvalifikace práce s informační technologií								
				Forma podpory				
Druh	Počet kn.	Odpovědělo	Finančně		Poskytnutí volna		Motivace	
knihovny		celkem	ano	%	ano	%	ano	%
Obec. knih	119	68	25	21,0	34	28,6	17	14,3
MK do 500	137	93	35	25,5	47	34,3	20	14,6
MK 5-2000	136	96	48	35,3	59	43,4	37	27,2
MK 20-100	10	9	7	70,0	7	70,0	6	60,0
MK nad 1000	3	2	1	33,3	1	33,3	2	66,7
OK	62	55	35	56,5	46	74,2	33	53,2
NK ČR, S	9	8	5	55,6	5	55,6	6	66,7
VK celkem	476	331	156	32,8	199	41,8	121	25,4
ÚOK	5	3	2	40,0	2	40,0	3	60,0
VŠK	36	33	16	44,4	24	66,7	14	38,9
KAV	25	19	6	24,0	10	40,0	7	28,0
LK	17	14	10	58,8	9	52,9	4	23,5
Ostatní	10	8	5	50,0	6	60,0	4	40,0
Spec.celkem	93	77	39,0	41,9	51,0	54,8	32,0	34,4

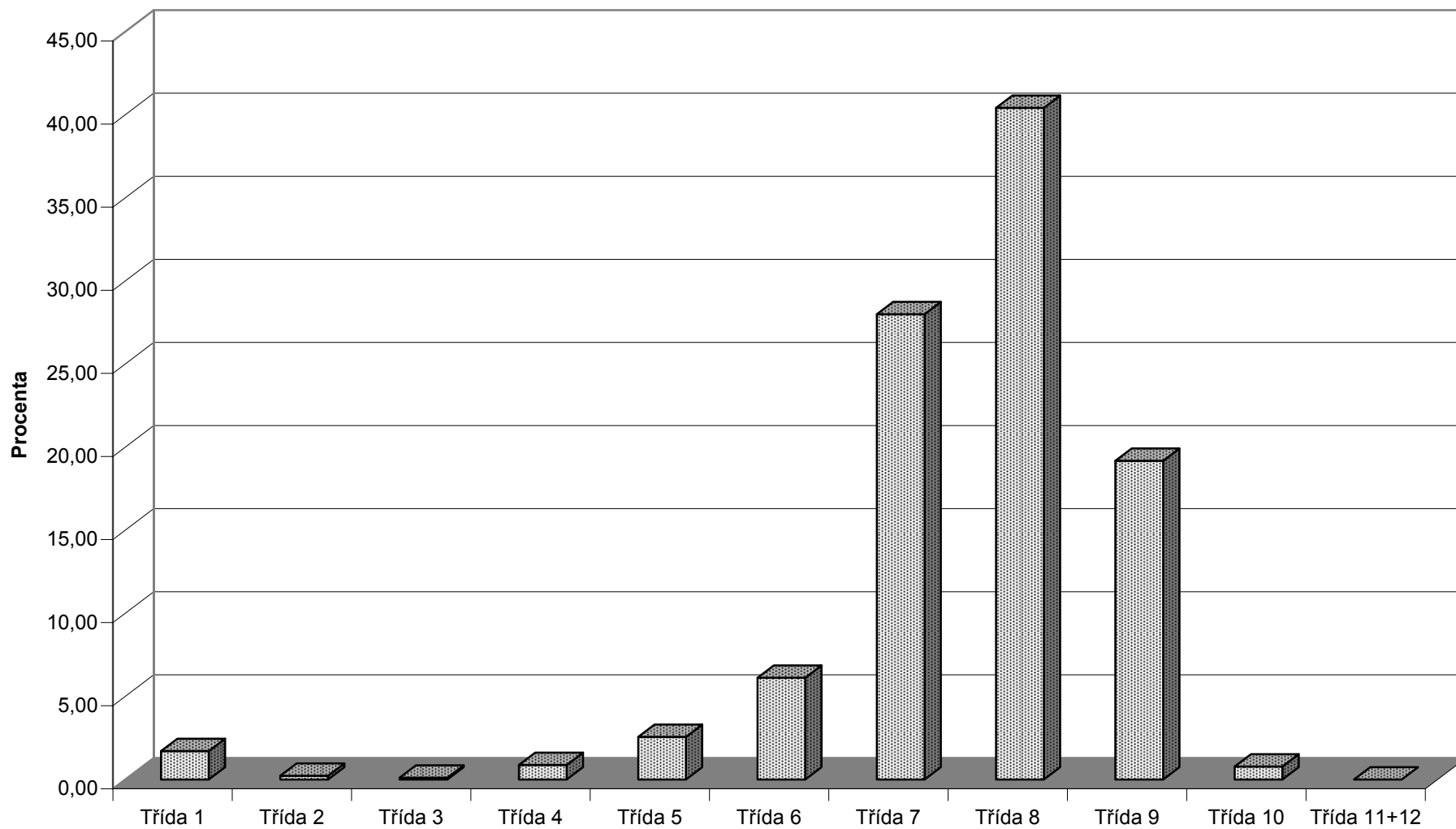
Formy podpory zvyšování kvalifikace pro práci s IT

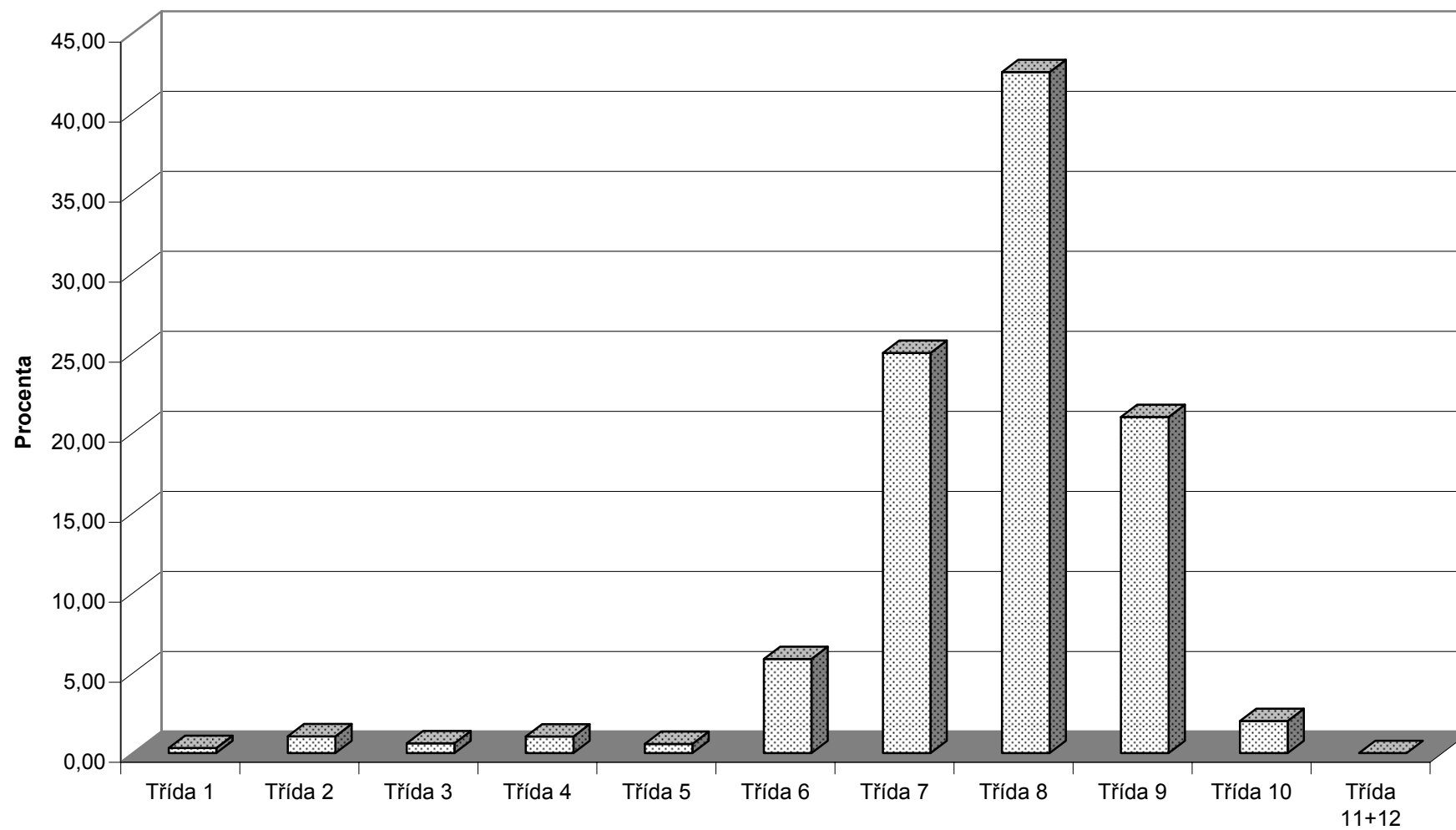
Procentuální rozložení zaměstnanců knihoven do platových tříd

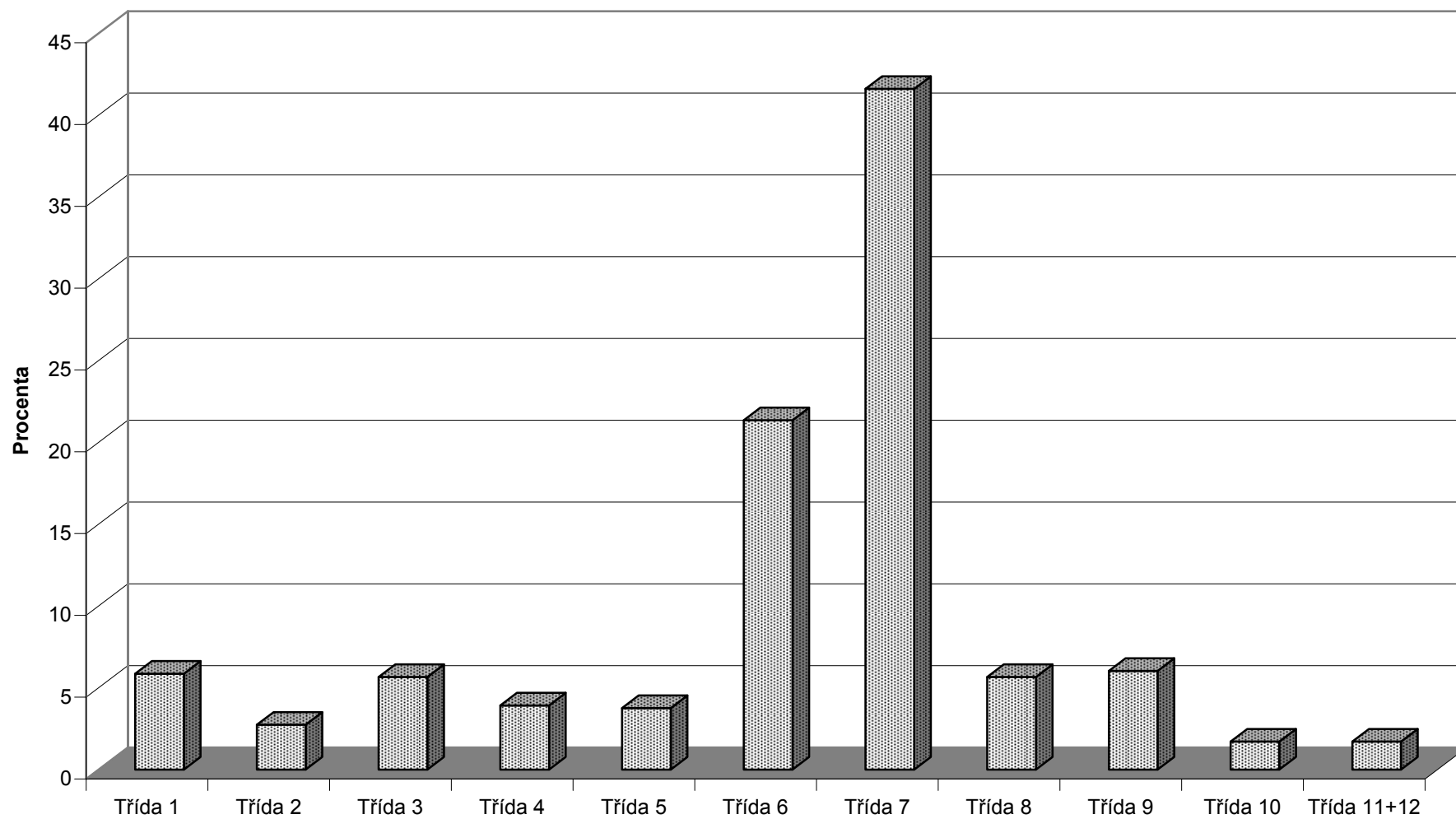
Procentuální rozložení zaměstnanců místních knihoven v platových třídách

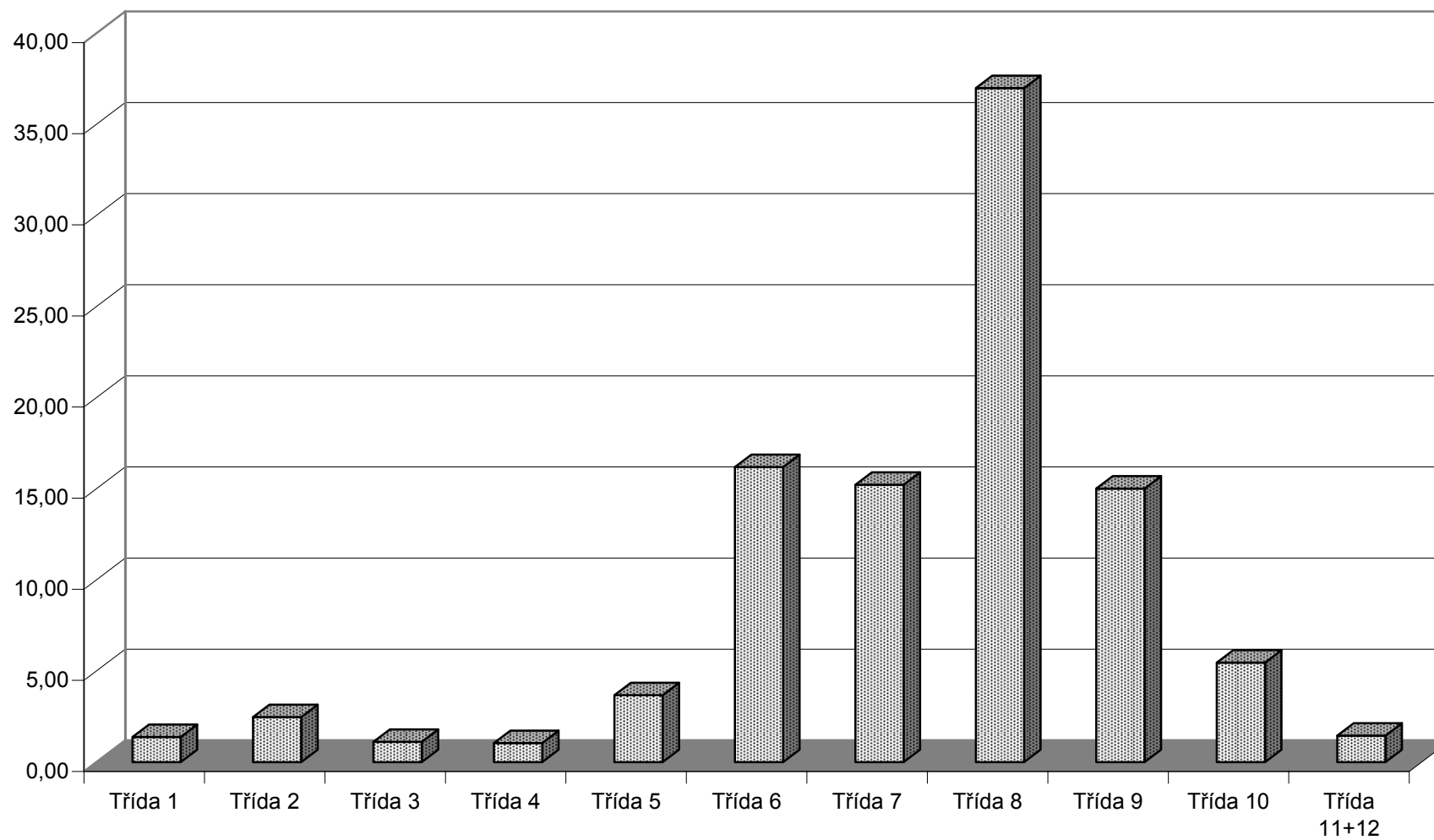
Procentuální rozložení zaměstnanců městských knihoven do 5000 obyvatel v platových třídách

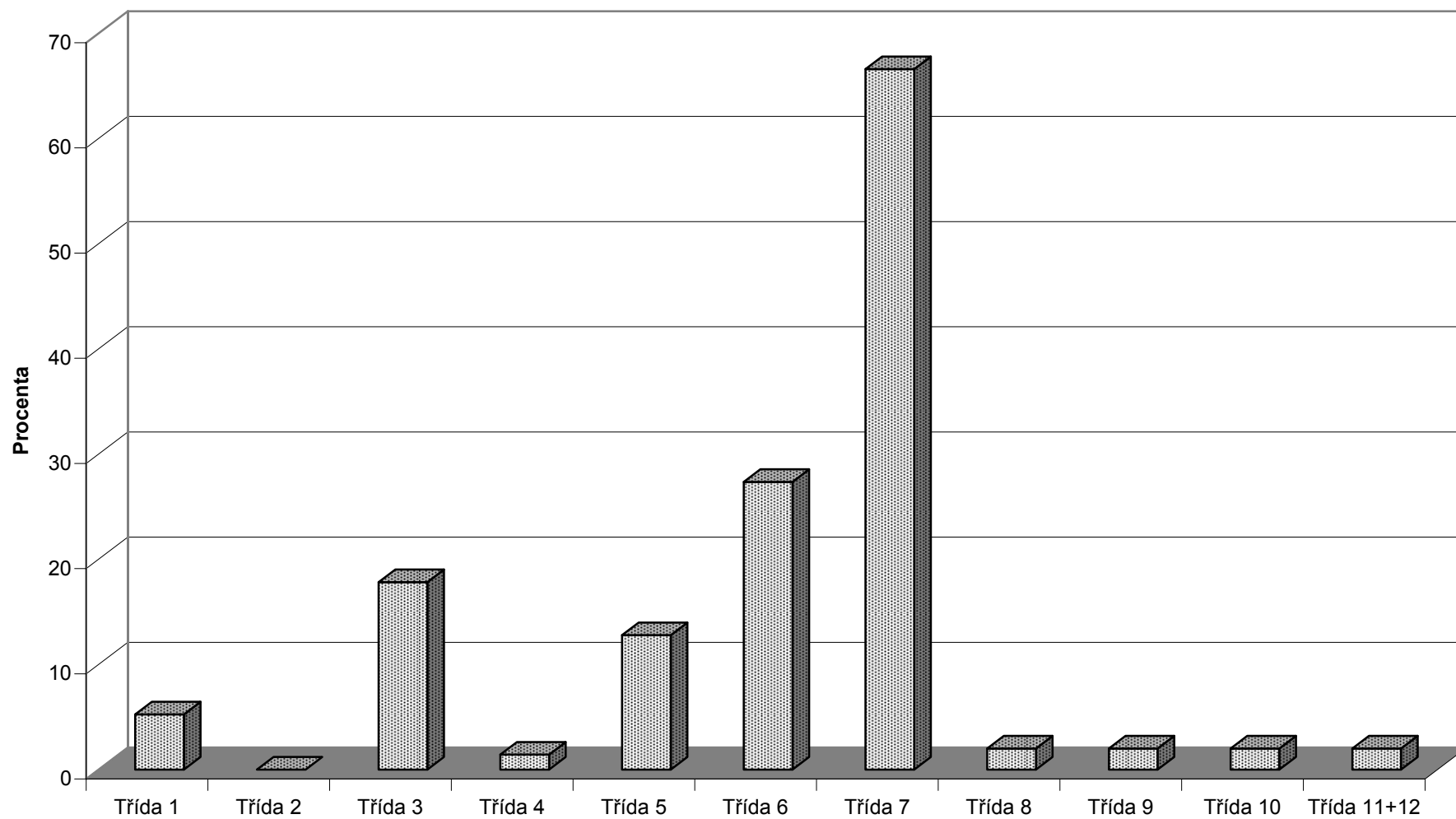
Procentuální rozložení zaměstnanců městských knihoven v platových třídách (20 - 100 tis. obyvatel)

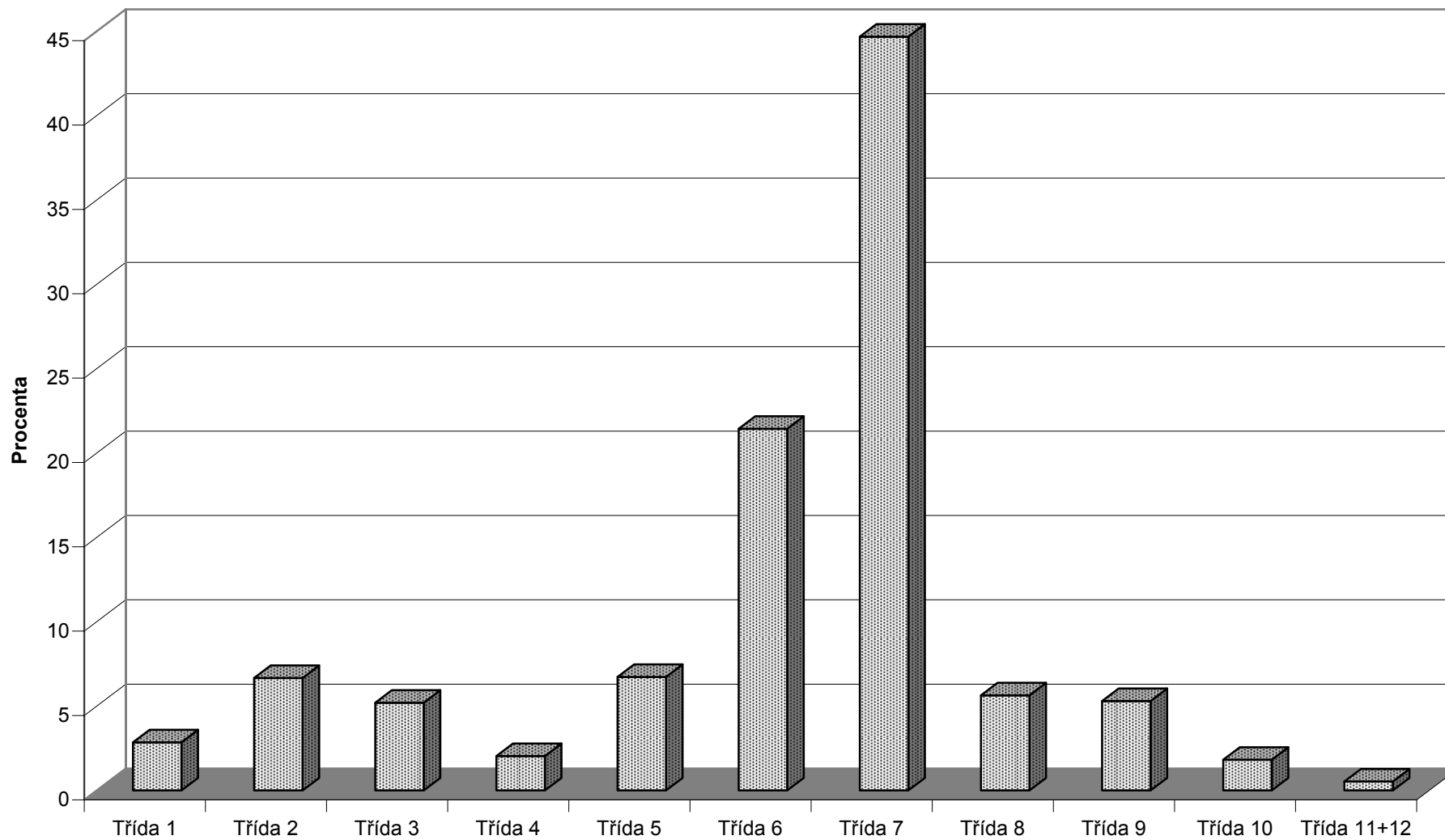
Procentuální rozložení zaměstnanců v platových třídách v městských knihovnách (5 - 20 tis. obyvatel)

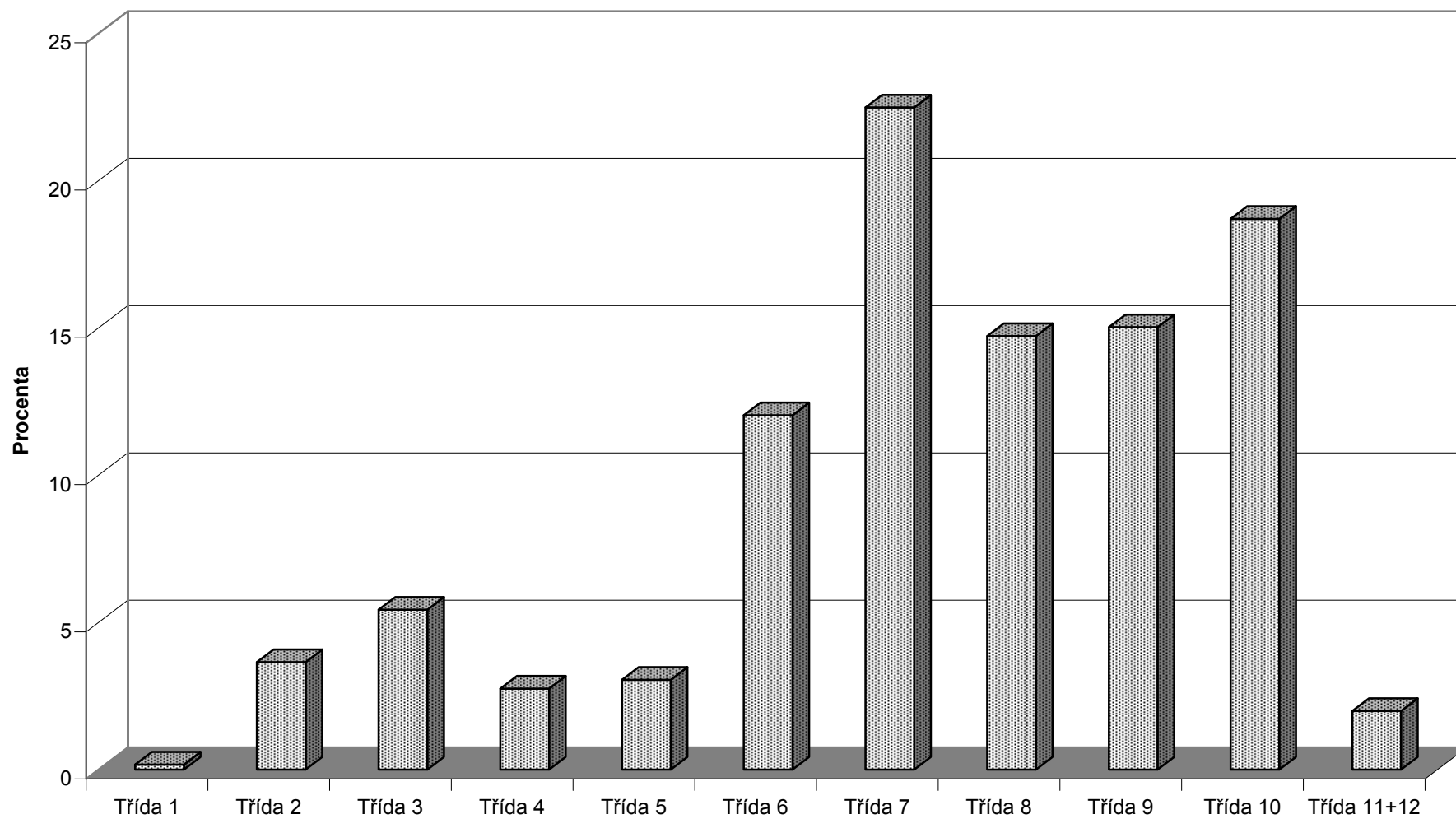
Procentuální rozložení zaměstnanců městských knihoven v platových třídách (nad 100 tis. obyvatel)

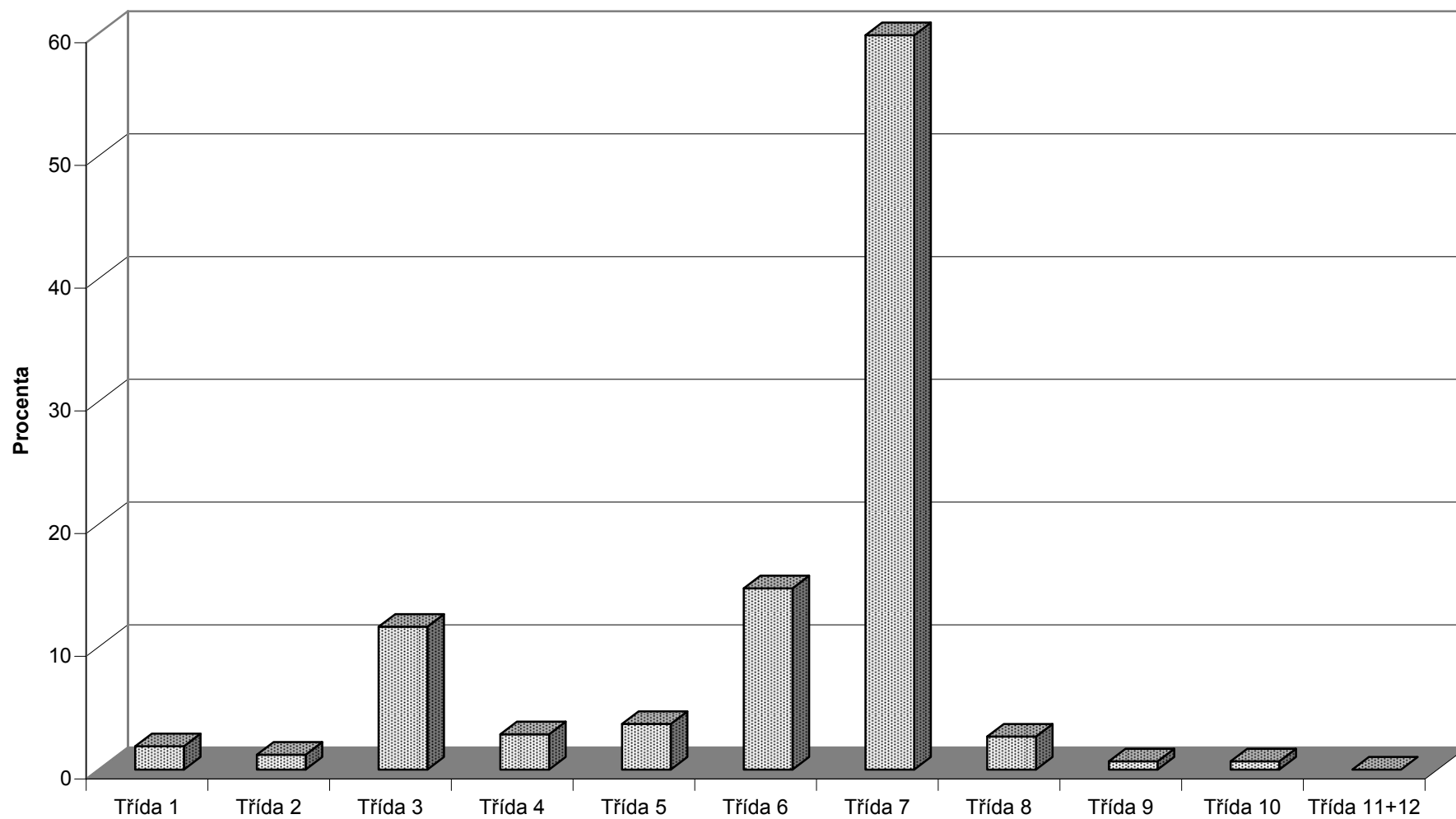
Procentuální rozložení zaměstnanců okresních knihoven v platových třídách

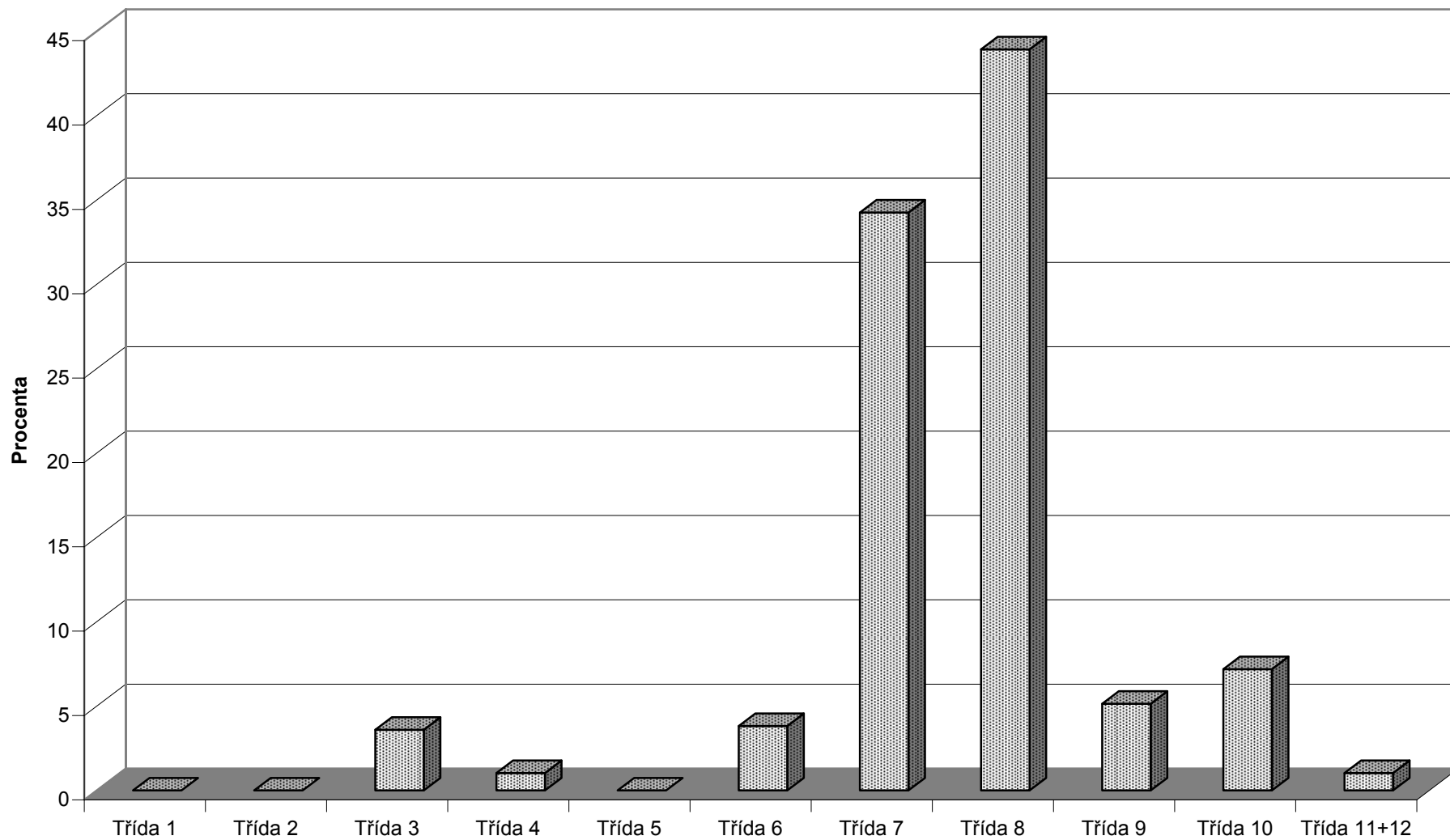
Procentuální rozložení zaměstnanců státních vědeckých knihoven, MZK a NK ČR v platových třídách

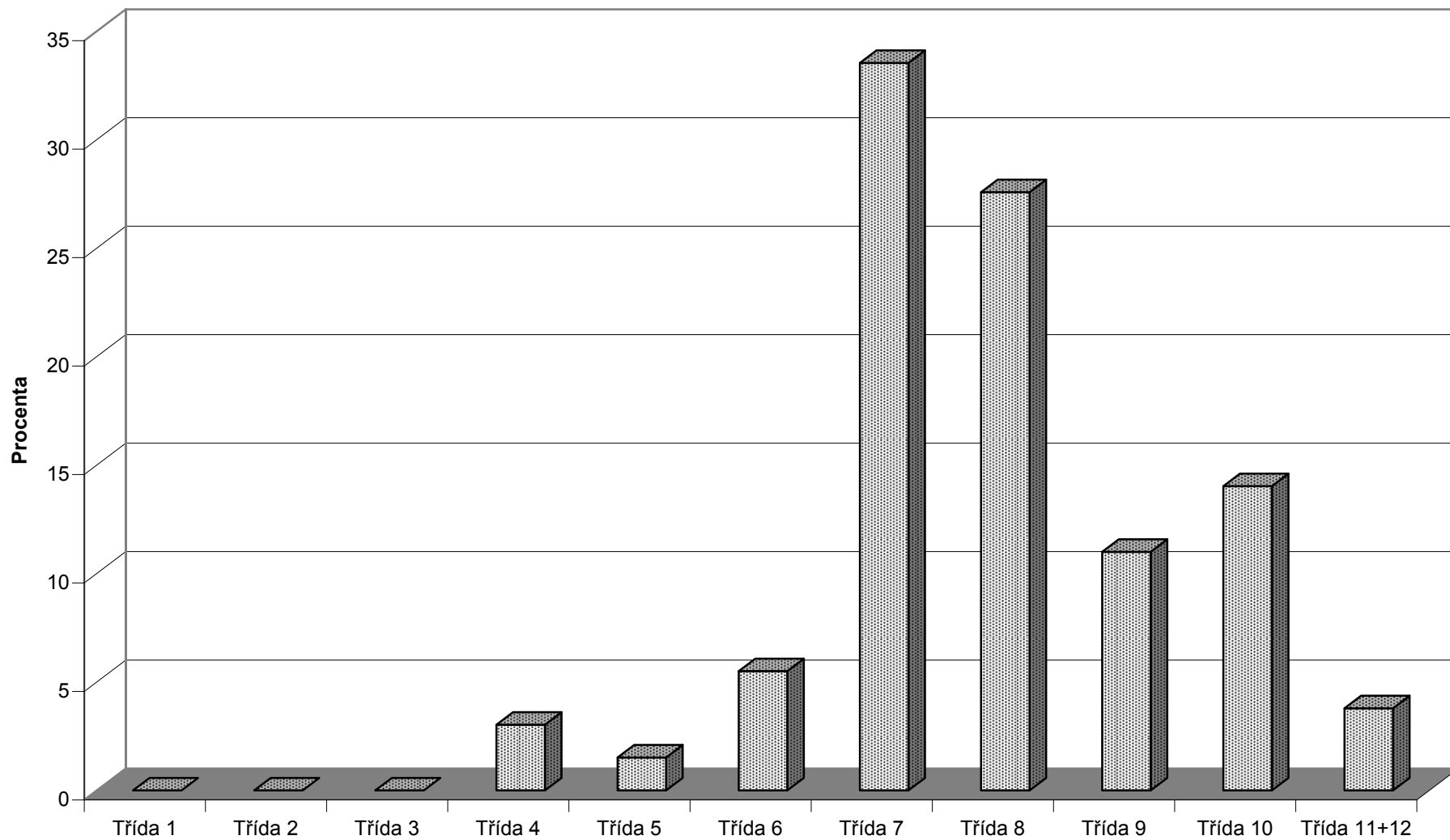
Procentuální rozložení zaměstnanců ústředních odborných knihoven v platových třídách

Procentuální rozložení zaměstnanců lékařských knihoven v platových třídách

Procentuální rozložení zaměstnanců knihoven AV ČR v platových třídách

Procentuální rozložení zaměstnanců ostatních knihoven v platových třídách

